Väljare

Svenskt väljarbeteende under 50 år

Sören Holmberg Henrik Oscarsson

Väljare

Svenskt väljarbeteende under 50 år

Norstedts Juridik AB

Adress till förlaget:
Norstedts Juridik AB, Box 6472, 113 82 Stockholm
Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 91 00

Beställningar:
Norstedts Juridik AB, Kundtjänst, Box 6454, 113 82 Stockholm
Fax 08-690 90 30, telefon 08-690 96 96, växel 08-690 91 00
e-post: kundservice.njab@liber.se
www.njab.se

Väljare. Svenskt väljarbeteende under 50 år.
Sören Holmberg och Henrik Oscarsson
Upplaga 1:1
ISBN ISBN 91-39-10699-3
© 2004 författarna och Norstedts Juridik AB
Omslagsillustration: Kerstin Holmstedt
Tryck: Norstedts Tryckeri, Stockholm 2004
Väljare utgör rapport nr 21 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar.

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av Norstedts Juridik AB, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Innehåll

Förord 7

1. Väljarvånda 9
Från Erlander till Persson • Teoretiska perspektiv • Om datamaterialet • Träffsäkerhet • Trefaldig vånda

2. Valdeltagande 15
Det dukade bordet • Individförklaringar • Kontextuella förklaringar • Institutionella förklaringar • Att lära sig ligga på soffan • Varför är valdeltagandet så stabilt? • Transition • Gott hopp att försvara 80 procent

3. Sociala skiljelinjer 45
De stora penseldragen • Den sociologiska modellen • Klass • Religion • Stad-land och region • Framtidens skiljelinjer • Postindustriell stratifiering?

4. Rörlighet 83
Netto- och bruttorörlighet • Partibyten inom och mellan blocken • Valspurten • Röstsplittring • Vilka rör på sig?

5. Konsten att vinna val 99
Kontextens betydelse • Vinna på närhet • Vinna på agenda • Vinna på tydlighet • Vinna på kompetens • Omständigheternas partival

6. Verkligen väljande väljare 137
Partiuppsättningsmodellen • Partier man kan tänka sig att rösta på

7. Partiledarnas betydelse 155
Populära och mindre populära svenska partiledare • Partiledareffekter under kontroll för partifaktorn • Nio länder och 375 163 fall • Fler fall • Det svenska fallet • Indirekta partiledareffekter • En myt med viss substans

8. Personkryssande 177
Reformerat valsystem • Utför med personvalsreformen? • Växande kandidatanonymitet • Tiden talar för personvalsreformen?

9. Okunniga väljare? 193
Hur politiskt kunniga är väljarna? • Partikunskaper • Personkännedom • System- och sakfrågekunskap • Orsaksfaktorer bakom politisk kunskap • Ojämn kunskapsspridning • Kunskapseffekter på valdeltagandet • Kunskapseffekter på partiernas valresultat • Men räcker det inte med partikunskaper? • Effekter på regeringsfrågan

10. Egenintresse 227
Homo Economicus • Agenda • Preferenser • Partival • Egenintressets ansikte

11. Uppslutning bakom demokratin 247
Politikermisstro • Kunskap och förtroende • Partiidentifikation • Kogn itivt starka individer • Förslitningsmodellen • Partiaktiva vs fribytare • Det normativa stödet för partierna • Demokrati som princip

12. Valdemokratins tillstånd 277
Väljarna uttalar sig • Samma eller olika röstningskriterier? • Det gamla huset

Appendix A – Väljarnas partier 1956-2002 – 289
Appendix B – Partiernas väljare 1956-2002 – 303

Referenser 317

Förord

I september 1954 genomfördes den första valundersökningen i Sverige. Jörgen Westerståhl, Valforskningsprogrammets grundare, hade lyckats övertala riksdagspartierna att finansiera en pilotundersökning i samband med kommunvalet i Göteborg och i kommunerna Fristad och Sandhult utanför Borås. Så här i efterhand får man konstatera att försöket föll väl ut. Sedan dess har närmare 50 000 röstberättigade svenska medborgare villigt låtit sig intervjuas i någon av de väljarundersökningar som sedan 1956 genomförts i samband med varje ordinarie riksdagsval, folkomröstning och Europaparlamentsval. Det är deras tid, tålamod och viljeyttringar som representeras i bokens alla tabeller och figurer.

Som alla forskningsprodukter är en bok som *Väljare* resultatet av ett stort lagarbete. Vårt största tack går till Per Hedberg som är Valforskningsprogrammets ständige forskningsassistent med ansvar för all administration, kodning, filbyggnad och databearbetningar. Han äger den stresstålighet, effektivitet och noggrannhet som alla forskningsprogram önskar sig av sina medarbetare. Utan Pers unika närkunskaper om Valforskningsprogrammets digra samling av datamängder, kodscheman och setup:er hade denna bok inte varit möjlig att skriva.

Vi vill även tacka Malin Forsberg och Karin Mossberg som noggrant och effektivt utfört allt kodningsarbete i samband med 2002 års valundersökning. Ett stort tack till Ingrid Fekkes och Richard Öhrwall vid Statistiska centralbyrån som har ansvarat för fältarbetet i valundersökningen 2002. Tack också Kerstin Gidsäter för hjälp med utskrifter och redigering av tabeller och texter.

De som läst och givit värdefulla synpunkter under arbetets gång förtjänar också gratifikation: Ann-Marie Ekengren, Maria Oskarson, Helena Rohdén, Stefan Dahlberg, Staffan Kumlin och Mikael Gilljam. Deltagarna i specialseminariet Val Opinion Demokrati (VOD) vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg genererar ständigt ny inspiration och hjälper oss att upprätthålla den nyfikenhet som krävs för att forska och ha kul samtidigt.

Henrik Oscarssons forskning inom ramen för Valforskningsprogrammet har blivit möjlig tack vare att Vetenskapsrådet finansierat hans

forskarassistentanställning. De länderjämförelser som förekommer i boken har möjliggjorts av att Riksbankens Jubileumsfond finansierar författarnas gemensamma projekt *Electoral Systems Matter*.

Serien av svenska valundersökningar är tillgängliga för forskare inom och utanför Sverige och kan beställas från Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): www.ssd.gu.se

Väljare tillägnas den fortfarande forskningsaktive Jörgen Westerståhl som för exakt femtio år sedan startade Valforskningsprogrammet. Han hade en vision. Han visste vilken långkörare han drog igång.

Göteborg i april 2004

Sören Holmberg Henrik Oscarsson

Kapitel 1

Väljarvånda

Väljare är uppenbart intressanta som studieobjekt för samhällsvetare som vill förstå samtiden, spåra nya trender och kartlägga viktiga samhällsförändringar. Sociala livsvillkor, ideologiska strömningar, ekonomiska konjunkturer, valsystemens utformning, välfärdssystemens karaktär och politiska aktörers ageranden – alla lämnar de avtryck i medborgarnas beteenden på valdagen. Det beror på att det inte finns några andra sammanhang där hela nationers samlade drömmar, aggressioner, förväntningar och strävan vid ett och samma tillfälle klistras in i kuvert och smälts samman till en gemensam viljeyttring.

Väljarbeteendeforskningen – *psephologin* – har alltid varit tvärdisciplinär. Ämnet lever på inspiration från i första hand statsvetenskap, politisk sociologi, socialpsykologi och ekonomi, men även från mer udda specialgrenar som kognitionspsykologi och kulturgeografi. Normalt umgås många olika förklaringsperspektiv samtidigt i väljarforskarnas modeller. *Rational choice*-anstrukna utgångspunkter samsas sida vid sida med sociologiska problemställningar kring normbildning och normreproduktion. Institutionella förklaringar varvas med djuppsykologiska. Aktör- och strukturansatser smälter samman. Förvirrande ibland, men samtidigt en skön blandning av överlagrade samhällsvetenskapliga perspektiv.

Brokigheten väcker alltid ett särskilt intresse. Resultaten angår många människor och erbjuder ofta välkomna korrektiv till populära föreställningar om varför väljare agerar som de gör – några insiktsfulla, andra kanske direkt felaktiga.

Valvåndan växer. Svenska medborgare på 2000-talet är mer väljande medborgare än någonsin tidigare. I många av de vardagssituationer där medborgare för femtio år sedan knappast hade något val alls, är idag utbudet av valmöjligheter istället kolossalt – ibland på gränsen till det uthärdliga. I det nya årtusendet är det enkelt att bli ensam i sitt slag. Vi väljer en egen kombination av elbolag, premiepensionsfonder och telefonoperatörer. Valfrihet vill vi ha, men inte valtvång.

Också i demokratin ökar den potentiella väljarvåndan. Tillkommande politiska nivåer, växande antal folkomröstningar och införande av personval har medfört en kraftig ökning av de valalternativ demokratiska medborgare förväntas ta självständigt ställning till. Det har blivit jobbigare att vara väljare.

Vår bok handlar om hur svenska folket sköter jobbet som demokratiska väljare. Men det är inte i första hand en bok om det senaste riksdagsvalet 2002. Problemställningen är mer generell än så. Vi kommer att studera svenskt väljarbeteende över långa tidsperioder och i ett komparativt länderjämförande perspektiv.

Från Erlander till Persson

Genom att följa utvecklingen av svenskt väljarbeteende tillbaka femtio år i tiden framträder tydligt centrala utvecklingslinjer. Den dramatiska resan från Erlanders 1950-tal till Perssons 2000-tal kan med fördel företas i sällskap med de många generationer av svenska väljare som genom åren låtit sig intervjuas i Valundersökningarna. Den tilltagande modernisering, individualisering och destabilisering som kännetecknat svensk politik under senare hälften av 1900-talet avspeglas mycket tydligt i väljarnas beteende. Förändringar av svensk politisk kultur, av sociala och politiska skiljelinjer, av industrisamhällets struktur, av Sveriges säkerhetspolitiska situation, av den moderna välfärdsstatens utveckling, av partisystemets och valsystemets utformning, och av konjunkturer i värderingar och ideologier har satt tydliga avtryck.

Vår internationella utblick gör det möjligt att jämföra svenska väljares röstningsbeteende med hur väljare i andra politiska system handlar. Länderkomparationens syfte är tvåfaldigt: att karaktärisera vad som eventuellt är unikt med den svenska demokratins funktionssätt, och möjliggöra empiriska analyser av effekterna av olika institutionella ordningar.

Teoretiska perspektiv

De teoretiska perspektiv som representeras i boken tjänar som en introduktion till skilda angreppssätt som är aktuella i samtida internationell väljarforskning. Vi tillämpar och utvärderar bland annat teorier om politisk participation och politisk socialisation (kapitel 2), om sociologisk gruppröstning (kapitel 3) och om socialpsykologisk identifikation (kapitel 11). Flera kapitel hämtar inspiration från *rational choice*-ansatsen, som till exempel analyserna av spatiala modeller för partikonkurrens och väljarbeteende (kapitel 5) och prövningen av olika modeller för ekonomisk egenintresseröstning (kapitel 10). Teoretiskt väl upptrampade stigar kompletteras med en del nyare idéer som kan komma att utvecklas mer i framtiden. Några sådana är studiet av väljares partiuppsättningar (kapitel 6) och de länderjämförande analyserna av hur institutionell kontext påverkar individuellt väljarbeteende (kapitel 5, 7 och 8).

Bokens analyser av svenskt väljarbeteende fyller även ett mer övergripande syfte: en generell demokratiutvärdering. Sådan verksamhet tillhör opinions- och väljarforskningens kärna och ursprung. Väljarstudier ger en möjlighet att utvärdera den svenska partibaserade demokratin i ljuset av olika normativa föreställningar om den goda representativa demokratin, om den goda valrörelsen och om den goda demokratiska medborgaren. Denna demokratiutvärderande ambition ligger till grund för alla kapitel men är mest synlig i analyserna av partiledarnas betydelse (kapitel 7), personkryssning (kapitel 8), väljarnas politiska kunskaper (kapitel 9), medborgarnas uppslutning kring demokratin (kapitel 11) och valdemokratins tillstånd (kapitel 12).

Om datamaterialet

Analyserna grundar sig i första hand på den långa serien av svenska valundersökningar. Statistiska centralbyrån och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet har tillsammans genomfört intervjuundersökningar med urval av röstberättigade vid alla ordinarie riksdagsval sedan 1956. Även folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003, liksom EU-parlamentsvalen 1995, 1999 och 2004 ingår i mätserien. Samtliga studier har gjorts med stora urval och med relativt små svarsbortfall. Därmed utgör de svenska valundersökningarna, tillsammans med motsvarande något äldre amerikanska undersökningsserie, det bästa och mest omfattande surveymaterialet i hela världen för systematiska studier av väljarbeteende. Vår snart femtioåriga tidsserie blir allt värdefullare.

De flesta av våra undersökningar görs på ett tidsjämförande sätt med data så långt bakåt som möjligt, ofta till 1950-talet. Många resultat sätts dessutom in i ett internationellt komparativ perspektiv. Vi använder resultat från ett stort internationellt projekt som genomför komparativa väljarstudier – *The Comparative Study of Electoral Systems*. Särskilda ansträngningar för att uppnå jämförbarhet över tid och mellan länder har genomförts inom ramen för valforskningsprogrammets deltagande i projektet *The European Voter*.

Valundersökningarna har i alla år i huvudsak genomförts som besöksintervjuer. Med start vid valet 1973 är undersökningarna utformade som rullande tvåstegspaneler. Hälften av svarspersonerna 2002 intervjuades också 1998, den andra hälften kommer att intervjuas en andra gång i valet 2006. Panelstudier är helt avgörande om vi skall kunna studera individuell rörlighet mellan valen. Varje valundersökning omfattar också en mindre valrörelsepanel för att möjliggöra undersökningar av väljarrörlighet och kampanjeffekter under valspurten. Hälften av samt-

liga svarspersoner intervjuas före valet, andra hälften efter. De som intervjuas före valet får efter valet besvara en kort enkät.

Valundersökningarnas population består av röstberättigade svenska medborgare i åldrarna 18-80 år boende i Sverige. Panelupplägget gör dock att en och annan väljare över 80 år också deltar i undersökningarna. Har man fyllt 79 vid första intervjutillfället är man 83 vid det andra. Urvalet 2002 drogs från SCBs befolkningsregister som ett obundet slumpmässigt urval (OSU) omfattande 3 788 personer (nettourval). Urvalets tre delar består av: Panelurvalet med start 1998 omfattande 1241 personer, ett tilläggsurval om 111 förstagångsväljare eftersom panelurvalet inte innehåller några unga förstagångsväljare och ett nytt urval om 2436 personer, som kommer att finnas med också 2006.

Totalt genomfördes 2 624 intervjuer, 1 048 före riksdagsvalet den 15 september och 1 576 efter. Svarsbortfallet blev 30,7 procent. Det är det största bortfall vi någonsin har haft i en valundersökning. I valundersökningen 1998 var bortfallet endast 18,6 procent.[1] Den bortfallskategori som ökat mest är inte svarsvägran utan gruppen ”ej anträffade”. De ökade svårigheterna att få fatt i personer är i sig självt en intressant iakttagelse mot bakgrund av ökad individualisering och ökad geografisk rörlighet. Enkäten efter valet 2002 besvarades dock av sedvanligt många svarspersoner, 1 014 (97 procent). Motsvarande svarsandel var 96 procent 1998.

Arbetet med intervjuerna påbörjades i mitten av augusti och avslutades i slutet av oktober. De allra flesta intervjuer genomfördes ansikte mot ansikte, ofta i svarspersonernas hem. Många upptagna eller svåranträffade personer ställde dock enbart upp för nedkortade telefonintervjuer. Sammanlagt gjordes 533 förkortade intervjuer, 307 mycket förkortade och 226 något mindre förkortade. En genomsnittlig besöksintervju tog cirka 69 minuter att genomföra, en mycket förkortad intervju gjordes på i snitt 5 minuter medan en något mindre förkortad intervju klarades av på 24 minuter. Intervjuarbetet och efterföljande kodning underlättades av att SCBs intervjuare använde persondatorer vid utfrågningarna (dataassisterade besöksintervjuer, DABI).

Det stora 31 procentiga bortfallet 2002 fördelar sig på 17 procent svarsvägran, 10 ej anträffade och 4 procent förhinder. Skillnaderna i svarsbortfall mellan olika sociala grupper är oftast relativt små. Men

[1] Svarsfrekvensen i de svenska valundersökningarna har alltid varit mycket hög internationellt sett. 1956: 95 procent, 1960 92 procent, 1964 92 procent, 1968 88 proecnt, 1970 86 procent, 1973 82 procent, 1976 74 procent, 1979 81 procent, 1982 82 procent, 1985 78 procent, 1985 78 procent, 1988 75 procent, 1991 73 procent, 1994 80 procent, 1998 81 procent och 2002 69 procent. Samtliga undersökningar är tillgängliga för forskning och kan beställas från www.ssd.gu.se.

vissa skillnader finns. Bortfallet är något högre bland kvinnor (32 procent) än bland män (29 procent). Åldersmässigt finns det största bortfallet bland de allra äldsta mellan 71-80 år (38 procent). Människor med en låg deklarerad inkomst (35 procent) uppvisar ett högre svarsbortfall än människor med en hög inkomst (23 procent). Personer med utländsk bakgrund har också ett något högre svarsbortfall (35 procent) än genomsnittet. Geografiskt är bortfallet något större i Stockholm (34 procent) än i genomsnitt.

De största bortfallsskillnaderna finns dock inte mellan olika sociala grupper utan mellan röstare och icke-röstare. Bortfallet 2002 bland personer som röstade i valet var 26,3 procent. Motsvarande svarsbortfall var hela 52,0 procent bland icke-röstare. Röstberättigade svenskar som avstår från att delta i valen har tyvärr en tendens att också avstå från att delta i valundersökningarna.

Träffsäkerhet

Partiernas valresultat i 2002 års riksdagsval avspeglas förhållandevis väl bland de svarspersoner som ingår i valundersökningen (se tabell 1.1). Men avspeglingen är sämre än vid de närmast föregående valen. Vi får gå tillbaka till 1976 för att hitta en valundersökning med en lika stor avvikelse mellan det officiella valresultatet och valundersökningens utfall.

Tabell 1.1 Partifördelningen i valundersökningen och i valmanskåren 2002 (procent)

parti	2002 års valundersökning	2002 års riksdagsval	skillnad
vänsterpartiet	8,6	8,4	+0,2
socialdemokraterna	38,8	39,9	-1,1
miljöpartiet	6,4	4,6	+1,8
centerpartiet	5,8	6,2	-0,4
folkpartiet	16,1	13,4	+2,7
kristdemokraterna	9,3	9,1	+0,2
moderaterna	13,5	15,3	-1,8
övriga partier	1,5	3,1	-1,6
summa procent	100,0	100,0	
antal intervjuade	2 186		

Kommentar: Antalet intervjupersoner i 2002 års valundersökning som röstade i riksdagsvalet var 2 318. Av dem uppgav 87 (3,4 procent) inte vilket parti de röstade på medan 45 (1,9 procent) angav att de hade röstat blankt. Uppgifterna om valdeltagandet har kontrollerats mot de officiella röstlängderna.

Den genomsnittliga avvikelsen mellan partiernas officiella resultat och deras röstandelar i valundersökningen 2002 är 1,20 procentenheter; ett anständigt resultat, men dock bland de sämre vi har haft. Motsvarande avvikelse har hållit sig mellan 0,33 till 0,86 under perioden 1979-1998.

Störst avvikelse räknat i procentenheter finns 2002 för folkpartiet som är överrepresenterat med +2,7 procentenheter. Mest underrepresenterat är moderaterna (-1,8). Båda resultaten känns igen i den meningen att fp i genomsnitt brukar vara något överrepresenterat i valundersökningarna medan m brukar vara något underrepresenterat. Folkpartiet har i genomsnitt varit överrepresenterat med +0,7 procentenheter i valundersökningarna 1976-2002. Motsvarande siffra för moderaterna är –1,1 procentenheter. Socialdemokraterna som 2002 är underrepresenterat (-1,1 procentenheter) brukar tvärtom vara överrepresenterat i valundersökningarna (+0,8 i snitt vid valen 1976-2002).

Förutom de systematiska avvikelser som indikerats är valundersökningarna, likt alla urvalsundersökningar, behäftade med osäkerheter beroende på slumpfel och eventuella mät- och analysfel. Redovisningen i tabell 1.2 preciserar hur stora slumpfelen kan vara i en urvalsundersökning.

Tabell 1.2 Osäkerhetsmarginaler för procenttal (95 procents säkerhetsnivå)

	Antal intervjupersoner					
Procenttal som uppskattas	200	400	600	1 000	2 000	3 000
10 eller 90 procent	±4	±3	±2	±2	±1	±1
20 eller 80 procent	±6	±4	±3	±2	±2	±1
50 procent	±7	±5	±4	±3	±2	±2

Plusminus siffrorna är statistiska konfidensintervall som varierar med hur många personer som ingår i studien och med vilket procenttal som skall uppskattas. Intervallen gäller med 95 procents säkerhet (dvs .05-nivån). Eventuella mät- respektive analysfel omfattas inte av de redovisade konfidensintervallen.

Majoriteten av de resultat som kommer att redovisas i boken kan vi dock utgå ifrån är statistiskt säkrare än vad osäkerhetsmarginalerna anger. De angivna intervallen gäller nämligen för enstaka mätningar. Resultat som har återfunnits i tidigare valundersökningar och som ingår i olika trender eller i ett bestämt mönster har en större statistisk tillförlitlighet.

Trefaldig vånda

Väljarnas vånda är trefaldig och vi kommer att närvara vid varje valtillfälle: När de avgör om de skall *delta*, när de gör sitt *partival* och när de sätter ett eventuellt *personkryss*. Konsekvenserna för *demokratin* är en fjärde vånda, men den är vår och den är mer analytisk.

Kapitel 2
Valdeltagande

Det första övervägande väljare gör i samband med ett demokratiskt val gäller om de överhuvudtaget skall delta. Det valet borde egentligen vara enkelt. Ur strikt rationell synvinkel är det nämligen fullständigt meningslöst för medborgare att använda tid och resurser till att rösta. Sannolikheten att en avgiven röst i svenska riksdagsval skall bli utslagsgivande för majoritetsläget i parlamentet är nämligen ohyggligt liten. I jämförelse framstår händelser som att pricka sju rätt på lotto eller att bli träffad av blixten som vardagsmat.

Anledningen till att individuella medborgare röstar i demokratiska val är alltså inte att de vill kunna lägga den avgörande rösten. Medborgare är inte så instrumentellt kortsiktigt nyttomaximerande som antagandena bakom den klassiska röstningsparadoxen förespeglar.[1] Nej, andra vinster väntar de röstande – däribland en känsla av delaktighet i en kollektiv manifestation för demokratin, en nöjdhet över att ha uppfyllt en medborgerlig plikt, en förvissning om att den egna rösten har bidragit till att styra politiken i önskad riktning eller en övertygelse om att man åtminstone har dragit sitt strå till stacken för att byta ut den sittande regeringen. Att sova gott om nätterna är en nog så stor vinst för den vars hjärta slår för demokratin.

Valet att rösta eller inte rösta är emellertid inte bara en angelägenhet (och för övrigt en frihet!) för individuella medborgare. Nivån på det aggregerade valdeltagandet används ofta som totalbetyg på ett demokratiskt val – det enskilt viktigaste kvittot på hur väl valdemokratins inblandade aktörer (medborgare, partier, medier) tillsammans har lyckats med sina uppgifter. Högt valdeltagande är en indikation på – om än ingen garanti för – att mycket har stått på spel för kandidater och partier, att det har förts en engagerande valrörelse om för väljarna angelägna frågor och att de ideologiska skillnaderna mellan alternativen har tydliggjorts under valrörelsen. Lågt valdeltagande kan indikera motsatsen – svaga valrörelser från partiernas sida, lam och trist valdebatt, begränsad eller bristfällig mediebevakning, ospännande och oviktiga val, oengagerade medborgare, samt luddiga skillnader mellan alternativen.

---

[1] Downs (1957:kapitel 14). Introduktioner till den klassiska litteraturen om röstningsparadoxen är Fishburn 1974; Green & Shapiro 1994.

Det här kapitlet handlar om statsvetenskapens förhoppningsvis bästa svar på frågan vilka faktorer som är mest betydelsefulla för att förklara valdeltagande. Varför går vissa medborgare och röstar medan andra stannar hemma på sofflocket? Varför blir valdeltagandet högre i vissa svenska riksdagsval och lägre i andra? Och varför skiljer sig valdeltagandet åt mellan olika politiska system?

Det dukade bordet

Få forskningsområden inom statsvetenskap är så genomstuderade som politiskt deltagande. Den moderna forskningen kring politisk participation har pågått i snart sjuttio år. Forskningstraditionen vilar tryggt på ett stort antal klassiska studier av politiskt deltagande i allmänhet och valdeltagande i synnerhet.[2]

Vi är bortskämda med ett mycket högt valdeltagande i Sverige. Genomsnittet under efterkrigstiden är 83,3 procent. Enligt IDEAs senaste rankinglista över det genomsnittliga valdeltagandet under perioden 1945-2003 ligger vi på plats 18 av de 172 länder som hittills anordnat fria demokratiska val. Men om vi bortser från några av länderna som ligger ovanför oss på rankingen – länder som har eller har haft röstplikt (t.ex. Italien, Australien, Belgien, Holland och Österrike) och nyligen demokratiserade länder som endast haft ett fåtal fria demokratiska val (t.ex. Seychellerna, Sydafrika, Kambodja, Uzbekistan, Angola, Indonesien, Albanien och Tjeckoslovakien) – är vi faktiskt på fjärde plats. Endast Island (89,5 procent), Nya Zeeland (86,2 procent) och Danmark (83,6 procent) har haft ett genomsnittligt högre valdeltagande i sina parlamentsval under efterkrigstiden.[3]

Kanske på grund av att valdeltagandet inte uppfattades som något akut samhällsproblem låg svensk forskning om valdeltagande nästan helt i träda under 1970- och 1980-talen (se dock Oscarsson 1976; Petersson, Westholm & Blomberg 1989; Holmberg 1990). Oron till följd av ett kraftigt fallande valdeltagande i 1998 års riksdagsval (-5,1 procent) och de katastroflåga valdeltagandenivåerna i de svenska Europaparlamentsvalen (41,6 procent 1995 och 38,8 procent 1999) genererade särskilda satsningar på nya studier av valdeltagande i Sverige.[4] Till-

[2] Lipset 1960; Almond & Verba 1963; Verba & Nie 1972; Milbrath & Goel 1977; Rosenstone & Hansen 1993; Franklin 1996; Dalton 2000; Franklin 2004.

[3] IDEA=Institute for Democracy and Electoral Assistance. På IDEAs hemsida finns mycket matnyttig information om valsystem och valdeltagande i världen. Där finns detaljer om hur rankinglistan över världens länder är utformad och om de svårigheter som är förenade med att samla in, sammanställa och jämföra valdeltagande i världens demokratier (www.int-idea.se).

[4] Bennulf & Hedberg 1999; Teorell & Westholm 1999; Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001; Oskarsson 2003; Strömblad 2003.

sammans med de senaste internationella forskningsinsatserna står vi därför för närvarande starka när det gäller aktuell kunskap om vilka faktorer som generellt är betydelsefulla för att förklara valdeltagande på såväl individ- som systemnivå. Men en volym som samlar allt vetande om svenskt valdeltagande väntar alltjämt på att skrivas.

Det råder ingen brist på teoretiska förklaringar till variationer i politiskt deltagande. Behovet är därför stort att sortera in de många förklaringarna i kategorier. Förslagen från tidigare forskning är många. Här kommer vi att strukturera analysen av valdeltagande i tre huvudkategorier: (i) *institutionella förklaringar*, som besvarar frågor om varför valdeltagandenivåer skiljer sig åt mellan olika politiska system, (ii) *kontextuella förklaringar* som ger besked om varför valdeltagandenivåer skiljer sig åt mellan olika geografiska områden eller sociala miljöer (social kontext) och mellan olika val inom samma system (politisk kontext), och (iii) *individförklaringar* som ger svar på varför vissa medborgare väljer att rösta medan andra stannar kvar på sofflocket.[5]

I tabell 2.1 har vi listat ett antal exempel på institutionella, kontextuella och individförklaringar hämtade från forskningsdiskursen om valdeltagande. Mer detaljer kring de olika förklaringarna och de underliggande kausala mekanismer som tros ligga bakom sambandens uppkomst kommer att diskuteras under respektive rubrik i den följande framställningen.

Med hjälp av de resultat vi presenterar i det här kapitlet vill vi argumentera för vikten av att valdeltagandeforskare strävar efter att analysera alla tre förklaringsnivåerna samtidigt. Vägen till en rikare förståelse av valdeltagandets mekanismer är att studera hur institutionella, kontextuella och individförklaringar samspelar med varandra. Två medborgare som delar exakt samma individegenskaper kan nämligen mycket väl ha olika stor sannolikhet att delta beroende på karaktären på den pågående valkampen (kontextuell förklaring) eller vilket valsystem de lever under (institutionell förklaring). Denna insikt är helt nödvändig inte enbart för forskare utan även för de många demokratipolitiker som vill utforma strategier för att höja valdeltagandet.

[5] En ytterligare kategori förklaringar skulle vara de historiskt-kulturella förklaringarna till högt valdeltagande, även om de sällan tillför särskilt stark förklaringskraft i jämförande studier (Jackman & Miller 1995). Historisk-kulturella förklaringar är exempelvis att det i vissa länder historiskt har rått goda förutsättningar för en normbildningsprocess som över tid har ackumulerat ett högt valdeltagande. En sådan förklaring till det ökade valdeltagandet i Sverige under efterkrigstiden är att folkrörelserna och de starka fackföreningarna har fostrat politiskt deltagande i allmänhet och valdeltagande i synnerhet (Oscarsson 1976).

Tabell 2.1 Förklaringar till variationer i valdeltagande

		Exempel på faktorer som bidrar till ett högre valdeltagande
Institutionella förklaringar	Valsystem Valadministration Valdagarnas placering	enkammarsystem; proportionella valsystem; gemensam valdag för lokala och nationella val; söndagsval; vårval och höstval; låga spärrar; ordning på röstlängder; poströstningssystem; val relativt sällan; röstplikt
Kontextuella förklaringar	Politisk kontext	viktiga och spännande val; hög ideologisk polarisering; tydliga skillnader mellan politiska alternativ; engagerande valkampanjer; hög grad av partisammanhållning;
	Social kontext	Högt deltagande, stora politiska resurser och hög grad av motivation i individens nära sociala omgivning
Individ-förklaringar	Resursförklaringar (tid, pengar, medborgerliga färdigheter)	*Hög social status* (med avseende på t.ex. kön, klass, yrke, utbildning, inkomst); *Stark social integration* (ålder, svenskfödd, gift/sambo-ende, stort socialt nätverk, förvärvsarbetande); politisk kunskap
	Motivationsförklaringar	partiidentifikation; politiskt intresse; konsumtion av politiska nyheter; ideologisk extremism; röstpliktskänslor

Individförklaringar

Individförklaringar är de i särklass vanligast förekommande i traditionella studier av politiskt deltagande. Den främsta anledningen är att det är relativt lätt och tacksamt att studera skillnader i olika gruppers deltagande. Goda beskrivningar av valdeltagandet i olika grupper ger omedelbara besked om hur väl demokrativärdet *politisk jämlikhet* är uppfyllt eller varierar över tid. Exempelvis vet vi att valdeltagandeminskningen mellan 1994 och 1998 års riksdagsval resulterade i en kraftigt ökad ojämlikhet i politiskt deltagande (Bennulf & Hedberg 1999).[6]

Studiet av valdeltagandet i olika grupper är betydelsefulla för att utvärdera konsekvenserna av lågt eller sjunkande valdeltagande. Framför allt vill man försäkra sig om att röstare och soffliggare inte skiljer sig alltför mycket åt, något som i så fall riskerar att producera systematiska brister i representativitet mellan väljare och valda. Trots ett fallande valdeltagande har sådana jämförelser visat att det alltjämt råder relativt

[6] För en övergripande analys av hur skillnader i olika deltagande- och engagemangsformer, däribland politiskt intresse, partiidentifikation, politisk diskussion och partimedlemskap, har utvecklats i Sverige under perioden 1986-2002, se Petersson & Ribbhagen 2003.

små skillnader mellan soffliggare och röstare när det gäller politiska preferenser – möjligen med undantag för åsikter i EU-frågor och kärnkraftsfrågor (se bl a Bennulf & Hedberg 1999; Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001). Sagt med andra ord skulle svenska riksdagsval inte slutat dramatiskt annorlunda om samtliga medborgare hade varit med och röstat. Den i internationell forskning etablerade sanningen att det i första hand är partier till vänster som förlorar på lågt valdeltagande är dock giltig även i fallet Sverige. Men samtidigt skall effekterna av mobiliseringsgraden på vänsterpartiernas röststöd i svenska riksdagsval inte överdrivas – eftersom valdeltagandet är såpass högt är utrymmet för stora negativa effekter av väljardemobilisering inte särskilt stort. Med hjälp av valundersökningarna kan vi t.ex. uppskatta att om alla röstberättigade hade utnyttjat sin rösträtt i 2002 års val (100 procent valdeltagande) hade socialdemokraterna erhållit cirka 1 procentenhets starkare röststöd.[7]

Till de faktorer som styr varför vissa medborgare röstar och andra inte räknas till en början olika *resursförklaringar*.[8] De flesta indikatorer på social status – däribland klass, utbildning, yrke och inkomst – samvarierar alltid, och på ett mycket förutsägbart sätt, med sannolikheten att delta i allmänna val. Tjänstemän röstar i större utsträckning än arbetare, välbeställda röstar i större utsträckning än fattiga, högutbildade i större utsträckning än lågutbildade. Till resursförklaringarna för vi i det här sammanhanget också en andra grupp faktorer som har med individens grad av *social integration* att göra: ålder, civilstånd, medborgarskap, uppväxtland, storleken på sociala nätverk och ställning på arbetsmarknaden. Medelålders, svenskfödda, sammanboende, arbetstagare, personer med stora och breda sociala nätverk tenderar exempelvis

[7] Skattningen av andelen s-väljare i valundersökningen 2002 är 38,8 procent. Genom att utnyttja information om icke-röstarnas bästa parti kan vi estimera stödet för s bland samtliga röstberättigade till 39,9 procent (=+1,1 procentenheter). Även vänsterpartiet skulle haft ett starkare röststöd om alla medborgare röstat (+0.7 procentenheter). För övriga partier är differenserna följande 2002: centerpartiet (+0,0), folkpartiet (-0,9), moderaterna (+0,0), kristdemokraterna (-0,4), miljöpartiet (-0,5) och för övriga partier (+0,0 procentenheter). I val med extremt lågt valdeltagande, kring 40 procent – vi tänker på de svenska Europaparlamentsvalen – är effekterna av den låga graden av väljarmobilisering på partiernas röstandel betydligt större. Om alla soffliggare hade valt att gå och rösta i Europaparlamentsvalen 1995 och 1999 hade socialdemokraternas röststöd blivit omkring 5-6 procentenheter högre (Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001:38).

[8] Resursmodellens flitigaste användare sammanfattar innebörden av individers resurser som tid, pengar och medborgerliga färdigheter, eller *civil skills* (Verba, Schlozman & Brady 1995). Individers resurser kan också delas in i fysiskt kapital (materiella tillgångar), humankapital (utbildning, kunskap och färdigheter) och socialt kapital (sociala nätverk) (Coleman 1990; Teorell 2003). En analys som helt avvisar betydelsen av individers sociala nätverk finns i Franklin (2004).

att delta i större utsträckning än unga, invandrare, arbetslösa och ensamstående.[9]

En andra grupp av individförklaringar kan samlas under rubriken *motivationsförklaringar*.[10] Hit förs egenskaper som är viktiga individuella drivkrafter bakom beslutet att delta i valen, t ex graden av politiskt intresse och engagemang, konsumtion av politiska nyheter, graden av partiidentifikation och politikerförtroende, känslor av röstningsförpliktelse och om man upplever att röstning i valen är en meningsfull påverkansform, uppfattningar om skillnader mellan de politiska alternativen och ideologisk extremism. Sannolikheten att rösta tenderar att vara högre bland personer som står långt till vänster eller långt till höger i politiken än bland personer i den ideologiska mittfåran. Personer som är politiskt engagerade, intresserade, kunniga och som exponerar sig mycket för politiska nyheter tenderar inte oväntat att vara mer motiverade att delta i valen än personer som saknar intresse för politik.

Hur starka effekter på individuellt valdeltagande kan vi då förvänta oss från olika motivationsförklaringar? Vi inleder analysen av valdeltagande med en redovisning av det bivariata sambandet mellan motivation och deltagande (se tabell 2.2). I 2002 års valundersökning återfinns ett stort antal operationella indikatorer på medborgarnas motivation att rösta. Samtliga uppvisar inte oväntat starka bivariata samband med individuellt valdeltagande.

Uppfattningar om valets viktighet och meningsfullhet, om ideologiska skillnader mellan partierna och frågan om huruvida det spelar någon roll vem som vinner valet är centrala inslag i medborgarnas röstningskalkyler. Valdeltagandet är mycket lågt bland personer som uppger att de inte alls är intresserade av politik (55 procent) och bland personer som anser att skillnaderna mellan partierna är mycket små (55 procent) eller att det inte spelar någon roll vem som sitter vid makten (71 pro-

[9] De starka, återkommande sambanden mellan resurser och valdeltagande är så välkända att vi i det här sammanhanget inte ägnar dem något utrymme genom särskilda analyser. Valdeltagandet i olika grupper i samband med 2002 års riksdagsval återfinns i tabellerna i kapitel 3. För tidigare analyser av socioekonomiska förklaringar till valdeltagande och sammanställningar av skillnader mellan olika befolkningsgruppers valdeltagande hänvisas till SCBs återkommande valdeltagandestudier (Allmänna Valen Del 4) som bygger på mycket stora urval och uppgifter från röstlängderna. Aktuella matnyttiga svenska analyser finns på många håll, se t.ex. Bäck & Soininen 1994; Oskarsson 2003.

[10] En annan vanlig rubrik på dessa förklaringar är *incitamentsförklaringar*. Dessa kan i sin tur delas upp i selektiva och kollektiva incitament för politiskt deltagande (Teorell 2003). Selektiva incitament är belöningar som endast kommer den deltagande personligen till del (nöje, eget inflytande, sova gott om natten, tillfredsställelse) medan kollektiva incitament ger samma förmåner till såväl deltagare som icke-deltagare (politiska utfall som är positiva även för icke-deltagare, t.ex. långsiktigt upprätthållande av det demokratiska systemet).

cent). Väljare som tycker att det inte spelar så stor roll vem som vinner eller förlorar valet har också en klart lägre sannolikhet att rösta (66 procent).

Tabell 2.2 Motivation och valdeltagande 2002 (procent)

	procent		procent
Spelar roll vem som sitter vid makten		Röstningens betydelse	
1 Det spelar en roll	83	1 Ingen betydelse	57
2	83	2	74
3	82	3	84
4	82	4	84
5 Det spelar inte någon roll	71	5 Kan ha betydelse	83
Partiidentifikation		Valets viktighet	
Stark partiidentifikation	94	Bryr mig mycket om vem som vinner eller förlorar	88
Svag partiidentifikation	83	Spelar inte så stor roll	66
Ingen partiidentifikation	84		
Ingen partipreferens	58		
Ideologisk extremism		Exponering för politiska nyheter i dagstidningarna	
0/10 långt t vänster/höger	82	Läser i stort sett allt	86
1/9	92	Läser ganska mycket	89
2/8	88	Läser inte särskilt mycket	79
3/7	90	Läser ingenting	59
4/6	84		
5 mitten	69		
Uppfattade skillnader mellan partierna		Politisk diskussion	
Mycket stora	92	Mycket ofta	88
Ganska stora	83	Ganska ofta	85
Inte särskilt stora	80	Inte särskilt ofta	77
Mycket små	55	Inte alls	69
Politiskt intresse		Avspeglar riksdagsledamöterna väljarna?	
Mycket intresserad	90	Mycket väl	69
Ganska intresserad	88	Ganska väl	85
Inte särskilt intresserad	77	Inte särskilt väl	85
Inte alls intresserad	55	Inte alls väl	*56*

Kommentar: Resultaten är hämtade från 2002 års valundersökning. Valdeltagandet är kontrollerat mot röstlängderna. Vi har viktat upp icke-röstare i undersökningen för att bättre reflektera det officiella valdeltagandet i 2002 års riksdagsval. Frågan om röstningens betydelse lyder: ”Somliga säger att oavsett vem folk röstar på har det ingen betydelse för vad som händer. Andra säger att vem folk röstar på kan ha betydelse för vad som händer. Om du använder skalan på kortet, vilken är Din uppfattning?”. Frågan om huruvida det spelar någon roll vem som sitter vid makten lyder: ”Somliga säger att det spelar roll vem som sitter vid makten. Andra säger att det inte spelar någon roll vem som sitter vid makten. Om Du använder skalan på kortet, vilken är Din uppfattning?”. Frågan om riksdagsledamöterna lyder: ”Med tanke på hur svenska val fungerar i praktiken, i vilken utsträckning tycker Du att valen leder till att riksdagsledamöternas åsikter avspeglar vad väljarna vill?”. För grupper med färre än 40 svarspersoner är procenttalen kursiverade.

Individers motivation eller incitament att delta i allmänna val är en kraftfull men samtidigt självklar och på ett sätt intetsägande förklaring till individuellt valdeltagande. Teoretiskt kan man argumentera för att motivationsförklaringar ligger relativt nära det beteende som skall för-

klaras, det vill säga valdeltagande. Att personer som inte uppfattar en handling som meningsfull tenderar att avstå från handlingen är uppenbart. De halvstarka sambanden visar emellertid att demokratiska medborgare i stor utsträckning grundar beslutet att rösta eller avstå på egna förnuftsbaserade bedömningar av valets meningsfullhet och alternativens karaktär – det vill säga faktorer som mycket väl kan variera från ett riksdagsval till ett annat eller mellan val på olika politiska nivåer.

Med hjälp av multivariata analyser kan vi bättre illustrera i vilken utsträckning resurs- respektive motivationsförklaringar påverkar individers sannolikhet att rösta i svenska riksdagsval. Det empiriska underlaget för vår analys är här det största tänkbara – vi har använt så många valundersökningar från perioden 1956-2002 som varit möjligt (se tabell 2.3). Det ger oss unika möjligheter att göra mycket säkra skattningar av olika effekter. Eftersom analysen spänner över många decennier gör analysstrategin våra resultat robusta mot tillfälliga förhållanden som är unika för enskilda riksdagsval.

Valet av operationella indikatorer för individers resurser och motivation har i viss utsträckning styrts av tillgänglighet, men är samtidigt fullgoda representanter för de olika kategorierna av förklaringar till individuellt valdeltagande. Som mått på social status använder vi kön, inkomst, utbildning och klasstillhörighet. Som indikatorer på individers grad av social integration använder vi ålder, civilstånd, ställning på arbetsmarknaden och födelseland. För att mäta röstningsmotivation använder vi politiskt intresse, partiidentifikation och ideologisk extremism som operationella indikatorer.

Vår multivariata analys ger besked om hur sannolikheten att rösta skiljer sig åt mellan olika grupper under kontroll för andra förklaringsfaktorer. Vi lär oss t.ex. att män under perioden 1956-2002 generellt sett har använt sin rösträtt i lägre utsträckning än kvinnor (-1,5 procentenheter), att personer med högst inkomst röstat i högre grad än personer med lägre inkomst (+2,5), högutbildade mer än lågutbildade (+1,9) och personer från arbetarklassen i lägre utsträckning än personer från medelklassen (-1,4). Personer som är gifta eller sammanboende har röstat i större utsträckning än ensamstående (+5,0) och förvärvsarbetande i större utsträckning än andra grupper (+1,6). Den välkända bivariata effekten av vår proxyvariabel för social integration – ålder – försvinner emellertid helt under kontroll för civilstånd och ställning på arbetsmarknaden.

Tabell 2.3 Betydelsen av resursförklaringar och motivationsförklaringar för sannolikheten att rösta i svenska riksdagsval 1956-2002 (logistiska effekter)

	Modell 1 1956-2002			Modell 2 1968, 1976-2002		
	b	std fel		b	std fel	
Konstant	.069	.124		.468**	.151	
Resursförklaringar						
Social Status						
Kön (1=man)	-.300***	.034	-1.5	-.371***	.040	-1.6
Inkomst (5 kat, 0-1)	+.509***	.064	+2.5	+.635***	.075	+2.7
Utbildning (1=hög utbildning)	+.323***	.051	+1.9	+.244***	.057	+1.2
Klass (1=arbetare)	-.278***	.034	-1.4	-.252***	.040	-1.1
Social integration						
Ålder (18-80)	+.014*	.006	+0.1	-.006	.008	-0.0
Ålder^2	-.000	.000	-0.0	+.000	.000	+0.0
Civilstånd (1=gift/sammanboende)	+.835***	.033	+5.0	+.862***	.039	+4.3
Ställning på arbetsmarkn. (1=förvärvsarb.)	+.314***	.047	+1.6	+.343***	.055	+1.6
Motivationsförklaringar						
Politiskt intresse (1=mkt/ganska Intr.)	+.615***	.034	+3.2	+.572***	.039	+4.3
Partiidentifikation (1=stark+svag ident.)	+1.016***	.034	+5.7	+.932***	.041	+2.5
Ideologisk extremism (0=mitten-1=flank)	-	-		+.546***	.069	+2.3
Antal svarspersoner	28 335			23 280		
Nagelkerkes R^2	.17			.16		

Kommentar: Vi har slagit samman valundersökningar från perioden 1956-2002 till en gemensam analysdatamängd. Två modeller har specificerats, en för samtliga undersökningar (modell 1) och en mindre för undersökningarna 1968, 1976-2002 där ideologisk extremism också finns med som oberoende variabel. Viktvariabler användes för att dels korrigera valdeltagandet vid varje tillfälle mot officiella valresultat, dels korrigera för respektive undersöknings urvalsstorlek. Alla variabler i analysen är kodade mellan 0 och 1. Vi använde binära variabler för kön (1=man), Utbildning (1=högskoleutbildning), Civilstånd (1=gift/sammanboende), förvärvsarbetande (1=förvärvsarbetande) och politiskt intresse: 1=mycket/ganska intresserad. Ideologisk extremism operationaliserades med hjälp av den elvagradiga vänster-högerskalan och visar med fem olika värden (0; 0,25; 0,50; 0,75, 1,0) avståndet i antal skalsteg från den ideologiska mittpunkten av skalan. Inkomstvariabeln standardiserades varje år för att underlätta jämförelser över tid. Fem inkomstgrupper användes för att spegla en procentuell fördelning 10-20-30-20-10. Inkomstvariabeln kodades sedan som 0, 0.25, 0.50, 0.75 och 1.0. För att återspegla det välkända kurvlinjära sambandet mellan ålder och valdeltagande har en variabel för kvadrerad ålder (ålder^2) lagts in i regressionsekvationen. För att skatta effekterna av de olika förklaringsvariablerna användes logistisk regression eftersom den beroende variabeln är binär (0/1). För att underlätta tolkningen av de logistiska effekterna (b) har vi också beräknat hur stor förändring ( ) av sannolikheten för röstning som en enhets förändring av de oberoende variablerna i genomsnitt producerar när alla andra oberoende variabler antar sitt genomsnittliga värde. Observera att dessa förändringsberäkningar är genomförda på oviktade data (Stata-programmet Probpred), vilket innebär att effekterna på valdeltagande underskattas. Dessa effekter skall därför betraktas som minimieffekter. ***=p<.001, **=p<.01, *=p<.05.

Regressionsmodellen illustrerar att motivationsförklaringar till valdeltagande står mycket starka. Oavsett individers grad av social integration eller sociala resurser spelar graden av politiskt engagemang stor roll för sannolikheten att en individ utnyttjar sin rösträtt. Modell 2 visar att intresse, partianhängarskap och ideologisk extremism bidrar rejält till att höja den förväntade sannolikheten för röstning (+4,3, +2,5 respektive +2,3 procentenheter). Den lägre sannolikheten att rösta bland lågutbildade ensamstående arbetslösa personer från arbetarklas-

sen kan – åtminstone i vår modell – nästan helt kompenseras med ett högre politiskt engagemang. Den slitna sportfloskeln att ”motivation slår klass” kommer väl till pass även i valdeltagandesammanhang.

Kontextuella förklaringar

Beroende på vilka sociala och politiska omständigheter som råder i samband med ett riksdagsval kan medborgares sannolikhet att rösta antas variera alldeles oavsett individegenskaper.[11] För att kunna uppskatta betydelsen av rådande omständigheter behöver man genomföra kontextuella analyser där betydelsen av egenskaper hos individer och egenskaper hos individens sociala och politiska omgivning kan uppskattas samtidigt (Huckfeldt & Sprague 1993). Att analysera kontexter är långt ifrån något nytt. Men med tanke på dess fruktbarhet när det gäller att producera kunskap om samspelet mellan individer och miljöer är kontextuell analys kraftigt underutnyttjad. Nya intressanta studier om betydelsen av social och politisk kontext har gjort det vanskligt att i fortsättningen utelämna kontextuella förklaringar från våra förklaringsmodeller för deltagande.

Den senaste svenska arbetet när det gäller att uppskatta effekterna av medborgarnas sociala omgivning på deltagande är Per Strömblads avhandling *Politik på stadens skuggsida* (2003). Strömblad undersöker bland annat om individer blir mindre politiskt engagerade av att bo i fattiga och invandrartäta områden. Med hjälp av kontextuell analys uppskattas effekterna av individers sociala omgivning (andelen arbetslösa och invandrartätheten i bostadsområdet) på deras politiska engagemang under kontroll för en rad välkända individuella förklaringsfaktorer. Strömblads analyser visar att kontexten är betydelsefull: Områdesarbetslöshet har en stark oberoende negativ effekt på sannolikheten att en viss individ går och röstar. Bostadsområdets invandrartäthet har emellertid en positiv effekt på politiskt engagemang. Resultatet blir förståeligt, menar Strömblad, om man tar hänsyn till en annan kontextuell faktor, nämligen *politiktäthet*. Invandrartäta bostadsområden har länge varit föremål för en lång rad olika offentligt initierade lokala

[11] De svenska Europaparlamentsvalen med sina låga valdeltagandesiffror är goda exempel på att valens politiska kontext spelar roll för väljarnas kalkyler. Många medborgare som annars alltid brukar rösta i ordinarie riksdagsval tenderar att stå över i Europaparlamentsvalen. Men varför? Protestförklaringen – att de stannar hemma på grund av att de inte gillar EU – kan inte på långt när förklara avvikelsen. Det handlar istället i första hand om att medborgarna gör helt skilda bedömningar av hur viktiga de olika valen är. Europaparlamentsvalen bedöms, åtminstone hittills, som betydligt mindre viktiga än riksdagsvalen Hedberg, Oscarsson & Bennulf 2001:52.

åtgärdsprogram som bland annat resulterat i ett högre politiskt deltagande och engagemang.

Med hjälp av 2002 års valundersökning kan vi undersöka effekten av en social omständighet som länge har ansetts särskilt viktig för individers sannolikhet att rösta – nämligen att personer i den nära omgivningen mangrant sluter upp vid valurnorna. En sådan omgivningseffekt kan förstås som att latenta röstpliktsnormer reproduceras och upprätthålls särskilt framgångsrikt i vissa sociala miljöer, närmare bestämt i sådana miljöer där många andra röstar. Vårt sätt att här operationalisera denna för valdeltagandet positiva miljö är att använda andelen röstande i väljarnas eget valdistrikt som en kontextuell variabel. Vi är medvetna om att indikatorn är ett mycket grovt mått på hur stark ”demokratisk anda” som återfinns i en individs nära sociala omgivning. Uppgiften är att undersöka om det finns någon direkt oberoende effekt av väljarnas sociala omgivning på sannolikheten att rösta under kontroll för ett stort antal individförklaringar till valdeltagande. Resultaten från en logistisk regressionsanalys presenteras i tabell 2.4.

I likhet med de tidigare analyserna ser vi att såväl resurs- som motivationsförklaringarna står mycket starka när det gäller att förklara varför vissa individer röstade i riksdagsvalet 2002 medan andra valde att ligga kvar på soffan (jfr tabell 2.3). Enligt regressionsanalysen skulle en svagt partiidentifierad politiskt icke intresserad manlig invandrad ensamstående industriarbetare med låg inkomst och som saknar högskoleutbildning ha mycket låg predicerad sannolikhet för att dyka upp vid valurnorna (p=.14). En karikatyr av den andra ytterligheten är en svenskfödd gift högskoleutbildad höginkomsttagande kvinna som identifierar sig med ett politiskt parti, är politiskt intresserad samt intar en extrem ideologisk position på vänster-högerdimensionen (p=0.86).[12]

Men det verkligt intressanta är förstås den statistiskt signifikanta kontextuella effekten av andelen röstande i det egna valdistriktet. Allt annat lika förändras nämligen sannolikheten att rösta i svagt positiv riktning – det handlar om ungefär tre tiondelar – om vi låter en given individ byta miljö från ett lågröstande (valdeltagande=51 procent) till högröstande (valdeltagande=93 procent) valdistrikt. Effekten är mycket liten men kan alltså inte kontrolleras bort med våra favoritförklaringar. Vår hypotes om oberoende kontextuella sociala effekter på individuellt agerande stämmer.

Den enda förklaringsfaktor som till slut tycks kunna släcka ut sambandet mellan denna ”aggregerade röstvilja i valdistriktet” och valdel-

[12] Röstningssannolikheterna har beräknats genom att helt enkelt sätta in värden i regressionekvationen i tabell 2.4

tagande är de individegenskaper som har just med röstpliktsnormer att göra. Den signifikanta kontextuella effekten i modellen i tabell 2.4 försvinner om vi kontrollerar för mellanliggande motivationsförklaringar som ligger närmare den beroende variabeln och som har att göra med medborgares bedömningar av valets viktighet eller medborgarnas inställning till röstningshandlingens effektivitet. När vi elaborerar sambandet ytterligare stärks tolkningen att det finns variationer i ”deltagaranda” mellan olika valkretsar som har betydelse, om än en liten betydelse, för individers deltagande i valen.

Tabell 2.4 Kontextuella effekter på sannolikheten att rösta i riks dagsvalet 2002 (logistiska effekter)

	b	std fel	
Konstant	-3.483***	.762	
Resursförklaringar			
Social Status			
Kön (1=man)	-.405**	.128	-2,6
Inkomst (5 kat, 0-1)	+.668**	.211	+6.1
Utbildningsnivå (1=hög utbildning)	+.460**	.166	+3.0
Klass (1=arbetare)	-.377**	.133	-2.7
Social integration			
Civilstånd (1=gift/sammanboende)	+.565***	.128	+4.8
Födelseland (1=född i Sverige)	+.601***	.163	+5.3
Motivationsförklaringar			
Politiskt intresse (1=mkt/ganska pol. intresserad)	+1.560***	.260	+12.2
Partiidentifikation (1=starkt+svagt anhängarskap)	+.499**	.144	+3.9
Ideologisk extremism (5 kat, 0-1)	+.924***	.229	+6.3
Kontextuella effekter			
Valdeltagandet i valdistriktet (.51-.93)	+.036***	.010	+0.3
Antal svarspersoner	2 050		
Nagelkerkes R^2	.131		

Kommentar: Uppgifter om valdeltagandet i svarspersonernas valdistrikt är hämtade från den officiella valstatistiken. Individvikter har använts för att skatta de logistiska effekterna men inte för att beräkna förändringarna av de predicerade sannolikheter att rösta. Valdistrikt är den lägsta möjliga aggregeringsnivån vi har tillgång till. I 2002 års val fanns 6 266 valdistrikt (www.val.se).; Logistiska effekter är svårtolkade. För att underlätta tolkningen av effekterna har vi beräknat hur stor förändring i predicerade sannolikheten att rösta som en enhets förändring i de oberoende variablerna producerar. Eftersom storleken på dessa förändringar är avhängig värdena på samtliga övriga variabler i modellen har vi uppskattat förändringarnas storlek under en alldeles särskild omständighet, nämligen när alla andra variabler antar sitt genomsnittliga värde. ***=p<.001; **=p<.01; *=p<.05

Även om det återstår mycket forskning kring effekter av social kontext på individuellt valdeltagande kan vi sannolikt inte förvänta oss annat än relativt begränsade effekter. Men den andra kategorin kontextuella effekter – valhandlingens *politiska* kontext – tycks ha betydligt mer dramatiska konsekvenser för individers röstningsbeteende än social kontext. De politiska kontextvariabler vi i första hand tänker på har alla att göra med variationer i *hur mycket som står på spel* i de olika valen (Rosenstone & Hansen 1993; Reif 1997).

De politiska kontextfaktorer vi idag vet mest om är de som rör *graden av ideologisk polarisering* och *graden av spänning*. I de flesta länder finns gott om variation när det gäller dessa egenskaper. Somliga val är mindre spännande och mindre ideologiskt laddade än andra – faktorer som samspelar med väljarnas motivation att rösta. Om valet inte är spännande, om regeringsmakten inte står på spel, om möjligheterna till ansvarsutkrävande är begränsat, om förutsättningarna att förutse framtida koalitionsbyggande är dåliga och om det inte finns tydliga ideologiska skillnader mellan alternativen krävs det helt enkelt lite extra för att väljarna skall pallra sig till valurnorna. Blir det däremot kamp om regeringsmakten, om valutgången är oviss, om ansvaret för den förda politiken under den gångna mandatperioden är tydligt och om nationen står inför ett viktigt ideologiskt vägval är omständigheterna avsevärt bättre för att mobilisera även de mest svårflirtade medborgarna till valurnorna.

I det här sammanhanget vill vi särskilt uppmärksamma en politisk kontextförklaring som vid upprepade tillfällen har visat sig vara betydelsefull för möjligheterna att nå ett högt valdeltagande (van Egmond, de Graaf & van der Eijk 1998; van Egmond 2003; Franklin 2004). Vi tänker på den så kallade jämnt lopp-hypotesen (*close race hypothesis*). Den säger att ju mer oviss valutgången är desto högre blir valdeltagandet. Ett jämnt val där utgången är oviss mobiliserar fler väljare än val där utgången är given på förhand. Den högre valrörelsetemperatur som spänningen skapar gör att partierna anstränger sig mer för att mobilisera väljare och att medieuppmärksamheten för valet ökar (Downs 1957; Aldrich 1993; Norris et al. 1999).[13]

Sverige är ett av de länder där jämnt lopp-hypotesen vid upprepade tillfällen har fått empiriskt stöd (Oscarsson 2000; van Egmond 2003; Franklin 2004). Det svenska tvåblocksystemet underlättar förstås operationaliseringar av hur spännande utgången av riksdagsvalen har varit. Balansen mellan det socialistiska och borgerliga blocket har varit och är fortfarande helt avgörande för regeringsbildningen. Som mått på graden av spänning i respektive val använder vi här helt enkelt skillnaden i faktiskt röststöd för de två blocken: den absoluta blockdifferensen i procentenheter. För att beräkna måttet har vi använt dels opinionsinstitutet Sifos augustimätningar inför varje riksdagsval, dels de faktiska valresultaten i riksdagsvalen.

[13] I flerpartisystem som det svenska kan val förstås vara ovissa på många olika sätt, exempelvis när det gäller vilka partier som kommer att klara fyraprocentspärren eller ovisshet om hur partierna tänker agera i samband med koalitionsbildning efter valet. Med ovisst val avser vi här i första hand sådana där det på förhand råder osäkerhet om huruvida valutgången kan leda till regeringsskifte.

Tabell 2.5 Effekten av spännande val på valdeltagandet under kontroll för traditionella individförklaringar 1968-2002 (logistiska effekter)

	b	std fel	
Konstant	.818***	.155	
Resursförklaringar			
Social Status			
Kön (1=man)	-.368***	.040	-1.6
Inkomst (5 kat, 0-1)	+.645***	.078	+2.7
Utbildning (1=högskoleexamen)	+.270***	.057	+1.2
Klass (1=arbetare)	-.262***	.040	-1.1
Social integration			
Ålder (18-80)	-.004	.008	-0.0
Ålder^2	+.000	.000	+0.0
Civilstånd (1=gift/sammanboende)	+.816***	.039	+4.1
Ställning på arbetsmarknaden (1=förvärvsarbetande)	+.330***	.056	+1.5
Motivationsförklaringar			
Politiskt intresse (1=mkt/ganska pol. Intresserad)	+.578***	.039	+2.5
Partiidentifikation (1=stark+svagt anhängarskap)	+.896***	.041	+4.1
Ideologisk extremism (0=mitten, 1=flank)	+.585***	.069	+2.5
Politisk kontext			
Graden av spänning (procentenheters vinstmarginal)	-.073***	.007	-0.3
Antal svarspersoner	23 280		
Nagelkerkes R^2	.16		

Kommentar: För detaljer om kodning och viktning, se tabellkommentaren till tabell 2.3. Graden av spänning operationaliserade på tre olika sätt (abc nedan) och ett summerat index beräknades: a) valresultatet för socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet (1982-) minus röststödet för kristdemokraterna, centerpartiet, moderaterna, folkpartiet och ny demokrati (1991 och 1994). b) absolut skillnad mellan 50 procent (egen majoritet) och röststödet för socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet (1982-), c) Sifos blockdifferens i procentenheter i augustimätningarna inför valen 1968-2002. Spänningsindex fick följande värden respektive år: 1968 5,6, 1970 2,0, 1973 1,7, 1976 3,5, 1979 1,0, 1982 4,9, 1985 2,4, 1988 8,1, 1991 4,7, 1994 10,6, 1998 6,2, 2002 6,6 procentenheter. ***=p<.001; **=p<.01; *=p<.05.

Resultaten stödjer jämnt lopp-hypotesen. Ju mer ospännande valen är desto lägre blir valdeltagandet. Sambandet gäller även under kontroll för våra individförklaringar. Uttolkat på ren svenska förväntas valdeltagandet minskar i genomsnitt omkring 0,3 procentenheter för varje ytterligare procentenhets marginal mellan de två blocken. Det är en något lägre effekt än vad som framkommit i tidigare analyser men den är statistiskt signifikant. Om s-blocket (v-s-mp) exempelvis skulle ha en ledning inför valet på tio procentenheter förväntas valdeltagandet bli tre procentenheter lägre än om valet varit mer spännande.

Att graden av spänning i valen tycks ha en liten men signifikant oberoende effekt på valdeltagandet i svenska riksdagsval är intressant mot bakgrund av debatten om det sjunkande valdeltagandet i Sverige. En fullt naturlig delförklaring till det sjunkande valdeltagandet under 1990-talet är att vi haft flera val som inte varit särskilt spännande och där det på förhand stått klart att den sittande regeringen skulle kunna klara sig kvar eller att oppositionen skulle vinna klart. Om dessa meka-

nismer verkligen har ett finger med i spelet är det inte alls uteslutet att valdeltagandet blir högre, eller att trenden mot sjunkande valdeltagande stannar upp om framtida svenska riksdagsval skulle bli mer spännande.

Det finns viktiga invändningar mot resultatet att valdeltagandeminskningen under 1990-talet förklaras av att valen råkat vara mindre spännande än tidigare. Andra, mer långsiktiga faktorer har också haft betydelse. Toppnoteringarna under 1970-talen kan bero på att det ideologiska klimatet var hetare än idag. Under senare år har politiken gjort reträtt från många samhällsområden. Allt är inte längre politik på samma sätt som tidigare. Den avideologisering och politikreträtt som ägt rum under det senaste kvartsseklet är tunga alternativa förklaringar till det sjunkande valdeltagandet som behöver prövas närmare i framtiden.

Härmed avslutas diskussionen kring betydelsen av social och politisk kontext för valdeltagandet. Vi återkommer senare i kapitlet till andra omständigheter som varierar något från val till val och som har visat sig ha egna oberoende effekter på de aggregerade valdeltagandenivåerna, nämligen medborgarnas demografiska ålderssammansättning.

Institutionella förklaringar

Länderjämförande studier av institutionernas betydelse för aggregerade valdeltagandenivåer är en väl upptrampad stig inom forskningen. Effekterna av valsystemens och partisystemens beskaffenhet är stora och väl kända (Grofman & Lijphart 1986; Powell 1986; Jackman & Miller 1995). Det mest kända resultatet gäller hur valdeltagandet varierar mellan olika typer av valsystem. Majoritetsvalsystem tenderar t.ex. att producera ett lägre valdeltagande än proportionella valsystem.

Institutionella förhållanden ingår i de mest kraftfulla förklaringarna till valdeltagande. Enligt den brittiske statsvetaren Mark Franklins flernivåanalyser är institutionella spelregelförklaringar omkring fyra gånger kraftfullare än individförklaringar (2004). Det beror bl.a. på att medborgare i olika länder inte skiljer sig särskilt mycket åt vad gäller t.ex. resurser (tid, pengar och medborgerliga färdigheter) för att sådana individskillnader skall kunna förklara skillnaderna i aggregerat valdeltagande mellan olika system. Enligt motsvarande resonemang är skillnader i resurser och motivation relativt stabila över korta tidsperioder och kan därför dåligt förklara snabba förändringar av valdeltagandet mellan två på varandra följande val.

Kraften i de institutionella förklaringarna kan förstås genom att likna de formella ramarna vid ett slags trösklar för deltagande. Vissa institutionella ordningar såsom tvång att förhandsregistrera sig som väljare, majoritetsvalsystem, höga spärrar till parlamentet, tvåkammarsystem,

vinterval och val mitt i arbetsveckan leder till att trösklarna för deltagande höjs. På motsvarande sätt leder ett proportionellt valsystem, enkammarsystem, gemensamma valdagar och ett generöst poströstningssystem till sänkta trösklar för deltagande. Varför? Förklaringen ligger i samspelet mellan individers motivation och regelverk: enskilda individers instrumentella motivation leder under vissa system till att individen röstar men inte under andra. Sannolikheten för att en viss person kommer sig iväg och röstar beror på hur höga trösklarna för deltagande är.[14]

I det här sammanhanget finns ingen anledning att genomföra nya analyser av hur institutionella ordningar påverkar valdeltagandet. Frågan här gäller snarare om den etablerade kunskapen från internationell valdeltagandeforskning kan användas för att ge handlingsrekommendationer om vad som bör göras för att höja valdeltagandet i Sverige?

Som framgått är det i särklass mest effektiva sättet att höja valdeltagandet i ett land att genomföra institutionella reformer som sänker trösklarna för deltagande. De flesta institutionella ordningar som vi vet gynnar högt valdeltagande är redan införda i Sverige. Med utgångspunkt från lärdomarna av den internationella valdeltagandeforskningen skulle man kunna betrakta vårt nuvarande system som skräddarsytt för att åstadkomma högt valdeltagande (Rose 2000). Vi har ett proportionellt valsystem (1921-), ett parlament med en kammare (1970-) och ett väl fungerande poströstningssystem (1970-). Väljarna har därmed många alternativ att välja bland och lätt att förutse effekterna av olika ageranden vid valurnorna. Valdagens placering är också idealisk: Våra val ligger alltid på en ledig söndag och av tradition alltid den tredje söndagen i september (när hela landet är snöfritt och skörden bärgad). Höstval är jämfört med vinter- eller sommarval gynnsamt ur valdeltagandesynpunkt. Och, än mer viktigt för valdeltagandenivån, våra nationella och lokala val genomförs samtidigt, vilket framför allt ger stora positiva effekter på valdeltagandet i de lokala valen – de samtidiga riksdagsvalen höjer nämligen valdeltagandet i kommunvalen (Oscarsson 2001).

Så vilka slags institutionella reformer skulle då kunna genomföras för att ytterligare öka valdeltagandet i Sverige? Den på papperet mest effektiva reformen av de som återstår är att *införa röstplikt*. För närvarande har omkring 35 länder i världen någon form av röstplikt (www.int-

[14] Det är därför inte särskilt konstigt att spelreglernas utformning väger tyngst om man samtidigt vill analysera individuella, kontextuella och institutionella förklaringar till valdeltagande. Alla medborgare som skall välja parti under ett visst system påverkas dramatiskt av spelreglernas utformning – alldeles oavsett individuella egenskaper. Det är helt enkelt ett exempel på ett klassiskt samspel mellan struktur (institutionell kontext) och aktör (individuell motivation) (Grönlund 1999).

idea.se). Trots att de individuella bestraffningarna för en utebliven röst ofta är försumbara har röstobligatorium inte oväntat en klart positiv effekt på valdeltagandet under kontroll för andra betydelsefulla institutionella faktorer – att inte rösta blir ju detsamma som att bryta mot lagen! Den stora nackdelen med röstplikt är förstås att valdeltagandesiffrorna mister all sin betydelse som måttstock för demokratins välmåga. Dessutom går högtidligheten i röstningshandlingen förlorad. Att rösta riskerar att bli lika kul som att deklarera.

En annan justering av valsystemet som skulle åstadkomma något högre valdeltagande är att ytterligare *förbättra möjligheterna till förtida röstning.* Vårt nuvarande poströstningssystem som infördes 1970 är redan idag ett av världens mest generösa. Poströstningslokalerna är öppna för att ta emot röster 18 dagar före valen. Men nedläggningen av många postkontor har inneburit att tillgängligheten blivit sämre. Ökade möjligheter till förtida röstning skulle öka den genomsnittliga valdeltagandenivån i Sverige, eller i varje fall mildra effekterna av några av de faktorer som trycker ned valdeltagandet (Brothén 2003).

Vi har alltså ett valsystem som maximerar valdeltagande. Så länge vi inte gör några förändringar alls kommer vi alltså ha goda möjligheter att bibehålla vår höga placering i valdeltagandeligan. Många förändringar av rådande valsystem och valadministration som vi kan tänka ut kan komma att behöva betalas med lägre valdeltagande. Mest kostsamt ur valdeltagandesynpunkt skulle vara att införa majoritetsvalsystem. Vi vet ganska mycket om vilka effekter vi kan förvänta oss på det politiska livet. Allt annat lika skulle effekterna av ett majoritetsvalsystem i enmansvalkretsar innebära färre partier, färre invandrare, ungdomar och kvinnor i demokratiskt valda församlingar, bättre möjligheter till ansvarsutkrävande för medborgarna; och mer omstritt lägre priser för konsumenterna, fler borgerliga regeringar, mindre av vänsterpolitik, reformpolitik och fördelningspolitik och mer frekventa regeringsskiften än idag. Men framför allt: majoritetsvalsystem skulle producera ett lägre valdeltagande i riksdagsvalen, kanske närmare tjugo-tjugofem procentenheter lägre. I huvudsak produceras det lägre valdeltagandet av att det finns färre politiska alternativ att välja bland och att det blir meningslöst för många väljare att försöka påverka valutgången i ojämna enmansvalkretsar.[15]

[15] Resonemanget bygger på ett antal forskningsprodukter som behandlar effekterna av valsystem på valdeltagande (Rosenstone & Wolfinger 1978; Powell 1986; Jackman & Miller 1995; Franklin, van der Eijk & Oppenhuis 1996). Hit hör också mer sentida uppsatser om valsystemets effekter på konsumentpriser, regeringsskiften, regeringsfärg och förutsättningar att bedriva reform- och fördelningspolitik (Iversen & Soskice 2002;

Andra förslag på förändringar skulle kosta mindre i lägre valdeltagande, men ändå reducera våra möjligheter att också i fortsättningen tillhöra den exklusiva grupp av länder som i snitt har ett valdeltagande högre än 80 procent. Ett system med skilda valdagar – att anordna kommunval och riksdagsval vid olika tillfällen – skulle t.ex. på sikt leda till en ”norsk” situation, det vill säga ett omkring 10-15 procentenheter lägre valdeltagande i kommunala val. Förslaget att införa rullande val som i Tyskland, att genomföra en tredjedel av kommunvalen varje år, skulle sannolikt få ännu större konsekvenser. Att flytta riksdagsvalen från september till efter riksdagens vårsession i slutet av maj eller början av juni – med hänsyn till den förändrade budgetprocessen – skulle också kosta några procentenheter i lägre valdeltagande (Oscarsson 2001).

Problemet med vårt nuvarande valsystem är att ett högt valdeltagande inte är det enda värde vi idealt sett vill maximera. Låt oss avsluta diskussionen med några exempel på kniviga avväganden. Den goda demokratin kräver dessutom handlingskraft i form av starka majoritetsregeringar och medborgerliga möjligheter att utkräva politiskt ansvar från sina förtroendevalda. Vårt proportionella valsystem producerar politiskt jämlika utfall och halvhyfsad åsiktsrepresentation, men leder samtidigt till svårigheter att bilda stabila, handlingskraftiga majoritetsregeringar. Systemet med gemensam valdag för kommun- och riksdagsval leder till högt valdeltagande i kommunvalen, men försvårar samtidigt medborgarnas möjligheter att effektivt utkräva ansvar för den förda politiken på rätt nivå och för rätt saker.

Varför är valdeltagandet så stabilt?

Trots all uppståndelse kring det sjunkande valdeltagandet i etablerade västerländska demokratier har valdeltagandenivåerna i själva verket varit relativt stabilt under hela efterkrigstiden. Minskningen inleddes under 1970-talet men har varit kraftigast under 1990-talet, efter det kalla krigets slut när mycket av den ideologiska spänningen i världspolitiken försvann. Minskningen är, beroende lite på hur man räknar, i genomsnitt mellan 6 och 9 procentenheter. Mark Franklins forskning visar att i de flesta länder har valdeltagandet under perioden efter 1945 inte varierat mer än plus minus 5 procent från landmedelvärdet. I Sverige är spannet mellan det lägsta och högsta valdeltagandet de senaste femtio åren endast 12 procentenheter. Den stora forskningsgåtan är kanske inte varför valdeltagandet minskar, utan snarare varför valdeltagandet har varit så stabilt?

Powell 2002). Effekter av att byta från proportionellt till majoritetsvalsystem behandlas även i Berggren, Karlson & Nergelius 2001.

Franklins svar på frågan varför valdeltagandet varit så relativt stabilt i västerländska demokratier baseras på den enskilt viktigaste kausala mekanism som påverkar om en medborgare röstar eller inte: *politisk socialisation*. Valdeltagande är så stabilt eftersom vanan att gå och rösta etableras mycket tidigt genom politisk socialisation. De som finner anledning att rösta i någon av de första tre valen de har möjlighet att delta i fortsätter att rösta oavsett om det inte står så mycket på spel i ett enskilt val.[16] Många väljare fattar beslutet att rösta eller inte rösta vid ett tillfälle i livet – när första röstkortet skickas ut. Stabiliteten i valdeltagandenivåerna beror därför till stor del på den tröghet som tidigt inlärda röstningsvanor genererar.

Individuella socialisationsprocesser tillmäts stor betydelse i Franklins analyser. På ett övertygande sätt ger han ett överraskande svar på frågan varför valdeltagandet minskar i etablerade demokratier. Ungefär halva nedgången i valdeltagandet, omkring 3-4 procentenheter, beror på demografiska förändringar av ålderssammansättningen i väljarkårerna – en helt exogen faktor som inte har att göra med vare sig sociologiska eller politiska faktorer. Vid 1970-talets början begick en osedvanligt stor grupp unga väljare sin röstningsdebut. Gruppen unga förstagångsväljare i västerlandet var då ovanligt stor av två skäl, dels på grund av en fördröjd effekt av efterkrigstidens babyboom, dels sänktes rösträttsåldern till 18 år i de flesta västdemokratier.[17] Den relativa storleken på gruppen unga väljare har, menar Franklin, därför direkta effekter på valdeltagandenivån i ett visst val. Eftersom förstagångsväljare tenderar att rösta i lägre utsträckning än äldre väljare leder åldrspuckeln till att en proportionellt sett ovanligt stor andel unga väljare insocialiserades i icke-röstning under 1970-talet.

---

[16] ”The transition between unengaged and established appears to happen during the first three elections that people are exposed to as voting-age adults” (Franklin 2004:213). Se även Plutzer 2002.

[17] ”The extensions of the franchise to 18-year-olds in most countries during the late 20th century has cost a bit less than 3 percent in turnout so far, and will cost at least 4 percent in turnout by the time all prior cohorts have left the electorates of these countries” (Franklin 2004:223). Enligt Franklin är valet av 18-årig rösträttsålder det sämsta tänkbara ur ett socialisationsperspektiv. Upptagenheten med andra viktiga förändringsprocesser i 18-årsåldern innebär att förutsättningarna är mycket dåliga för att begå den viktiga röstningsdebuten. Franklin menar att alla andra rösträttsåldrar utom just 18 år antagligen hade varit bättre ur demokratisk socialisationssynpunkt. Slutsatsen är att antingen välja en högre rösträttsålder, t ex 25 år (vilket är politiskt omöjligt) eller att sänka rösträttsåldern till 15 eller 16 år. Då befinner sig många fortfarande i skolåldern och kan under mer ordnade omständigheter sätta sig in i vad de olika politiska valen handlar om, under handledning av sina demokratiskt sinnade lärare (samtal med Franklin på ECPR-konferensen i Marburg, september 2003).

Eftersom många soffliggare stannar kvar på soffan livet ut innebär 1970-talets ålderspuckel av icke-röstare att ålderssammansättningen sedan dess bidrar till att trycka ned det totala valdeltagandet. Yngre kohorter med lägre grad av röstningsbenägenhet ersätter sakta äldre kohorter som har högre grad av röstningsbenägenhet. Den lilla nedgång i valdeltagande sedan 1970-talet är, menar Franklin, början på en lång nedåtgående trend som tar kanske femtio år på sig att komplettera sin cykel.

En sådan extrapolering av trenden skulle innebära cirka 12,5 procentenheters genomsnittlig nedgång på de femtio år det tar för hela elektoratet att bytas ut. Denna nedgång är i så fall ungefär lika stor som det spann inom vilket valdeltagandet i Sverige har hållit sig de senaste femtio åren. Franklins forskning placerar de senaste årens sjunkande valdeltagande i ett helt nytt perspektiv. Köper man hans determinismresonemang kan man tona ned alarmismen kring sjunkande valdeltagandet i västerländska demokratier. Om det handlar om en katastrof är det i så fall en mycket långsam sådan. Och om fienden är åldersdemografi kan vi ändå inte rå på den med kortsiktig demokratipolitik.

Franklins forskning bygger på analyser av ett mycket stort antal länder och ett stort antal efterkrigstida val. Låt oss examinera fallet Sverige i ljuset av Franklins slutsatser. Hur har t.ex. ålderssammansättningen av de röstberättigade egentligen utvecklats i Sverige under efterkrigsperioden? I ett avseende stämmer Franklins bild in på Sverige. Sänkningen av rösträttsåldern gjorde att andelen unga röstberättigade i svenska riksdagsval temporärt var något, men inte dramatiskt större under 1970-talet. Det gäller framför allt för valet 1976 då nära en halv miljon förstagångsväljare gjorde sitt intåg på väljarmarknaden (och en tredjedel av dem röstade på centerpartiet) (Petersson 1977).

Besvärande för Franklins tes är dock att valdeltagandet bland förstagångsväljarna under just denna period – 1970-talet – var mycket högt, i själva verket lika högt som i befolkningen i övrigt, det vill säga närmare 90 procent (se figur 2.1). Det innebär att det rena antalet soffliggande 18-21-åringar inte var dramatiskt större under 1970-talet än vad det varit tidigare eller senare. Nej, i själva verket är det antalsmässigt fler ungdomar som potentiellt kan ha fostrats till icke-röstare i senare val, exempelvis i samband med 1988 års val eller i samband med de två senaste riksdagsvalen 1998 och 2002. Förstagångsväljarnas valdeltagande i 2002 års riksdagsval (70 procent) kan ha varit det lägsta på femtio år. Valet 2002 slog rekord också när det gäller den absoluta storleken på kullen icke-röstande förstagångsväljare: 110 000 personer.

Figur 2.1 Valdeltagandet i svenska riksdagsval 1964-2002 bland samtliga väljare och bland unga förstagångsväljare (procent)

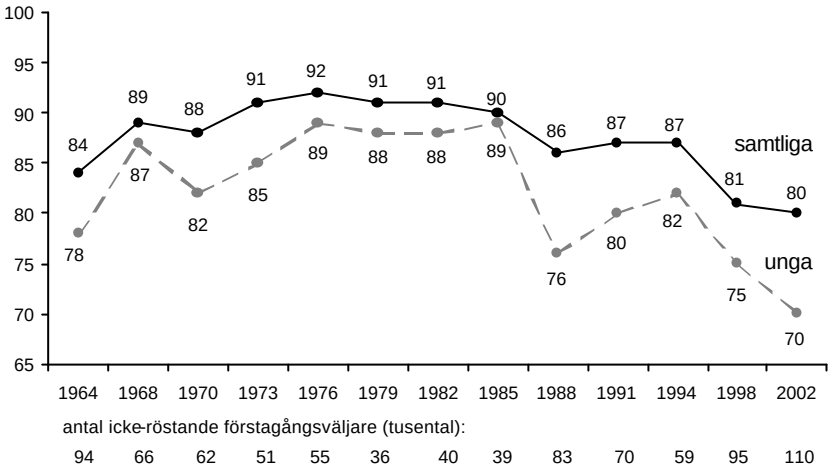

Kommentar: Valdeltagandenivåerna för samtliga är hämtad från officiell valstatistik. Valdeltagandet bland förstagångsväljare är urvalsskattningar från de svenska Valundersökningarna. Rösträttsåldern sänktes 1969 från 21 till 20 år och 1974 till nuvarande 18 år. Antalet röstberättigade förstagångsväljare i svenska riksdagsval under perioden har varit följande (andelen förstagångsväljare av samtliga röstberättigade): 1964: 425 957 (7 procent); 1968: 507 790 (9,3 procent); 1970: 344 200 (6,1 procent); 1973: 341 400 (6,0 procent); 1976: 499 824 (9,3 procent); 1979: 301 218 (5,5 procent); 1982: 334 000 (6,0 procent); 1985: 355 000 (6,4 procent); 1988: 346 700 (5,4 procent); 1991: 349 300 (5,3 procent); 1994: 327 400 (4,9 procent); 1998: 381 900 (5,8 procent); 2002: 367 900 (5,6 procent). Källa: SCB (Allmänna Valen från respektive år).

Utvecklingen av valdeltagandet bland unga väljare i Sverige kan möjligen illustrera en av Franklins viktigaste poänger, nämligen att unga väljare tycks reagera starkare på variationer i valens karaktär än äldre grupper av väljare. Vid några, men inte alla, av de val som varit relativt ospännande i regeringsfrågan i så motto att det relativt tidigt stått klart vem som skulle vinna regeringsmakten har valdeltagandet bland förstagångsväljarna varit särskilt lågt. Men under 1970-talet, den period då svenska riksdagsval var mer spännande och starkare ideologiskt laddade än idag, var valdeltagandet bland unga förstagångsväljare nästan lika högt som bland samtliga väljare. I samband med mer ospännande val växer deltagandeskillnaderna mellan unga och äldre medborgare.

Att lära sig ligga på soffan

Ett bekymmer med Franklins argumentation är att den företrädelsevis bygger på amerikansk forskning om politisk socialisation som visat att det första röstningstillfället i en ung amerikans liv är en viktig katalysa-

tor för ett livslångt politiskt deltagande i allmänna val (Sears & Valentino 1997; Sears & Funk 1999). Forskningen visar att de första tre valen utgör ett formativt moment när det gäller den sociala inlärningen att delta i demokratiska val (Highton & Wolfinger 2001). Efter den tredje röstningserfarenheten cementeras unga människors ideologiska orienteringar och röstningsbeteendet blir mer stabilt. Detta tycks gälla såväl vanan att rösta som vanan att rösta på ett visst parti. Frågan här gäller om dessa viktiga utgångspunkter för Franklins modeller egentligen håller streck utanför en amerikansk kontext?

Det vore utomordentligt trist om Franklin har rätt i att det låga valdeltagandet bland dagens ungdomar födda i början av 1980-talet kommer att bli framtidens melodi och att alla dessa soffliggande ungdomar skulle vara för alltid förlorade för demokratiskt deltagande. De har insocialiserats i ett livslångt soffliggande och många av dem kommer inte att besöka valurnorna. Men stämmer verkligen denna dystra bild? Hur dagens ungdomsgeneration kommer att agera i framtiden vet vi såklart inte mycket om. Men vi kan ta reda på hur utvecklingen av valdeltagandet har sett ut i tidigare generationer.

Vi har här genomfört en kohortanalys av valdeltagandet i olika svenska generationer (se tabell 2.6). I allt väsentligt tycks valdeltagandet inom alla tidigare generationer följa ett livscykelmönster. Valdeltagande har ett kurvlinjärt samband med ålder. Inom varje generation ökar andelen röstande i takt med ökad ålder, kulminerar i 50-60 årsåldern för att sedan minska igen.

Kohortanalysen visar att generationer som började rösta under den tidiga demokratins historia inledningsvis hade ett relativt lågt valdeltagande, ungefär som dagens unga. Trettiotalisterna startade på 75 procent i 1956 års val men spottade snabbt upp sig till 95 procent i 1968 års val. Bland fyrtiotalisterna röstade endast 73 procent i 1964 års val. Tre val senare var andelen röstande fyrtiotalister 94 procent. Resultaten är inte särskilt förvånande med tanke på att valdeltagandet ökade i alla generationer under 1950- och 1960-talet. Men ökningen av valdeltagandet under perioden var klart större bland yngre än bland äldre.

Motsvarande mönster med snabbt växande valdeltagande återfinns emellertid inte för senare generationer. Femtiotalisterna som gavs möjlighet att begå sin röstningsdebut under tidigt 1970-tal hade redan i 1973 års val ett valdeltagande över 90 procent och har sedan upprätthållit denna höga nivå genom livet. Sextiotalisterna började något lägre, 87 procent 1979, och har sedan mer eller mindre följt den nationella trenden i valdeltagande med tillfälligt lägre deltagande i 1988 och 1998 års val. Detsamma gäller för sjuttiotalisterna som efter fyra riksdagsval

ligger kvar i närheten av den valdeltagandenivå som generationen hade i samband med debuten i tidigt 1990-tal. Åttiotalisterna, slutligen, utnyttjade i debuten 2002 sin rösträtt ungefär i samma omfattning som trettiotalisterna gjorde när de var unga.

Tabell 2.6 Valdeltagande i olika ålderskohorter 1956-2002 (procent)

Födelseår	56	60	64	68	70	73	76	79	82	85	88	91	94	98	02
1981-1990															79
1971-1980												83	89	81	86
1961-1970								87	89	91	84	89	90	87	83
1951-1960						92	94	92	91	94	90	90	93	87	91
1941-1950			73	86	85	94	95	96	96	95	93	94	94	89	93
1931-1940	75	84	80	95	92	94	97	96	96	95	93	96	95	94	93
1921-1930	79	91	90	95	94	95	97	95	94	96	94	93	93	92	89
1911-1920	91	95	91	95	93	95	96	98	94	93	92	91	90	85	87
1901-1910	91	94	92	94	94	93	95	93	91	93	89				
1891-1900	92	85	90	93	91	88	94	84							
1876-1890	78	88	81	86											

Kommentar: Uppgifterna om valdeltagande har korrigerats mot vallängden. Uppgifter om såväl valdeltagande som födelseår är hämtade från Valundersökningarnas urval, vilket innebär att några intervjuvikter inte behöver användas. Däremot förekommer under hela perioden en svag överrepresentation av röstare i valundersökningarnas urval. Resultaten i tabellen bygger på sammanlagt 37 011 personer. Grupper med färre än 30 personer redovisas inte.

Kommer morgondagens vuxna att delta i valen i samma utsträckning som dagens vuxna? Kohortanalysen visar att det kanske inte längre är helt självklart att livscykelmodellen fortfarande stämmer på yngre generationer. Det råder viss osäkerhet om de 30 procent soffliggande förstagångsväljarna i 2002 års val kommer att delta mer i demokratiska val när de blir äldre, liksom tidigare generationer har gjort. Snarare tycks det vara så att nyare generationers ”ingångsvärden” blir gällande även för senare val. I så fall kommer valdeltagandesnittet för åttiotalisterna även i framtiden vara omkring 80 procent. Gott så.

Ett annat bra svar på frågan om det framtida valdeltagandet i dagens ungdomsgeneration är: det beror på. Vi har här argumenterat för att individuellt deltagande är avhängigt institutionella förhållanden och föränderlig social och politisk kontext. Vi vet inte hur spännande eller ideologiskt polariserade framtidens val kommer att vara. Vi vet inte heller om vi kommer att ha samma valsystem i framtiden.

Nästa fråga gäller hur vanligt det är att soffliggande permanentas i unga år. Vi har tyvärr inte haft någon möjlighet att följa individuella väljare över långa tidsperioder för att få en inblick i deras röstningshistoria. Men med hjälp av valundersökningarnas tvåvalspaneler kan vi framgångsrikt analysera trafiken mellan soffan och valurnorna mer i detalj för två val i taget under det senaste kvartsseklet. I tabell 2.7 redovisas andelen soffliggare, mobiliserade, demobiliserade och röstare

bland samtliga väljare och bland andra-, tredje- och fjärdegångsväljare under perioden 1973-2002.

Panelanalysen visar att rörligheten mellan soffan och valurnorna ökat generellt under de senaste trettio åren. Som väntat har trafiken varit som livligast vid de tillfällen då valdeltagandet förändrats mest, mellan 1985 och 1988 års val och mellan 1994 och 1998 års val. Det har då i första hand rört sig om en stor andel demobiliserade väljare (8 respektive 11 procent). Bland samtliga väljare har andelen permanenta röstare minskat från 90 till 80 procent mellan 1976 och 2002. De permanenta soffliggarna har under samma tidsperiod ökat från en mycket låg nivå kring 3-4 procent till 10 procent i samband med 2002 års val.

En mer närgången analys av andra-, tredje- och fjärdegångsväljare kan ge ytterligare information om framtidsutsikterna när det gäller att mobilisera de många unga medborgare som inte utnyttjat sin rösträtt under de senaste valen. Trenden mot ökad trafik till och från soffan är synlig, men inte lika uttalad, i dessa grupper. Anledningen är att rörligheten alltid varit relativt stor i ungdomsgruppen. Tappet till soffan är dock för närvarande betydligt större än mobiliseringen till valurnorna. Demobiliseringen av andra- och tredjegångsväljarna har aldrig varit så stor som i samband med de två senaste riksdagsvalen 1998 och 2002 (18 respektive 17 procent).

Tvåvalsrörligheten är en sak. Genom att ta hjälp av minnesuppgifter om deltagande – som visserligen är mycket osäkra – kan vi även uppskatta trevalsrörligheten bland samtliga väljare (Petersson 1977:156). En sådan analys visar att andelen medborgare som kan betraktas som permanenta soffliggare faktiskt är relativt blygsam, endast omkring 5 procent. Även om storleken på denna grupp sannolikt underskattas något med den metodologi vi använt ger uppgiften nya perspektiv på svenskt valdeltagande. Det sjunkande valdeltagandet beror inte på att de kroniska soffliggarna är särskilt många fler än tidigare. I själva verket är det gruppen medborgare som missar ett val då och då som ökar i antal. Andelen medborgare som går till valurnorna två gånger av tre har till exempel ökat från 6 till 13 procent sedan 1976. Motsvarande andel ”en av tre”-medborgare ökar också, från 3 till 6 procent.

Bland yngre personer under trettiofem år är andelen permanenta soffliggare inte högre än bland befolkningen i stort utan håller sig även här kring 5 procent. Däremot är andelen som röstat i alla de senaste tre valen generellt 10-15 procentenheter lägre bland yngre än bland äldre. Åldersskillnaderna tycks öka något över tid.

Tabell 2.7 Trafiken mellan soffan och valurnan bland samtliga väljare och bland andra-, tredje- och fjärdegångsväljare, 1976-2002 (procent)

	Panel								
	1973 1976	1976 1979	1979 1982	1982 1985	1985 1988	1988 1991	1991 1994	1994 1998	1998 2002
Samtliga väljare									
Soffliggare två val	4	3	3	6	4	7	9	8	10
Mobiliserade	3	2	2	4	2	6	6	2	4
Demobiliserade	2	5	5	4	8	5	7	11	9
Röstare två val	91	90	90	86	86	82	78	79	77
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	516	1146	1322	1317	1204	1307	1511	1128	862
Andragångsväljare									
Soffliggare två val			5		10		14		7
Mobiliserade			4		6		10		5
Demobiliserade			9		11		7		18
Röstare två val			82		73		69		70
Tredjegångsväljare									
Soffliggare två val			1		8		13		12
Mobiliserade			6		5		11		6
Demobiliserade			11		7		8		17
Röstare två val			82		80		68		65
Fjärdegångsväljare									
Soffliggare två val			3		8		8		12
Mobiliserade			5		2		13		5
Demobiliserade			8		10		8		8
Röstare två val			84		80		71		75
Trevalsrörlighet									
Soffliggare tre val	3	1	1	3	2	2	3	3	5
Röstare ett av tre val	3	2	3	4	3	5	4	6	6
Röstare två av tre val	6	7	7	7	9	11	13	12	13
Röstare tre val	88	88	89	86	86	82	80	79	76

Kommentar: Resultaten är hämtade från valundersökningarnas tvåvalspaneler. Uppgifter om röstning har hämtats från de officiella röstlängderna. Vikter har använts för att korrigera urvalsskattningarna mot det officiella valdeltagandet vid tidpunkt 2. Med andragångsväljare avses *potentiella* andragångsväljare, det vill säga personer som har åldern inne för att ha haft en möjlighet att rösta vid två tillfällen. Indelningen av andra-, tredje- och fjärdegångsväljare har tagit hänsyn till förändringar av rösträttsålder och mandatperiodernas längd. För att erhålla ett större statistiskt underlag har vi slagit samman undersökningarna 1976-82, 1985-1988, 1991-1994 och 1998-2002. Antalet personer som ingår i de olika åldersgrupperna varierar mellan 100 och 225.

Andelen ungdomar som deltagit i de senaste tre riksdagsvalen har minskat från 82 procent 1976 till 63 procent 2002. Kanske växer det sakta fram ett valbeteende som innebär att medborgarna inte med samma regelmässighet går och röstar. Men det betyder inte att de för alltid är förlorade för valdemokratin. Allt fler demobiliseras, men många mobiliseras också på nytt i samband med senare riksdagsval. Beslutet att inte rösta i ett specifikt riksdagsval behöver inte vara ett stående beslut för resten av livet. Tvärtom. Det har varit ovanligt att soffliggande permanentas. Få svenska medborgare har lärt sig ligga på

soffan. Men de villkorar i allt större utsträckning sitt deltagande. Mark Franklin har kanske inte rätt när det gäller Sverige?

Transition

Kohortanalyserna från tidigare i kapitlet visade ett tydligt bivariat samband mellan fysisk ålder och benägenheten att rösta. Sannolikheten att gå och rösta har i själva verket ett kurvlinjärt samband med ålder – röstningsbenägenheten ökar med ökad ålder fram till pensionsåldern och minskar sedan igen. Våra tidigare analyser visade att det inte är fysisk ålder *i sig* som är betydelsefullt. Grundsambandet mellan ålder och valdeltagande existerar därför att många resurs- och motivationsförklaringar som intresse, utbildning, politisk kunskap och civilstånd också samvarierar med ålder. Det är därför det direkta sambandet mellan ålder och valdeltagande försvinner i multivariata analyser. Men det råder ändå viss osäkerhet om vilka deltagandehöjande mekanismer som är verksamma. Mer elaborering av sambanden krävs. I det här avsnittet tänker vi i detalj skärskåda de mekanismer som ligger bakom sambandet mellan ålder och deltagande genom att återigen utnyttja valundersökningarnas tvåvalspaneler.

En populär sociologisk förklaring till varför valdeltagandet ökar med ålder är att ungdomar genomgår ett antal transitioner mellan ungdom och vuxenliv (Jennings 1979; Wolfinger & Rosenstone 1980). Övergångarna innebär att individen lämnar en mer sökande, tillfällig och ombytlig tillvaro och träder in i olika mer stabila vuxenroller. Dessa processer – som hör till de förklaringar som har att göra med social integration – menar man påverkar valdeltagandet positivt. De transitioner som i första hand blivit föremål för empirisk prövning är bland annat att lämna föräldrahemmet, skaffa en egen bostad, avsluta en utbildning, etablera sig på arbetsmarknaden, ta de första kliven på karriärstegen, gifta sig och skaffa barn.

Om man vill kunna besvara frågor om huruvida dagens unga kommer rösta mer i framtida val är det studiet av dessa transitionsförklaringar och studiet av vuxenblivande som måste stå i fokus. När äger transitionerna rum? Vilka är viktigast för att förklara politiskt engagemang och valdeltagande? Hur förändras karaktäristiken i detta vuxenblivande i det framväxande postindustriella informations- och nätverkssamhället?

Med hjälp av valundersökningarnas tvåstegspaneler har vi bättre möjligheter än tidigare forskning (Highton & Wolfinger 2001) att faktiskt pröva i vilken utsträckning olika förändringar – inte bara till vuxenlivet utan även senare i livet – påverkar valdeltagandet även utanför en amerikansk kontext. Genom att använda uppgifter om civilstånd, ställning

på arbetsmarknaden, yrke, utbildning och inkomst från två tidpunkter kan vi systematiskt undersöka om förändringar i socioekonomisk status ändrar sannolikheten att gå och rösta. Vi har utnyttjat valundersökningarnas paneler från perioden 1976-2002.

I tabell 2.8 redovisas effekterna på valdeltagandet av de förväntat mobiliserande transitionerna att gifta sig, få ett jobb, skaffa barn, göra tjänstemannakarriär, avsluta en utbildning, få ökad inkomst och bli mer politiskt intresserad. På motsvarande sätt undersöks även ett antal demobiliserande förändringar som att bli arbetslös, bli ensamstående och att bli mindre politiskt intresserad.

Transitioner som för individen innebär ökad eller minskad grad av social integration tycks ha stora effekter på valdeltagandet. Effekten av att flytta ihop eller att gifta sig är stor, närmare tio procentenheter. Även effekten av att få ett jobb efter att ha varit arbetslös eller varit i arbetsmarknadspolitiska åtgärder är betydande (+15 procentenheter). Våra analyser visar att de kausala effekterna även går i motsatt riktning, vilket hjälper oss att argumentera emot alternativa förklaringar. Att byta från att vara gift till att bli ensamstående producerar en förväntad negativ effekt på sannolikheten att delta i riksdagsvalen (-10 procentenheter), liksom att råka illa ut och bli arbetslös (-6 procentenheter). Ett garanterat framgångsrecept för högre valdeltagande skulle alltså vara att hålla människor kvar på arbetsmarknaden och se till att ensamma människor hittade någon att bo tillsammans med.

Även andra socialt integrerande transitioner som att det dyker upp barn i det egna hushållet visar sig bivariat ha klara positiva effekter på valdeltagandet (+6 procentenheter). Denna positiva få barn-effekt på individuellt valdeltagande försvinner emellertid helt om vi kontrollerar för en annan transition som normalt sett inträffar tidsmässigt i nära anslutning till familjebildningen: att flytta ihop och/eller att gifta sig.

Motivationsförklaringarna visade sig vara mycket starka i tidigare analyser. När det gäller effekter av förändrad motivation kan vi studera det genom att undersöka förändringar av politiskt intresse. Den motivationshöjande transitionen att utveckla ett starkare politiskt intresse visar sig inte ha någon positiv effekt på valdeltagandet. Däremot är avtändningseffekten av att bli mindre intresserad av politik mellan två val klart signifikant och negativ (-12 procentenheter).

Våra andra hypoteser om hur förändrad socioekonomisk status påverkar valdeltagandet får ett mycket svagt empiriskt stöd. Resursförändringar som att byta yrkesposition, få högre eller lägre lön eller utbilda sig mer ger nästan inga urskiljbara effekter när vi studerar föränd-

ring i våra paneler. Detta trots att sådana faktorer i våra tidigare analyser visade sig vara kraftfulla individförklaringar till valdeltagande.

Tabell 2.8 Effekter på deltagande i riksdagsvalen av förändrad social integration, resurser och motivation mellan två val (ostandardiserade regressionskoefficienter)

Transition	Multivariat effekt (b)	Antal personer	R^2
Socialt integrerande transitioner			
Ensamstående → Gift/Sammanboende	+.10***	2 636	.27
Arbetslös/i åtgärder → Förvärvsarbetande	+.15***	232	.16
Barnlöst hushåll → Egna barn i hushållet	+.06***	4 268	.24
Resurshöjande transitioner			
Arbetare → Tjänsteman	+.01	3 463	.23
Lägre tjänsteman → Mellan tjänsteman	+.00	827	.22
Mellan tjänsteman → Högre tjänsteman	-.03*	1 724	.18
Låg utbildning → Medel utbildning	-.00	3 887	.27
Medel utbildning → Hög utbildning	+.00	3 053	.21
Fått högre taxerad inkomst (bland heltids förvärvsarb.)	-.01	9 362	.24
Motivationshöjande transitioner			
Blivit mer politiskt intresserad	-.03	5 698	.22
Socialt desintegrerande transitioner			
Gift/Sammanboende → Ensamstående	-.10***	6 487	.22
Förvärvsarbetande → Arbetslös/i åtgärder	-.06**	3 612	.20
Förvärvsarbetande → Ålderspensionär	-.05	3 612	.20
Egna barn i hushållet → Inga barn i hushållet	-.00	2 670	.22
Resurssänkande transitioner			
Fått lägre taxerad inkomst (bland heltids förvärvsarb.)	+.01	9 351	.24
Tjänsteman → Arbetare	-.04**	3 728	.20
Mellantjänsteman → Lägre tjänsteman	-.01	1 175	.23
Högre tjänsteman → Mellan tjänsteman	-.01	1 724	.18
Motivationssänkande transitioner			
Blivit mindre politiskt intresserad	-.12***	5 712	.23

Kommentar: Resultaten är hämtade från valundersökningarnas tvåvalspaneler från perioden 1976-2002. Samtliga undersökningar har slagits samman för att erhålla ett erforderligt statistiskt underlag. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna och i förekommande fall viktats för att korrigera underrepresentationen av röstande bland de intervjuade. I OLS-regressionsanalyserna har valdeltagandet vid tidpunkt 2 fungerat som beroende variabel, valdeltagandet vid tidpunkt 1 som oberoende. Som kontrollvariabler har vi använt dummyvariabler för valåren (för att korrigera effekterna mot variationer i valdeltagande mellan valen) samt ålder och kvadrerad ålder för att korrigera effekterna av att människor har blivit tre-fyra år äldre mellan valen, vilket ökar sannolikheten både för att transitionerna blir av och att valdeltagandet ökar. Eftersom OLS-regression med binär beroende variabel leder till heteroskedasticitet har samtliga modeller systematiskt estimerats även med hjälp av logistisk regressionsanalys för att kontrollera robustheten i resultaten. *=p<.10, **=p<.05, ***=p<.01.

De uteblivna effekterna av resursförändringar på valdeltagande kan tolkas på åtminstone två sätt. För det första kan effekterna av dessa transitioner ha dolts av det faktum att individer samtidigt kan ha genomgått en del andra transitioner som påverkat sannolikheten att rösta i negativ riktning. I så fall måste vi tänka ut vilka de är och försöka kontrollera för dem i framtida analyser. Den andra tolkningen är att

några av deltagandeforskningens mest robusta huvudresultat att utbildning (kognitiv kapacitet) och yrkesposition (social status) producerar högt valdeltagande helt enkelt är feltolkade. Samband mellan utbildning och deltagande eller mellan yrkesposition och valdeltagande existerar i så fall av helt andra skäl än vad man tidigare har trott.

Gott hopp att försvara 80 procent?

Kommer Sverige att i nära framtid kunna försvara sitt medlemskap i den stolta 80-klubben – de länder som har ett valdeltagande på över 80 procent? Som framgått står vi institutionellt väl rustade för att möta eventuella utmaningar. Utformningen av vårt nuvarande valsystem och vår valadministration tycks vara optimerat för högt valdeltagande.

Men det tornar onekligen upp sig mörka moln vid horisonten. Valdeltagandet minskar generellt i alla västerländska demokratier, och denna utveckling har blivit tydligare efter 1990. Återväxten av valdeltagandet i dagens yngsta generationer ser ut att vara något sämre än i gårdagens. Det går något trögare och tycks ta längre tid än tidigare att mobilisera unga medborgare till valurnorna. Medborgarna villkorar sitt deltagande i större utsträckning än tidigare: känns det aktuella valet inte tillräckligt spännande eller meningsfullt så får det vara *för den här gången*.

Läsaren får själv sälla sig till optimisternas eller pessimisternas skara. En positiv nyhet att ta med sig från det här kapitlet är vår analys av soffliggandets historia sett över fler val. Resultaten visar att tre fjärdedelar av medborgarna antagligen kommer att fortsätta att rösta i framtida val med samma regelbundenhet som de gjort i de tre senaste valen. Med 76 procent stabila röstare i ryggen är fallhöjden i valdeltagandet i svenska riksdagsval således högst begränsad. Deltagandet i valen står inte inför ett omedelbart sammanbrott. Så länge de permanenta röstarna gör precis som de brukar är vi på god väg att klara 80-procentsmålet även i framtida riksdagsval. För att komma över den gränsen krävs att partier och medier sköter sina jobb och gör valrörelserna intressanta och angelägna. Det största hotet på kort sikt mot ett bibehållet högt valdeltagande i Sverige är ospännande, avideologiserade och trista val med dålig valdebatt och mediebevakning.

Kapitel 3
Sociala skiljelinjer

Väljare röstar på partier som företräder deras intressen och värderingar. Socialt urskiljbara grupper av väljare röstar på partier som företräder den egna gruppens intressen och värderingar. Människors intressen och värderingar är produkter av deras sociala erfarenheter. Sådana utgångspunkter ligger som grund för sociologiska förklaringsmodeller för väljarbeteende. Föreställningar om att väljare gruppröstar – det vill säga tenderar att rösta i enlighet med den samhällsgrupp de tillhör (t ex klass, yrke, sektor, religion, region, etnicitet, språk, kön) – är populära inom den politiska sociologin.

Men idéer om gruppröstning är utmanande för många i 2000-talets Sverige. Kan det verkligen fortfarande vara fruktbart att använda sociologiska förklaringsmodeller för väljarbeteende i en tid som mer än tidigare präglas av stark individualisering? Frågan är alltså i vad mån sociologiska förklaringsmodeller kan bidra till att förklara varför väljare röstar som de gör på 2000-talet?

I det här kapitlet vill vi ge en ögonblicksbild av sambandet mellan socioekonomisk grupptillhörighet och partival i samband med riksdagsvalet 2002. Huvudsyftet är att genomföra en omfattande och noggrann kartläggning av hur personer från olika sociala grupper valde att lägga sina röster. För att få överblick och perspektiv erbjuder vi också en möjlighet till fördjupad analys av de längre utvecklingslinjerna vad gäller den sociala strukturens påverkan på partival i Sverige under det senaste halvseklet.[1]

De stora penseldragen

Sambanden mellan individers sociala position och röstningsbeteende är historiskt mycket starka i industrialiserade västdemokratier. Sverige är inget undantag. I själva verket tillhör Sverige ett av de länder där röstningsbeteendet är starkast kopplat till *socioekonomisk struktur*. Av tradition beror detta i första hand på vår internationellt sett starka klassröstning. Men även andra sociala stratifieringar än klass – där-

[1] Vi har för ändamålet sammanställt två appendix som innehåller nyframtagen korrigerad jämförbar statistik över hur olika grupper röstat under det senaste halvseklet (Appendix A) och en översikt över hur den sociala sammansättningen av partiernas väljare förändrats (Appendix B). I texten återfinns hänvisningar till grundtabeller i Appendix A och B.

ibland religion och region – uppvisar starka samband med röstning i Sverige (Oskarson 1994; Holmberg 2000).

Få förändringstrender är så väl belagda som den sociala strukturens sjunkande samband med partival i västerländska industrisamhällen (Korpi 1983; Dalton, Flanagan & Beck 1984; Franklin, Mackie & Valen 1992; Dalton 1996; Berglund 2003; Oskarson 2003). Effekterna av äldre sociala indelningar som klass, religion, region, språk och etnicitet minskar. Kraften i den sociologiska modellen och dess långsiktigt verkande förklaringsfaktorer försvagas i takt med att de etablerade västliga industriländernas demokratier åldras.

Men denna bild av de eroderande sambanden mellan social struktur och partival kan förstås nyanseras avsevärt. Med hjälp av de svenska valundersökningarna kan utvecklingen följas i detalj under det senaste halvseklet (se tabell 3.1). Den långa serien av undersökningar är ett fascinerande tidsdokument i sig självt. Många av kategoriindelningarna som överlevt någorlunda helskinnade genom decennierna upprättades i tidigt 1950-tal.

I tabell 3.1 redovisas sambandet mellan några av de kategoriseringar som vi med hjälp av valundersökningarna har möjlighet att spåra tillbaka åtminstone till tidigt 1970-tal. Vi har här valt att presentera enkla bivariata samband mellan olika sociala kategoriseringar och partivalet. Sambandsmåtten visar i vad mån de sociala indelningarna överhuvudtaget fortfarande är statistiskt relevanta.

Översikten visar för det första hur sakta sambanden mellan social struktur och partival förändras. Förändringarna från val till val är i det närmaste försumbara. Först sett över längre tidsperioder kan tydliga trender urskiljas. Den sociala strukturens starka koppling till partivalet är en bidragande orsak till att det svenska partisystemet varit så stabilt.

För det andra ger översikten omedelbart svar på vilka sociala kategoriseringar som blivit mindre kraftfulla för att förklara partival i Sverige. De kategoriseringar vars relevans sakta minskar är alla knutna till den historiska klasskiljelinje som starkt strukturerat svenskt politiskt liv under 1900-talet. Enligt skattningar av de linjära trenderna är det sambandet mellan klass och partival, mellan bostadstyp och partival och mellan fackföreningstillhörighet och partival som har minskat mest. Men även yrke, utbildning och bostadsort tillhör de samband som visar en klart nedåtgående trend under det senaste halvseklet. Men här handlar det inte om några dramatiska förändringar.

Det är dock inte alla samband mellan social struktur och partival som minskar. Ålder, kön och sektorstillhörighet representerar sociala stratifieringar som snarare uppvisar ett stabilt eller svagt *ökande* samband

med partivalet över tid. Rent statistiskt finns alltså lika stora eller rentav större skäl att ta hänsyn till kön och ålder i analyser av väljarbeteende idag än vad det fanns på 1950-talet. Även här talar vi dock om mycket små men gradvisa förändringar över tid.

Tabell 3.1 Utvecklingen av bivariata samband mellan socioekonomisk struktur och partival 1956-2002 (Cramers V).

	År																	
Kategorier	56	60	64	68	70	73	76	79	82	85	88	91	94	98	02	Diff	b*10	b*50
Klass (2 kat)	.53	.55	.47	.41	.39	.44	.39	.42	.39	.35	.33	.28	.32	.31	.28	-.25	-.055	-.276
Bostadstyp (2-kat)	.30	.	.	.	.	.	.17	.18	.16	.15	.11	.09	.16	.14	.17	-.13	-.032	-.159
Fackförening (5-kat)	.34		.34	.25	.26	.23	.20	.23	.27	.23	.25	.21	.22	.18	.19	-.15	-.029	-.144
Yrke (7-kat)	.	.	.	.	.	.	.22	.23	.23	.23	.21	.19	.22	.19	.19	-.03	-.020	.
Utbildning (3-kat)	.28	.27	.29	.23	.25	.27	.25	.25	.27	.23	.25	.24	.22	.21	.20	-.08	-.015	-.075
Stad-land (4-kat)	.25	.19	.18	.	.	.	.16	.17	.19	.20	.20	.18	.15	.14	.15	-.10	-.014	-.068
Inkomst (5-kat)	.	.20	.16	.12	.12	.11	.13	.16	.14	.13	.14	.12	.13	.13	.15	-.05	-.006	-.028
Region (8-kat)				.11	.10	.09	.10	.09	.09	.10	.11	.11	.09	.10	.10	-.01	+.000	+.001
Kyrkogång (4-kat)	.17	.	.22	.23	.	.		.	.	.27	.25	.24	.22	.17	.19	+.02	+.001	+.007
Civilstånd (4-kat)	.08	.09	.08	.08	.07	.09	.07	.12	.06	.08	.08	.08	.08	.09	.11	+.03	+.002	+.012
Ålder (7-kat)	.07	.09	.07	.06	.08	.09	.07	.10	.10	.08	.08	.09	.09	.10	.11	+.04	+.006	+.032
Kön (2-kat)	.07	.09	.12	.08	.12	.06	.05	.09	.09	.10	.09	.12	.13	.14	.10	+.03	+.009	+.043
Sektor (2-kat)	.	.	.	.	.	.	.05	.10	.17	.15	.11	.17	.15	.11	.15	+.10	+.021	.

Kommentar: Resultaten bygger på svenska valundersökningar 1956-2002. Det valda sambandsmåttet, Cramers V, visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och partivalet. Måttet visar hur stor relevans för partivalet olika indelningar har. Om det inte hade funnits några skillnader alls mellan olika gruppers röstning hade sambandet varit 0. Ju högre Cramers V-mått desto mer relevant är den sociala stratifieringen. Samtliga koefficienter i tabellen är statistiskt signifikant större än noll. I kolumnerna längst till höger återfinns tre mått för att spegla utvecklingen av sambanden, ett diff-mått som visar skillnaden i samvariation mellan 2002 och 1956 års val, och två lutningskoefficienter som visar den linjära trenden I sambanden utveckling uttryckt som genomsnittlig förändring sett över tio respektive femtio år. För att uppnå maximal jämförbarhet över tid har materialet från valundersökningarna bearbetats inom ramen för valforskningsprogrammets deltagande i bokprojektet *The European Voter*. Följande kategorier har använts: *Ålder* (18-21, 22-29, 30-39, 40-49, 50-59, 60-69, 70+) där den yngsta kategorin alltid är förstagångsväljarna, *Kön* (man, kvinna), *Utbildning* (låg, medel, hög) där kategorin hög utbildning har reserverats för högskole/universitetsexamen under hela perioden, *Civilstånd* (ensamstående, sammanboende, gift, änka/änkling), *Kyrkogång* (uppgiven kyrkogångsfrekvens), *Yrke* (industriarbetare, övriga arbetare, lägre tjänstemän, mellan tjänstemän, högre tjänstemän, företagare, jordbrukare) bygger på Valundersökningarnas yrkesklassificering 1976-2002, *Klass* (arbetarklass, medelklass) bygger på olika yrkesklassificeringar, studenter borttagna ur analysen, Fackförening (ej fackansluten förvärvsarbetande, LO, TCO, SACO, arbetsgivarförening, övrig sammanslutning), *Inkomst* (indelad i fem percentiler 15-20-30-20-15, *Stad-land* (ren landsbygd, mindre tätort, större tätort, Sthlm+Gbg+Malmö), *Bostadstyp* (hyr bostad, äger bostad), *Sektor* (offentlig sektor, privat sektor), *Region* (Stockholm, Östra Mellansverige, Småland med öarna, Sydsverige, Västsverige, Norra Mellansverige, Mellersta Norrland, Övre Norrland). För mer detaljer om hur partiernas röststöd utvecklats inom olika kategorier, se appendix A.

Multivariata analyser av den sociala strukturens samlade förklaringskraft på partivalet bekräftar den bild av generell försvagning som kunnat observeras i många andra industriländer. Även om många olika statistiska modeller över den sociala strukturens samlade förklaringskraft kan specificeras ger alla samma huvudresultat. Våra möjligheterna att predicera en väljares partival utifrån kunskaper om t ex kön, ålder, klass, utbildning, inkomst, bostadsort och civilstånd är klart sämre idag

än för femtio år sedan. Resultatet behöver inte nödvändigtvis innebära att betydelsen av människors sociala erfarenheter *i sig* har minskat. Men ett är säkert: industrisamhällets gamla socioekonomiska kategoriseringar duger inte lika bra för att förklara partival på 2000-talet.[2]

En berättigad fråga är om dessa sociala kategoriseringar kanske har överlevt sig själva i transitionen mellan industrisamhälle och informationssamhälle. Visar översikten i tabell 3.1 de sista dödsryckningarna av industrialismens och den tidiga modernismens sociala kategorier? Eller kan en närmare analys av de förändrade sambanden ha något att berätta om social stratifiering i det postindustriella informationssamhället? Vi tror att man genom att studera utvecklingen av de gamla sociala skiljelinjerna har en möjlighet att spåra framväxande nya skiljelinjer.

Våra analyser av social stratifiering och partival 2002 är hädanefter organiserat i två delar. I den första empiriska delen ägnar vi oss åt en kartläggning av de tre välkända sociala skiljelinjer som vi från tidigare forskning vet har varit de starkaste i Sverige under den demokratiska eran – klass, religion och region/stad-land. Till analyserna av klasskiljelinjen räknar vi också in mer detaljerade indelningar som t.ex. *yrke*, *fackföreningstillhörighet*, *sektorstillhörighet* och *inkomst*.

I den andra delen ger vi oss i kast med sociala skiljelinjer som ännu så länge inte har särskilt starkt samband med partival i Sverige men som har potential att växa sig mer betydelsefulla under 2000-talet. Till dessa skiljelinjer räknas bl.a. kön, ålder, utbildning och etniskt ursprung.

Innan vi ger oss i kast med de empiriska resultaten behöver vi göra en kortare sejour i tidigare forskning. Varför finns det överhuvudtaget ett samband mellan social position och partival? Vad räknas egentligen som en politiskt relevant social skiljelinje? Och vilka förklaringar finns till varför den sociala gruppröstningen sakta eroderar?

Den sociologiska modellen

Redan i de första klassiska väljarstudierna överraskades man av styrkan i sambandet mellan social stratifiering och röstningsbeteende (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1944). Det ursprungliga syftet med *The Peop-*

[2] För att undersöka den samlade förklaringskraften av den sociala strukturen på svenska väljares partival under perioden 1956-2002 genomfördes en serie av multinomiala logistiska regressioner. Andelen förklarad varians (Nagelkerkes R^2) minskar över tid oavsett vilka kombinationer av förklaringsvariabler som används i analyserna. Förklaringskraften i en basmodell med de tre traditionella skiljelinjerna (region, kyrkogång och klass) som förklaringsfaktorer minskar från .13 1968 till .07 2002; en modell med region, kyrkogång, klass, kön och ålder minskar från .14 1968 till .09 2002. Den modell som täcker in flest tidpunkter – stad/land, klass, fackföreningstillhörighet, kön och ålder hade följande modellpassning: 1956 .22, 1960 .26, 1964 .17, 1976 .12, 1979 .14, 1982 .14, 1985 .12, 1991 .10, 1994 .11, 1998 .09 och 2002 .09.

le's Choice var att studera presidentvalskampanjernas kortsiktiga effekter på partivalet med hjälp av en ambitiöst upplagd sjustegs panelundersökning. Men Lazarsfelds konsumentorienterade psykologiska stimulus-respons modell för väljarbeteende fick inte alls det empiriska stöd han förväntat sig. Med kunskap om sociala karaktärsdrag och predispositioner, i första hand *socioekonomisk status* och *religion*, kunde man med stor framgång förutse amerikaners kandidatval även utan att man tog hänsyn till den aktuella presidentvalskampanjens mobiliserande kraft på väljarna. Uppföljningsstudierna inom pionjärprojektet bekräftade den starka förklaringskraften av *socioekonomisk struktur*, SES (Berelson, Lazarsfeld & McPhee 1954; Katz & Lazarsfeld 1955). Alltsedan dess ingår sociologiska modeller för röstningsbeteende i väljarforskarnas permanenta arsenaler både i Sverige och internationellt. Snart sagt alla förklarande analyser av väljarbeteende, så även i denna bok, tar sin utgångspunkt i medborgarnas sociala verklighet.[3]

I utgångspunkten råder knappast något tvivel om *att* människors sociala erfarenheter och förutsättningar är viktiga förklaringar till politiska preferenser i allmänhet och till partival i synnerhet. Människor som har vuxit upp i likartade sociala miljöer, haft liknande erfarenheter och befinner sig i liknande sociala situationer tenderar att utveckla likartade intressen och värderingar och, som en konsekvens av detta, tenderar att rösta på likartade partier.

Svaren på frågan om *varför* det överhuvudtaget kan uppstå samband mellan sociala karaktäristika och röstningsbeteende är många. Att äga vissa sociala karaktäristika producerar *i sig* ingen benägenhet att rösta på vissa partier – de teoretiskt intressanta förklaringarna ligger i vad som händer på vägen, i de kausala mekanismerna.

Men vilka slags sociala skillnader mellan befolkningsgrupper är egentligen meningsfulla att studera i en analys som vill förklara partival? Alla socialt särskiljande karaktärsdrag blir inte per automatik politiskt relevanta. Oavsett teoretisk utgångspunkt handlar studier av sambanden mellan sociala karaktärsdrag och partivalet om en kausal resa från individens materiella förutsättningar och sociala erfarenheter, via intressen, värderingar, politiska sakfrågeåsikter och uppfattningar av partiernas ståndpunkter, till väljarbeteende (röstning). I själva verket behandlar alla modeller de komplexa relationerna mellan å ena sidan individers sociala och politiska erfarenheter och å andra sidan de insti-

[3] För de väljarforskare som analyserat aggregerad valstatistik var de starka sambanden mellan sociala karaktäristika och partival förstås inte lika överraskande (Tingsten 1937). För en sentida beskrivning av den s.k. Columbiaskolans forskningsprogram, se Smith (2001). En detaljerad svensk analys som tar utgångpunkt i den sociologiska modellen är Holmberg (1981:kap.13).

tutionaliserade uttrycken för de intressekonflikter dessa skilda erfarenheter producerar (rörelser, partier, fackföreningar, intresseorganisationer, lobbygrupper).[4]

Pionjärarbetena inom väljarforskningen identifierade två centrala kausala mekanismer som länkar individer till politiska partier på mikronivån. Dessa mekanismer är alltjämt ständigt närvarande i de flesta förklaringsmodeller av politiskt beteende. De båda kausala mekanismerna är *rationalitet* och *socialisation* (Franklin 2004). Båda måste vara närvarande för att sociala skiljelinjer skall kunna växa sig betydelsefulla.

Närvaron av rationalitet och socialisation i förklaringsmodellerna kan exemplifieras med hjälp av forskningslitteraturen, närmare bestämt med hjälp av tre kriterier som måste uppfyllas för att en social skillnad skall kunna omsättas i en politisk skiljelinje (Bartolino & Mair 1990; Aardal 1994; Denver 2003:20).

a) Det måste till en början finnas en *initial social differentiering* så att konsekvenser av förd politik är materiellt eller symboliskt olika för olika socialt urskiljbara grupper. Utifrån den värdeallokering som bedriven politik alltid medför måste man lätt kunna identifiera vinnare och förlorare.

b) Det måste för det andra föreligga grundförutsättningar för långvarigt verkande *politisk socialisation* – företrädesvis genom en överföring av värderingar och preferenser från generation till generation. Tillfälliga dagspolitiska meningsmotsättningar mellan grupper kan inte föda nya sociala skiljelinjer. Det är ju ingen mening att organisera flyktiga grupper kring flyktiga intressen. Ssocialisationsprocesser kräver beständig *fysisk och social närhet* mellan de människor som tillhör samma sociala grupp. Det möjliggör nödvändiga inomgruppskontakter mellan personer ur samma sociala kategori – täta sociala kontakter som möjliggör ett ”vi” och ett ”dom”, dvs ett utvecklande av *gruppidentiteter*.[5]

---

[4] Förklaringarna till sambanden mellan social grupptillhörighet och partival blir inte helt kompletta förrän partier och intresseorganisationer tas med i analysen. För att sociala skiljelinjer skall växa sig betydelsefulla är en politisering med aktiva politiska aktörer en nödvändig förutsättning. Trots att denna medvetenhet varit närvarande i litteraturen under lång tid (Sartori 1969; Przeworski & Sprague 1986) genomförs fortfarande alltför få analyser som tar hänsyn till politiska partiers göranden och låtanden. En komplett analys måste kunna lyfta sig från renodlat individuella förklaringsvariabler och koncentrerar sig till de sociala och psykologiska länkningarna mellan partier och olika befolkningsgrupper.

[5] En viktig slutsats i sammanhanget är att det kan förväntas ta lång tid för intressemotsättningar att organiseras och struktureras. Att finna och identifiera gemensamma gruppintressen kräver stor samordning och organisering, vilket i sin tur kräver stabilitet. Och gruppintressena behöver slå rot i socialt distinkta kategorier så till den grad att intergenerationell överföring av dessa värderingar och intressen kan uppstå och så att sociala skiljelinjer kan börja reproducera sig själva. Därför är det inte särskilt underligt att

c) En tredje nödvändighet, som vi redan diskuterat, är att sociala skiljelinjer måste organiseras politiskt för att de skall kunna ha några effekter på väljares partival. Sociala ojämlikheter och gruppidentiteter behöver aktivt politiseras av politiska aktörer. Det kan inte uppstå något starkt samband mellan social position och partival om inte sociala intressemotsättningar först också politiseras av politiska partier och organisationer.

Frågan om det finns några nya framväxande sociala skiljelinjer som lever upp till dessa tre kriterier är en stor forskningsuppgift i sig självt. I anslutning till analyserna av hur partivalet samvarierar med kön, ålder och etnicitet kommer vi kort att diskutera de framväxande skiljelinjernas förutsättningar.

Hur förklarar då forskningen varför de statistiska sambanden mellan social grupptillhörighet och partival minskar? De överlagrade förklaringsperspektiven är många och dess relationer svåra att reda ut. Svaret ligger i det komplicerade samspelet mellan sociala och politiska processer. De sociala processerna har med genomgripande samhällsförändringar att göra, som förändrar förutsättningar och ackumulerade erfarenheter hos sociala grupper av medborgare. De politiska processerna handlar om hur politiska entreprenörer (partier, organisationer) väljer att politisera sociala skiljelinjer.

Två utvecklingslinjer i moderna västerländska industrisamhällen som tenderar att återkomma i de flesta förklaringar är *modernisering* och *individualisering*. De tycks vara ett slags minsta gemensamma nämnare i de många svepande makrosociologiska teorier om samhällsförändring (Bell 1973; för en översikt, se Kaase & Newton 1995; Inglehart 1997). Modernisering och individualisering och har under lång tid utövat ett starkt förändringstryck på relationen mellan sociala grupper och politiska partier.

Den teknikutveckling och effektivisering som moderniseringen fört med sig innebär ett växande behov av arbetsdelning och specialisering både inom produktions- och tjänstesektorer. Då ökar behovet av utbildad arbetskraft. *Kognitiv mobilisering* medför att individers sociala grupptillhörighet inte längre är beständig livet ut. Allt fler företar klassresor och den *sociala mobiliteten* ökar. Karriäryrken blir vanligare. Välfärdsstatsprojekten skapar ökade livschanser för individer i kraft av en allmän, generell välståndshöjning. Den ökade föränderligheten och

den mest inflytelserika teorin om uppkomsten av samband mellan socio-ekonomiska grupper och partival blev en historisk-sociologisk modell. Vi tänker förstås på Martin Lipsets och Stein Rokkans inflytelserika sociala skiljelinjemodell, the social cleavage model. Deras inledningskapitel i Party Systems and Voter Alignments är en av den moderna samhällsvetenskapens 64 mest betydelsefulla boksidor (Lipset & Rokkan 1967).

variationsrikedomen innebär en *atomisering av social struktur*, det vill säga det skapas fler mellanpositioner som inte låter sig ordnas i sociala hierarkier. Antalet kombinationer av sociala karakteristika, konsumtionsvanor och livsstilar ökar. Individer kan samtidigt tillhöra många olika sociala grupperingar och oscillerar mellan dem. Individers utbytbarhet minskar. Allt fler specialiserar sig genom långa utbildningar och unika karriärval. Individen blir sin egen logotyp (Bjereld & Demker 2003). Individuella meriter spelar större roll än grupptillhörighet (Clark & Lipset 2000:82-90).

Vi känner alla till några av de främsta uttrycken för allt mer framskriden modernisering och individualisering: sekularisering, sjunkande auktoritetstro, minskad grupp-, parti- och klassidentifikation. Väljarna blir rörligare och byter oftare parti. Allt fler kombinationer av omtyckta partier och åsikter i sakfrågor återfinns bland väljarna. Vi ser en långsam värderingsförskjutning från materialistiska till postmaterialistiska värderingar (Inglehart 1997). Väljarna förmodas rösta allt mer på basis av individuella rationella överväganden och egna politiska bedömningar än på basis av gruppidentitet.

Av resonemanget torde stå klart att alla nya framväxande sociala skiljelinjer måste kunna bjuda de starka moderniserings- och individualiseringsprocesserna hårt motstånd för att framgångsrikt kunna länka individer och grupper till nya ideologiska strömningar, partier eller organisationer i framtiden. På grund av ökad föränderlighet och på grund av att medborgarnas politiska socialisation numera kanske är en livslång process snarare än en process begränsad till unga år kommer 2000-talets sociala och politiska skiljelinjer förmodligen vara mer tillfälliga än de skiljelinjer som framsprungit ur de nationella och industriella revolutionerna.

Klass

Sambandet mellan klass och röstning tillhör det mest studerade inom väljarforskningen. Pionjärarbetena när det gäller nationella väljarstudier av klassröstning härrör främst från länder där klassröstningen varit som mest utbredd, i de skandinaviska länderna och Storbritannien (Särlvik 1966; Valen & Katz 1967; Butler & Stokes 1969; Särlvik 1970; Goul Andersen 1989).

De nationella studierna av klassröstning har under åren följts upp av åtskilliga länderjämförande studier (Alford 1963; Goul Andersen 1989; Franklin, Mackie & Valen 1992; Nieuwbeerta 1995; Evans 1999; Clark & Lipset 2000; Goul Andersen & Borre 2003; Oskarson 2004). Huvudfrågeställnigarna i de internationella studierna har handlat om

att a) förklara variationer i *nivån* på klassröstningen mellan länder och b) att förklara varför klassröstningen *minskar* i industrialiserade västdemokratierna. Mer sentida internationell diskurs har, fram tills alldeles nyligen, också handlat om c) frågan om huruvida klassröstningen och klasspolitiken är död och överspelad. Allt fler betraktar dock sådana diskussioner som en återvändsgränd. En mer konstruktiv och framåtriktande problematik rör d) *hur* klassröstningen förändrar karaktär i övergången till en postmodern era. För att undvika det historiskt belastade och hopplöst omoderna begreppet klass prövar politiska sociologer att använda nya termer för att beskriva ojämlikheter mellan samhällsgrupper: *sociala hierarkier* eller det kanske än mer neutrala *social stratifiering* (Clark & Lipset 2000:79).

Den minskade klassröstningen är numera etablerad sanning, även om striden om nedgångens storlek, betydelse och konsekvenser alltjämt rasar. Sambandet mellan klasstillhörighet och partival minskar mest i just de länder som historiskt har haft den starkaste klassröstningen, det vill säga i de skandinaviska länderna och i Storbritannien (Nieuwbeerta 1995). Det är endast i USA man på senare år kunnat observera ökande klassröstning, men här handlar det om en mycket liten ökning från en tidigare låg nivå (Hout, Manza & Brooks 1999).

Styrkan på klassröstningen i ett land har i första hand att göra med graden av politisering av klasskiljelinjen. I en del länder, som Sverige, har konkurrerande skiljelinjer (region/stad-land eller religion) inte blivit föremål för politisk organisering i samma utsträckning. Konflikten mellan arbete och kapital och klassojämlikheterna har utan nämnvärd konkurrens kunnat strukturera svenskt politiskt liv under 1900-talet (Särlvik 1965; Lipset & Rokkan 1967).

Den mest genomarbetade svenska analysen av varför sambandet mellan klass och partival minskar är Maria Oskarsons *Klassröstning i Sverige. Lojalitet, rationalitet eller bara slentrian* (1994). Inte mindre än fem kompletterande förklaringar till minskande klassröstningen prövas. Och de täcker väl in de förklaringsperspektiv som är närvarande i den internationella forskningslitteraturen. Klassröstningen har minskat därför att a) samhällets sociala struktur har förändrats, b) Sverige utvecklas mot ett postindustriellt samhälle, c) allt färre väljare identifierar sig med sin klass, d) allt färre väljare är klassmedvetna, och e) de politiska partierna uppfattas i minskande utsträckning som klasspartier. I korthet finner Oskarson ett klart empiriskt stöd för de fyra förstnämnda förklaringarna, men inte lika tydligt för den sistnämnda. Andelen klassröstare enligt Maria Oskarsons definition minskade i Sverige från 70 procent

1968 till 57 procent 1988. I första hand beror minskningen på att andelen rationella klassröstare minskat (1994:223).[6]

Valundersökningen 2002 låter oss bygga vidare på tidsserierna över klassröstningen i Sverige. Vi har redan kunnat konstaterat att sambandet mellan klasstillhörighet och partival försvagats ordentligt under de senaste femtio åren. Men det finns fler sätt att illustrera utvecklingen av den svenska klassröstningen (se figur 3.1). Enligt det klassiska Alfords index var klassröstningen som starkast i 1960 års val (AI=55), minskade dramatiskt under 1960-talet (AI=35), återhämtade sig tillfälligt i 1973 års val (AI=46). I 2002 års val röstade 66 procent av arbetarklassen och 40 procent av medelklassen på socialistiska partier (AI=26).[7]

Kan vi vänta oss sjunkande klassröstning även i framtiden? Svaret beror på i vad mån klassröstningen alltjämt reproduceras i yngre framväxande generationer eller om detta röstningsbeteende tillhör de försvinnande generationerna. I tabell 3.2 redovisas en kohortanalys av utvecklingen av sambandet mellan klass och partival i olika generationer.

Kohortanalysen bekräftar vad vi vet från tidigare när det gäller klassröstningens utveckling i olika generationer (Holmberg 1981:307; Oskarson 1994). Vid varje riksdagsval under perioden 1956-2002 har sambandet mellan klass och röstning varit betydligt starkare bland äldre än bland yngre väljare. Men inom varje generation finns endast en svag nedåtgående trend i klassröstningens styrka. Huvudanledningen till klassröstningens minskning i Sverige är därför helt enkelt att äldre klassröstande generationer successivt ersätts med yngre generationer som klassröstar mindre. Det är en huvudförklaring till att klassröstningen eroderar så långsamt. Det tar 60-70 år för en generation att välja sig igenom ett liv som röstberättigad.

---

[6] Med *rationella klassröstare* avser Maria Oskarson de väljare som identifierar sig med den klass hon objektivt tillhör och är klassmedveten i så motto att hennes åsikter i klassrelaterade sakfrågor ligger i linje med klassidentifikationen. Med *lojala klassröstare* avses väljare som identifierar sig med den klass hon objektivt tillhör, men klassidentifikationen har inget samband med vad hon tycker i klassrelaterade sakfrågor. En *slentrianklassröstare* röstar ”med” sin klass utan att subjektivt tillhöra klassen. Andelen rationella klassröstare minskade från 36 till 22 procent mellan 1968 och 1988, andelen lojala klassröstare från 19 till 16 medan andelen slentrianklassröstare ökade från 15 till 19 procent.

[7] Av olika skäl skulle man kunna förvänta sig att nivån på klassröstningen skulle vara lägre när det gäller röstning i kommun- och landstings/regionval. Beroende på den höga andelen röstdelning och skilda lokala förutsättningar – partiernas styrkeförhållanden, partikoalitioner, lokala partier, ansvarsförhållanden – är det inte otänkbart att klassröstningen skulle vara svagare på lokal och regional politisk nivå i Sverige. Det finns helt enkelt fler rationella skäl att frångå en typisk klassröstning i lokala val. Men så är det inte. Klassröstningen uppmätt med Alfords index var 2002 inte signifikant lägre när det gäller röstning i kommunval (AI=25) eller landstingsval (AI=25).

Figur 3.1 Alfords klassröstningsindex 1956-2002 (AI).

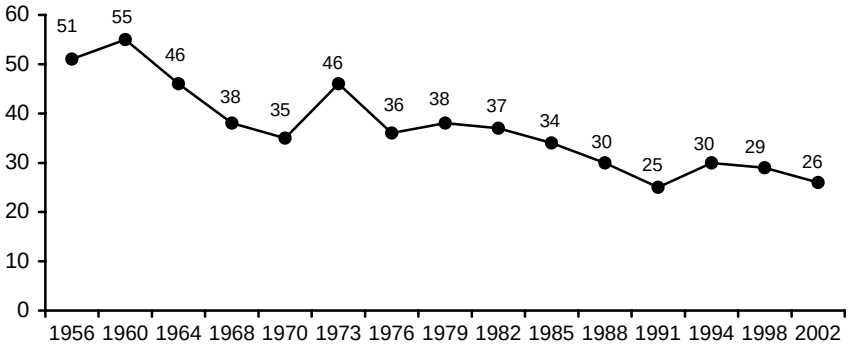

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningarna 1956-2002. De är oviktade, vilket innebär att klassröstningen överskattas något eftersom andelen socialdemokrater tenderar att överskattas i valundersökningarna. Sociologen Robert Alfords klassröstningsindex (1962) är det i särklass flitigast använda måttet på klassröstning i jämförelser över tid och mellan länder (se t ex Nieuwbeerta 1995). Trots hård kritik genom åren (se bl.a. Heath, Jowell & Curtice 1985; Oskarson 1988) är styrkan i Alfords index dess enkelhet: indexet (AI) representerar procentdifferensen mellan andelen röstande på socialistiska partier i arbetarklassen och motsvarande andel i medelklassen. (Som socialistiska partier räknas vänsterpartiet och socialdemokraterna). De många teoretiska och statistiska invändningar som kan anföras emot användandet av Alfords index uppväger inte det faktum att indexet effektivt sammanfattar utvecklingen av klassröstningen över tid – och detta resultat förändras inte heller av vilka metoder som används. Klassindelningen bygger på objektiv yrkeskodning, men den har inte varit exakt densamma genom hela perioden. Industriarbetare och övriga arbetare förs till arbetarklass, medan tjänstemän, företagare och jordbrukare förs till medelklass. Studerande ingår inte i analysen. Partiernas röststöd i arbetarklassen och medelklassen återfinns i tabell A.12.

Tabell 3.2 Sambandet mellan klass och partival i olika generationer 1956-2002 (Cramers V).

Födelseår/ Kohort	56	60	64	68	70	73	76	79	82	85	88	91	94	98	02	Förändring/10 år
1981-1990															.67	
1971-1980												.36	.17	.26	.28	-0,03
1961-1970								.27	.33	.24	.25	.30	.30	.41	.33	+0,04
1951-1960						.33	.28	.25	.35	.31	.32	.29	.31	.27	.14	-0,03
1941-1950			.46	.30	.34	.31	.35	.40	.27	.32	.31	.31	.31	.24	.34	-0,02
1931-1940	.42	.48	.51	.40	.34	.49	.42	.41	.47	.44	.41	.35	.40	.37	.36	-0,02
1921-1930	.43	.55	.43	.42	.46	.39	.40	.44	.50	.45	.42	.44	.49	.48	.42	-0,00
1911-1920	.68	.58	.50	.42	.48	.52	.44	.50	.44	.49	.48	.46	.53	.69		-0,00
1901-1910	.59	.59	.46	.49	.54	.57	.56	.59	.52	.48	.54					-0,01
1891-1900	.52	.63	.53	.45	.45	.66	.68	.83								+0,10
1876-1890	.38	.49	.61	.58	.67											+0,19

Kommentar: Motsvarande kohortanalyser kan också genomföras med hjälp av Alfords klassiska klassröstningsindex. En sådan analys når samma huvudresultat. Korrelationen mellan Cramers V-måtten och Alfords index är r=.99. Förändringsmåtten i kolumnerna längst till höger är lutningskoefficienter som visar den genomsnittliga förändringen av sambandens styrka sett över tio år.

Om det pågår någon omfattande reproduktion av klassröstning i yngre väljargrupper syns det i varje fall inte i det material vi har tillgång till. Klassröstningens framtida styrka kommer därför att avgöras av i första

hand demografiska förändringar av väljarkårens ålderssammansättning. Beroende på hur snabbt äldre generationer ersätts av yngre kommer den fortsatta erosionen av den gamla klasskonflikten att gå olika snabbt. Under förutsättning att de stora 40-talskohorterna inte förändrar sitt röstningsbeteende radikalt när de blir pensionärer, vilket vore högst osannolikt, kommer det statistiska sambandet mellan klasstillhörighet och partival sannolikt vara oförändrad i kommande val, åtminstone något årtionde till.

Insikten att klasstrukturen är alltför komplicerad för att rymmas i kategorierna arbetarklass och medelklass är gammal. Med dikotoma indelningar i medelklass och arbetarklass kommer vi inte längre än till att konstatera en tydlig minskning av klassröstningen i Sverige under perioden 1956-2002. Indelningen är alltför grov för att det skall vara meningsfullt att fördjupa analysen.

Nästa naturliga steg är att undersöka partivalet i olika yrkesgrupper. I tabell 3.3 använder vi Valundersökningarnas utvidgade åttaställiga yrkesgruppsindelning för att nyansera analysen av svensk klassröstning.[8]

Resultaten visar att det alltjämt råder stora skillnader i röstningsbeteende mellan olika yrkesgrupper. Röstningsmönstren är välkända sedan länge. Moderaterna har starkast stöd bland småföretagare och högre tjänstemän (36 respektive 21 procent), folkpartiet bland högre tjänstemän (27 procent), centerpartiet bland jordbrukare (49 procent). Vänsterpartiet och miljöpartiet står starkast bland studerande (19 respektive 16 procent).

Socialdemokratiska arbetarpartiet gör fortfarande skäl för sitt namn med en klar majoritetsställning bland industriarbetare och övriga arbetare 2002 (56 respektive 54 procent). Men den långa trenden är att allt färre arbetare röstar på socialdemokraterna. Historiskt har förlusterna bland de allt färre arbetarna kunnat kompenseras genom framgångar i andra växande grupper, framför allt bland lägre tjänstemän och mellantjänstemän (se tabell A.11). Sett till *sammansättningen* av s-väljarna är socialdemokraterna dock inte längre ett arbetarparti i traditionell mening: I 2002 års riksdagsval bestod gruppen s-väljare av fler tjänstemän (49 procent) än arbetare (42 procent).

[8] Den åttaställiga yrkesgruppsindelning som använts i valundersökningarna sedan 1976 utvecklades av Olof Petersson (Petersson 1978) och bygger ursprungligen på en detaljerad yrkesgruppskod som utarbetades av Bo Särlvik till 1968 års valundersökning. Peterssons yrkesgruppsindelning är mycket lik den sjugradiga indelning som under de senaste 20 åren varit mest gångbar i internationell forskning, John Goldthorpes s k *differentierade klasschema* (Goldthorpe, Llewellyn & Payne 1980). För detaljer om vilka yrkesgrupper som ingår i de olika kategorierna, se t ex Oskarson (1990).

Den största dramatiken på kort sikt har ägt rum i yrkeskategorin högre tjänstemän. Det är i den gruppen folkpartiet vann flest väljare mellan 1998 och 2002. Andelen fp-väljare ökade från 7 till 27 procent (se tabell A.11). Även bland småföretagare gjorde fp en historisk inbrytning (19 procent), och tillfogade moderaterna stora förluster i en av deras traditionella kärngrupper.

Studerande utgör en växande grupp som inte kan klassificeras i traditionella yrkeskategorier, och ingår oftast inte heller i analyser av klassröstning. Vänsterpartiet och miljöpartiet är idag kraftigt överrepresenterade bland studerande. Tillbakagången för moderaterna i gruppen studerande mellan 1998 och 2002 är här särskilt anmärkningsvärd (-17 procentenheter).[9]

Nu kan ju sambandet mellan klasstillhörighet och partival finnas kvar på 2000-talet utan att det fördenskull ha samma mening som på 1950-talet. Denna förklaring innebär att det skulle finnas en slentrianmässig eftersläpning av de röstningsmönster som existerar från den tiden klassröstningen fortfarande var mer genuin (jfr Oskarson 1994).

Frågan är alltså i vad mån dagens svenska väljare identifierar sig med en särskild klass? Hur många identifierar sig med arbetarklass och medelklass? Många av de traditionella frågeinstrumenten för att mäta klassidentifikation orsakar numera så starka negativa reaktioner från respondenter att det inte är möjligt att använda dem (vilket ju i sig är en indikator på klassröstningens försvagning). Mycket talar för att det just är användandet av själva klassbegreppet som uppfattas som överspelat. Men än så länge fungerar det bra att fråga efter respondenternas subjektiva familjetillhörighet (se tabell 3.4).

Närmare hälften (48 procent) av väljarna uppger att ”arbetarfamilj” är den kategori som bäst stämmer in på deras nuvarande familj. Siffran är anmärkningsvärt hög med tanke på att endast en knapp tredjedel (32 procent) kan klassificeras som arbetare med mer objektiva mått på arbetartillhörighet (jfr tabell 3.3). En intressant förklaring till denna avvikelse kan vara att personer från familjer med multipel familjetillhörighet ändå aktivt väljer att klassificera sin familj som en arbetarfamilj trots att någon i familjen kanske är tjänsteman eller företagare. I så fall handlar det om en slags historisk eftersläpning av arbetaridentifikationen.[10]

---

[9] Det fanns emellertid varsel om svåra förluster för m bland unga väljare redan före valet: SCBs Partisympatiundersökningar visade t ex att moderaterna minskade kraftigt bland de förstagångsväljarna under de sista 18 månaderna före 2002 års riksdagsval (SCB PSU).

[10] Intressant nog är avvikelserna mellan objektiv yrkesgruppstillhörighet (industriarbetare/övriga arbetare) och subjektiv arbetarklassidentifikation (arbetarfamilj) som störst i yngre åldersgrupper och som minst i äldre åldersgrupper. Det indikerar att det handlar

Tabell 3.3 Yrkesgrupp och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
%↓	Yrkesgrupp	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
11	Industriarbetare	12	56	5	5	5	7	7	3	100	185	2	32
21	Övriga arbetare	11	54	6	10	7	5	5	2	100	389	2	26
10	Lägre tjänstemän	8	47	3	13	10	11	5	3	100	194	2	16
25	Mellan tjänstemän	8	37	5	17	12	12	8	1	100	524	2	11
17	Högre tjänstemän	5	25	6	27	21	10	5	1	100	349	2	9
6	Småföretagare	3	16	9	19	36	6	8	3	100	113	3	24
2	Jordbrukare	3	16	49	0	8	24	0	0	100	37	0	11
8	Studerande	19	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2	25

=100

Kommentar: Resultaten omfattar även personer som ej förvärvsarbetar. Pensionärer har förts till sin tidigare yrkesgrupp. Siffrorna för andelen icke-röstare har uppjusterats för att bättre återspegla valdeltagandet i de olika grupperna.

Tabell 3.4 Familjetillhörighet och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
%↓	Familjetillhörighet	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
48	Arbetarfamilj	13	55	4	10	4	6	6	2	100	862	2	26
28	tjänstemannafamilj	6	36	4	19	15	13	6	1	100	553	2	11
13	h.tjm/akademikerfam.	8	15	3	30	25	10	8	1	100	266	2	9
3	jordbrukarfamilj	2	13	53	2	5	25	0	0	100	55	0	14
8	egen företagare	2	17	11	18	33	11	7	1	100	157	2	16

=100

Kommentar: Frågan lyder ”Om du skulle beskriva Din nuvarande familj, d v s det hushåll du tillhör, vilket av följande kategorier anser Du då stämmer bäst?”. Endast fyra procent av respondenterna svarade ”vet inte”.

Sambandet mellan subjektiv familjetillhörighet och partival bekräftar den stereotypa bild av yrkesgruppröstande som framkom i den tidigare analysen. Arbetarfamiljer tenderar att stödja vänsterpartiet och socialdemokraterna, egenföretagare moderaterna, jordbrukare centerpartiet och kristdemokraterna. Bland akademiker är röstning på folkpartiet och miljöpartiet vanligare än i andra yrkesgrupper.

Gruppidentifikation, gruppintresse, egenintresse är inga lättoperationaliserade begrepp. Icke desto mindre är det nödvändigt att försöka närma sig operationella indikatorer om någon empirisk prövning av orsakerna till sambandet mellan yrkesgrupptillhörighet och partival skall kunna komma till stånd.

I vilken utsträckning förekommer egentligen gruppintresse i väljarnas överväganden när de går och röstar? Vår enda möjlighet att i det här sammanhanget närma oss denna frågeställning är att lyssna till väljarnas egna motiveringar till partivalet. Endast 14 procent av väljarna

om en slags eftersläpande arbetarklassidentifikation – bland yngre är det fler som *inte* är arbetare som ändå väljer att klassificera sin nuvarande familj som en arbetarklassfamilj.

2002 tyckte att yrkesgruppsintresse var ett av de viktigaste skälen till varför de röstade som de gjorde. Utökar vi gruppen subjektiva yrkesgruppsröstare till att inkludera både svarsalternativen ”ett av de viktigaste skälen” och ”mycket viktigt skäl” är andelen högre, 46 procent. Så många instämde i ett färdigformulerat påstående om att ”partiets politik brukar vara till fördel för den yrkegrupp jag tillhör”. Närmare än så kommer vi inte om vi vill fånga in människors yrkesgruppsintresse i 2002 års valundersökning. I tabell 3.5 har vi undersökt i vilken utsträckning klassröstandet är starkare bland personer som motiverar partivalet med att det gynnar det egna gruppintresset. Så borde det nämligen vara enligt våra teorier om gruppröstning.

Analysen kan betraktas som ett slags diagnostiskt test på i vad mån klassröstning fortfarande grundar sig på en gruppintresse. Klassröstningen – i betydelsen att arbetare i större utsträckning röstar på v+s än vad tjänstemän, småföretagare och jordbrukare gör – bör i så fall vara mer utpräglad bland personer som hänvisar till yrkesgruppintresse.

Resultaten visar tydligt att det alltjämt finns kraft i svensk klassröstning. Grundsambandet mellan yrke och partival handlar inte bara om kvardröjande skillnader mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Industriarbetare som hänvisar till gruppintresset röstar i betydligt större utsträckning på vänsterpartier (v+s=84 procent) än industriarbetare som inte hänvisar till gruppintresse (v+s=52 procent). Mönstret går igen bland övriga arbetare (80 mot 53 procent), bland lägre tjänstemän (68 mot 43 procent), och i någon mån även bland mellan tjänstemän (56 mot 43). Hela detta samband uppstår på grund av skillnader i röstning på socialdemokraterna. Effekter av gruppintresse på partivalet är betydligt större för socialdemokratiskt röstande än för vänsterpartistiskt.

Intressant nog återfinns få röstningsskillnader i gruppen högre tjänstemän. Gruppintresserade högre tjänstemän – som det inte finns särskilt många av – röstar i huvudsak likadant som icke-gruppintresserade. Resultaten kan tolkas på två sätt: antingen finns ingen kraft i det gemensamma gruppintresset bland högre tjänstemän eller är det inget parti som tydligt har kunnat göra de högre tjänstemännens intressen till sina. Bland småföretagare är politiseringen emellertid högre. Gruppintressemotiverade småföretagare röstar i större utsträckning på moderaterna (49 procent) än de småföretagare som inte motiverar partivalet med att ”partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör” (18 procent). I den lilla gruppen jordbrukare finner vi också stöd för vår hypotes: gruppintresserade jordbrukare stödjer i större utsträckning centerpartiet (69 procent) än icke-gruppintresserade jordbrukare (23 procent).

Tabell 3.5 Yrkesgrupp och partival 2002, nedbrutet på väljare som uppgett yrkesgruppintresse som viktigt skäl för partivalet (procent, sambandsmått).

Yrkesgrupp	Partival 2002								Summa	Antal
Skäl för partival	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer
Industriarbetare										
Ej yrkesgruppintresse	9	43	11	7	6	11	13	0	100	46
Yrkesgruppintresse	11	73	3	4	5	0	1	3	100	92
Övriga arbetare										
Ej yrkesgruppintresse	12	41	7	14	12	6	7	1	100	118
Yrkesgruppintresse	12	68	5	4	3	4	3	1	100	160
Lägre tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	8	35	2	21	6	18	5	5	100	62
Yrkesgruppintresse	5	63	1	8	11	9	3	0	100	79
Mellan tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	9	34	6	16	12	13	9	1	100	234
Yrkesgruppintresse	8	47	3	15	11	13	2	1	100	157
Högre tjänstemän										
Ej yrkesgruppintresse	5	26	7	27	18	10	7	0	100	193
Yrkesgruppintresse	6	22	6	31	28	7	0	0	100	78
Småföretagare										
Ej yrkesgruppintresse	3	26	3	18	18	8	21	3	100	38
Yrkesgruppintresse	6	13	11	11	49	4	2	4	100	53
Jordbrukare										
Ej yrkesgruppintresse	0	46	23	0	8	23	0	0	100	13
Yrkesgruppintresse	0	0	69	0	9	22	0	0	100	23
Studerande										
Ej yrkesgruppintresse	24	32	4	16	7	4	13	0	100	70
Yrkesgruppintresse	17	26	6	17	11	11	12	0	100	35

Kommentar: Yrkesgruppintresserade är personer som svarat att de tycker röstningsskälet ”Partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör” är ett viktigt skäl.

I denna analys ser vi alltså tydligt de kvardröjande konturerna av 1950-talets klassamhälle i tjugohundratalets väljarbeteende – trots att mer än halva befolkningen bytts ut under perioden. Socialdemokraterna tenderar att representera i första hand arbetares, men även lägre- och mellantjänstemäns intressen. Moderaterna representerar företagarna och centerpartiet jordbrukarna. Men några andra tydliga effekter av samspelet mellan gruppintresse och yrkegruppstillhörighet på partivalet kan inte konstateras.

Trots minskande klassidentifikation och klassrelaterad politik finns alltjämt starka organisationer som har till uppgift att driva arbetstagarnas intressen – fackföreningarna. Organisationerna har dessutom vuxit sig starkare över tid i så motto att allt fler arbetsföra blivit fackanslutna i Sverige (se tabell A.5). Det minskande sambandet mellan fackföreningsmedlemskap och partival under perioden 1956-2002 reflekterar i allt väsentligt de långsamt försvagade yrkesgruppsskillnader i röstning vi sett från tidigare analyser. En klar majoritet av LO-anslutna röstade på s i 2002 års val (58 procent). Motsvarande andel bland tjänstemännen i TCO är 41 procent och bland akademikerna i SACO 24 procent.

Stödet för socialdemokraterna har minskat i LO-leden under det senaste halvseklet, från 80 procent 1956 till 56 procent 2002, med riksdagsvalet 1991 som det riktiga bottennappet (53 procent).

Tabell 3.6 Facklig tillhörighet och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
Facktillhörighet	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
LO	12	58	5	9	5	4	5	2	100	519	2	29
TCO	10	41	5	14	10	10	8	2	100	470	2	9
SACO	9	24	6	29	14	9	9	0	100	180	2	7
Ej ansluten	5	20	4	25	27	13	6	0	100	265	2	21

Kommentar: I analysen ingår endast förvärvsarbetande.

Bland SACO-medlemmar tangerar folkpartiet sitt tidigare rekord från valet 1985 och är det största partiet bland akademiker (29 procent). Bland icke fackanslutna förvärvsarbetande röstar var fjärde på moderaterna (27 procent).

Sektorstillhörighet är en av de första kandidaterna till alternativ social stratifiering vid sidan av klasstillhörighet. En expanderande offentlig sektor är resultatet av en allt ambitiösare välfärdsstat. Anställningssektor skulle, menade *public choice*-skolans företrädare, ha direkta effekter på partivalet eftersom offentliganställda i allt större utsträckning skulle rösta på partier som vill slå vakt om och expandera offentliga välfärdslösningar, det vill säga vänsterpartier. Hypotesen om sektorsröstning var född (Zetterberg 1985; Goul Andersen 1989; Kitschelt 1994). Men något starkt empiriskt stöd har den inte åtnjutit i Sverige (Holmberg & Gilljam 1987:191-198; Oskarson 1988).

Sektorsröstningen har dock ökat något i Sverige (jfr tabell 3.1). Men ökningen ligger tjugo år tillbaka i tiden och sambandets styrka är inte i närheten av yrkesgruppsröstningen. Skillnaderna är ändå tydliga. Bland offentliganställda är stödet för vänsterpartiet och socialdemokraterna 55 procent. Motsvarande andel bland anställda i privat sektor är 44 procent. Och moderaterna har dubbla röstandelen bland privatanställda (16 procent) än bland offentliganställda (8 procent).

En mer finfördelad uppdelning av gruppen offentliganställda visar små skillnader i röstningsbeteende. Bland anställda i landstingskommunal sektor tenderar socialdemokraterna att vara något underrepresenterade (32 procent), medan folkpartiet och miljöpartiet är något överrepresenterade (24 procent) i förhållande till andra kategorier offentliganställda. Skillnaderna representerar i allt väsentligt att de olika sektorerna skiljer sig något åt vad gäller sammansättning av yrkesgrupper.

En kombinerad trevariabelanalys med yrkes- och sektorstillhörighet bidrar därför endast marginellt till att ytterligare förklara partivalet (se tabell 3.7). Sektorstillhörighet tycks i första hand vara viktigt för att förklara röstning på vänsterpartiet och moderaterna. När det gäller att predicera röstning på dessa båda partier har anställningssektor dock signifikanta oberoende direkteffekter. Offentliganställda tenderar att i större utsträckning rösta på vänsterpartiet alldeles oavsett yrkestillhörighet. Privatanställdas tendens till moderat röstande är som starkast i gruppen mellan och högre tjänstemän. När det gäller andra partier är röststödet ungefär lika starkt bland offentliganställda och privatanställda inom respektive yrkesgrupp.

Tabell 3.7 Yrke, sektor och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel
	Sektor	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt
4 kategorier	statlig	10	40	7	17	10	10	3	3	100	210	3
	kommunal	13	46	5	12	7	8	7	2	100	456	2
	landstings-kommunal	11	32	2	24	10	10	10	1	100	101	3
	privat	7	37	7	17	16	9	6	1	100	1124	2
2 kategorier	Offentlig	12	43	5	15	8	9	6	2	100	767	2
	Privat	7	37	7	17	16	9	6	1	100	1124	2

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel
Yrkesgrupp	Sektor	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt
Industriarbetare	Offentlig	18	53	17	0	6	6	0	0	100	17	0
	Privat	11	57	4	6	4	7	7	4	100	165	2
övriga arbetare	Offentlig	13	56	7	9	5	3	4	3	100	192	2
	Privat	9	51	5	11	9	8	6	1	100	192	2
Lägre tjänstemän	Offentlig	10	50	1	9	10	9	7	4	100	108	4
	Privat	6	46	5	19	9	13	2	0	100	83	0
Mellan tjänstemän	Offentlig	12	38	5	15	8	14	7	1	100	274	2
	Privat	4	37	5	19	16	11	7	1	100	245	2
Högre tjänstemän	Offentlig	7	25	8	31	12	8	7	1	100	134	4
	Privat	4	24	5	25	26	11	5	0	100	219	1

Kommentar: Frågan om sektortillhörighet lyder: ”Arbetar/Arbetade Du i statlig, kommunal, landstingskommunal eller privat tjänst?”. Frågan ställs även till studerande. Småföretagare och jordbrukare förekommer endast i privat sektor. Andelen icke-röstare i statlig, kommunal, landstingskommunal och privat tjänst var 13, 15, 11 respektive 21 procent. För en liknande analys, se Holmberg (1981:304).

Satsningar på infrastruktur, sjukvård, barnomsorg eller utbildning? Subventioner av jordbruket eller ekonomiskt stöd till industrin? Politik handlar om att göra prioriteringar som ibland systematiskt gynnar vissa samhällssektorer på andra sektorers bekostnad. I den mån de individer som arbetar inom olika samhällssektorer uppfattar partiernas politik som bra eller dåliga för deras egen bransch kan det uppstå ett samband mellan näringssektor/näringsgren och partival. Av resultaten i tabell 3.8

framgår att det finns ett sådant bivariat samband mellan partivalet och vilken näringssektor eller näringsgren man tillhör.

Bland väljare som arbetar inom de samhällssektorer som har minskat och alltjämt minskar i omfattning – jordbruk- och tillverkningsindustri – är socialdemokraterna och centerpartiet överrepresenterade. Nästan var tredje person anställd inom jordbrukssektorn röstar på centerpartiet. Inom tillverkningsindustrin röstade 51 procent på socialdemokraterna i 2002 års riksdagsval.

Inom de växande service-, utbildnings, forsknings- och tjänstesektorerna är socialdemokraterna svagare och samlar endast en tredjedel av väljarna. Det är i dessa grupper som folkpartiet gått fram starkast mellan 1998 och 2002 års val och åtnjuter omkring 20 procents väljarstöd.

Tabell 3.8 Näringssektor, näringsgren och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
Näringssektor												
Jordbruk	8	29	35	6	6	16	0	0	100	63	2	25
Produktion	7	45	5	14	13	9	5	2	100	427	3	23
Cirkulation	6	45	6	15	16	6	4	2	100	495	2	22
Reproduktion	12	34	4	17	9	12	11	1	100	507	2	13
Förvaltning	6	36	6	19	17	11	4	1	100	299	2	11
Studerande	19	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2	25
Näringsgren												
Jordbruk/livsmedel	5	31	31	11	6	14	2	0	100	64	6	24
Tillverkningsindustri	6	51	8	10	14	7	3	1	100	265	1	23
Byggnadsindustri	9	44	5	13	13	9	5	2	100	142	1	23
Handel/samfärdsel	7	41	4	18	17	7	3	3	100	255	4	19
Service/tjänster	7	34	6	17	17	10	7	2	100	484	3	17
Undervisning/forskning	5	35	7	21	7	15	9	1	100	202	2	11
Hälso/sjukvård	14	41	3	15	9	9	8	1	100	345	2	16

Kommentar: Klassificeringen gäller inom vilken näringssektor och näringsgren en yrkesarbetande arbetar, oavsett klasstillhörighet. Sambandet mellan näringssektor och partival respektive näringsgren och partival är .16 respektive .13 (Cramers V).

Framför allt vänsterpartiet, men även miljöpartiet har starkast väljarstöd inom reproduktionssektorn. I näringsgrenen hälsa/ sjukvård röstar 14 procent på vänsterpartiet. En trivariat analys där vi inkluderar anställningssektor visar att det är framförallt inom den offentliga sektorn som sjukvårdsanställda har en stark tendens att rösta på v (14 procent). För mp är det dock precis tvärtom – här finns det största stödet bland privatanställda inom hälso- och sjukvårdssektorn (22 procent).

Tabell 3.9 Partival 2002 efter yrkesgrupp och näringssektor (procent).

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel
Yrkesgrupp	Näringssektor	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt
industriarbetare	Produktion	12	57	5	5	3	8	6	4	100	194	2
övriga arbetare	Cirkulation	9	56	6	9	7	6	5	2	100	281	2
	Reproduktion	16	52	3	9	8	4	6	2	100	93	1
lägre tjänstemän	Cirkulation	3	51	3	23	6	8	3	3	100	35	0
	Reproduktion	11	51	1	11	6	11	8	1	100	89	3
	Förvaltning	7	43	4	13	16	12	1	4	100	75	1
mellan tjänstemän	Produktion	3	49	5	15	14	9	4	1	100	115	3
	Cirkulation	3	41	2	23	18	5	5	3	100	61	2
	Reproduktion	12	28	5	17	10	16	11	1	100	242	2
	Förvaltning	8	43	5	16	11	12	4	1	100	106	2
högre tjänstemän	Produktion	4	29	3	29	18	14	2	2	100	99	3
	Cirkulation	2	29	5	23	35	3	3	0	100	62	0
	Reproduktion	11	14	5	33	14	9	14	0	100	80	1
	Förvaltning	4	26	9	23	22	10	5	0	100	117	3
småföretagare	Produktion	0	15	6	24	41	6	6	3	100	34	3
	Cirkulation	4	19	11	16	36	7	4	3	100	73	3
jordbrukare	Jordbruk	2	16	50	0	8	24	0	0	100	38	0
studerande	Studerande	19	29	4	18	8	6	16	0	100	157	2

Kommentar: Kombinationer av yrkesgrupper och näringssektor som inte samlar fler än 30 personer har utelämnats ur tabellen.

Tabell 3.10 Partival 2002 efter anställningssektor och näringssektor (procent).

		Partival 2002								Summa	Antal	Andel
Sektor	Näringssektor	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	Blankt
Offentlig sektor	Jordbruk	22	50	7	21	0	0	0	0	100	14	7
	Produktion	6	48	9	14	8	11	2	2	100	63	3
	Cirkulation	9	58	7	10	5	2	6	3	100	125	2
	Reproduktion	14	38	4	16	8	11	8	1	100	416	2
	Förvaltning	6	41	8	17	13	8	3	4	100	108	4
	Studerande	17	47	3	12	7	7	7	0	100	41	2
Privat sektor	Jordbruk	4	23	43	2	8	20	0	0	100	49	0
	Produktion	7	45	4	15	13	9	5	2	100	364	2
	Cirkulation	6	41	5	16	20	7	4	1	100	367	2
	Reproduktion	6	18	4	20	15	15	22	0	100	89	1
	Förvaltning	6	33	5	20	19	13	4	0	100	190	1
	Studerande	17	23	5	28	5	5	18	0	100	65	4

Ett uppenbart mått på ojämlikheter i ett samhälle är hur ekonomiska resurser är fördelade mellan medborgarna. Hur mycket pengar man har är ett av de främsta uttrycken för social status och skillnader i livsförutsättningar. Spelar det någon roll för röstningsbeteendet om man har mycket eller litet pengar? Röstar rika medborgare på andra partier än fattiga medborgare?

Människors inkomster beror förstås i första hand på vilket yrke och vilken utbildning de har, men även könstillhörighet, ålder och social bakgrund har betydelse. Sambandet mellan inkomst och partival är där-

för främst en reflektion av den sociala struktur som leder till att somliga tjänar mer pengar än andra. Om man kontrollerar sambandet mellan inkomst och partival för utbildning och yrkesgrupp försvinner därför mycket av sambandet, men inte allt.[11]

Höga inkomster innebär en större ekonomisk trygghet och större individuell välfärd. Det finns också samband mellan inkomst och åsikter i politiska sakfrågor, även om de inte är särskilt starka (jfr kapitel 10). Rika medborgare tycker t.ex. något bättre om förslag som att minska den offentliga sektorn, sänka skatterna, minska socialbidragen och mjuka upp arbetsrätten än mindre välbeställda medborgare.

Socialdemokraternas röststöd är generellt sett starkast i just de inkomstskikt där det finns flest väljare – bland medelinkomsttagarna (se tabell 3.11). Andelen röstande på socialdemokraterna har genomgående varit lägre bland personer i de allra högsta och de allra lägsta taxerade inkomsterna, men i de grupperna finns heller inte så många väljare att hämta. Det är i den breda medelklassen som flest väljare finns. För ett *catch all*-parti av socialdemokraternas snitt är detta förstås en partistrategiskt bra sits. Sett i backspegeln är det denna position som varit kännetecknande för s – att vara starkast i det bredaste mellaninkomstskiktet (se tabell A.6).

Tabell 3.11 Egen taxerad inkomst och partival 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	antal	Andel	Andel icke-
Taxerad inkomst	v	s	c	fp	m	kd	Mp	övr	procent	pers	blankt	röstare
15% lägsta inkomster	13	30	4	16	12	11	12	2	100	277	3	29
16-35 percentilen	9	37	9	13	10	11	9	2	100	375	1	24
36-65 percentilen	11	46	6	14	8	8	5	2	100	650	2	21
66-85 percentilen	7	44	6	16	13	8	5	1	100	488	2	14
15% högsta inkomster	2	29	3	23	28	10	4	1	100	395	2	10

Kommentar: I analysen ingår samtliga röstande, vilket inkluderar även personer som inte förvärvsarbetar. Uppgifter om egen taxerad inkomst är hämtat från inkomståret 2001. För att underlätta jämförelser över tid har respondenterna grupperats efter percentiler med bestämda intervall som rymmer 15, 20, 30, 20 respektive 15 procent av respondenterna. Kategoriindelningen motsvarar följande inkomstintervall: 0-61 000 kr, 61-142 000 kr, 142-215 000 kr, 215-291 000 kr, 291 000 kr eller mer.

I 2002 års val hade vänsterpartiet sitt starkaste stöd i gruppen med lägst inkomster (13 procent). Moderaterna stod som vanligt starkast i det översta inkomstskiktet, det vill säga bland de femton procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna (28 procent). Men efter valförlusten i 2002 års val är m inte längre ensamt största parti bland de mest välbeställda – en position som moderaterna prenumererat på sedan riksdagsvalet 1979 (jfr tabell A.6).

[11] En argumentation för att inkludera inkomst i analyser av klassröstning finns i (Clark & Lipset 2000)

Flera av riksdagspartierna uppvisar relativt dramatiska inkomstprofiler. Andelen röstande på socialdemokraterna, folkpartiet och moderaterna är klart olika i olika inkomstskikt. I figur 3.2 har vi på basis av resultaten från 2002 års valundersökning uppskattat det förväntade röststödet för de olika partierna bland förvärvsarbetande svenskar med olika hög taxerad inkomst.[12]

Figur 3.2 Partiernas röststöd bland förvärvsarbetande svenskar med olika taxerad inkomst, 2002 (procent).

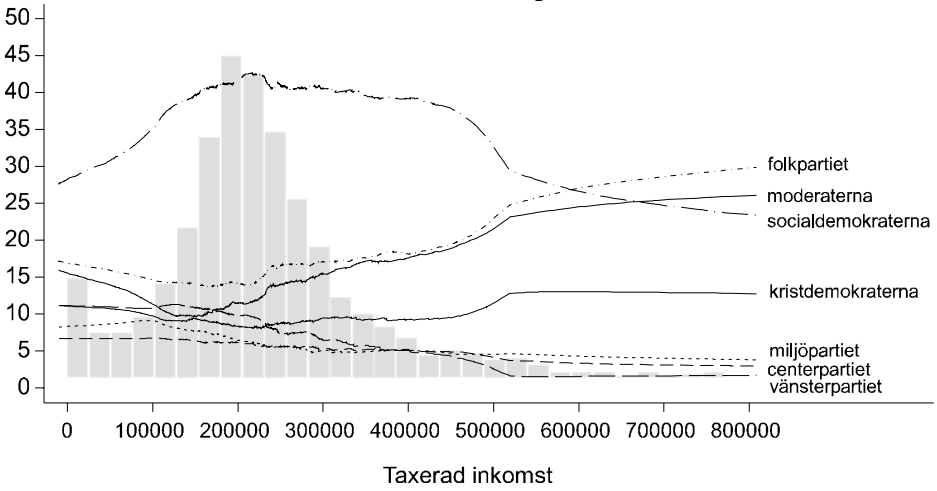

Kommentar: I analysen ingår endast förvärvsarbetande (n=1474; 64 procent av de intervjuade). Studenter, arbetslösa och pensionärer är alltså borttagna. Inkomstfördelningen i denna grupp visas som histogram i figuren (medianinkomst=216 000 kr). Uppgifterna om egen taxerad inkomst är hämtade från inkomståret 2001. I gruppen förvärvsarbetare med mycket låg taxerad inkomst ingår personer som av okänd anledning inte hade någon taxerad inkomst under 2002. De är dock för få för att påverka huvudresultaten om partiernas inkomstprofiler.

Figuren bekräftar att socialdemokraterna toppar formen i medelinkomstskiktet. I de två största inkomstkategorierna som har taxerade inkomster på omkring 216 000 kr röstar mer än 40 procent på socialdemokraterna. Personer som tjänar mindre än så har en fallande ten-

[12] Taxerad inkomst säger förstås långt ifrån allt om hur välbärgad en person eller ett hushåll är. Framtida analyser behöver ta större hänsyn till hushållens samlade inkomster, utgifter och materiella tillgångar för att skänka större detaljrikedom åt analyser av social stratifiering. Att använda materiell standard och andra sociala förutsättningar (villaägare, barnfamiljer, trygghet på arbetsmarknaden) för en mer noggrann positionering av medborgare i den sociala hierarkin kan vara en framkomlig väg att förklara partival i det postmoderna informationssamhället. Om de sociala kategorierna spelat ut sin roll kanske vi helt enkelt behöver ha mer kontinuerliga mått på individuell välfärd. Även om fattiga och rika inte längre vill eller förmår hitta varandra socialt för att politiskt organisera gemensamma intressen, är det fortfarande möjligt att föra politik som gynnar eller missgynnar personer med olika position i den sociala hierarkin.

dens att s-rösta. Låginkomstsgrupper har istället en tendens att stödja framförallt vänsterpartiet och kristdemokraterna men också miljöpartiet. Inkomstgrupper som tjänar mer än 400 000 kronor och uppåt har en växande tendens att rösta på folkpartiet och moderaterna. Folkpartiet hade 2002 allra mest stöd bland de allra rikaste.

Religion

I många av Europas länder finns starka religiösa skiljelinjer som verkar strukturerande på väljarbeteende. Men religionen har inte spelat lika stor roll i modern svensk politisk historia som i många andra länder. Sverige brukar räknas till ett av de mest sekulariserade länderna i världen. Och kyrksamheten avtar, även om takten minskat under senare år. Icke desto mindre är religionens betydelse för partivalet i Sverige relativt stor, grovt räknat två tredjedelar av klasskiljelinjens styrka (jfr tabell 3.1). Sambandet mellan kyrkobesökande och partival är nästan lika starkt idag som på 1950- och 1960-talet. Vi har ett kristdemokratiskt parti representerat i riksdagen sedan 1991. Och att det finns en religiös politisk skiljelinje märks tydligt när det gäller grundläggande värderingar och inställning till konkreta politiska sakfrågor – som t ex alkoholskatter, aborter, tolerans mot homosexualitet och pornografi (Bjereld & Gilljam 1991; Hagevi 1994; Hagevi 2003a). Den så kallade kristna traditionalism-dimensionen har under 1990-talet varit en av de starkaste konfliktdimensionerna vid sidan av den dominerande vänster-högerdimensionen (Oscarsson 1998: kapitel 7).

I Sverige har kyrkobesökande medborgare alltid röstat mer borgerligt än personer som inte regelbundet besöker någon kyrka (se tabell A.7). Idag gör sig religiositeten gällande genom ett röstande på kristdemokraterna. Enligt valundersökningen 2002 har kd stärkt sin ställning bland regelbundna kyrkobesökare (se tabell 3.12). Kristdemokraterna hade ett mycket starkt stöd bland personer som besöker kyrkan minst en gång i månaden (40 procent) – i själva verket den största röstandelen hittills. Stödet för kd är klart större bland frikyrkobesökare (53 procent) än bland statskyrkobesökare (9 procent). Bland regelbundna frikyrkobesökare – kristdemokraternas kärnväljare – röstade sju av tio på kd i 2002 års val.

De minst kyrksamma är vänsterpartiets och socialdemokraternas väljare. Andelen vänsterpartiväljare och socialdemokratiska väljare är störst i gruppen som aldrig besöker kyrkan (13 respektive 43 procent). Bland de väljare som uppger att de inte har någon religiös tro är andelen v-väljare 14 procent.

Tabell 3.12 Kyrkogång, religiositet och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
Kyrkogång												
Aldrig	13	43	3	15	13	4	7	2	100	789	3	26
En gång om året	9	39	4	18	13	8	7	2	100	508	2	16
2-11 gånger om året	4	36	11	18	13	10	7	1	100	510	2	11
En gång i månaden	0	37	12	10	12	25	2	2	100	51	2	18
2 eller flera ggr i mån	5	32	14	11	5	31	0	2	100	56	0	8
varje vecka	4	13	0	4	2	67	10	0	100	48	0	14
Religiositet												
Har ingen religiös tro	14	42	2	15	14	4	8	1	100	519	3	26
Inte särskilt religiös	8	41	6	17	13	7	6	2	100	983	2	16
Ganska religiös	6	34	11	14	13	15	5	2	100	365	0	18
Mycket religiös	7	16	3	11	3	52	8	0	100	74	0	7

Kommentar: Frågorna lyder ”Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i statskyrkan, i någon frikyrka eller i någon annan kyrka eller samfund?”, och ”Allmänt sett, hur religiös skulle Du vilja säga att Du är?”.

Statsvetaren Magnus Hagevi har närgranskat partisympatierna bland svenskar med olika religiös orientering (2000). Andelen kristdemokratiska partisympatisörer är klart större bland frikyrkliga personer än bland personer som besöker svenska kyrkan. Vänsterpartiet har sitt absolut starkaste stöd bland personer som själva definierar sig som ateister.

Region och stad-land

I stor utsträckning är skillnaderna i röstningsmönster mellan stad och landsbygd och mellan norr och söder en reflektion av näringsstruktur och de sociala villkor människor lever under. Sammansättningen av befolkningen ser olika ut inom olika regionala områden, och det är därför att förvänta sig skillnader i partiernas röststöd i olika delar av landet. Men det finns också direkta effekter av politisk geografi. Socialdemokraterna har t.ex. ett starkare stöd i Norrland än vad de borde ha givet sammansättningen av befolkningen (Holmberg 2000:91). Kontextuella effekter av social omgivning på politiskt beteende är kända sedan länge och uppträder i många sammanhang (Tingsten 1937; Strömblad 2003).

Konflikter mellan olika regioner eller mellan stad och landsbygd har inte varit lika centrala i Sverige som i många andra länder (Lane & Ersson 1999). Norge är ett bra exempel där centrum-periferi är en etablerad social skiljelinje. Men även om potentiella konflikter inte politiserats i nämnvärd utsträckning i Sverige blir regionala skillnader och vår stad-landskiljelinje synlig emellanåt, framför allt i samband med folkomröstningen om EU-medlemskap 1994 och om införande av euron som valuta 2003 (Gilljam & Holmberg 1996). Debatten om det kom-

munala skatteutjämningssystemet och om kommunalt självstyre har blivit alltmer hätsk under senare år. Det finns utan tvekan politisk potential i den regionala skiljelinjen.

Gamla regionala röstskillnader tenderar att reproduceras. Vi kan konstatera mycket små förändringar över tid. I tabell 3.13 redovisas beräkningar av variationskoefficienter för partiernas stöd i landets olika valkretsar. Beräkningarna bygger på officiella valresultat. Den svenska regionala dimensionen visar inga tecken att försvagas. Partiernas regionala spridning, mätt med s k variationskoefficienter, har varit oförändrad under de senaste tio åren. Centerpartiet håller kvar positionen som partiet med största spridningen av det regionala röststödet (vk=0,48). Socialdemokraterna har det över landets valkretsar mest jämnt fördelade röststödet (vk=0,11).

Tabell 3.13 Partiernas regionala röststöd 1991-2002 (min, max och variationskoefficient).

				2002				
Parti	1991 VK	1998 VK	2002 VK	svagaste valkrets	min	starkaste valkrets	max	Min-Max
vänsterpartiet	,34	,25	,25	Skåne	5,5	Norrbotten	12,7	7,2
socialdemokraterna	,16	,13	,11	Stockholm	31,4	Västernorrland	49,3	17,9
centerpartiet	,41	,48	,48	Malmö	1,2	Gotland	15,6	14,4
folkpartiet	,21	,28	,28	Norrbotten	6,5	Stockholm	19,5	13,0
moderaterna	,29	,28	,28	Västerbotten	6,5	Stockholm	22,4	15,9
kristdemokraterna	,34	,27	,33	Jämtland	5,0	Jönköping	20,3	15,3
miljöpartiet	,22	,16	,20	Jönköping	3,2	Stockholm	6,8	3,6

Kommentar: Variationskoefficienten korrigerar spridningen av partiernas röststöd för partistorlek (Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003:383). Variationskoefficienten mäts för varje parti som standardavvikelsen dividerat med medeltalet beräknat för de 29 valkretsarna. Resultaten för 1991-1998 är hämtade från (Holmberg 2000:90) och (Gilljam & Holmberg 1993:218). För gruppen övriga partier är VK 2002 hela 0,66, vilket bl.a beror på Norrbottenspartiets framgångar i Norrbotten och övriga partiers framgångar i Malmö och Skåne.

Även i 2000-talets första riksdagsval var socialdemokraterna särskilt starka i Norrland, moderaterna i Stockholm och centerpartiet på Gotland (se tabell 3.14). Det gamla folkpartifästet Göteborg är fortfarande starkt, men inte längre partiets starkaste. Folkpartiets starkaste valkrets är efter 2002 års val istället Stockholms kommun (19,5 procent).

Tabell 3.14 Sveriges politiska geografi. Partiernas röststöd i landets valkretsar. Fördelning av giltiga röster per parti, riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002									Valdel-
	v	s	mp	c	fp	kd	m	övr	Summa	tagande
Hela riket	8,4	39,9	4,6	6,2	13,4	9,1	15,3	3,1	100	80,1
Stockholms kommun	10,9	31,4	6,8	1,8	19,5	6,6	21,0	2,1	100	80,7
Stockholms län	7,0	33,5	4,9	2,7	18,4	8,9	22,4	2,3	100	81,1
Uppsala län	8,1	37,4	5,7	6,8	15,6	8,9	15,0	2,4	100	80,9
Södermanlands län	7,1	47,3	4,8	5,5	11,9	8,3	13,1	2,0	100	80,1
Östergötlands län	7,3	42,2	4,8	6,1	11,8	10,3	14,7	2,8	100	81,2
Jönköpings län	5,7	39,5	3,2	7,3	9,0	20,3	12,7	2,2	100	82,2
Kronobergs län	7,3	40,6	4,0	10,9	9,8	10,9	14,1	2,4	100	81,0
Kalmar län	7,3	43,7	3,6	10,6	8,9	11,2	12,7	1,9	100	80,8
Gotlands län	6,5	40,8	5,5	15,6	7,9	6,5	14,0	1,1	100	79,1
Blekinge län	8,3	45,7	3,8	6,1	11,1	8,8	13,2	3,1	100	82,4
Malmö kommun	7,6	42,4	4,3	1,2	13,8	5,3	16,5	9,0	100	76,1
Skåne läns västra	5,5	40,2	3,3	4,6	13,7	8,1	17,6	7,1	100	77,3
Skåne läns södra	5,5	38,1	4,1	4,2	15,8	6,7	20,0	5,7	100	82,6
Skåne läns norra och östra	5,6	39,2	3,5	7,1	11,7	11,0	17,7	4,2	100	77,6
Hallands län	5,9	35,8	3,9	9,5	13,9	9,9	17,4	3,6	100	81,5
Göteborgs kommun	11,9	33,2	6,5	1,9	18,0	8,6	17,4	2,6	100	77,5
Västra Götalands läns västra	7,9	37,0	4,3	5,4	16,0	11,7	15,0	2,8	100	81,3
Västra Götalands läns norra	8,5	41,1	4,3	7,7	12,3	11,7	12,1	2,2	100	80,8
Västra Götalands läns södra	7,5	40,9	3,9	8,0	10,9	12,4	13,9	2,5	100	81,2
Västra Götalands läns östra	7,6	40,8	3,7	9,8	10,0	12,3	13,9	2,0	100	80,5
Värmlands län	8,7	43,4	4,0	9,2	11,5	8,1	12,4	2,8	100	79,9
Örebro län	8,9	46,5	4,2	6,4	11,2	9,0	10,7	2,9	100	81,3
Västmanlands län	8,7	45,0	4,4	5,7	13,3	8,0	12,4	2,6	100	78,4
Dalarnas län	9,5	43,8	4,7	9,9	9,7	7,7	11,6	3,2	100	77,8
Gävleborgs län	11,2	45,0	4,5	10,4	10,0	7,4	9,4	2,1	100	77,7
Västernorrlands län	9,9	49,3	3,8	9,6	9,3	7,6	8,5	2,0	100	79,6
Jämtlands län	11,0	44,6	5,2	15,2	7,2	5,0	9,9	1,9	100	77,8
Västerbottens län	11,5	46,5	4,5	11,2	10,1	8,5	6,5	1,3	100	80,7
Norrbottens län	12,7	47,9	5,2	5,1	6,5	5,3	7,2	10,0	100	80,7

Kommentar: Siffrorna är officiella valresultat avrundade till en decimal. SCB Allmänna Valen Del 1.

Skillnaderna i röststöd mellan olika regioner i Sverige är emellertid inte lika stora som skillnaderna mellan stad och landsbygd. Före andra världskriget och modernismens stora genombrott på 1950-talet var Sverige fortfarande i stora delar ett agrart bondesamhälle. Längre tillbaka än så behöver man inte gå. Det fanns en bondesjäl i var och varannan svensk.[13]

Sambandet mellan bostadsort och partival har minskat endast blygsamt sedan 1950-talet (jfr tabell 3.1). Historiskt har landsbygdsbor i allmänhet och jordbrukare i synnerhet haft en stark tendens att uttrycka sin bondesjäl genom att rösta på centerpartiet. Centerpartiet har under

[13] I en studie av svenska folkets sociala nätverk från 2001 visade det sig att 37 procent av svenskarna fortfarande betraktar sig själva som bekanta på nära håll med en jordbrukare, trots att jordbrukarna endast utgör knappt 2 procent av befolkningen (Oscarsson 2003).

perioden 1956-2002 haft ett mellan 5-10 gånger starkare röststöd på landsbygden än i storstäderna, 1973 års rekordval undantaget (se tabell A.9). Tendensen lever kvar i högsta grad (se tabell 3.15). I 2002 års val stödde 16 procent av landsbygdsborna centerpartiet, men bara två procent i de tre storstäderna.

Socialdemokraterna har fortfarande starkast stöd i mindre tätorter (44 procent), varav många är gamla bruksorter. Röststödet för s i mindre tätorter har endast understigit 45 procent vid tre tillfällen under den senaste femtioårsperioden. Folkpartiet, moderaterna och vänsterpartiet är starkast i storstäderna (21, 17 respektive 11 procent). Kristdemokraterna är starkare på landsbygden (13 procent) än i staden (7 procent).

Tabell 3.15 Bostadsort och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
Bostadsort	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
ren landsbygd	8	35	16	9	12	12	7	1	100	311	2	23
mindre tätort	8	44	8	13	10	10	6	1	100	433	3	19
stad/större tätort	9	41	3	18	12	9	6	2	100	937	2	18
Sthlm/Gbg/Malmö	11	30	2	21	17	7	9	3	100	281	1	19

Kommentar: Uppgifterna om bostadsort bygger på intervjuarnas observationer av var undersökningspersonerna bor. Tre kategorier används: ren landsbygd, mindre tätort eller större tätort. Ur gruppen boende i stad eller större tätort har vi brutit ut personer boende i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Siffrorna för andelen icke-röstare har justerats upp eftersom gruppen är underrepresenterad bland de personer som ställde upp för intervju i 2002 års valundersökning.

Tabell 3.16 Andel röstande på centerpartiet efter nuvarande bostadsort och uppväxtort 2002 (procent).

	Uppväxtort			
Nuvarande bostadsort	Ren landsbygd	Mindre tätort	Stad/större tätort	Sthlm, Gbg, Malmö
ren landsbygd	21	13	5	*(13)*
mindre tätort	13	6	3	7
stad/större tätort	7	2	2	4
Sthlm/Gbg/Malmö	*(5)*	2	0	2

Kommentar: Frågan om uppväxtort lyder: ”Var någonstans har Du huvudsakligen vuxit upp?” I analysen ingår endast personer som vuxit upp i Sverige. Skattningar inom parentes bygger på färre än 40 personer.

Centerpartiet starka ställning bland jordbrukare och landsbygdsbor är både en fördel och en nackdel för partiet. Fördelen är att dessa väljargrupper ger partiet en stabil och lojal kärngrupp som alltjämt är tillräckligt stor för att säkra en plats i riksdagen. Nackdelen är att kärngruppen sakta blir mindre. Jordbruket effektiviseras ytterligare. Urbaniseringen fortskrider. Och tyvärr för c tycks landsbygdsbor generellt sett förlora sin förkärlek för centerpartiröstande när de flyttar in till stan (se tabell 3.16). Centerpartiet har ett svagare röststöd bland tätortsbor som

vuxit upp på ren landsbygd (7 procent) än bland personer som stannat kvar på landsbygden (21 procent). Den omvända rekryteringen, att utflyttande stadsbor börjar rösta mer på centerpartiet, är inte lika stark.

De nya skiljelinjerna

Vi lämnar nu analysen av de historiskt stabilaste, starkaste och viktigaste sociala skiljelinjerna i svensk politik: klass, religion och region. De representerar *nationsbyggandets* och *industrisamhällets* sociala skiljelinjer (Lipset & Rokkan 1967). Klasskiljelinjen strukturerar fortfarande svenskarnas röstningsbeteende starkare än någon annan social skiljelinje. Men klasskiljelinjen är svagare idag än för femtio år sedan, medan religion och region uppvisar ett svagare men relativt stabilt samband med partivalet.

De resterande analyserna i kapitlet kommer att ägnas åt skiljelinjer som historiskt varit svaga i Sverige, men som av olika skäl kan komma att bli mer betydelsefulla i framtiden: kön, ålder, utbildning och etnicitet.

Könsskiljelinjen är kanske den av de nya, framväxande postmoderna skiljelinjer som har störst potential. Könsskiljelinjen möter många av de krav som vi inledningsvis ställde på en social skiljelinje. Det finns till att börja med klara materiella skillnader mellan män och kvinnor. Här räcker att nämna skillnader vad gäller lön för lika arbete och för utfört obetalt arbete i hemmet. Könsskillnaderna faller tillbaka åtminstone på det gamla bondesamhällets könsroller, vilka alltjämt sprids effektivt vidare från generation till generation via omfattande socialisation redan i tidig ålder – här räcker att gå in i vilken leksaksaffär som helst. Åsiktsskillnaderna mellan män och kvinnor är tydliga i många politiska sakfrågor, t. ex. vapenexport, pornografi, könskvotering, offentlig sektor, EU, sex timmars arbetsdag. Och könsskiljelinjen *är* redan politiserad i Sverige idag. Vi har inget kvinnoparti, men väl kvinnoförbund inom partierna och väl fungerande opinionsbildning i jämställdhetsfrågor. De etablerade partierna är tvungna att agera, exempelvis genom att inkorporera feministisk ideologi i sina partiprogram eller genom att försäkra sig om varvade nomineringslistor i valen.

I Sverige har skillnaderna i mäns och kvinnors partival historiskt varit små (se tabell A.1). Den gamla generella sanningen inom väljarforskningen var att kvinnor tenderade att i större utsträckning än män rösta på värdekonservativa och religiösa partier. Fram till omkring 1980 stämde sanningen in på Sverige. Kvinnor stod längre till höger och röstade i större utsträckning än män på borgerliga partier. Men därefter har den generella bilden vänts till sin motsats och kvinnor har i allt stör-

re utsträckning börjat rösta på partier som står längre till vänster, inte bara i Sverige utan även i många andra jämförbara länder (Oskarson 1988; Oskarson & Wängnerud 1995). En delförklaring till denna långsiktiga förändring av partiernas röststöd bland män och kvinnor kan vara att allt fler kvinnor tagit steget ut på arbetsmarknaden och då till övervägande delen tagit arbeten inom den offentliga sektorn.

I tabell 3.17 redovisas skillnaderna i mäns och kvinnors partival under perioden 1948-2002. Den visar att könsskillnaderna varit som störst i början och slutet av mätperioden, men närmast obefintliga under 1970-talet. Folkpartiet och kristdemokraterna har under hela perioden samlat en större procentandel kvinnor än män.

Tabell 3.17 Skillnader i partival mellan män och kvinnor 1948-2002 (procentenheter)

Parti	48	52	56	60	64	68	70	73	76	79	82	85	88	91	94	98	02
vänsterpartiet	+2	+2	+1	+2	+1	+1	+2	+3	0	+1	+2	+1	–1	0	–2	–5	-3
socialdemokraterna	+3	+2	+1	–2	+3	0	0	–1	+1	–1	–2	–5	–3	0	+3	+5	+2
centerpartiet	+1	+4	+3	+1	+4	+3	+1	0	–2	–4	0	+1	+1	–2	–3	0	0
folkpartiet	–4	–8	–3	–1	–4	–2	–2	–2	0	0	–2	–3	0	–2	–2	–2	0
moderaterna	–2	0	–2	0	–4	–2	0	0	+1	+4	+4	+7	+5	+5	+7	+7	+3
kristdemokraterna					0	0	0	0	–1	–1	–1	–1	–2	–2	–1	–4	-2
miljöpartiet											–1	0	0	–3	–2	–2	-1
Summerade absoluta avvikelser	12	18	10	6	16	8	5	6	5	11	12	18	12	14	20	25	11

Kommentar: Siffrorna i tabellen är procentenheter. En positiv (+) skillnad innebär att partiet är överrepresenterat bland män. En negativ (-) skillnad betyder att partiet är överrepresenterat bland kvinnor. Differensmåtten är beräknade utifrån valundersökningarnas skattningar av valresultaten och bygger inte på officiell valstatistik.

Könsskillnaderna i partivalet slog rekord i samband med 1998 års val. Då var moderaterna och socialdemokraterna kraftigt överrepresenterade bland män (+7 respektive +5 procentenheter), samtidigt som vänsterpartiet och kristdemokraterna uppvisade överrepresentation bland kvinnorna (-5 respektive -4 procentenheter).

2002 års val innebar emellertid en försvagning av sambandet mellan kön och partival. Könsskiljelinjen försvagades. Andelen röstande på socialistiska partierna s och v var lika stor, 47 procent, bland kvinnor och män (se tabell 3.17). Moderaterna är inte längre ett lika utpräglat manligt parti även om man fortfarande attraherar fler män än kvinnor (15 respektive 12 procent).

De könsskillnader som vuxit fram under 1990-talet klarade alltså inte fullt ut millenieskiftet. Men det betyder förstås inte att könsskiljelinjen tappat all sin framtida potential – åsiktsskillnaderna mellan män och kvinnor är som sagt stora i en rad viktiga politiska sakfrågor (se t.ex. Oskarson & Rohdén 2002; Rohdén 2003). Och könsskillnader när det

gäller partival är fortfarande betydande framför allt i den grupp där nya framväxande skiljelinjer först och främst bör göra sig gällande: bland ungdomar. Om vi kombinerar kön och ålder (se tabell 3.18) framgår att vänsterpartiet och miljöpartiet åtnjuter ett mycket starkt stöd bland framför allt unga kvinnliga förstagångsväljare (24 respektive 20 procent). Socialdemokraternas stöd bland unga förstagångsväljande kvinnor var endast 14 procent 2002.

Bland något äldre ungdomar 23-30 år finns en tydlig könsskillnad i röstningsbeteendet. Vänsterpartiet är dubbelt så starka bland unga kvinnor (15 procent) än bland unga män (8 procent). Omvänt är moderaterna dubbelt så starka bland unga män (20 procent) än bland unga kvinnor (9 procent).

Tabell 3.18 Könstillhörighet och partival, kön och ålder samt kön och sektor i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
Kön	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	personer	blankt	röstare
Man	7	40	6	16	15	8	6	2	100	1099	2	22
Kvinna	10	38	6	16	12	10	7	1	100	1086	2	18
Män												
18-22 år	15	31	1	20	15	5	8	5	100	65	3	33
23-29 år	8	31	3	18	20	8	11	1	100	134	6	31
30-39 år	7	40	5	15	18	8	6	1	100	210	1	26
40-49 år	7	44	5	16	12	8	6	2	100	198	2	23
50-59 år	6	47	6	15	12	9	5	0	100	240	0	12
60-69 år	3	40	12	15	18	6	2	4	100	145	1	15
70+	5	36	11	17	13	13	2	3	100	107	0	15
Kvinnor												
18-22 år	24	14	5	17	10	10	20	0	100	59	5	26
23-29 år	15	35	2	21	9	7	11	0	100	160	4	18
30-39 år	11	35	8	15	13	10	8	0	100	206	1	26
40-49 år	13	39	5	13	11	10	8	1	100	192	3	14
50-59 år	9	40	2	21	14	8	5	1	100	217	2	12
60-69 år	6	43	7	16	10	13	1	4	100	140	1	11
70+	0	43	11	8	13	18	4	3	100	113	2	22
Offentlig sektor												
Man	10	42	6	18	8	9	5	2	100	274	2	15
Kvinna	12	43	5	14	8	9	7	2	100	493	3	14
Privat sektor												
Man	6	41	6	15	17	8	5	2	100	691	14	22
Kvinna	8	32	6	19	13	12	9	1	100	433	11	19

Könsskillnaderna i röstning var obefintliga bland offentligt anställda i samband med 2002 års val. Däremot fanns könsskillnader bland privatanställda, särskilt när det gäller röstning på socialdemokraterna: bland manliga offentliganställda röstade 41 procent på s. Motsvarande andel bland privatanställda kvinnor var 32 procent. I gengäld var folk-

partiet, kristdemokraterna och miljöpartiet något överrepresenterade bland privatanställda kvinnor.

Hur är det då med generationskampen? För den sociologiska modellen är ålder central i alla fördjupade analyser. En individs fysiska ålder kan nämligen användas för att analytiskt spåra de socialisationsprocesser som anses ligga till grund för att sociala skiljelinjer förs vidare från generation till generation. Som framgått av inledningen spelar den politiska socialisationen under en ung människas formativa år en avgörande roll i traditionella gruppröstningsmodeller. Den sociala politiska inlärningen i ungdomsåren markerar enligt gängse socialisationsmodeller starten på ett livslångt gruppröstande på ett visst parti (Westholm 1991; Oskarson & Oscarsson 1994).

Skiljelinjer baserade på ålder är emellertid ovanliga, trots att sociala och politiska erfarenheter många gånger kan skilja sig mycket åt mellan olika generationer. Det finns potentiellt stora intressemotsättningar och åsiktsskillnader mellan yngre och äldre generationer. Vi vet t ex att unga personer prioriterar frågeområdena utbildning, bostäder och familjepolitik högre än äldre. Äldre tycker att sjukvård och pensioner är viktigare politiska områden. Men det tycks inte kunna skapa tillräckligt stora intressekonflikter mellan generationer för att röstningsbeteendet skall skilja sig åt på ett avgörande sätt.

Demografiska förändringar av ålderssammansättningen under kommande decennier – med en allt större grupp äldre – kan möjligen innebära en grogrund för ålder som skiljelinje. Den växande gruppen ålderspensionärers krav på god vård och livskvalitet i den politiska debatten kan komma att ställas mot de yngre generationernas krav på ökad utbildning, bostäder och goda möjligheter till självförverkligande av sina individuella projekt. Än så länge finns få tecken på någon sådan politisering. Och en viktig faktor talar bestämt emot ålder som viktig politisk skiljelinje: det finns små möjligheter till långsiktigt verkande socialisationsprocesser helt enkelt eftersom ungdom är ett snabbt övergående tillstånd.

Men finns det någon anledning att tala om en begynnande generationskamp i svensk politik? Vi vet ju från tidigare analyser att åldersvariabelns samvariation med partivariabeln har ökat något över tid i Sverige (jfr tabell 3.1). Tabell 3.19 visar i vilken utsträckning olika partier har varit över- respektive underrepresenterade bland förstagångsväljarna under perioden 1956-2002.

Avvikelserna mellan förstagångsväljare och övriga väljare har blivit större över tid. De två senaste valen 1998 och 2002 visar de största avvikelserna någonsin (23 respektive 21 procentenheter). Tre partier

sätter nya rekord 2002 vad gäller över- respektive underrepresentation bland förstagångsväljarna. Vänsterpartiet och miljöpartiet gör sitt bästa resultat någonsin bland förstagångsväljarna 2002 (+10 respektive +8 procentenheter). Socialdemokraterna gör sitt sämsta val någonsin med endast 21 procents röststöd bland förstagångsväljarna (underrepresentation på -18 procentenheter).

Tabell 3.19 Unga förstagångsväljarnas partival 1956-2002. Avvikelser från gruppen samtliga väljare (procentenheter).

	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övriga	Summerade Avvikelser/2
1956	-1	-1	+1	+1	0	0			0	2
1960	-2	+5	-5	+2	0	0			0	7
1964	-2	+4	-6	+4	-3	+3			0	11
1968	+2	+1	-3	+5	-2	0			-3	8
1970	+7	-4	+7	-7	-1	0			-2	14
1973	+9	-11	+9	-4	-2	+1			-2	19
1976	+3	-4	+5	0	-3	+1			-2	9
1979	+6	-12	+3	+2	0	+1			0	12
1982	+1	-2	0	0	0	0	+1		0	2
1985	+2	-1	-3	0	+2	-1	+1		0	5
1988	0	-2	-4	+3	+5	-1	-2		1	9
1991	-1	-11	-3	+1	+8	-2	+3	+6	-1	18
1994	+3	-6	-1	0	-2	0	+6	0	0	9
1998	+5	-15	-2	+3	+7	-6	+6		+2	23
2002	+10	-18	-2	+1	+1	-1	+8		0	21

Kommentar: Resultaten är hämtade från Valundersökningarna 1956-2002 (se vidare Appendix). Resultaten för kristdemokraterna särredovisas först från och med 1982 års val. Till gruppen unga förstagångsväljare räknas personer som röstar för första gången i riksdagsval sedan de erhållit rösträtt. Rösträttsåldern sänktes 1969 från 21 till 20 år och 1974 till 18 år. Positiva tal betyder att partiet varit överrepresenterat bland förstagångsväljare. Negativa tal visar att partiet varit underrepresenterat bland förstagångsväljarna. De perioder då ett parti varit klart överrepresenterat bland förstagångsväljarna har i tabellen försetts med ramar. De summerade avvikelserna är för varje valår beräknade för alla partier + gruppen övriga. Partiernas röststöd i olika åldersgrupper 1956-2002 rapporteras i tabell A.2.

Tabell 3.20 Ålder och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
Ålder	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	Personer	blankt	röstare
18-21 år	19	21	3	17	15	9	14	2	100	143	5	30
22-30 år	12	34	2	21	13	7	11	0	100	275	4	25
31-40 år	9	38	6	15	15	9	7	1	100	416	1	26
41-50 år	10	41	5	14	12	9	7	2	100	390	3	19
51-60 år	8	44	4	18	13	8	5	0	100	457	1	12
61-70 år	5	41	10	15	14	9	2	4	100	285	1	13
71-80 år	2	40	11	12	13	16	3	3	100	220	1	19

Varje parti har sin egen åldersprofil (Holmberg 2000:80-89). Vänsterpartiet och miljöpartiet har starkast stöd bland väljare yngre än 30 år. Centerpartiet och kristdemokraterna har sitt starkaste röststöd bland

70-åringar (11 respektive 16 procent). Socialdemokraterna är starkast i den ålderskategori som är störst, 51-60-åringar (44 procent). Det är idag de båda så kallade folkrörelsepartierna, centerpartiet och socialdemokraterna som har störst problem med återväxten bland unga väljare. Centerpartiet samlar t.ex. endast 3 procent bland förstagångsväljarna och 2 procent bland ungdomar 22-30 år.

Skiljelinjer organiserade efter utbildningsnivå är en populär föreställning i diskussionerna om framtida skiljelinjer (Castells 2000). I det annalkande informationssamhället går det knappast tänka sig något lika starkt socialt differentierande som långa, specialiserade utbildningar. Yngre generationer spenderar allt längre tid i olika skolor. Utbildningens socialiserande effekter på attityder och beteenden kan därför förväntas bli allt större. Det är främst genom utbildning yngre generationer kan specialisera sig och utveckla sig själva som särpräglade varumärken på en rörlig och flexibel arbetsmarknad (Bjereld & Demker 2003). Eftersom en allt större andel unga går vidare till universitetsstudier förändras betydelsen av utbildning. Analytiskt är det viktigt att studera hur politiskt beteende samvarierar med inte enbart utbildningens *nivå* – som i våra förklaringsmodeller oftast har använts som ett mått på generell kognitiv kapacitet – utan även med *vilken slags* utbildning (Oscarsson 2002; Hagevi 2003b).

Vi skiljer här mellan *utbildningsnivå* – som tidigare har använts i otaliga analyser av väljarbeteende – och *utbildningsinriktning*. Analyserna av väljarbeteende i grupper som haft olika utbildningsinriktning får representera våra ambitioner att söka efter nya sociala skiljelinjer.

Vi vet från den inledande analysen att sambandet mellan utbildningsnivå och partival inte har eroderat lika kraftigt som de sociala skiljelinjer som är knutna till den gamla klasskonflikten. Den kognitiva revolutionen under det senaste kvartsseklet – utbildningsexplosionen som inneburit en befolkning med allt högre utbildningsnivå (vi har i runda tal gått från 5 till 30 procent högskoleutbildade under perioden 1950-2000) – har inte inneburit att sambandet mellan utbildningsnivå och partival försvunnit. Tvärtom kvarstår ungefär 2/3 av 1950-talssambandet trots att andelen högskoleutbildade vuxit från 7 procent 1956 till 33 procent 2002, enligt Valundersökningarna (se tabell A.10). Det bivariata sambandet mellan utbildningsnivå och partival var det näst starkaste 2002 (Cramers V=.20, jfr tabell 3.1). I tabell 3.21 redovisas partiernas röststöd i grupper med olika hög utbildning.

2002 års riksdagsval bjöd inga överraskningar vad gäller röstningsbeteendet bland personer med olika hög utbildning. Socialdemokraterna var klart starkare bland lågutbildade (56 procent) än bland universitets-

utbildade (26 procent). Moderaterna, folkpartiet och miljöpartiet står klart starkare i gruppen högutbildade (23, 16 respektive 10 procent). Den mer detaljerade indelningen bekräftar detta mönster. Det blir dock tydligare att socialdemokraternas starkaste grupp är den lågutbildade grupp som saknar en nioårig grundskola.

Tabell 3.21 Utbildningsnivå och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa	antal	andel	Andel
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	pers	blank	Icke-röstare
Utbildningsnivå												
Grundnivå	6	56	7	10	8	8	2	3	100	379	1	23
Mellannivå	10	41	6	13	12	10	6	2	100	936	3	23
universitet/högskola	9	26	5	23	16	10	10	1	100	648	2	9
Utbildningsnivå (SUN)												
Förgymnasial utb < 9 år	4	56	11	10	7	7	2	3	100	209	0	21
Förgymnasial utb 9 (10) år	14	38	4	12	15	8	8	1	100	262	3	29
Gymnasial utbildning	9	44	6	14	12	8	5	2	100	952	3	21
Eftergymnasial utb < 2 år	7	35	4	21	15	8	10	0	100	144	1	11
Eftergymnasial utb => 2 år	8	25	5	24	17	11	9	1	100	507	2	10
Forskarutbildning	0	31	6	50	0	13	0	0	100	16	0	17
Utbildningsnivå och ålder												
Förgymnasial utb < 9 år												
31-60 år	6	63	6	12	6	7	0	0	100	67	0	22
61+	4	52	13	9	8	7	3	4	100	140	4	21
Förgymnasial utb 9 (10) år												
18-30 år	19	27	2	15	15	6	14	2	100	113	4	32
31-60 år	11	48	6	10	13	7	3	2	100	119	2	30
61+	7	40	7	7	26	13	0	0	100	30	0	18
Gymnasial utbildning												
18-30 år	12	35	4	17	13	8	10	1	100	174	6	30
31-60 år	9	47	5	13	12	8	5	1	100	627	2	20
61+	6	41	12	13	12	11	1	4	100	151	3	11
Eftergymnasial utb < 2 år												
18-30 år	11	30	0	20	14	7	18	0	100	44	2	18
31-60 år	5	37	6	19	16	9	8	0	100	94	1	7
Eftergymnasial utb => 2år												
18-30 år	10	25	3	30	14	8	10	0	100	79	2	6
31-60 år	10	25	6	21	17	11	10	0	100	341	2	12
61+	2	24	5	29	18	14	5	3	100	87	0	6

Kommentar: Uppgifter om utbildningsnivå bygger dels på den traditionella frågan om självrapporterad utbildningsnivå som vi slagit samman till tre grupper (överst i tabellen), dels på registeruppgifter om högst uppnådd utbildning (SUN). Grundnivå omfattar folkskola, grundskola och yrkesskola medan mellannivå omfattar real- och flickskola och 2/3/4-årigt gymnasium med eller utan examen. Universitet/högskolenivån omfattar personer som studerar/studerat på universitet eller högskola med eller utan examen. De kombinationer av utbildningsnivå och ålder som inte redovisas i tabellen samlar för få respondenter för att skattningar av partivalet skall kunna redovisas.

Analyser av sambandet mellan utbildningsnivå och partival bör därför alltid kompletteras med åldersindelningar. I tabellen har vi har delat in svarspersonerna i tre åldersgrupper (18-30, 31-60 och 60-85 år). Socialdemokraterna åtnjuter starkast röststöd bland medelålders väljare med låg utbildning (63 procent). Bland de bäst utbildade väljarna som har långa eftergymnasiala utbildningar finns dock inget samband med ålder. Socialdemokraterna är här lika svaga oavsett ålderskategori (om-

kring 25 procent). Vänsterpartiet har starkast stöd bland unga som endast har grundskola som högst uppnådda utbildning (19 procent), och står betydligt svagare bland äldre högutbildade (omkring 5 procent).

Hur mycket klokare på väljarbeteende kan vi bli om vi också tar in utbildningsinriktning i analysen (se tabell 3.22)? Ja, något kanske. En trivariat variansanalys visar att utbildningsnivå har klart störst direkteffekt på partival och att utbildningsinriktning har en mindre men statistiskt signifikant egen betydelse.

Vänsterpartiet firar största triumfer bland personer med sjukvårds- och omsorgutbildningar (12 procent), men har ett betydligt svagare röststöd bland personer med utbildning inom områdena teknik- och tillverkning (6 procent). Socialdemokraterna står starkast bland teknikutbildade (49 procent) och bland personer med en utbildning inriktad mot tjänster (här avses i första hand personliga tjänster och transporttjänster), och svagast bland humanister (20 procent). Miljöpartiet är starka bland humanister och naturvetare (20 respektive 14 procent).

Centerpartiet utmärker sig bland lant- och skogsbruksutbildade (31 procent). Folkpartiet tenderar att ha något starkare stöd bland pedagoger och samhällsvetare (särskilt inom handel och administration) än bland personer med en utbildning med inriktning mot social omsorg och tjänster. Moderaterna står starkast bland samhällsvetare (framför allt bland jurister). Kristdemokraterna uppvisar inga skillnader i röststöd mellan olika utbildningskategorier, frånsett ett något starkare stöd bland pedagoger.

Tabell 3.22 Utbildningens inriktning och partival 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	antal	andel	Andel Icke-
Utbildnings inriktning (SUN)	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	Procent	personer	blanka	röstare
Allmän utbildning	11	43	6	12	12	8	6	2	100	622	2	24
Pedagogik och lärarutbildning	9	31	7	22	11	12	7	1	100	136	1	6
Humaniora och konst	12	20	5	22	14	7	20	0	100	74	5	19
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	7	27	6	23	20	9	7	1	100	343	1	15
naturvetenskap, matematik och data	6	35	0	21	20	4	14	0	100	51	0	15
teknik och tillverkning	6	49	5	14	12	9	4	1	100	407	3	21
lant- och skogsbruk samt djursjukvård	5	28	31	13	10	10	3	0	100	39	0	18
hälso- och sjukvård samt social omsorg	12	38	3	17	10	10	8	2	100	264	3	16
tjänster	5	44	4	14	18	8	4	3	100	130	1	23

Kommentar: Kategoriseringen är SUN 2000 (Svensk Utbildnings Nomenklatur 2000). Klassificeringssystemet beskriver utbildningens inriktning med upp till 4 siffror. Här har endast den grövsta indelningsnivån använts. Sambandet mellan utbildningsinriktning och partival är .11 bland samtliga väljare och något högre (.16) bland högt utbildade (Cramers V). Den relativt grova indelningen döljer mycket av variationerna i partival som finns inom olika utbildningskategorier.

Totalsambanden mellan utbildningsinriktning och partival är inte särskilt imponerande. Inom den växande gruppen högutbildade personer och i åldersgruppen 22-30 år är dock sambanden generellt starkare. Så vi kan ännu inte räkna ut de långa specialiserade utbildningarna som en betydelsefull socialisationsagent. För fortsatta studier av utbildningsinriktningens effekter på partivalet behöver vi dels utveckla nya analytiskt relevanta kategoriseringar av utbildningars inriktning, dels formulera hypoteser om vilka slags utbildningar som bör fostra röstning på särskilda partier.

En sista bubblare när det gäller framtidens skiljelinjer i Sverige är etnicitet. Gruppen utrikesfödda invandrare och de uppväxande generationerna svenskar med utländsk bakgrund – mor eller far född utanför Sverige – är numera tillräckligt stor för att undersöka sambandet mellan uppväxtbakgrund och partival med hjälp av valundersökningarna. Men finns det skillnader i röstning mellan svenskfödda och utrikesfödda?

Allteftersom första- och andra generationens invandrare blir fler är de också partistrategiskt intressanta för partierna. Kan man vinna insteg i denna växande kategori väljare kan man vinna mark inför framtida riksdagsval. Andelen röstberättigade som är födda utanför Sverige var omkring 12 procent i samband med 2002 års val. Fler som idag är röstberättigade i kommunvalen kommer så småningom att bli röstberättigade i kommande riksdagsval, och successivt ökar också den andel av väljarkåren som har utländsk härkomst på moderns eller faderns sida. I tabell 3.23 redovisas partiernas röststöd i väljargrupper med olika uppväxtbakgrund och medborgarbakgrund.

Socialdemokraterna och vänsterpartiet har hittills haft ett mycket klart strategiskt övertag bland svenska medborgare med utländsk bakgrund. Närmare tre fjärdedelar av de personer som vuxit upp utanför Norden röstar på s eller v. Stödet för de socialistiska partierna är ännu högre, uppemot 80 procent, bland personer med utomeuropeisk bakgrund. Även miljöpartiet står starka bland de som vuxit upp utanför Europa. Den borgerliga fyrklövern står mycket svag bland personer med utomeuropeisk härkomst, totalt endast 9 procent. Bland personer uppväxta i ett land utanför Europa återfanns t.ex ingen röstande på folkpartiet i 2002 års valundersökning och endast 2 procent i SVTs vallokalundersökning (Hernborn m fl 2002).

Kan etnicitet växa till en betydelsefull social skiljelinje i svensk politik i framtiden? Vi kan inte ge något bestämt svar på den frågan med det relativt lilla dataunderlag vi har tillgängligt. Men ser vi till röstningsmönstren är det knappast något tvivel om att det finns tydliga effekter av etniskt ursprung på partivalet – skillnaden i andelen socialistiskt rös-

tande (v+s) bland utrikesfödda och svenskfödda är 22 procentenheter, det vill säga nästan lika starkt som det Alfordska klassröstningsindexet för 2002 (AI=26). Dessa skillnader ännu så länge relativt begränsade konsekvenser för partiernas valresultat i riksdagsvalen.

Tabell 3.23 Uppväxtbakgrund, medborgarbakgrund och partival i riksdagsvalet 2002 (procent).

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	Procent	personer	blankt	röstare
Egen uppväxtbakgrund												
ren landsbygd i Sverige	7	40	14	12	10	11	5	1	100	491	3	21
mindre tätort i Sverige	9	41	5	16	10	10	8	1	100	532	2	18
stad/större tätort i Sverige	9	40	2	18	16	8	6	1	100	538	2	17
Sthlm, Gbg eller Malmö	9	27	4	21	16	10	10	3	100	308	2	16
annat land i Norden	10	42	0	16	11	16	0	5	100	19	0	10
annat land i Europa	13	59	0	13	9	6	0	0	100	32	0	46
land utanför Europa	27	56	3	0	5	2	7	0	100	41	0	26
Faders uppväxtbakgrund												
ren landsbygd i Sverige	7	41	10	15	9	11	6	1	100	793	2	18
mindre tätort i Sverige	11	43	4	14	13	7	7	1	100	405	3	17
Stad/större tätort i Sverige	7	40	1	18	19	9	5	1	100	354	2	16
Sthlm, Gbg eller Malmö	10	23	4	20	20	10	12	1	100	211	1	18
annat land i Norden	11	28	2	22	13	13	4	7	100	46	0	20
annat land i Europa	12	41	3	19	12	7	5	1	100	74	5	37
land utanför Europa	26	48	2	5	2	5	12	0	100	60	0	32
Moders uppväxbakgrund												
ren landsbygd i Sverige	7	41	11	13	9	13	5	1	100	768	2	19
Mindre tätort i Sverige	10	41	4	16	12	7	9	1	100	452	2	15
Stad/större tätort i Sverige	8	39	2	18	19	6	6	2	100	347	2	18
Sthlm, Gbg eller Malmö	9	23	3	23	20	10	10	2	100	206	0	20
annat land i Norden	12	32	6	20	12	11	3	4	100	66	3	15
annat land i Europa	10	51	0	18	13	6	2	0	100	61	5	40
land utanför Europa	30	45	2	5	2	5	11	0	100	60	0	30
Medborgarbakgrund												
Född svensk medborgare	8	38	6	16	14	9	7	3	100	2 032	2	18
Född utländsk medborgare	18	50	1	10	10	5	4	2	100	153	0	36
Svensk medborgare under minst två generationer	8	39	6	16	14	10	6	1	100	1931	2	18
Född utländsk medborgare och/eller någon förälder uppväxt utanför Sverige	16	40	3	16	10	7	6	2	100	254	3	32

Kommentar: Frågorna lyder: ”Var någonstans har [Du/Din far/Din mor] huvudsakligen vuxit upp?”

I huvudsak förklaras skillnaderna i röstning av ideologi. Det finns återkommande ideologiska skillnader och åsiktsskillnader mellan svenskfödda och utrikesfödda i våra analyser. Personer födda i övriga nordiska länder står något längre till höger (5,5) än svenskfödda (4,9), medan utomeuropeiskt födda står klart längre till vänster (3,8). Vidare är utrikesfödda t.ex. mer positiva till NATO-medlemskap, satsningar på ett internationalistiskt samhälle, ekonomiskt stöd till invandrare och satsningar på ett mångkulturellt samhälle än svenskfödda.

Postindustriell stratifiering?

En extrem tolkning av idéerna om postmodernisering och individualisering är att det i framtiden kommer att vara helt meningslöst att kategorisera människor efter sociala karaktäristika. I ett socialt atomiserat postmodernt informationssamhälle bebott av superindividualister är gruppröstning en helt befängd tanke. Individers sociala erfarenheter skulle vara så olikartade att man svårligen skulle kunna samla sig till gemensam aktion för gemensamma intressen. Det går inte att organisera intressen framgångsrikt i ett socialt atomiserat samhälle. Analyser liknande de som vi just presenterat skulle sakna allt värde.

Hastigheten och omfattningen av transitionen från ett modernt industrisamhälle till ett postmodernt informationssamhälle är dock, som alltid, kraftigt överdriven. Våra analyser av de slitstarka sambanden mellan social struktur och partival under perioden 1956-2002 har bekräftat den slutsatsen. Trots att industrisamhällets gamla skiljelinjer sakta eroderar är rapporter om deras förestående bortgång överdramatiserade. Länge än kommer modernismens barn – generationerna födda på 1940-, 1950- och 1960-talen – att grupprösta i svenska riksdagsval. Våra politiska partier kommer att fortsätta utforma valbudskap adresserade till bestämda sociala kategorier – några kommer vara gamla bekanta, andra kommer att vara nya. Den förda politikens vinnare och förlorare kommer länge än att kunna identifieras med hjälp av modernismens ännu gällande sociala kategoriseringar.

Väljarforskningens sociologiska gruppröstningsmodeller har alltså alltjämt en viktig uppgift att fylla. En stor utmaning är att uppdatera kunskaperna om de kausala mekanismer som producerar sambanden mellan sociala kategorier och partival på 2000-talet. Framförallt gäller att i större utsträckning utforska samspelet mellan långsiktigt stabiliserande socioekonomiska förklaringar och kortsiktigt destabiliserande faktorer, något som vi återkommer till senare i den här boken.

De sociologiska modellerna är ännu gångbara när det gäller att förklara väljarbeteende i enskilda riksdagsval. Men mest värdefulla är de när det gäller att spåra de stora utvecklingslinjerna. De nästan halvsekellånga serierna av väljarstudier, som en handfull västländer kan ståta med förutom Sverige, representerar enligt vår uppfattning en av de främsta möjligheterna att empiriskt pröva centrala hypoteser om individualisering, destabilisering, modernisering och postmodernisering. Våra analyser har endast skrapat ytan på denna samhällsvetenskapliga dataskatt. Vi hoppas på efterföljd.

Kapitel 4
Rörlighet

Väljarrörligheten slog ett nytt rekord 2002. Andelen väljare som bytte parti mellan 1998 och 2002 var hela 31,8 procent – den klart högsta andelen partibytare vi någonsin har haft i valundersökningarna sedan starten för femtio år sedan. Vi är idag långt ifrån den relativa stabiliteten på 1950- och 60-talen då endast cirka 10 procent av väljarna bytte parti mellan valen. Förändringen har till en del skett långsamt och gradvis, men med ett markant hopp uppåt i början av 1990-talet (se figur 4.1). Trettioprocentsvallen bröts i valet 1991. Vad som hände då var att det gamla stabila svenska fempartisystemet definitivt fick sig en knäck och ersattes av det nuvarande systemet med sju-åtta partier. Och ökningen i antalet riksdagsfähiga partier har under 1990-talet lett till att fler väljare byter parti. Mönstret känns igen från konsumtionsmarknaden. Mer att välja på leder ofta till minskad märkestrohet.

Figur 4.1 Andel partibytare vid valen 1956-2002 (procent)

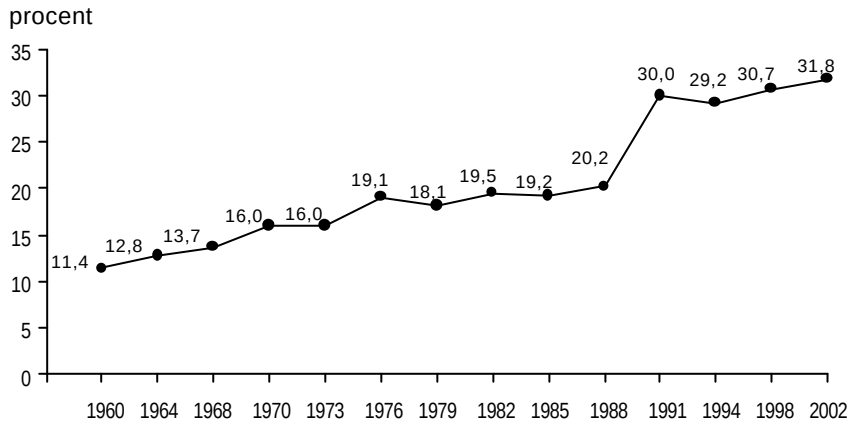

Kommentar: Procentbasen är vid varje tillfälle definierad som antalet intervjupersoner som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1960, 1964 och 1973 bygger helt på intervjupersonernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. För övriga val bygger resultaten till hälften på minnesuppgifter och till hälften på uppgifter från panelstudier.

Netto- och bruttorörlighet

Rörlighetsrekordet 2002 är troligen också ett rekord även om vi jämför ännu längre tillbaka i tiden än till 1950-talet.[1] Innan intervjuundersökningarna fanns kunde man inte studera omfattningen på den individuella väljarrörligheten. Bruttorörligheten var okänd. För äldre val kan man enbart undersöka hur stora partiförskjutningarna är mellan valen, det vill säga ett slags nettorörlighet. Men det visar sig att resultaten för väljarrörligheten mätt netto respektive brutto följer varandra förhållandevis väl åt över tid även om de teoretisk inte behöver hänga ihop. Internationella resultat visar på en korrelation kring .60 (Bartolini and Mair 1990:23). I Sverige är tidsseriekorrelationen mellan brutto- och nettorörligheten .85 för perioden 1956-2002. Nettosiffrorna är hela tiden lägre än bruttosiffrorna men mätserierna samvarierar mycket tydligt.

I figur 4.2 redovisas nettorörligheten i den svenska valmanskåren ända sedan valet 1921 när kvinnorna för första gången fick rösta. Högst nettorörlighet uppvisar det senaste årtiondet med valet 1998 i topp, följt av valen 1991 och 2002. Nettorörligheten var 14,9 procent 1998. Maktskiftesvalet 1976 är det svenska val som uppvisat lägst andel nettorörlighet, endast 3,0 procent. Valen på 1920- och 30-talen – under demokratins barndom i Sverige – utmärktes av en större stabilitetet i valutslagen än dagens val. Nettorörligheten höll sig mellan 6,6 (1928) till 11,2 (1932).[2] Men rörligheten under mellankrigstiden var trots allt större än under efterkrigstiden. Sett över alla valen 1921-2002

[1] Resultaten gäller partibyten och omfattar enbart väljare som röstat i två på varandra följande val. Rörlighet mellan valdeltagande och icke-valdeltagande berörs inte i detta sammanhang. Uppskattningen av andelen partibyten blir något högre om vi begränsar analysen till enbart panelstudiedata. Som det nu är i figur 1 bygger resultaten till ungefär hälften på minnesdata om hur man röstade i föregående val. Och minnesdata har en tendens att leda till en viss underskattning av andelen partibytare. Orsaken är att partibytare har en tendens att inte minnas/inte vilja minnas vad de röstade på i föregående val. Många uppger samma parti för det tidigare valet som de röstat på i det aktuella valet. Andelen partibytare enligt panelstudierna är 1973/76 21 procent, 1976/79 19 procent, 1979/82 20 procent, 1982/85 22 procent, 1985/88 21 procent, 1988/91 29 procent, 1991/94 32 procent, 1994/98 31 procent och 1998/02 34 procent. Jämfört med resultat från rena minnesuppgifter betyder det en högre andel partibytare på mellan 2-5 procentenheter genom åren. Trenden med en ökande andel partibytare ser likadan ut i båda mätserierna. Se också Gilljam och Holmberg 1987: 230.

[2] Vid beräkningen av Pedersens index har vi valt att jämföra liberala valmans-förbundets valresultat 1921 med de frisinnades resultat 1924 och de frisinnades resultat 1932 med folkpartiets 1936. Det liberala partiet har klassificerats som nybildat vid valet 1924 och som upphörande 1936. På ett motsvarande sätt har vi jämfört olika kommunistpartier när de bildats och splittrats under 1920- och 1930-talen. För en analys av nettorörligheten i månatliga opinions-undersökningar, se Oscarsson 1998:59.

framgår det mycket tydligt att såväl antalet partier som nettorörligheten varit högst i början och i slutet av perioden. Åren mellan 1950 till 1990 var lugnare än perioden då det demokratiska partisystemet formades under 1920-talet och den nuvarande epoken då partisystemet fragmentiseras och växer i antal partier.

Figur 4.2 Partiförskjutningar vid svenska riksdagsval 1921 – 2002 (nettorörlighet, Pedersens index)

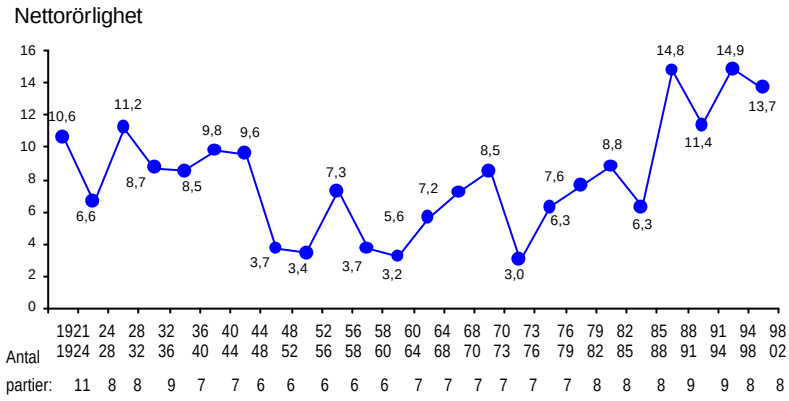

Kommentar: Nettorörligheten har beräknats enligt Pedersens index (1979). Skillnaderna i partiernas valresultat i två på varandra följande val summeras och divideras med två. En sammanslagen kategori övriga partier ingår i beräkningen och räknas som ett parti under rubriken ”antal partier”. Pedersens index för partiförskjutningen mellan valen 1956 och 1960 är 7,4.

Sett över senare delen av tidsserien är det tydligt att nettorörligheten var ungefär densamma under hela perioden 1952 till 1988, det vill säga under det gamla svenska fempartisystemets höjdpunkt. Rörligheten brutto varierade mellan 3,0 och 8,8 procent med endast en svagt uppåtgående trend. Med start 1991 förändrades partibilden mer permanent till vårt nuvarande system med sju-åtta partier, och därmed ökade också nettorörligheten påtagligt till en ny nivå mellan 11,4 och 14,9 procent. Slutsatsen är med andra ord densamma som tidigare. Ju fler etablerade partier som konkurrerar om väljarnas röster desto lättare för väljarna att byta parti.

Partibyten inom och mellan blocken

Under hela den period som vi har kunnat studera individuell rörlighet – det vill säga sedan 1956 – har partibyten inom det borgerliga blocket varit klart vanligare än byten inom s-blocket. Och det gäller även i de senaste valen och om vi definierar miljöpartiet som ingående i s-blocket.

Inomblocksrörligheten har ökat markant inom båda blocken, men fortfarande är borgerliga partibyten (mellan c, fp, kd ,m) oftare förekom kommande än byten inom s-blocket (mellan v, s, mp) – 13,5 procent mot 8,1 procent i valet 2002. Sett i ett historiskt perspektiv är den relativt höga andelen borgerliga partibyten ingen nyhet. Det nya i valen 1998 och 2002 är att andelen partibyten inom s-blocket ökat markant från tidigare nivåer kring maximalt 4 procent upptill 8-9 procent i de två senaste valen. Utvecklingen indikerar att också s-blockets partier har fått börja erfara vad de borgerliga partierna fått vidkännas sedan länge – en konkurrens om väljarstödet inom det egna blocket.

Figur 4.3 Partibyten inom och mellan blocken 1956 – 2002 (procent)

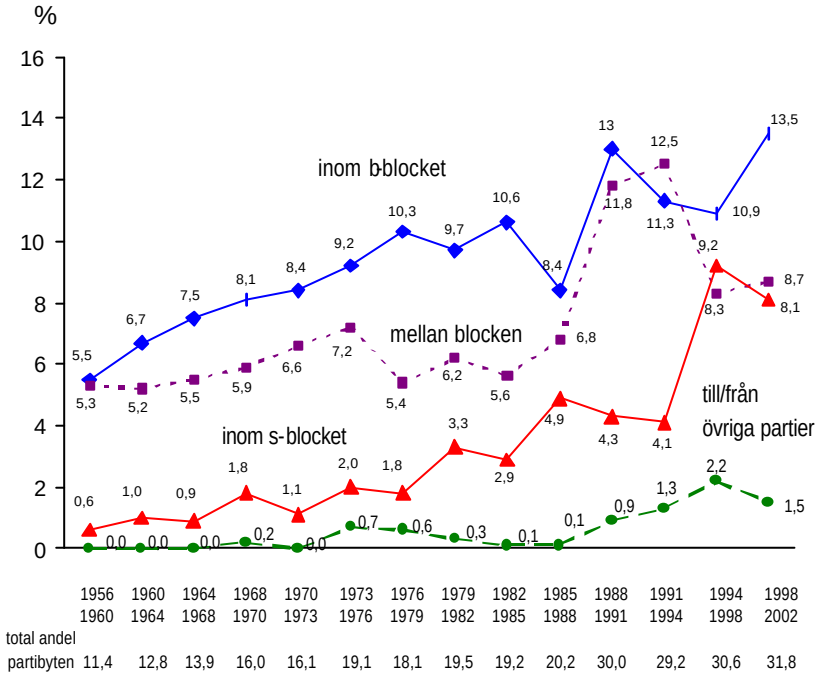

Kommentar: Till *s-blocket* har förts v, s och mp. Partierna tillhörande *b-blocket* är c, fp, kd och m, plus nyd 1991, 1994 och mbs m fl borgerliga samlingspartier under 1960-talet. Alla andra partier har definierats som *övriga*. Procentbasen är definierad som antalet intervjupersoner som partiröstade i två på varandra följande val. Resultaten för Riksdagsvalen 1958 – 1960 är: total andel partibyten 7,2 procent; inom s-block 0,4; inom b-block 4,1; mellan blocken 2,7 och till/från övriga partier 0,0 procent.

Mellanblocksrörlighet har oftast varit begränsad i svenska val. Blockgränsen har varit svår att passera för väljarna. Men även partibyten över blockgränsen har blivit vanligare i Sverige. Ökningen har dock inte varit lika påtaglig som när det gäller inomblocksrörligheten. Andelen blockbytare mellan valen 1956/60 respektive mellan valen 1998/02 ökade från 5,3 till 8,7 procent, en ökning på 3,4 procentenheter. Motsvarande siffror för inomblocksrörligheten är från 5,5 procent till 13,5 procent för partibyten inom b-blocket (+8.0 procentenheter) och från 0,6 procent till 8,7 procent för byten inom s-blocket (+8,1 procentenheter).

Blockbyten har alltså blivit vanligare absolut sett, men inte med hänsyn tagen till den allmänt ökande rörligheten. Blockbyten har tvärtom, relativt sett, blivit *mindre* vanliga. Andelen blockbyten av samtliga partibyten var 46 procent 1956/60 och 41 procent 1960/64 att jämföra med 24 procent 1994/98 och 27 procent 1998/02. Dagens blockgräns är alltså relativt sett svårare för väljarna att ta sig över än motsvarande blockgräns på 1950- och 60-talen.

Orsaken skall främst sökas på partinivå. Väljarnas tilltagande individualisering och minskande partitrohet är *en* faktor bakom den allmänt ökande rörligheten, men att denna ökade rörlighet främst manifesteras inom s- och b-blocken, och inte mellan blocken, har att göra med att partiavstånden minskat mest inom blocken. Därmed *inte* sagt att avståndet mellan blocken inte också minskat. Det har det, men inte lika påtagligt som inomblocksskillnaderna (Holmberg 2000).

Mönstret med många partibyten inom blocken och en mer sparsmakad rörlighet över blockgränsen syns tydligt om vi detaljgranskar väljarströmmarna mellan valen 1998 och 2002 (se tabell 3). Procenten är beräknad så att man kan se vart 1998 års väljare tog vägen 2002 – om de bytte parti och i så fall till vilka partier.

Förlorarpartierna 2002 – v, kd och m – tappade främst väljare till andra partier inom det egna blocket. Vänsterpartiet gjorde störst förluster till socialdemokraterna och sedan i andra hand till miljöpartiet. Kristdemokraterna liksom moderaterna förlorade i första hand väljare till folkpartiet, 2002-valets stora vinnarparti.

Framgångspartierna 2002 – s, c och fp – hämtade, absolut sett, sina röstvinster från båda blocken, men relativt sett mest från andra partier inom det egna blocket. Tendensen att byta till s 2002 var klart större bland v- och mp-väljare från 1998 än bland borgerliga väljare. Och på samma sätt, benägenheten att rösta på c eller fp 2002 var större bland andra borgerliga väljare från 1998 än bland t ex s- eller v-väljare. Folk-

partiets resultat är mycket illustrativt. Andelen v-, s- respektive mp-väljare från 1998 som bytte till fp 2002 höll sig mellan 4-6 procent. Motsvarande andel var 9 procent för c-väljare och hela 19 respektive 25 procent för kd- och m-väljare från 1998. Folkpartiet vann väljare från alla partier, men mest från kristdemokraterna och moderaterna. Större delen av folkpartiets röstvinst 2002 kom från höger.

Tabell 4.3 Partibyten mellan riksdagsvalen 1998 och 2002 (procent)

Partival i riksdagsvalet 1998	Partival i riksdagsvalet 2002									ej röst-ande	summa procent	Antal svars-personer
	v	s	mp	c	fp	kd	m	övr	bl			
vänsterpartiet	46	25	10	0	6	1	1	2	0	9	100	222
socialdemokraterna	4	79	2	1	4	1	2	0	1	6	100	755
miljöpartiet	13	14	53	3	5	3	5	0	1	3	100	88
centerpartiet	1	7	3	62	9	11	2	0	2	3	100	110
folkpartiet	1	5	3	2	74	4	6	1	0	4	100	114
Kristdemokraterna	0	7	2	5	19	55	7	1	1	3	100	211
Moderaterna	0	5	2	3	25	6	52	1	1	5	100	411
övriga	0	26	4	4	18	0	13	26	0	9	100	23
blankt	0	19	6	3	11	0	8	5	31	17	100	36
ej röstande -98	5	24	3	2	6	3	3	1	2	51	100	283
ej röstberättigade -98	15	17	10	2	14	6	10	2	3	21	100	164

Kommentar: Informationen om partivalet 1998 kommer för halva urvalet från minnesuppgifter insamlade 2002 och för andra halvan från paneldata insamlade 1998. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna.

Vinnarpartierna 2002 gjorde dock inte speciellt bra ifrån sig bland de trendkänsliga förstagångsväljarna. Resultaten för gruppen ”ej röstberättigade 1998” i tabell 4.3 – omräknat med partiröstande som procentbas – visar att socialdemokraterna och centerpartiet endast fick 22 respektive 3 procent bland 2002 års förstagångsväljare – ett klart sämre resultat än i valmanskåren som helhet. För folkpartiet gick det bättre med ett röststöd på 18 procent bland förstagångsväljarna.

Valspurten

Den tilltagande rörligheten bland svenska väljare manifesteras inte bara genom att andelen partibyten ökar mellan valen. Den märks även genom att den snabba, kortsiktiga rörligheten under själva valrörelserna också har blivit vanligare (Holmberg 1990, Oscarsson 1998). Partibytena under valrörelsen 2002 slog också rekord. Andelen väljare som bytte parti under valspurten 2002 var 19,1 procent.[3] En högre andel än

[3] Resultaten för valrörelsebytena bygger på valundersökningens valrörelsepanel som 2002 omfattade 817 svarspersoner med partiuppgift både vid intervjutillfället i augusti/september och efter valet i enkätundersökningen. Uppskattningen av andelen partibytare underskattar med säkerhet rörligheten med någon eller några procentenheter därför att

vi någonsin uppmätt tidigare i någon valundersökning. På 1950-talet var andelen partibytare under valrörelserna endast kring 5 procent (se figur 4.4).

Figur 4.4 Partibyten under valrörelserna 1956-2002 (procent)

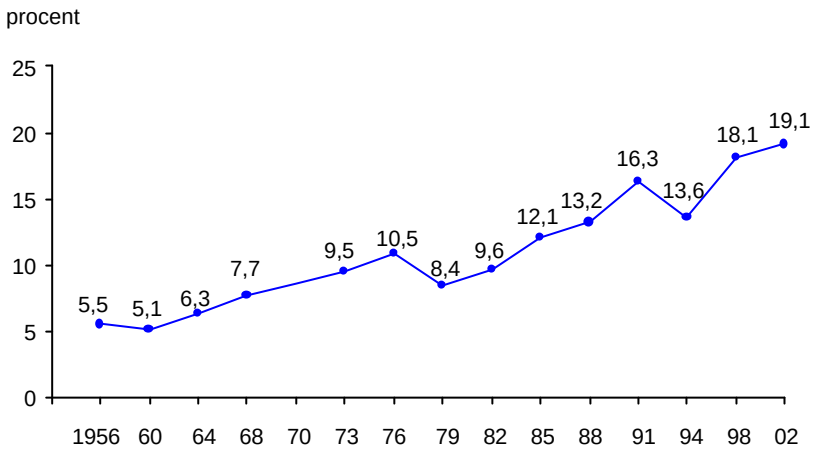

Kommentar: Resultaten bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valen om bästa parti och enkäter efter valen om faktiskt partival. Antalet intervjupersoner som röstade och hade partisympati före valen (= procentbas) varierar mellan 554 år 1960 och 1 145 år 1988. Antalet intervjuade med partiuppgifter var 817 år 2002. Vid valet 1970 genomfördes ingen panelstudie under valrörelsen.

Väljarna tenderar också att bestämma sitt partival allt närmare valdagen. Andelen väljare som anger att de bestämde sig först under valrörelsen har kontinuerligt ökat ända sedan den första mätningen 1964. Vid valet 2002 uppgav 57 procent av väljarna att de avgjorde sitt partival under valrörelsen. Motsvarande andel var endast 18 procent 1964. År 2002 uppgav hela 36 procent att de fattade sitt partivalsbeslut under sista veckan före valet. I valet 1964 var motsvarande andel 10 procent (se figur 4.5). Valspurten har blivit klart viktigare – alltfler väljare bestämmer sitt partival sent och alltfler väljare byter parti under valrörelsens sista veckor (Asp 2004).

De sena partibytena spelade en stor roll för valutgången 2002. De partier som främst tappade röster i valspurten var moderaterna och socialdemokraterna.

ett antal svarspersoner kan ha bytt parti efter det att de intervjuats. Intervjuerna påbörjades redan i mitten av augusti och pågick fram till två dagar innan valet.

Figur 4.5 Andel väljare som uppgav att de bestämde sitt partival under valrörelsen (procent)

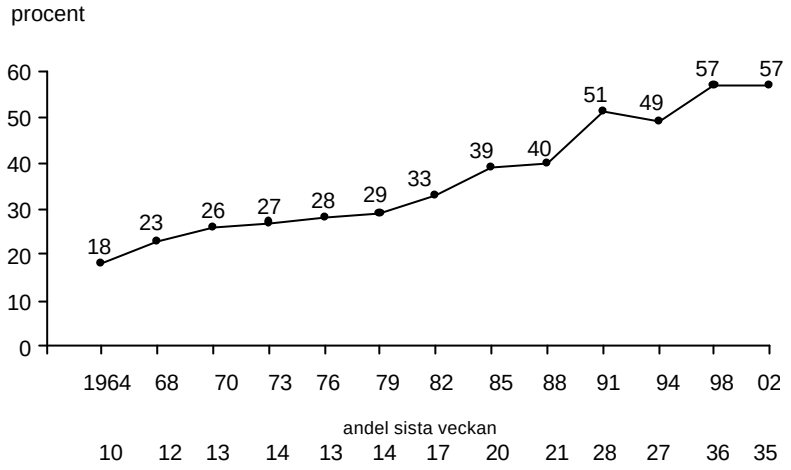

Kommentar: Intervjufrågan lyder: "När bestämde Du Dig för vilket parti Du skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten eller sommaren eller visste Du sedan länge hur Du skulle rösta?" Svarspersoner som valde något av de två första svarsalternativen har klassificerats som att partivalet bestämdes under valrörelsen. Endast personer som röstat på något parti ingår i analysen. Antalet intervjupersoner var 2 268 år 2002.

Främste röstvinnare var folkpartiet, ett parti som annars brukar göra väljarförluster under valrörelser.[4] Ett annat parti som också vann ökat röststöd under valspurten 2002 var miljöpartiet. Folkpartiets spurtvinst på partibyten under de sista veckorna av valrörelsen 2002 är den näststörsta som har uppmätts i valundersökningarnas valrörelsepaneler sedan 1956 (+3,7 procentenheter).[5] Endast Bengt Westerberg och folkpartiet 1985 kan uppvisa en större spurtvinst (+5,3 procentenheter).[6]

Om vi tar ett mer generellt grepp på rörligheten och inte enbart talar om partibyten utan även inkluderar rörlighet när det gäller röstningsavsikt och valdeltagande blir resultaten i allt väsentligt desamma, även om rörlighetsandelarna blir något högre. Resultaten i tabell 4.4 sammanfattar utfallen av ett antal sådana analyser byggda på olika typer av data-

[4] Folkpartiet har tappat väljare under alla valrörelser utom två sedan valet 1976. De två enda framgångsvalrörelserna är 1985 och 2002.

[5] Partiernas nettovinster alternativt nettoförluster på grund av partibyten under valspurten 2002 blev som följer enligt valrörelsepanelen: v -1,0 procentenheter; s -2,1; mp +1,8; c -0,2; fp +3,7; kd +/- 0,0; m -2,3; övriga +0,1.

[6] I början av augusti 2002 låg folkpartiet kring 4-6 procent i alla opinions-mätningar. Upphämtning till 13,4 procent i valet är ungefär lika stor som motsvarande upphämtning 1985, från 5,6 procent i mitten av augusti (Sifo) till 14.5 procentt i valet (Zetterberg 1986)

material. Partirörligheten under valspurten 2002 har mätts utifrån fyra olika källor – valundersökningens valrörelsepanel, SCB/PSUs fyrstegspanel november 2001/maj 2002/tidigt september 2002/november 2002, en femstegs e-panel under augusti-september och genomsnittsresultaten från fyra opinionsmätare från mitten av augusti till sista mätningen före valet (Ruab, Sifo, Skop och Temo).

Om vi detaljstuderar resultaten från valrörelsepanelen och börjar med förlorarna visar det sig att socialdemokraterna under valspurten 2002 förlorade flest väljare till folkpartiet men också något till alla andra partier. Socialdemokraterna gjorde också demobiliseringsförluster under spurten. Relativt många väljare som uppgav att de tänkt rösta på s satt hemma när väl valdagen kom. Valrörelsen 2002 var helt klart inte lyckad för socialdemokraterna. Moderaterna tappade också i första hand väljare till folkpartiet, men också något till kristdemokraterna. Vänsterpartiets tillbakagång under valspurten 2002 förorsakades i allt väsentligt av stora bytarförluster till miljöpartiet.

Folkpartiet mycket klara spurtframgång vanns i första hand på moderaternas bekostnad, i andra hand från socialdemokraterna. Vissa röstvinster hämtades också hem från alla övriga partier. Även på mobiliseringen gjorde folkpartiet vinster i spurten 2002. Personer som tvekade om de skulle rösta vanns över sista veckorna. Miljöpartiets framgångar under valspurten 2002 räddade kvar partiet i riksdagen. Opinionsmätningarna i mitten av augusti visade alla att miljöpartiet var på väg att åka ut ur riksdagen (Ruab 3,7; Sifo 3,8; Skop 3,4 och Temo 3,9).[7] Spurtvinsterna hämtades i huvudsak från ett håll, från vänsterpartiet, men också till en mindre del från socialdemokraterna. Från tidigare val vet vi att miljöpartiet brukar få ett visst stöd från taktikröstare som vill rädda kvar en grön röst i riksdagen (Gilljam 1990). Spurtvinsten 2002 hade också ett inslag av taktikröstning i den meningen att personer som inte hade mp som förstapreferens trots det stödde partiet på valdagen. Hela 41 procent av miljöpartiets väljare i valet 2002 hade inte mp som förstapreferens. Och 36 procent av miljöpartiets väljare angav som ett ”mycket viktigt skäl” för partivalet att mp riskerade att hamna under fyraprocentsspärren.

[7] Siffrorna härrör från mätningar publicerade 16-18 augusti.

Tabell 4.4 Partiernas vinster eller förluster under valspurten 2002 (procentandelar, förändring)

	Valundersökningens valrörelsepanel	SCB/PSU:s fyrstegspanel	e-panel	Genomsnitt fyra opinionsmätare	Genomsnitt fyra olika uppskattningar
v	-1,6	-0,9	-0,8	-0,2	-0,9
s	-3,7	-0,5	-1,5	-2,5	-2,1
mp	+2,6	+0,9	+2,3	+0,9	+1,7
c	-0,3	+0,6	+1,1	-0,3	+0,3
fp	+5,5	+3,3	+3,3	+6,5	+4,7
kd	-0,1	-1,3	±0,0	-0,2	-0,4
m	-2,5	-1,8	-3,8	-4,3	-3,1
övriga	+0,1	-0,3	-0,6	±0,0	-0,2

Kommentar: Resultaten för valrörelsepanelen bygger på intervjuuppgifter före valet om röstningsavsikt och på enkätuppgifter omedelbart efter valet om faktiskt röstning. Antalet svarspersoner är 903. SCB/PSUs resultat bygger på telefonintervjuer från början av september om röstningsavsikt och på telefonintervjuuppgifter från november om faktisk röstning (n=1768). Resultaten från SCB/PSU-panelen har tagits fram i samarbete med Staffan Sollander och Richard Öhrvall på Statistiska centralbyrån. E-panelen, med Henrik Oscarsson som huvudansvarig, består av ej slumpmässigt sammansatta deltagare som bl a i början av september tillfrågades om tänkt partival och strax efter valet om hur de faktiskt röstade (n=690). Undersökningen genomfördes som en femstegspanel och helt och hållet via nätet. Opinionsmätarnas resultat bygger på Sifos, Ruabs, Temos och Skops publicerade siffror från 16 – 18 augusti jämförda med de sista publicerade siffrorna före valet, Sifo, Skop och Temo 14 september, Ruab 13 september.

Röstsplittring

Den allmänt tilltagande rörligheten i valmanskåren märks också på så sätt att tendensen att röstsplittra i de samtidiga riksdags- och kommunalvalen har blivit allt vanligare. Resultaten i figur 4.6 visar att andelen väljare som röstar olika i valen till riksdagen och kommun eller landsting hela tiden har ökat sedan systemet med en gemensam valdag infördes 1970.

Vid valet 2002 röstdelade 26 procent av väljarna i riksdags- och kommunvalen och 21 procent i riksdags- och landstingsvalen. Det är de högsta nivåer på röstsplittringen som har uppmätts. I valet 1970 var det endast 6 respektive 4 procent av väljarna som röstdelade. Röstsplittringen har alltså ökat starkt, men man bör lägga märke till att en klar majoritet av väljarna, 75-80 procent, fortfarande stödjer samma parti lokalt/regionalt som de gör nationellt. Rikspartierna dominerar alltfort de lokala och regionala valen (Lampinen 2002).[8] Andelen väljare som i kommunalvalen 2002 *inte* röstade på något av de sju riksdagspartierna

[8] Två partier gick bättre i kommunalvalen 2002 än i riksdagsvalet, c med 8,6 respektive 6,2 procents väljarstöd och moderaterna med 17,6 respektive 15,3 procents stöd. Övriga partier gick sämre kommunalt än i riksdagsvalet, s 37,3 mot 39,9; kd 7,1 mot 9,1; fp 11,5 mot 13,4; mp 4,3 mot 4,6 och v 8,2 mot 8,4. Övriga partier fick 5,4 procent i kommunvalen och 3,1 procent i valet till riksdagen.

var endast 5,4 procent. Motsvarande andel som inte röstade på något riksdagsparti (inklusive kd) i kommunalvalen 1970 var också låg, 1,7 procent.

Figur 4.6 Röstsplittring vid valen 1970-2002 (procent)

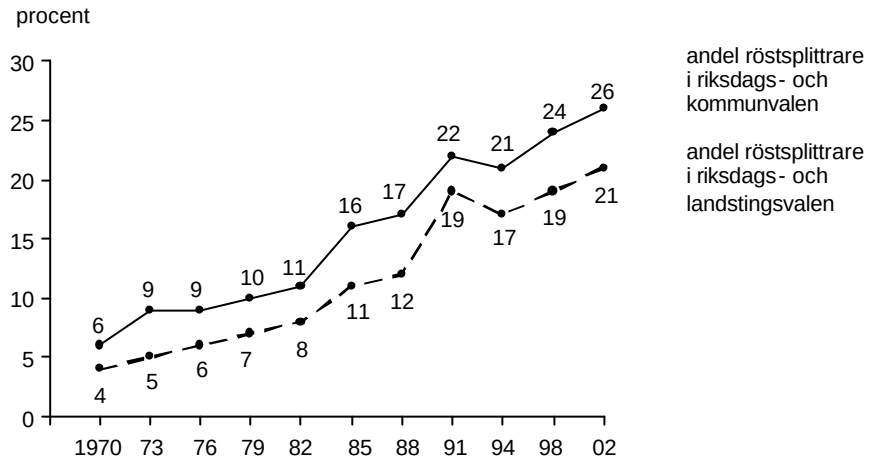

Kommentar: Procentbasen är definierad som väljare som vid de olika valtillfällena deltog i både riksdags- och landstingsvalen respektive riksdags- och kommunfullmäktigevalen och partiröstade.

Ökningen i andelen röstsplittrare har alltså inte som huvudorsak att det uppstått många fler lokala partier som får ett starkt väljarstöd. Den ökande tendensen till röstdelning har istället i huvudsak orsakats av röstplittring mellan de etablerade rikspartierna. Och det är bland de mindre partiernas väljare som röstdelning är vanligast, 2002 precis som tidigare. Men det är inte litenheten som spelar in. Det är snarare det faktum att flera av de mindre partierna har en klart lägre andel väljare med en stark partiidentifikation. För det är bland väljare med en svag eller obefintlig känsla av anhängarskap till ett parti som röstdelning är som vanligast. Högst andel röstdelare 2002 hade miljöpartiet, kristdemokraterna och vänsterpartiet. Lägst andel återfanns som alltid hos socialdemokraterna (se tabell 4.6). Röstsplittring har att göra med lokala faktorer, men också med partiernas väljarförankring och ställning nationellt (Holmberg & Gilljam 1987, Johansson 1987, Johansson, Nilsson & Strömberg 2001).

Vilka rör på sig?

Partitroheten har minskat över hela fronten. Människor byter allt oftare parti mellan valen och man byter oftare parti under valrörelserna. Röstningsbesluten fattas dessutom allt närmare valdagen. Möjligheten att röstdela i de samtidiga riks- och kommunalvalen utnyttjas också alltmer. Partisystemet har blivit klart mindre stabilt på väljarnivå. Frågan är vilka väljargrupper det är som i första hand ligger bakom destabiliseringen. Vi skall genomföra två olika analyser för att belysa frågan, en som gäller rörlighetsmönster i olika socioekonomiska grupper och en som gäller rörlighet i medborgargrupper med olika politiskt engagemang och kunskap. Den senare typen av studie är central om man normativt vill kunna bedöma den framväxande nya rörligheten. Om rörligheten i första hand är ett fenomen bland kunniga och engagerade väljare blir slutsatsen rimligen annorlunda än om rörligheten främst återfinns bland de mest oengagerade och okunniga medborgarna.

Resultaten i tabell 4.5 visar graden av rörlighet i olika social grupper i valet 2002. Fyra olika slag av rörlighet studeras: Partibyten mellan valen 1998 och 2002, partibyten under valspurten 2002, tidpunkt för partivalsbeslut 2002 och röstdelning mellan riksdags- och kommunvalen 2002.

De sociala mönstren i rörligheten pekar på ett mycket tydligt resultat som vi känner igen sedan gammalt. Unga väljare är klart mer rörliga än äldre. Några andra resultat som vi också har sett tidigare, även om sambanden är klart svagare än för ålder, är att rörligheten tenderar att vara något högre bland kvinnor än bland män och att väljare med utländsk bakgrund har högre rörlighet än genomsnittet liksom att lågutbildade, jordbrukare och arbetare har något lägre rörlighet än genomsnittet. I valet 2002 var rörligheten något större i storstäderna än på landsbygden. Ett motsvarande mönster återfanns dock inte i valet 1998. Kyrkogång uppvisar inget samband med rörlighet, varken 2002 eller tidigare.

Slutsatsen är tydlig. Bortsett från ett starkt ålderssamband är rörlighet mellan partier bland svenska väljare relativt svagt kopplat till social grupptillhörighet. Och den ökade rörlighet vi kan iaktta är ett fenomen som återfinns i alla sociala grupper. Rörligheten mellan partierna har ökat ungefär lika mycket i alla samhällsgrupper. Förklaringen till den tilltagande rörligheten skall med andra ord inte i första hand sökas i sociala eller ekonomiska gruppfaktorer.

Tabell 4.5 Andel rörliga väljare och andel väljare som bestämmer partivalet sent efter socioekonomisk grupptillhörighet (procent)

	Andel partibytare mellan 1998 och 2002	andel partibytare under valrörelsen	andel bestämt partivalet under valrörelsen	andel röstsplittrare
kön				
man	30	18	53	25
kvinna	34	20	60	28
ålder				
18-21	-	31	78	33
22-30	41	19	71	31
31-40	37	21	66	27
41-50	34	24	57	28
51-60	29	15	53	25
61-70	30	22	44	23
71-80	18	10	31	16
förvärvsarbete				
förvärvsarbetande	34	20	61	28
arbetslös	38	25	58	28
yrke				
industriarbetare	27	19	39	23
övrig arbetare	26	17	52	20
lägre tjänstemän	35	17	56	24
mellan tjänstemän	33	21	63	27
högre tjänstemän	37	21	60	33
småföretagare	29	17	52	24
jordbrukare	34	13	38	39
studerande	44	22	78	36
sektor				
offentlig	33	20	59	27
privat	31	18	55	27
utbildning				
låg	19	15	39	18
medel	33	20	58	24
hög	39	20	67	35
bostadsort				
ren landsbygd	30	13	53	30
mindre tätort	32	17	54	30
stad eller större tätort	31	19	59	25
Sthlm, Gbg, Malmö	36	28	62	23
kyrkogång				
minst en gång/månad	27	18	53	24
2-11 gånger om året	34	24	59	31
en gång om året	35	21	60	26
Aldrig	29	15	56	25
medborgarbakgrund				
svensk	31	18	57	26
utländsk	37	27	58	28
Samtliga	32	19	57	26

Kommentar: Andelen partibytare mellan valen 1998 och 2002 har beräknats med samtliga partiröstande i båda valen som procentbas. Beräkningen av andelen partibytare under valrörelsen bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valet om bästa parti och enkätuppgifter efter valet om faktiskt partival. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner som uppgivit något parti vid båda mättillfällena. Resultaten för andelen som bestämt partivalet under valrörelsen (sista veckan eller tidigare under hösten/sommaren) omfattar enbart partiröstande. Procentbasen för analysen av andelen röstsplittrare utgörs av svarspersoner som partiröstat både i riksdags- och kommunfullmäktigevalen.

Även om dylika faktorer naturligtvis inte är helt ointressanta i sammanhanget. Tre sociala grupper som alltid utmärkts av en relativt liten benägenhet att byta parti har exempelvis blivit färre i Sverige under de senaste decennierna. Det är industriarbetare, jordbrukare och lågutbildade. Samtidigt har mer lättrörliga grupper som studerande och tjänstemän blivit fler.

Starkare samband hittar vi när vi studerar ett antal politiska faktorer som har att gör med engagemang och partiers ställning hos väljarna (se tabell 4.6). Subjektivt politiskt intresse är en sådan variabel. Väljare med ett stort politiskt intresse tenderar att vara klart mer stabila än väljare med ett lågt eller obefintligt intresse för politik. Men det vore fel att utpeka de politiskt ointresserade som huvudskyldiga till destabiliseringen av partiröstandet. Sett över tid har mönstret med större rörlighet bland politiskt ointresserade väljare visserligen sett likadant ut, men andelen ointresserade har inte ökat med tiden, den har tvärtom minskat (se figur 11.4). Den allmänna rörligheten har alltså ökat trots att det politiska ointresset minskat. Mätmässigt beror det på att rörligheten har blivit vanligare i alla grupper, även bland de mest politiskt intresserade. Förändringar i människors politiska intresse är alltså inte en speciellt användbar variabel när det gäller att förstå varför partirörligheten vuxit till sig.

Två andra politiska variabler i tabell 4.6 är mer intressanta – politisk misstro och partiidentifikation. Dels därför att båda uppvisar klara samband med partirörligheten, men också därför att båda har förändrats över tid på ett sätt som är samstämmigt med den ökade rörligheten. Politikermisstron har ökat i Sverige – inte under senare år men sett i ett längre perspektiv – samtidigt som andelen partiidentifierade väljare sjunkit. Och politikermisstro såväl som frånvaro av en känsla av partianhängarskap är klart kopplade till alla former av partirörlighet – partibyten mellan valen och under valrörelserna, sena beslut och röstsplittring. Väljare som i hög grad misstror politiker är klart mer rörliga än genomsnittet. Detsamma gäller väljare utan eller med endast en svagt utvecklad partiidentifikation.

Kopplingen mellan graden av partianhängarskap och rörlighet är mycket påtaglig. Partibyten förekommer relativt sällan bland starkt partiidentifierade väljare (9 procent). Bland väljare utan någon partipreferens är partibyten mycket vanligare (54 procent). De uttunnade tillhörighetsbanden mellan väljare och partier är en av de centrala orsakerna till den ökade väljarrörligheten i Sverige.

Tabell 4.6 Andel rörliga väljare och andel väljare som bestämmer partivalet sent efter ett antal politiska variabler 2002 (procent)

	Andel partibytare 1998-2002	Andel partibytare under valrörelsen 1998	Andel bestämt partivalet under valrörelsen	andel röstsplittrare
politiskt intresse				
mycket stort	28	11	44	24
ganska stort	32	19	58	28
inte särskilt stort	35	21	60	25
inte alls	23	19	51	20
politiska kunskaper				
mycket goda	27	15	50	28
ganska goda	30	18	54	25
mellan	34	18	58	29
ganska dåliga	36	20	61	24
mycket dåliga	33	31	66	24
politiskt förtroende				
mycket stort	27	12	38	27
ganska stort	28	15	51	23
ganska litet	35	22	63	28
mycket litet	38	32	60	33
partiidentifikation				
starkt övertygad partianhängare	9	4	17	8
svagt övertygad partianhängare	24	19	46	22
enbart partipreferens	43	27	73	33
ingen partipreferens	54	*	84	46
partival 2002				
v	29	23	51	34
s	17	6	44	17
c	35	18	53	23
fp	71	43	83	39
m	17	10	47	19
kd	32	26	65	41
mp	55	45	84	41
samtliga	32	19	57	26

Kommentar: Kunskapsindexet bygger på kunskapsfrågor om både politikens personer och politikens sakfrågor. Rörlighetsmåtten definieras under tabell 4.5. Partiidentifikations-måttet beskrivs i figur 11.2 . Frågeformuleringen för förtroendefrågan återfinns i tabell 11.2.* = endast 24 intervjupersoner (förvalsstudien).

Till slut, kunskapsvariabeln. Resultaten visar på ett numera välkänt mönster. Rörligheten ökar inte med stigande politisk kunskap. Tendensen är den motsatta. Det gäller speciellt byten under valrörelserna. De mest okunniga är de som oftast byter parti och bestämmer sig sent under valspurten.[9] Politiskt kunniga väljare är stabilare och bestämmer sig tidigare. Sambanden är inte starka, men följer ett tydligt mönster som vi sett tidigare.

[9] Motsvarande resultat fast än mer uttalat, brukar också återfinnas i amerikanska studier, se Granberg & Holmberg 1988:183ff se också Ellis 2003:178 för norska resultat.

Normativt kan man tycka – och det oavsett vilken demokratimodell man förordar – att det inte är helt lyckat att det är valmanskårens mest okunniga och ointresserade väljare som är mest rörliga mellan partierna, som står för en stor del av förändringen i de politiska valen. Det hade varit lättare att acceptera om de mest upplysta också hade varit de som var mest förändringsbenägna och de minst upplysta hade varit mer trögrörliga. Men så är det inte. I dagens Sverige, när valvinden blåser, blåser den hårdast bland de mest okunniga och oengagerade väljarna.

Kapitel 5

Konsten att vinna val

Lördagen den 3:e augusti 2002 presenterade Lars Leijonborg folkpartiets nya program för integrationspolitik i sitt sommartal på Gränsö utanför Västervik. I programmet återfanns förslagen om att öppna gränserna för arbetskraftsinvandring, att införa kunskapstest för att bli svensk medborgare och en jobbgaranti för nya flyktingar (TT 20020803). Förslaget om språktest för medborgarskap kom att väcka störst uppmärksamhet. Valbudskapet ”ställa krav är att bry sig” framställdes i mediebevakningen som ett brott med folkpartiets tidigare generösa hållning i flykting- och invandringspolitiska frågor. Statsminister Göran Persson anklagade fp för att ha ”fiskat i grumliga vatten” med sitt nya integrationspolitiska program.

Folkpartiet blev den borgerliga raketen i 2002 års val. Partiet tredubblade sitt väljarstöd genom nettovinster från såväl gruppen soffliggare som samtliga andra partier, främst moderaterna. Men valframgången var otippad. Under våren och försommaren, mellan den 8 mars och 10 juni, låg fp stadigt under 5 procent i opinionsmätningarna. Spekulationer om att partiet skulle riskera att hamna under fyraprocentspärren var då vanligt förekommande bland politiska kommentatorer. Även om partiet segade sig upp på fastare mark under sommaren erhöll fp 4 procent i en Gallupmätning så sent som 9 augusti 2002. Men därefter fick folkpartiet fart på sin kampanj. Knappt fem veckor senare valde 13,3 procent av väljarna att rösta på partiet i riksdagsvalet.

Alla moderna partiers valrörelsemardröm blev den här gången moderaternas verklighet. M-kampanjen drabbades av missflyt redan i inledningen av valrörelsen. Mot partiledaren Bo Lundgren riktades kritik för att han valde de gotländska stränderna framför att hålla tal under den traditionsenliga Almedalsveckan. Moderaterna gick in i slutskedet av valrörelsen med vikande opinionssiffror och hamnade snart i skuggan av bevakningen av folkpartiets språktestförslag. Socialdemokraterna fick slagläge i debatten tack vare diskussionen om moderaternas utspel om 130 miljarder i skattesänkningar. På tisdagskvällen före valet sände TV-programmet *Uppdrag granskning* ett reportage där Janne Josefsson ställt frågor om invandring och flyktingar till partiernas valstugearbetare runt om i landet. Några av de mest uppseendeväckande uttalandena kom från moderata tungor. Trots snabba dementier från partiled-

ningen i Stockholm var skadan redan skedd. Under sista valveckan fick m lägga alla resurser på skadekontroll. Valresultatet 15,3 procent blev partiets sämsta sedan 1976.

I det här kapitlet genomför vi en analys av varför 2002 års riksdagsval gick som det gick. Valrörelsedramatiken föranleder närmare analyser av korttidsförklaringar till i första hand folkpartiets opinionsframgångar och moderaternas opinionsförluster under valrörelsen. Mot bakgrund av de stora nedskärningarna inom välfärdssystemen kommer vi även att söka förklaringar till varför socialdemokraterna efter fyra år i minoritetsregeringsställning ändå lyckades stärka sitt röststöd i 2002 års val.

En analys av 2002 års svenska riksdagsval erbjuder samtidigt ett utmärkt tillfälle att utvärdera några av de förklaringsmodeller som är populära inom forskningen om partikonkurrens och väljarbeteende. De kan hjälpa oss att bättre förstå den intensiva dynamiken mellan partiers valbudskap och medborgarnas röstningsbeteende i moderna svenska valrörelser. Uppenbarligen kan partier på mycket kort tid tredubbla sitt väljarstöd. Men varför? Hur kan sådana framgångar förklaras? Och vad kan resultaten ha för konsekvenser för partiers och medborgares ageranden i framtida valrörelser?

Kontextens betydelse för individuellt väljarbeteende

I nyare forskning betraktas väljares röstningsbeteende som starkt betingat av den politiska kontext under vilken de olika valen utspelar sig. Valkontexten har visat sig mycket viktig som förklaring till såväl valdeltagande som partival (Franklin, van der Eijk & Oppenhuis 1996; Oppenhuis 1995; van Egmond, de Graaf & van der Eijk 1998; Franklin 2004; Franklin & Wlezien 2002; Kroh 2003). Även om det ännu finns många partitrogna och vaneröstande väljare kan demokratiska val inte längre beskrivas som en manifestation av grupplojaliteter. Härvidlag är rörligheten för stor och grupplojaliteterna alltför svaga.

Nej, mönstret är snarare att allt självständigare väljare gör allt mer individuella *bedömningar* av politiska aktörer, av sakfrågeagendan och av den politiska och ekonomiska utvecklingen. Dessa bedömningar ligger sedan till grund för röstningsbeslutet i det aktuella valet (Denver 2003). För att kunna ge valida förklaringar till varför val går som de gör behövs därför till att börja med en detaljerad karaktäristik av den aktuella valrörelsen: Vilka politiska sakfrågor stod på agendan? Vilka frågor uppfattade väljarna som viktiga? Hur positionerade sig partierna längs centrala åsiktsdimensioner och i konkreta sakfrågor? Hur profilerade och tydliggjorde partierna sin politik i väljarnas ögon? På vilka politik-

områden bedömde väljarna att partierna har kompetens att driva en framgångsrik politik under den kommande mandatperioden? Målsättningen med det här kapitlet är att erbjuda en sådan valrörelsekaraktäristik, framförallt genom jämförelser med tidigare svenska valrörelser.

Om *den sociala kontexten* var avgörande för individers röstningsbeteende för fyrtio-femtio år sedan, kan man argumentera framgångsrikt för att den politiska kontexten idag har vuxit sig mer betydelsefull. De sociala sammanhang i vilken en individ befinner sig förändras sällan och i så fall ofta gradvis. Sociologiska gruppröstningsmodeller är därför svåra att använda för att förklara partiers plötsliga fram- eller motgångar under intensiva valrörelser.

Men *den politiska kontexten* är mer flyktig, föränderlig och kortsiktig. Den förändras i takt med ekonomiska konjunkturer, den sittande regeringens göranden, sakfrågors stigande och sjunkande på den politiska dagordningen, världspolitiska händelser, förändringar i partiernas persongalleri, och partiernas inbördes styrkeförhållanden i opinionsmätningar. Alla dessa faktorer har potential att åstadkomma förändringar i de *kriterier* individuella väljare använder för att värdera de olika alternativen i samband med ett val. Med sådana förutsättningar är det inte lika märkligt att tänka sig relativt stora opinionsförskjutningar under korta intensiva valrörelser. Särskilt inte med tanke på att uppmärksamheten kring viktiga händelser under valkampanjerna tycks bli större. Det har också blivit vanligare att partierna gör sena utspel under valrörelserna som inte på förhand förankrats genom kongressbeslut; socialdemokraternas utspel om maxtaxan 1998 och folkpartiets språktestförslag 2002 är två sådana svenska exempel.

Riksdagsvalet 2002 blev aldrig spännande i regeringsfrågan. Beskeden från opinionsmätningarna var tydliga: socialdemokraterna skulle fortsätta regera Sverige i minoritetsställning efter valet. Men vad hade hänt om regeringsalternativet – de fyra borgerliga partierna – hade haft en reell möjlighet att åstadkomma ett maktskifte? Hade i så fall medielogiken och kampanjdynamiken givit ett annorlunda utfall? Hade miljöpartiet klarat sig kvar i riksdagen? Hade språktestfrågan fått ett lika stort utrymme i mediernas valrörelsebevakning? Hade ”Leijonkungen” prytt Aftonbladets förstasida under den sista valveckan? Hade folkpartiet tredubblat sitt röststöd?

Vi får förstås aldrig några exakta svar på dylika kontrafaktiska frågor. Men många teorier om opinionsbildning och väljarbeteende ger ett klart svar på frågorna: Ja, det aggregerade valutslaget hade sannolikt blivit något annorlunda om vi fått en annorlunda kampanj med annorlunda sakfrågor och om regeringsmakten hade stått mer på spel i riks-

dagsvalet. Då hade partierna anpassat sina kommunikationsstrategier och valbudskap, medierna hade fattat andra redaktionella beslut och bevakat andra saker. Väljarna hade viktat om sina valkalkyler, vilket skulle ha resulterat i att vissa grupper av väljare, om än inte alla, hade lagt sin röst på något annat parti.

Teorierna har emellertid inga svar på *hur stort* spelutrymme politisk-kontextuella förklaringar egentligen har i 2000-talets valrörelser. Innebär kontextuella valrörelseeffekter något enstaka riksdagsmandat hit eller dit eller handlar det om större effekter än så? Huvudfrågeställningen för denna forskningsgren kan formuleras så här: Hur betydelsefull är den aktuella valrörelsens politiska kontext och karaktär för den aggregerade valutgången i svenska riksdagsval?[1]

Analyserna i kapitlet är fortsättningsvis strukturerade i enlighet med fyra populära statsvetenskapliga modeller för att beskriva och förklara partikonkurrens och väljarbeteende. Enkelt uttryckt kan partiernas konkurrens om väljare beskrivas som en fyrkamp med följande grenar: *närhet*, *agenda*, *tydlighet* och *kompetens* (jfr Oscarsson 2002).[2]

a) *Vinna på närhet*. I den klassiska downsianska demokratiteorin är ideologisk närhet (*proximity*) den avgörande faktorn i partiernas väljarkamp (Downs 1957; Scarbrough 1984). Grundantagandet är att väljare alltid röstar på det parti som står dem ideologiskt närmast. Partier och väljare är positionerade längs centrala åsiktsdimensioner. Partierna ökar sitt väljarstöd genom att manövrera till sig mer fördelaktiga positioner längs centrala åsiktsdimensioner, det vill säga positioner där det finns många väljare. Partiers valframgångar och -förluster kan förklaras av väljares och partiers rörelser längs ideologiska dimensioner.

b) *Vinna på agenda*. Partiideologiers inbyggda tröghet och svårigheter att kommunicera nya positioner till väljarna begränsar partiers möjlig-

[1] Att tänka kontrafaktiskt kring såväl individuellt väljarbeteende som det aggregerade valresultaten är mer än en statistisk lek. Kontrafaktiska analyser tvingar oss nämligen att mer exakt specificera hur vi egentligen tänker oss de kausala relationerna mellan valets politiska kontext och väljarbeteende. Sådana analyser kan också tydliggöra de faktiska effekterna av olika förklaringar, och har därmed stor potential att korrigera våra verklighetsuppfattningar om varför ett specifikt val gick som det gick. Givet de mer stabila grundförutsättningarna (t ex väljarkårens socioekonomiska sammansättning och väljarnas ideologiska värderingar), hur skulle riksdagsvalet 2002 ha slutat om väljarna hade uppfattat ekonomin som sämre eller bättre än vad de gjorde, om valet hade uppfattats som mer spännande, om utvärderingen av regeringens arbete under den gångna mandatperioden hade varit sämre, om den ideologiska polariseringen hade varit större, och så vidare.

[2] De fyra modeller för partikonkurrens som diskuteras här är kraftigt förenklade. Vi har till exempel inte tagit hänsyn till någon annan arena än den elektorala väljararenan. Som Gunnar Sjöblom lärt oss finns två ytterligare arenor som partierna måste förhålla sig till för att kunna agera strategiskt, den parlamentariska och den partiinterna (Sjöblom 1968). Vi har också utelämnat Donald Stokes klassiska distinktion mellan positionsfrågor och valensfrågor (Stokes 1966).

heter till alltför kraftiga positionsförflyttningar längs olika åsiktsdimensioner. Inget parti kommer därför att kunna ta i anspråk de mest fördelaktiga positionerna längs alla viktiga dimensioner. I en sådan situation gäller för partierna att verka för en relativt större uppmärksamhet och betydelse kring de sakfrågeområden där man själv uppfattar sig ha relativt fördelaktiga positioner i förhållande till konkurrenterna. Det gäller med andra ord att se till att valrörelsen handlar om de egna hemmaplansfrågorna (jfr Holmberg 1981). Partikonkurrensen blir en *agendakamp* snarare än ett egentligt positionsspel (Budge & Farlie 1983; Budge, Robertson & Hearl 1987; Petrocik 1996; Budge et al. 2001). Partiers valframgångar och valförluster kan förklaras av att vissa åsiktsdimensioner eller sakfrågor blev mer uppmärksammade och därmed fick större betydelse för väljarnas partievalueringar än andra.

c) *Vinna på tydlighet*. I andra modeller för partikonkurrens är ideologisk eller åsiktsmässig närhet inte den bärande balken. Tydlighet och pregnans i positionstagandena framställs istället som långt viktigare för partiers framgång på väljarmarknaden än att ägna sig åt finjusteringar av sina positioner i förhållande till en väljarmarknad. Ett sådant exempel är den *direktionala åsiktsröstningsmodellen* (Rabinowitz & Macdonald 1989; Listhaug, Macdonald & Rabinowitz 1990; se även Gilljam 1997; Westholm 1997). I modellen tonas väljarnas förmåga att uppfatta nyanser i partiers positioner längs åsiktsdimensioner ned. Väljarna förmår endast uppfatta de valbudskap som är tillräckligt tydliga och tillräckligt ofta förekommande för att nå igenom mediabruset. Här har partier som intar extrema (men inte för extrema!) flankpositioner längs olika åsiktsdimensioner en stor fördel: De kan på ett mer trovärdigt och mer ihärdigt sätt än mer centralt belägna partier förmedla ett *tydligt* politiskt budskap. Väljarna röstar på partier som de a) säkert vet står på samma sida som de själva i olika sakfrågor (Are you on my side?) och som b) presenterar klara och intensiva politiska alternativ (Can I trust you to be responsible?). Även de väljare som inte själva intar lika extrema positioner i sakfrågan kommer enligt modellen ändå tendera att rösta på det mer extrema partiet eftersom det dels är mer sannolikt att man känner till partiets ställningstagande i sakfrågan, dels är mer sannolikt att partiet kommer att skänka sakfrågan hög prioritet i sin politik under nästa mandatperiod. Partiers valframgångar kan förklaras av att de kommunicerat tydliga flankpositioner längs viktiga åsiktsdimensioner.

d) *Vinna på kompetens*. Om det finns många partier som positionerar sig lika i konkreta sakfrågor, är lika tydliga med vad de vill och har identiskt agenda i valkampanjen, återstår nästan enbart att konkurrera

med *kompetens*. Att framgångsrikt konkurrera med kompetens (*party competence*) innebär att man lyckas bygga upp väljarnas förtroende för att partiet och dess främsta företrädare kommer att kunna erbjuda bra lösningar på de samhällsproblem landet står inför (Fiorina 1981; Peffley, Feldman & Sigelman 1987). Väljarnas uppfattningar om partiledarens kunnighet och ledarskapsförmåga, partiets kompetens och regeringsduglighet, framför allt i ekonomiska frågor, blir en viktig faktor för partivalet Fokus flyttas från ideologiska positionstaganden och blir mer resultatinriktad: Vad har partiet X gjort för mig under den senaste mandatperioden (*meriter*). Hur har regeringspartier, stödpartier och oppositionspartier egentligen skött sig? Vilket parti är bäst lämpat att lösa problemen på de områden jag tycker är viktiga i framtiden (*kapacitet*). Partiers valframgångar och valförluster förklaras av att vissa partier i väljarnas ögon har haft större förtroendekapital när det gäller att bedriva politik på de områden som diskuterats i valrörelsen.

Precis som i all mångkamp måste partierna göra bra resultat i alla fyra grenar för att nå ett bra slutresultat. Det är kombinationen av ett framgångsrikt matchande av ställningstaganden med väljarnas preferenser (*närhet*), en skarp profilering av valbudskapet (*tydlighet*), en ökad uppmärksamhet för partiets hemmaplansfrågor (*agenda*) och ett ingjutande av förtroende att det egna partiet och dess representanter är bäst skickat att lösa framtida problem på viktiga områden (*kompetens*) som är receptet för valframgångar. Frågan är alltså vilken mix av dessa förklaringar som är användbar för att förstå valutgången 2002.

Vinna på närhet

Inget partisystem i världen är mer likt Antony Downs teoretiska endimensionella flerpartisystem än det svenska. Vårt nuvarande sjupartisystem är alltjämt starkt strukturerat efter en dominerande ideologisk dimension: vänster-högerdimensionen. Väljarnas självplaceringar längs vår elvagradiga vänster-högerskala är alltjämt den enskilt starkaste förklaringsfaktorn till partival i Sverige.[3] Trots sjunkande polarisering i partisystemet under de senaste tjugo åren är svenska väljares kunskaper om partiernas vänster-högerpositioner alltjämt god. I valundersökningen 2002 kunde 96 procent placera in sig själv på den klassiska elva-

[3] Sambandet mellan väljarnas vänster-högerplaceringar och partivalet (eta) har varit stabilt högt under de senaste tjugofem åren: 1968 .69, 1973 .64, 1976 .66 1979 .75, 1982 .77, 1985 .74, 1988 .73, 1991 .71, 1994 .72 1998 .75 och 2002 .72. Den linjära trenden över hela perioden är svagt positiv. Men under perioden 1979-2002, där vi har fullt jämförbara mått på väljarnas självplaceringar längs vänster-högerskalan, är trenden istället svagt nedåt. Sambandet mellan vänster-högerposition och partival tenderar att vara starkare under valåren än under mellanvalsperioderna (Holmberg 2002).

gradiga vänster-högerskalan. Hela 86 procent placerade ut *samtliga* 7 partier längs vänster-högerdimensionen.[4] Förutsättningarna för framgångsrik tillämpning av downsianska närhetsröstningsmodeller är med andra ord utomordentligt goda.

Jämförelser med andra länder bekräftar vänster-högerdimensionens särställning när det gäller att förklara väljarbeteende i just Sverige. Svenska väljare känner bättre till och är inbördes mer överens om partiernas positioner längs vänster-högerdimensionen än de flesta andra länders väljare. Sambandet mellan vänster-högerplacering och partival är högre i Sverige än i något annat land. Graden av överensstämmelse i väljarnas vänster-högerplacering av partierna är också i världsklass (se tabell 5.1).

En förklaring till att ideologiskt vänster-högerröstande är så centralt i Sverige är historisk. Det endimensionella svenska fempartisystemet var stabilt under så lång tid – mellan 1921-1988 – att generationer av svenska väljare lärt sig använda vänster-högerdimensionen som ett suveränt ideologiskt orienteringsinstrument. Som spatiala metaforer har 'vänster' och 'höger' fungerat som effektiva verktyg i kommunikationen mellan väljare och folkvalda. Vänster-högerdimensionens förmåga att successivt absorbera nya sakfrågor och ideologiska skiljelinjer – såsom kärnkrafts- och miljödimensionen – är omvittnad (Holmberg 1999; Knutsen 1999; Oscarsson 2001a).

I internationell forskning ägnas allt större uppmärksamhet åt institutionella förklaringar till väljarbeteende (Norris 2003; Franklin 2004). Intresset gäller hur olika typer av valsystem förändrar förutsättningarna för individuellt väljarbeteende. Helt i linje med uppställda förväntningar tycks förutsättningarna för ideologisk vänster-högerröstning vara som bäst i länder som har proportionella valsystem. De nio länder där sambandet mellan vänster-högerplacering och partival är som starkast är alla europeiska flerpartisystem som vilar på ett proportionellt valsystem. Proportionella valsystem är mer ideologiskt polariserade (WPD), vilket i sin tur leder till att väljarna blir duktiga på att hålla reda på partiernas ideologiska positioner (PA).

[4] Miljöpartiet vållar störst bekymmer för respondenterna: 89 procent vänster-högerpositionerar mp, kristdemokraterna 91 procent, centerpartiet och folkpartiet 92 procent, moderaterna 93 procent och vänsterpartiet och socialdemokraterna 94 procent. För en mer detaljerad analys av väljarnas kunskaper om partiståndpunkter, se kapitel 9 i denna bok och Oscarsson 2001b.

Tabell 5.1 Sambandet mellan vänster-högerplacering och partival, graden av överensstämmelse i väljarnas vänster-högerplaceringar av partierna och graden av polarisering i 31 länder.

År	Land	Valsystem	Samband mellan vänster-högerplacering och partival (eta)	Graden av överensstämmelse I väljarnas vänster-högerplacering av partierna (PA)	Graden av polarisering (WPD)
1998	Sverige	PR	.77	0.65	7.78
1996	Tjeckoslovakien	PR	.76	0.62	8.33
1997	Polen	PR	.72	0.58	6.49
2000	Spanien	PR	.70	0.59	4.86
1999	Island	PR	.70	0.65	6.01
1996	Israel	PR	.69	0.50	5.95
1998	Danmark	PR	.69	0.68	6.12
2002	Portugal	PR	.68	0.59	6.00
1999	Schweiz	PR	.66	0.53	4.58
1997	Litauen	Semi-Prop	.66	0.52	3.71
1997	Norge	PR	.65	0.59	5.89
1998	Ukraina	Semi-Prop	.65	0.42	5.52
1996	Nya Zeeland	Kvasi-Prop Mixad	.64	0.53	5.35
1998	Holland	PR	.59	0.62	4.38
1999	Ryssland	Semi-Prop	.57	0.41	6.21
1996	Spanien	PR	.52	0.62	5.56
1997	Storbritannien	Majoritetsval	.52	0.45	3.20
1998	Ungern	Kvasi-Maj Mixad	.51	0.45	4.98
1996	Slovenien	Semi-Prop	.49	0.35	3.13
1998	Tyskland	Kvasi-Prop Mixad	.49	0.51	4.23
1997	Kanada	Majoritetsval	.41	0.37	2.60
1996	Japan	Kvasi-Maj Mixad	.40	0.49	5.19
1996	Australien	Majoritetsval (Alt Vote)	.40	0.42	2.66
1999	Belgien Flandern	PR	.39	0.37	3.44
1996	USA	Majoritetsval	.31	.	.
1997	Mexiko	Kvasi-Maj Mixad	.29	0.03	3.34
2000	Peru	PR	.27	0.17	3.14
1996	Romänien	PR	.16	0.29	2.94
2000	Korea	Kvasi-Maj Mixad	.11	0.42	2.35
1996	Taiwan	Kvasi-Maj Mixad	.09	0.38	2.12
1999	Belgien Vallonien	PR	.08	0.51	3.88
2001	Peru	PR	.07	0.11	2.35
2000	Mexiko	Kvasi-Maj Mixad	.01	0.09	3.97
2001	Vitryssland	Majoritetsval		0.26	2.63

Kommentar: Analysen är hämtad ur (Oscarsson 2003). Data om olika valsystem kommer från CSES makro dataset. CSES=Comparative Study of Electoral Systems. CSES-data kan fritt laddas ned från projektets hemsida: http://www.umich.edu/~cses/. PA-måttet är Cees van der Eijks mått för Perceptual Agreement (van der Eijk 1998) och varierar mellan -1 (minimal överensstämmelse i väljarkårens partiplaceringar) och 1 (maximal överensstämmelse i väljarkårens partiplaceringar). Polariseringsmåttet WPD=Wing Party Distance visar avståndet mellan ytterpartiernas genomsnittliga vänster-högerpositioner (jfr Gilljam & Oscarsson 1996).

Närmare analyser av ideologisk närhetsröstning visar att effekterna av ideologisk närhet mellan väljare och partier längs vänster-högerdimensionen på sannolikheten för att rösta på ett parti tenderar att vara störst i europeiska flerpartisystem som Portugal, Danmark, Spanien,

Sverige, Tjeckien, Island och Norge (Oscarsson 2003). För dem som önskar sig ett system med ideologiskt välorienterade väljare och med stora inslag av ideologisk närhetsröstning är receptet alltså ett proportionellt valsystem.

Med hjälp av partiers och väljargruppers rörelser längs den välkända vänster-högerdimensionen kan vi erhålla insiktsfulla förklaringar till såväl breda utvecklingstrender som fram- och motgångar för enskilda partier. Det är därför naturligt att först söka förklaringar till valutgången 2002 i eventuella ideologiska vänster-högerförskjutningar av partier och väljare: I vilken utsträckning kan folkpartiets valframgång och moderaternas valförlust förklaras av att partierna eller deras väljargrupper förändrat sina positioner längs vänster-högerdimensionen?

Figur 5.1 Väljarnas placeringar av partierna längs vänster-högerdimensionen 1979-2002 (medeltal).

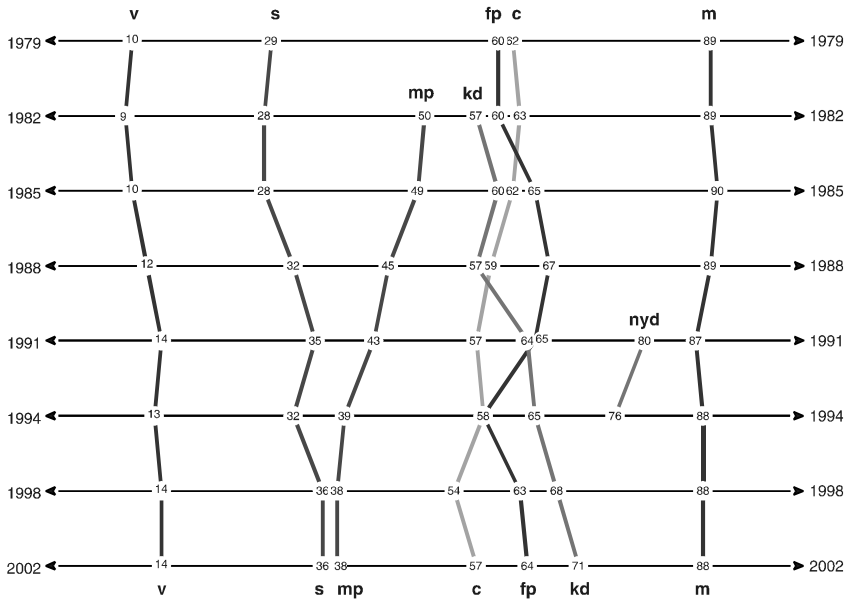

Kommentar: Intervjufrågan lyder: ”Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. På det här kortet finns en skala. Jag skulle vilja att Du placerade de politiska partierna på skalan. Var någonstans skulle Du vilja placera [parti]”. Den ursprungliga skalan går från 0 ”långt till vänster” till 10 ”långt till höger”. Medeltalen har multiplicerats med 10 i figuren. Grafik: SCB Ateljén.

I väljarnas ögon har partierna inte förändrat sina vänster-högerpositioner alls mellan 1998 och 2002 (se figur 5.1). Den senaste mandatperioden har bjudit på osedvanligt små förändringar i väljarnas percep-

tioner av partiernas positioner längs vänster-högerdimensionen. Väljarnas ideologiska karta över partisystemet tycks ha frusit. Partiernas inbördes vänster-högerrangordning [v-s-mp-c-fp-kd-m] har varit mycket stabil de senaste tio åren.[5]

Figur 5.2 Genomsnittliga vänster-högerplaceringar för partiernas väljare 1979-2002 (medeltal).

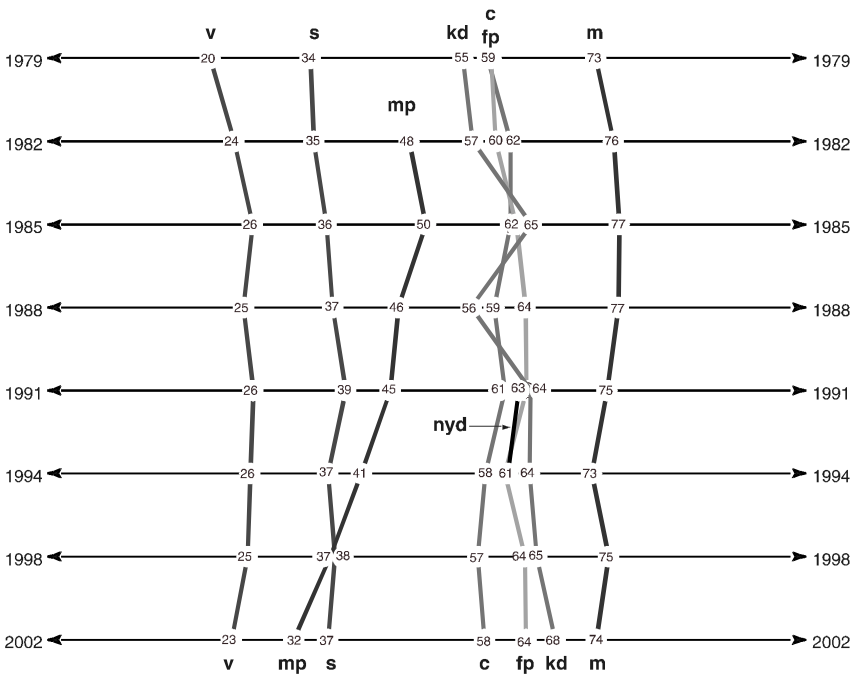

Kommentar: Genomsnittet för samtliga väljare var 49 1979, 50 1982, 52 1985, 50 1988, 55 1991, 49 1994, 51 1998 och 49 2002. Genomsnittet för ny demokratis väljare var 63 in 1991 och 61 1994.
Grafik: SCB Ateljén.

När det gäller väljarnas genomsnittliga självplaceringar längs vänster-högerskalan kan vi även här konstatera att det inte har ägt rum några dramatiska förändringar mellan 1998 och 2002 (se figur 5.2). Det har blåst svag vänstervind bland vänsterpartiets och miljöpartiets väljare och en svag högervind bland kristdemokraternas väljare, men förändringarna är som sagt små. Folkpartiets väljare positionerar sig som grupp betraktat inte längre till höger 2002 än vad de gjorde 1998, trots

[5] Hälften (49 procent) av respondenterna i valundersökningen 2002 ordnade partierna från vänster till höger på ett sätt som är rimligt konsistent med de genomsnittliga partiplaceringar som redovisas i figur 1.1 (valfri vänster-högerrangordning av mp och s tillämpades).

att partiet fyllts på med i första hand moderata väljare. Moderaternas väljare har heller inte förändrat sin ideologiska profil nämnvärt. På den här generella översiktliga nivån tycks väljarströmmarna från moderaterna till folkpartiet alltså inte kunna förklaras av genomgripande förskjutningar av partiernas vänster-högerpositioner.

Små förändringar är förstås inget att förvånas över när vi har med väljarnas vänster-högerideologier att göra. Vänster-högerdimensionen är den stabila ryggraden i det svenska demokratiska systemet. Skulle vi observera tvärare ideologiska kast skulle vi förmodligen bli oroade istället. Först sett över längre tidsperioder kan vänster- och högervindar skönjas och analyseras närmare (jfr t ex Holmberg 2003).

Nu är väljarnas ideologier mer komplexa i den mening att de rymmer mer än enbart uppfattningar som har med vänster-högerideologi att göra. Nästa steg i analysen är att närmare undersöka de svenska väljarnas ståndpunkter längs andra potentiellt viktiga ideologiska dimensioner som från tid till annan bryter upp det endimensionella vänster-högermönstret. Tidigare har man kallat dem för kärnkraftsdimensionen, den vita etik-moraldimensionen, tillväxt-ekologidimensionen, den gröna miljödimensionen, den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen, EU/EMU-dimensionen och jämställdhetsdimensionen (se t ex Holmberg 1978; Vedung 1979; Gilljam & Holmberg 1993; Bennulf 1994; Oscarsson 1998).

Svarspersonerna bedömde en rad framtida samhällen på en elvagradig skala från ”mycket dåligt” till ”mycket bra”. I figur 5.3 redovisas de genomsnittliga positionerna för partiernas väljare. De olika framtidsvisionerna har rangordnats efter hur populära de är bland samtliga väljare. Sambandet mellan väljarnas inställning till framtida samhällen och partival redovisas med hjälp av sambandsmåttet eta.

Samhällsvisionerna kan rangordnas efter såväl popularitet som graden av partisplittring. Att satsa på ett jämställt samhälle är alltjämt det mest *populära* framtida samhälle enligt de svenska väljarna (medeltal 85), och dessutom den framtidsvision som har ökat mest i popularitet jämfört med 1998 (81). Endast två av våra framtida samhällen hamnar lägre än mittpunkten på skalan (50), nämligen att satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll (42) och satsa på ett socialistiskt samhälle (38).

Figur 5.3 Väljarna uttalar sig om framtida samhällen (medeltal)

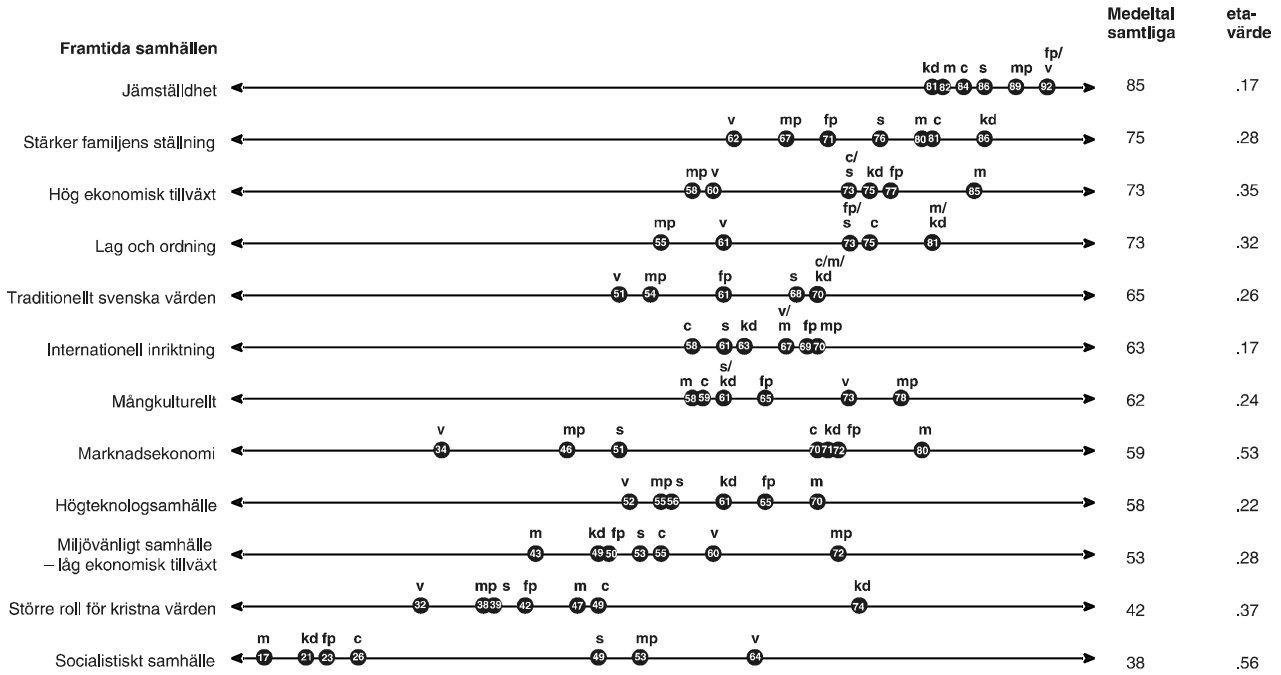

Kommentar: Intervjupersonerna kunde bedöma samhällena på en skala från 0 (mycket dåligt till 10 (mycket bra). Medeltalen har multiplicerats med tio för att undvika decimaltal i figuren. De kan alltså variera mellan 0 och 100. Eta kan variera mellan .00 och 1.00. Variansanalysen omfattar röstande på de sju riksdagspartierna. För motsvarande analys från 1998 års val, se Holmberg (2000:134).

De samhällsvisioner som är mest *partiskiljande* rör alla den traditionella vänster-högerdimensionen – satsningar på ett socialistiskt samhälle (eta=.56) respektive ett samhälle med marknadsekonomi (.53). Polariseringen är stark också när det gäller ett samhälle med kristna värden (.37), där kristdemokraternas väljare står helt allena på flanken, ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och produktivitet (.35) och ett samhälle med mer lag och ordning (.32).

Jämfört med 1998 kan vi konstatera en polarisering av väljarkåren när det gäller flera av samhällsvisionerna. Partiavstånden har blivit större för satsningar på lag och ordning (från .23 1998 till .32 2002), ett samhälle med traditionellt svenska värden (.15 till .26) och ett mångkulturellt samhälle (.16 till .24).

Ideologiska orienteringar må vara starkt korrelerade med partivalet. Men dess karaktär av långsiktigt stabila predispositioner innebär att dess förmåga att förklara enskilda partiers fram- och motgångar i enskilda val är klart begränsad. Väljarideologier kan visserligen uppdateras under en intensiv valrörelse, men de förändras inte särskilt mycket.

Figur 5.4 Åsiktsröstning 1956-2002. Samband mellan vänster-högerrelaterade sakfrågeåsikter och partival (eta).

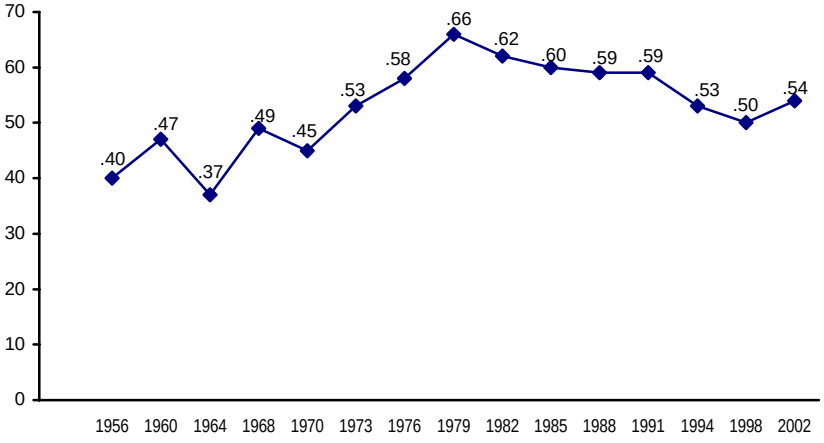

Kommentar: Resultaten är genomsnittliga eta-värden hämtade från variansanalyser där partival är oberoende variabler (5-7-8 partier) och de tre högst korrelerade vänster-högerrelaterade åsiktsfrågorna är beroende variabel. De åsiktsfrågor som använts I analysen är inte desamma vid varje tidpunkt.

Annat är det med sakfrågeåsikter. Åsikter i sakfrågor har större potential att förklara valutgången i enskilda val (Borre 2001). Det är oftast åsiktsröstning som i första hand avses när väljarforskare hänvisar till

tesen om den politiska kontextens ökande betydelse för partivalet (Gilljam 1988). Men faktum är att det är svårt att hävda med bestämdhet att åsiktsröstningen ökar generellt i Sverige (se figur 5.4). Vänster-högeråsiktsröstningen har visserligen varit starkare under 1990-talet än under 1950- och 1960-talen (se figur 5.4) men nådde sitt maximum i de ideologiskt laddade valen 1979 och 1982. Avpolariseringen av vänster-högerkonflikten sedan löntagarfondsvalet 1982 har inneburit att sambanden mellan väljarnas vänster-högeråsikter och partivalet successivt försvagats något.[6]

Vad partiernas väljare anser i olika politiska sakfrågor kan avslöja fler detaljer om den ideologiska profilen hos de väljare som attraherades till partiernas politik i 2002 års valrörelse. Det ger också en ledning i frågan om partiernas mandat från väljarna: vilka slags åsikter är det i teorin tänkt att partierna skall representera under den kommande mandatperioden?

I tabell 5.2 har samtliga åsiktsfrågor som ställdes i 2002 års valundersökning rangordnats efter hur starkt samband åsikterna har med partivalet. De i särklass mest partiskiljande sakfrågorna (eta>.40) är alla knutna till den ideologiska vänster-högerdimensionen. Det handlar om skatter, utförsäljning av statliga företag och affärsverk, den offentliga sektorns storlek och privatiseringar av sjukvård och skolor – det vill säga den klassiska kärnan i vänster-högerkonflikten. Rangordningen av partiernas väljargrupper från mest till minst positiv bryter inte i något av dessa fall en traditionell blockuppdelning mellan v-s-mp och c-fp-kd-m.

Utrikespolitiska frågor som handlar om svenskt medlemskap i EU, EMU och NATO uppvisar också mycket starka samband med röstning (eta omkring .40). Men rangordningen av partiernas väljargrupper följer här inte helt ett traditionellt vänster-högermönster. Vänsterpartiet, miljöpartiet och centerpartiet är t.ex. mer negativa till EMU-medlemskap och relativt sett mer positiva till EU-utträde än socialdemokraterna, folkpartiet, kristdemokraterna och moderaterna.

I toleransfrågor som rör flyktingar, invandring, u-hjälp och arbetskraftsinvandring är graden av politisering lägre (eta mellan .16 och .27). Moderaternas och centerpartiets väljare intar i dessa sakfrågor en mer

[6] Svagheten i åsiktsröstningsanalysen är att den endast inbegriper de starkast korrelerade åsikterna i vänster-högerfrågor som rör storleken på den offentliga sektorn, skatter och privatiseringar. Sakfrågeåsikter som alltid uppvisar svagare samband med partivalet – som t ex utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, jämställdhetsfrågor, EU-frågor, moralfrågor eller miljöfrågor – kan i princip ha vuxit sig mer betydelsefulla som kompletterande förklaringar till individuellt väljarbeteende under 1990-talet. Sista ordet är därför inte sagt när det gäller huruvida åsiktsröstningen i Sverige ökar eller inte.

intolerant hållning än vänsterpartiets och miljöpartiets väljare. I den partipolitiskt hetare språktestfrågan (eta=.34) är m- och fp-väljare mest positiva och mp- och v-väljare mest negativa.

Kristdemokraternas väljare intar en ytterposition längs åsiktsdimensionen som rör etik- och moral i bred mening. Kristdemokraternas väljare är betydligt mer negativa än andra partiers väljare till förslaget att tillåta homosexuella par att adoptera barn (balansmått -73) och är också mest positiva till att förbjuda alla former av pornografi (+62).

I tabell 5.2 redovisas också var väljarna i genomsnitt positionerar sig i förhållande till de olika partiernas väljare. Applicerar vi den downsianska närhetsröstningsteorin på dessa väljardata skulle vi kunna urskilja de partier som borde vara framgångsrika på väljarmarknaden. Enligt Downs borde det vara partier som oftast positionerar sig nära medianväljaren längs olika åsiktsdimensioner. Socialdemokraternas väljare tenderar att stå närmast väljarnas genomsnittliga position i 17 av de 32 undersökta sakfrågorna. Centerpartiet är god tvåa med 16 av 32 sakfrågor. Modellen förutsäger i så fall att socialdemokraterna och centerpartiet skulle ha de största elektorala framgångarna i svensk politik. För socialdemokraterna kan en sådan prediktion anses stämma, men inte för centerpartiet. Centerpartiet har ett betydligt svagare stöd än vad man hade kunnat förvänta sig givet partiets centrala position både längs vänster-högerdimensionen och med hänsyn till väljarmarknaden i specifika sakfrågor. Illustrationer av det här slaget har lärt oss att den downsianska närhetsröstningsmodellen inte fullt ut kan förklara åsiktsröstning i västeuropeiska flerpartisystem (Rabinowitz, Macdonald & Listhaug 1991). Kompletterande förklaringar krävs.

Analysen av hur svenska väljares åsikter i politiska sakfrågor hänger samman kan fördjupas ytterligare. Vi genomförde därför en faktoranalys av väljarnas sakfrågeåsikter och inställning till olika framtida samhällen för att undersöka åsiktsstrukturen. Vilka var de viktigaste bakomliggande faktorerna för åsiktsbildningen på väljarnivå i samband med 2002 års val? (se tabell 5.3).

Tabell 5.2 Sakfrågeåsikter bland partiernas väljare 2002 (balansmått, eta)

Förslag	Partirangordning negativ-positiv	Partival 2002 v	s	mp	c	fp	kd	m	övr	samtliga	eta
sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare	v-mp-s-|-c-fp-kd-m	-77	-57	-63	-2	+2	+10	+47	-45	-27	.51
bedriva mer av sjukvården i privat regi	v-mp-s-|-c-kd-fp-m	-63	-53	-56	-6	+28	+21	+51	-4	-18	.50
minska den offentliga sektorn	v-s/mp-|-c-kd-fp-m	-76	-64	-64	-21	+4	-6	+34	-10	-32	.46
sänka skatterna	v-mp-s-|-c-fp-kd-m	-37	-13	-21	+33	+43	+51	+82	+22	+19	.45
minska de sociala bidragen	v-mp-s-|-kd-c-fp-m	-61	-29	-42	+11	+24	+8	+49	+36	-9	.40
Sverige bör bli medlem i EMU	v-mp-c-|-s-kd-fp-m	-57	+11	-39	-15	+46	+16	+60	+0	+11	.40
satsa mer på friskolor	v-s-mp-|-c-fp-kd-m	-36	-31	-9	+15	+23	+36	+48	+5	-2	.39
Sverige bör utträda ur EU	m-fp-kd-s-|-c-mp-v	+40	-28	+23	-7	-56	-33	-72	-23	-24	.38
Sverige bör söka medlemskap i NATO	mp-v-s-c-|-fp-kd-m	-70	-40	-77	-38	-8	-10	+24	-19	-29	.38
införa sex timmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande	m-kd-fp-c-|-s-mp-v	+72	+43	+63	+24	-1	-9	-21	+35	+27	.37
tillåta homosexuella par att adoptera barn	kd-m-c-s-|-fp-mp-v	+29	-31	+21	-34	-14	-73	-55	-65	-27	.35
behålla fastighetsskatten	kd-m-fp/c-|-mp-s-v	-8	-25	-31	-59	-56	-76	-72	-64	-40	.34
införa betyg i skolan tidigare än idag	mp-v-s-|-c-fp-kd-m	-15	+29	-16	+50	+56	+62	+64	+71	+33	.34
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	m-fp-|-s-kd-v-c-mp	+52	+24	+72	+59	+3	+25	-26	-17	+22	.34
införa språktest för att kunna bli svensk medborgare	v-mp-s-c-|-kd-fp-m	-19	+28	-1	+31	+54	+51	+71	+100	+36	.34

Kommentar: Siffrorna i tabellen är balansmått som visar andelen positiva till förslaget (mycket/ganska bra förslag) minus andelen negativa till förslaget (mycket/ganska dåligt förslag). Balansmåtten kan således variera mellan -100 och +100. Antalet svarspersoner i respektive väljargrupp är följande (v=135/155, s= 599/694, c=94/112, fp=241/276, m=191/224, kd=133/162, mp=103/125, övriga= 20/24). Frågan om språktest för att kunna bli svensk medborgare lades till frågeserien under intervjuundersökningens gång, varför antalet svarande är lägre för denna fråga (v=103, s=438, c=64, fp=180, m=144, kd=97, mp=72, övriga=12). Sakfrågorna i tabellen har rangordnats efter hur starkt åsikterna samvarierar med partivalet (eta). I partirangordningarna har genomsnittspositionen för samtliga väljare markerats med ett |-tecken.

Tabell 5.2 (forts.) Sakfrågeåsikter bland partiernas väljare 2002 (balansmått, eta)

Förslag	Partirangordning negativ-positiv	Partival 2002 v	s	mp	c	fp	kd	m	övr	samtliga	eta
Sverige bör politiskt stödja USA:s krig mot terrorismen	v-mp-fp-|-s-c-kd-m	-48	+10	-44	+13	+3	+38	+43	+55	+8	.33
minska inkomstskillnaderna i samhället	m-fp-kd-|-c-s-mp-v	+87	+69	+77	+65	+42	+53	+32	+57	+59	.30
ta emot färre flyktingar i Sverige	v-mp-fp-kd-|-s-c-m	-28	+15	-43	+24	+2	+5	+32	+74	+11	.27
införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar	mp-v-fp-|-s-kd-c-m	+6	+48	-8	+56	+39	+55	+69	+88	+46	.26
stoppa privatbilismen i innerstäderna	m-fp-kd-|-s-v-c-mp	+18	+11	+39	+24	-16	-6	-32	-25	+2	.26
minska försvarsutgifterna	m/kd-c-|-s-fp-v-mp	+42	+18	+57	+7	+19	-13	-13	-30	+15	.25
behålla maxtaxan i barnomsorgen	kd-fp-mp-m-c-|-v-s	+39	+57	+23	+30	+17	-2	+27	+15	+37	.25
minska u-hjälpen	mp-v-kd-s-fp-|-c-m	-65	-44	-75	-25	-43	-48	-17	+9	-40	.25
minska finansmarknadens inflytande i politiken	m-fp-kd-|-c-s-v-mp	+61	+35	+64	+33	+24	+27	+7	+50	+32	.24
öka det ekonomiska stödet till glesbygden	m/fp-kd-mp-|-v-s-c	+73	+75	+64	+85	+41	+58	+41	+61	+65	.24
begränsa rätten till fri abort	fp-v-mp-m-|-s-c-kd	-75	-61	-72	-51	-79	-19	-62	-73	-61	.24
öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur	m-c-kd-fp-|-s-mp-v	-3	-41	-14	-57	-49	-53	-63	-83	-45	.23
efterskänka tredje världens skulder	c-m-kd-|-s-fp-v-mp	+56	+32	+66	+1	+38	+24	+8	+15	+29	.23
förbjuda alla former av pornografi	m-fp-mp-|-s-v-kd-c	+53	+51	+37	+63	+27	+62	+10	+13	+41	.21
Sverige bör arbeta för ökad frihandel i hela världen	v-c-mp-s-|-kd-fp-m	+37	+55	+53	+52	+68	+67	+69	+60	+57	.17
stärka djurens rätt	kd-m-c-fp-|-s-v-mp	+76	+67	+78	+54	+57	+46	+51	+75	+64	.16
öka arbetskraftsinvandringen till Sverige	c-s-kd-|-v-m-mp/fp	-14	-29	+2	-30	+2	-18	-6	-52	-18	.16

Faktoranalysen bjuder få överraskningar i ljuset av tidigare forskning (Petersson 1977, Holmberg 1981; Bennulf 1994). De erhållna åsiktsdimensionerna illustrerar väl den åsiktsstruktur som för närvarande finns bland svenska väljare.[7] Den först erhållna faktorn kan vi kalla för *den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen* (F1) (jfr Gilljam & Holmberg 1993). Den samvarierar starkt med åsikter om u-hjälp, invandrings- och flyktingpolitik, arbetskraftsinvandring och satsningar på ett mångkulturellt och internationalistiskt samhälle.[8] Faktor två är den klassiska *vänster-högerdimensionen* (F2). *Den* samvarierar starkt med vänster-högerrelaterade sakfrågor och samhällsvisioner, såsom storleken på offentlig sektor, skatter och privatiseringar.

Den tredje faktorn (F3) är svagare, sämre sammanhållen och därför mer svårtolkad. Här samsas sakfrågor som jämställdhet, djurrätt, pornografiförbud och sextimmars arbetsdag. Men det finns en klar underliggande logik bakom att dessa sakfrågeåsikter laddar högt på samma faktor. Gemensamt för dessa politiska förslag är nämligen att de alla är betydligt mer populära bland kvinnor än bland män. Vi döper därför denna åsiktsdimension till *kvinnligt-manligt*.

Den fjärde faktorn (F4) rymmer åsikter om utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, svenskt EU- och NATO-medlemskap, USAs krig mot terrorismen och försvarsutgifter. Här hamnar också inställning till kärnkraftsavveckling som vi vet från tidigare samvarierar starkt med inställning till svensk autonomi och alliansfrihet. Med ledning från tidigare forskning döper vi faktorn till *autonomi-delegeringsdimensionen* (F4) (jfr Oscarsson 1998). Den femte faktorn fångar in variationer i inställning till kristna värden, lag och ordning, svenska värden och homosexadoptioner. I tidigare forskning har den kallats *den kristna traditionalismdimensionen* (F5). Erfarenhetsmässigt vet vi att dessa fem faktorer

[7] Många olika faktormodeller kan beskriva åsiktsstrukturen bland väljarna lika bra. Genom en serie faktoranalyser kan forskaren få en bild av graden av dimensionalitet och robustheten i erhållna lösningarna. I slutändan får forskaren själv välja vilken av likvärdiga modeller som skall presenteras. Målet med faktoranalys är att representera datastrukturen med hjälp av så få faktorer som möjligt. Samtidigt ger fler dimensioner en högre förklaringskraft. Avvägningar mellan enkelhet och förklaringskraft måste göras av forskaren och avgöras från fall till fall. Mekaniska kriterier (t.ex. Kaisers) för valet av dimensionalitet bör undvikas eftersom de vanligtvis innebär en allt för hög dimensionalitet. I vårt fall gav användandet av Kaisers kriterium en niofaktorslösning. Den högre förklaringskraften hos 9-faktormodellen är inte tillräckligt mycket större än en femfaktorslösning för att motivera en mer komplicerad modell.

[8] Den först erhållna faktorn i en faktoranalys är alltid den som har störst förklarad varians, det vill säga den dimension som fångar upp störst andel av den totala åsiktsvariationen i det ursprungliga materialet. Det betyder inte per definition att flykting- och invandrarfaktorn skulle vara är den viktigaste för att förklara partival eller åsiktsbildning bland väljarna. Snarare beror resultatet dels på att vi har många indikatorer på denna underliggande dimension, dels på att den tillhör en av de bäst sammanhållna dimensionerna.

väl fångar in dimensionaliteten i väljarnas åsikter. Vad man möjligen saknar är en renodlad grön miljödimension. Satsningar på tillväxt och ett miljövänligt samhälle har här – liksom många gånger tidigare – förts till autonomi-delegeringsdimensionen tillsammans med åsikter om kärnkraft, EMU-medlemskap och NATO-medlemskap.

Tabell 5.3 Faktoranalys av sakfrågeåsikter i samband med 2002 års val (faktorladdningar, andel förklarad varians)

	Faktor				
Sakfrågeåsikter	F1	F2	F3	F4	F5
Ta emot färre flyktingar	-.79			.34	
Satsa på ett mångkulturellt samhälle	.78				
Minska u-hjälpen	-.68				
Satsa på ett internationalistiskt samhälle	.63				
Införa hårdare fängelsestraff	-.60			.32	
Öka arbetskraftsinvandringen till Sverige	.54				
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna	.55				
Efterskänka tredje världens skulder	.42				
Införa språktest för invandrare	-.49	.34	.37		.32
Sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare		.75		.36	
Bedriv mer av sjukvården i privat regi		.76			
Minska den offentliga sektorn		.71			
Satsa på ett samhälle med marknadsekonomi		.71		.42	.44
Satsa mer på friskolor		.65			
Sänka skatterna		.65			
Minska de sociala bidragen	-.32	.58			
Satsa på ett socialistiskt samhälle		-.55	.36		-.35
Stärka djurens rätt			.59		
Införa sex timmars arbetsdag		-.34	.56		
Förbjuda alla former av pornografi			.54		
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden			.48		
Satsa på ett jämställt samhälle			.43		
Stoppa privatbilismen i innerstäderna			.38		
Minska inkomstskillnaderna i samhället		-.40	.32		
Begränsa rätten till fri abort					
Sverige bör bli medlem i EMU		.35		.73	
Sverige bör på sikt avveckla kärnkraften				-.70	
Sverige bör bli medlem i NATO		.44		.57	
Satsa på ett samhälle med hög produktivitet				.51	
Minska försvarsutgifterna	.30			-.43	
Sverige bör stödja USAs krig mot terrorismen				.39	.37
Satsa på ett miljövänligt samhälle			.30	-.34	.34
Sverige bör utträda ur EU			.30		
Satsa på ett samhälle med kristna värden					.63
Satsa på ett samhälle som stärker familjens ställning	-.37		.43		.65
Satsa på ett samhälle som stärker svenska värden	-.54		.36	.45	.59
Satsa på ett samhälle med lag och ordning	-.46				.59
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	.47				-.51
Sverige bör arbeta för ökad frihandel i hela världen					.47
Införa betyg tidigare i grundskolan	-.37	.35			.46
Satsa på ett samhälle med avancerad teknik			-.39		.35

Kommentar: Resultaten är hämtade från en Promax-roterad faktoranalys där de erhållna faktorerna tillåts korrelera med varandra. Det är framför allt faktor 2 och faktor 4 som uppvisar relativt stark samvariation. Kommunaliteterna visar hur stor andel av variationen i de olika sakfrågorna som förklaras av faktormodellen. Sakfrågor med alltför låga kommunaliteter (<25) uteslöts ur analysen. Andelen förklarad varians för hela faktormodellen är .43. I tolkningen av faktorladdningarnas tecken bör man komma ihåg att bra-dåligtfrågorna är kodade 1=mycket bra förslag till 5=mycket dåligt förslag och att satsa samhälle-frågorna är kodade 0=mycket bra till 10=mycket dåligt. n=743.

De faktorer vi erhållit från faktoranalysen kan nu användas för att undersöka hur partiernas väljare i genomsnitt positionerar sig längs de fem dimensionerna (se figur 5.5). Den mest partiskiljande åsiktsdimensionen är inte oväntat vänster-högerdimensionen (eta=.68). Härnäst följer i tur och ordning autonomi-delegeringsdimensionen (.50) den kristna traditionalismdimensionen (.42), den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen (.33) och jämställdhetsdimensionen (.26).

Figur 5.5 Partiernas väljare positionerade längs fem dimensioner erhållna från faktoranalys av sakfrågeåsikter (medeltal)

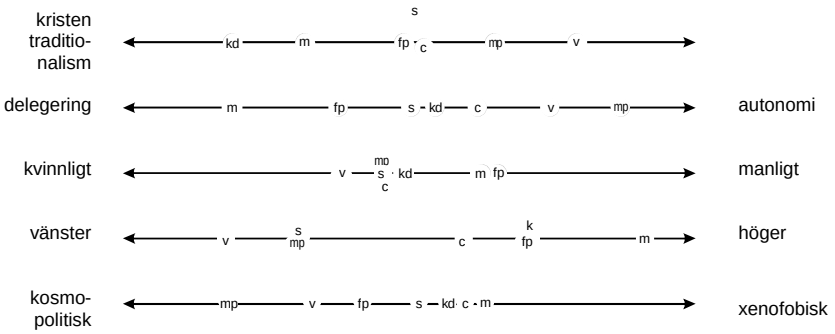

Kommentar: Partiernas väljargrupper 2002 är utplacerade efter sina genomsnittliga positioner längs fem dimensioner erhållna från faktoranalysen i tabell 5.4. Faktorerna från en faktoranalys är normerade så att de nya variablerna har medelvärdet 0 och standardavvikelsen 1. Avstånden mellan partierna är därför inte jämförbara mellan de olika dimensionerna.

Som alltid är det intressantast att särskilt uppmärksamma de åsiktsdimensioner där den invanda vänster-högerrangordningen bryts. Sådana anomalier representerar potentiella möjligheter för partierna att i framtida val göra okonventionella inbrytningar i varandras väljargrupper. Kristdemokraternas flankposition längs den kristna traditionalismdimensionen hör dit, liksom socialdemokraternas inbrytning bland de borgerliga partierna längs autonomi-delegeringsdimensionen och den xenofobisk-kosmopolitiska dimensionen.

Folkpartiets språktestförslag och diskussionerna om invandrings- och flyktingpolitiken dominerade eftervalsdebattens förklaringar till valutgången 2002. Men hur mycket av folkpartiets valvinst kan egentligen hänföras till språktestförslaget? Ett sätt att börja nysta i frågan är att undersöka närmare vilka slags väljargrupper det ”nya” stora folkpartiet egentligen representerar efter 2002 års val: Vilka väljare attraherade folkpartiet i första hand under 2002 års valrörelse? I tabell 5.4 redovi-

sas vad folkpartiets trogna väljare från 1998 och tillkommande väljare från 2002 anser i ett stort antal sakfrågor, däribland språktestfrågan.

När det gäller den uppmärksammade språktestfrågan återfinns inga signifikanta åsiktsskillnader mellan gamla och nya folkpartiväljare (73 respektive 71 procent positiva). Förslaget om språktest var alltså ett mycket populärt förslag bland *både* gamla och nya fp-väljare. Överhuvudtaget var förslaget om språktest för personer som vill bli svenska medborgare ett utomordentligt populärt förslag bland allmänborgerliga högerväljare. Frågan kom att associeras med folkpartiet under valrörelsen trots att moderaterna inte kan sägas ha haft någon dramatiskt annorlunda position i själva sakfrågan.

I flera sakfrågor som har direkt bäring på grundläggande toleransfrågor finns det dock tydliga åsiktsskillnader mellan gruppen gamla och nya folkpartiväljare som kan hjälpa oss att tolka väljarrörelserna från m till fp. Nyblivna folkpartiväljare är mindre positiva till förslagen att efterskänka tredje världens skulder (-15), att tillåta homosexuella par att adoptera barn (-15), öka arbetskraftsinvandringen (-13) och att öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur (-9). De nyblivna folkpartiväljarna ställer sig mer positiva till att ta emot färre flyktingar i Sverige (+20) och att införa mycket hårdare straff för brottslingar (+15). Folkpartiet har uppenbart en mer intolerant väljarkår efter valet 2002 än vad partiet haft i tidigare val.

Den åsiktsmässiga sammansättningen av de många väljare som bytte till folkpartiet 2002 indikerar att många av dessa väljare kan ha uppfattat folkpartiets nya integrationspolitiska program som en ideologisk positionsförflyttning mot en mer intolerant hållning i invandrar- och flyktingfrågor. Gruppen folkpartiväljare har blivit klart mindre flyktingoch invandrarvänlig än tidigare. Reaktionerna på väljarenan kan alltså mycket väl tolkas i enlighet med närhetsröstningsmodellen – det är precis dessa förändringar på väljararenan som vi enligt modellen kan förvänta oss om ett parti uppfattas ha förändrat sin position längs en viktig åsiktsdimension.

Efter väljarvinsterna från moderaterna 2002 utmärker sig folkpartiet sig inte längre som det i särklass mest flyktingpositiva av de borgerliga partierna (se även Demker 2003). Men analysen av folkpartiväljarnas nya åsiktsprofil gör oss förstås långt ifrån övertygade om huruvida det var åsiktsmatchning i invandrings- och flyktingpolitiska sakfrågor som orsakade folkpartiets framgångar 2002. Folkpartiväljarna är fortfarande mer flyktingtoleranta än övriga borgerliga partiers väljare.

Tabell 5.4 Folkpartiets nya och gamla väljare i riksdagsvalet 2002. Andel som tycker respektive förslag är ”mycket bra förslag” (procent, procentdifferenser)

	Gamla fp-väljare från 1998	Nya fp-väljare 2002	Skillnad
Nya fp-väljare tycker SÄMRE om förslagen att…			
Sverige bör bli medlem i EMU	78	60	-18
Efterskänka tredje världens skulder	66	51	-15
Minska försvarsutgifterna	60	45	-15
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	45	30	-15
Öka arbetskraftsinvandringen	46	33	-13
Sverige bör arbeta för ökad frihandel i hela världen	81	70	-11
Satsa mer på friskolor	58	48	-10
Sverige bör söka medlemskap i NATO	39	29	-10
Sälja statliga affärsverk till privata köpare	47	37	-10
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna.	16	7	-9
Gamla och nya fp-väljare tycker LIKA BRA om förslagen att…			
Behålla fastighetsskatten	20	14	-6
Införa betyg i skolan tidigare än idag	76	72	-4
Begränsa rätten till fri abort	7	4	-3
Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare	73	71	-2
Minska den offentliga sektorn	42	42	0
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	44	44	0
Behålla maxtaxan i barnomsorgen	46	47	+1
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	51	53	+2
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	33	35	+2
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	55	58	+3
Förbjuda alla former av pornografi	51	55	+4
Sverige bör politiskt stödja USAs krig mot terrorismen	34	38	+4
Minska u-hjälpen	12	18	+6
Sänka skatterna	55	63	+8
Nya fp-väljare tycker BÄTTRE om förslagen att…			
Sverige bör utträda ur EU	10	19	+9
Minska finansmarknadens inflytande i politiken	33	46	+13
Minska inkomstskillnaderna i samhället	47	60	+13
Införa sextimmars arbetsdag	30	44	+14
Stärka djurens rätt	55	69	+14
Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar	46	61	+15
Minska de sociala bidragen	36	53	+17
Ta emot färre flyktingar i Sverige	25	45	+20

Kommentar: Med gamla fp-väljare avses de väljare som röstade på folkpartiet både 1998 och 2002. Med nya fp-väljare är de väljare som tidigare röstat på andra partier än fp. Antalet svarspersoner är för gamla fp-väljare cirka 70, för nytillkomna fp-väljare 2002 cirka 207. Uppgifterna om partibyte bygger till hälften på paneldata, till hälften på minnesuppgifter.

Att folkpartiets invandringstoleranta väljarprofil har slipats ned något i samband med valframgångarna 2002 är egentligen inte särskilt underligt. En sådan ideologisk ”uttunningseffekt” är i själva verket precis vad man kan förvänta sig för alla små partier som växer i storlek. Och det gäller särskilt för partier som på kort tid tredubblar sitt väljarstöd, och särskilt för ett parti som fp som brukar klassificeras som ett idéparti. Jämförelsepunkter krävs för att sätta in folkpartiets valseger 2002 i ett mer historiskt perspektiv.

Närmast till hands ligger att jämföra med den relativa profilnedslipningen för andra partier som gjort liknande erfarenheter i tidigare valrörelser. Vi tänker närmast på vänsterpartiet och kristdemokraterna, som båda nästan tredubblade sitt väljarstöd i 1998 års val. Kristdemokraterna fylldes då på med tidigare moderata väljare och vänsterpartiet fylldes på med tidigare socialdemokratiska väljare – det var de två i särklass största väljarströmmarna mellan 1994 och 1998 (Holmberg 2000). Jämförelsen av den ideologiska uttunningen försvåras naturligtvis på grund av att dessa partier har distinkt olika partiideologier. I tabell 5.5 redovisas hur vänsterpartiets och kristdemokraternas väljare förändrade sina genomsnittliga positioner längs relevanta ideologiska dimensioner mellan 1994 och 1998.

Mycket riktigt kan en ideologisk ”uttunningseffekt” skönjas även för andra fall än folkpartiet 2002 (se tabell 5.5). Vänsterpartiväljarna anno 1998 ville t ex inte satsa lika hårt på ett socialistiskt samhälle som v-väljarna ville 1994. Marknadsekonomi var v-väljarna mer positiva till 1998 än 1994. Och för kristdemokraternas väljare var framtidsvisioner av ett kristet samhälle som stärker familjens ställning inte lika gångbara 1998 som de varit fyra år tidigare. Stora framgångar på väljarmarknaden leder till en luddigare ideologisk profil för ett partis väljare.

Tabell 5.5 Genomsnittliga positioner längs ideologiska dimensioner (medeltal).

	År			
Satsa på ett samhälle som…	1994	1998	2002	Skillnad
Vänsterpartiet 1994-1998				
…socialistiskt samhälle	6.24	5.95		-0.29
…marknadsekonomi	3.64	4.19		+0.55
Kristdemokraterna 1994-1998				
…kristna värden spelar en stor roll	7.27	6.99		-0.28
…stärker familjens ställning	8.52	8.37		-0.15
Folkpartiet 1998-2002				
…mångkulturellt samhälle		7.31	6.52	-0.79

Den ideologiska uttunningen vad gäller tolerant inställning till flyktingar och invandrare bland folkpartiväljarna 2002 är åtminstone fullt i klass med, och förmodligen större, än för andra partier som i modern tid på kort tid tredubblat sitt väljarstöd. Fp-väljarnas genomsnittliga position i frågan om att satsa på ett ”mångkulturellt samhälle med stor tolerans gentemot människor från andra länder med andra religioner och levnadssätt” har förskjutits nästan en enhet på den elvagradiga skalan (-0.79). Det är en stor förskjutning med tanke på att samtliga grupper av partiväljare återfinns i ett spann om två enheter längs ska-

lan. Någon statistiskt signifikant förskjutning av *samtliga* väljares inställning kan inte iakttagas från samma period.

Vi kan alltså konstatera att folkpartiets valframgångar *i ovanligt hög utsträckning* inneburit en aggregerad förskjutning av fp-väljarnas inställning i toleransfrågor som rör flykting- och invandringspolitik. Huruvida det enbart handlar om en uttunningseffekt till följd av att fp vunnit fler väljare eller om förskjutningen beror på att fp vunnit väljare på grund av sitt nya integrationspolitiska program eller på grund av att de uppmärksammat integrationspolitiska frågor i valrörelsen får senare analyser visa.

Vinna på agenda

Partistrategi på väljararenan handlar inte bara om ett positionsspel. Det är även en agendakamp – en kamp om utrymmet för de egna valbudskapen och de egna profilfrågorna. För partierna handlar det om att väcka uppmärksamhet för de åsiktsdimensioner där man upplever att man har relativa fördelar gentemot andra partier – t ex i frågor där man upplever sig ha en mer fördelaktig position på väljarmarknaden. Om den aktuella spelplanen inte gör partiets politik rättvisa får partiet försöka ändra spelplanen. Grundtipset är att arbeta för att väcka uppmärksamhet för hemmaplansfrågor och att se till att hålla bortaplansfrågor borta från valrörelsen. På så sätt kan man ändra de *kriterier* väljarna använder för att värdera partiet – utan att behöva betala det ofta höga priset att positionera om sig ideologiskt.

Varje riksdagsval har sin egen unika agenda. Vissa riksdagsval döps efter vilka sakfrågor som varit mest diskuterade under valrörelsen (Esaiasson 1990). Tänk bara på villakostnadsvalet 1979, löntagarfondsvalet 1982 eller miljövalet 1988. Partiernas agendakamp pågår kontinuerligt och dess utgång avgörs normalt sett inte av att något enskilt parti kortvarigt ägnar dem uppmärksamhet under valkampanjerna. Nej, de problem som diskuteras i valrörelserna brukar i regel vara desamma som närvarat under längre tid i den politiska samhällsdebatten (se t ex Holmberg & Weibull 2003). Om partierna vill ändra spelplanen inför valrörelserna genom att uppmärksamma särskilda politikområden handlar det om långsiktigt verkande opinionsbildning.

Agendaprofilen för riksdagsvalet 2002 blev mycket tydligare än i tidigare val (se tabell 5.6). Sjukvårdsfrågor (36 procent), skolfrågor (29 procent) och äldreomsorg (20 procent) var, om vi frågar väljarna själva, de tre i särklass viktigaste skälen för partivalet. Mandatet från väljarna till sina förtroendevalda blev alltså i första hand att lösa problem inom sjukvård, skola och äldreomsorg. Mer så än 1998.

Tabell 5.6 Viktiga skäl för partivalet 1979-2002 (procent)

Fråga	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
Välfärd/Socialpolitik/Sjukvård	4	12	19	15	22	21	28	36
Utbildning	6	3	3	2	4	6	20	29
Pensioner/Äldrevård	5	8	8	9	20	9	17	20
Familjepolitik/Barnomsorg	8	8	17	16	18	13	15	15
Skatter	17	8	20	19	18	9	17	14
Ekonomi	9	14	14	8	20	30	14	10
Invandring/flyktingar	0	0	1	2	8	5	3	10
Miljö	6	7	22	46	25	20	12	8
Sysselsättning	18	29	25	5	23	41	34	7
EU/EMU	0	0	0	1	10	14	6	5
Vänster-högerideologi	5	2	7	3	4	4	3	4
Lag och ordning	1	1	0	1	3	1	2	4
Jämställdhet	1	0	0	0	0	2	2	3
Moral/Alkohol/Religion	2	1	1	1	3	1	2	2
Bostäder	5	2	2	4	5	1	0	2
Jordbruk/Decentralisering	1	1	2	1	3	1	1	2
Fred/Internationellt/Försvar	1	4	6	4	3	2	2	2
Energi och kärnkraft	26	2	1	3	3	2	3	1
Löntagarfonder	4	33	11	1	0	0	0	0
andel väljare som nämnde minst en fråga	62	76	78	72	82	79	77	73
antal svarande	2678	2640	2610	2299	2273	2256	1633	1864

Kommentar: Resultaten bygger på kategoriseringar av en öppen fråga: "Om Du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är/var viktiga för Dig när det gäller/gällde vilket parti Du tänker rösta/röstade på vid riksdagsvalet den 15 september?" I analysen ingår endast röstande. Endast kategorier som vid något riksdagsval samlat mer än 3 procent av svaren har tagits med i denna tabell.

På fjärde och femte plats över listan med viktiga skäl för partivalet hittar vi familjepolitik (15 procent) och skatter (14 procent). Sysselsättningsfrågorna, som normalt finns med högt på valrörelseagendan i svenska riksdagsval, omtalades sällan som viktiga för partivalet 2002 (7 procent). Ekonomifrågorna (10 procent) vägde heller inte lika tungt i väljarnas beslut som under krisårens valrörelser 1991 och 1994. Även EU- och EMU-relaterade sakskäl fick åter en undanskymd plats i väljarnas valkalkyler (5 procent).

Satte då diskussionerna kring språktest och Janne Josefssons valstugereportage någon prägel på valrörelseagendan? Nej, generellt sett var flykting- och invandringspolitiken inte särskilt viktig för väljarnas överväganden, åtminstone inte enligt dem själva. Svarskategorin är endast den sjunde vanligaste. Men det var samtidigt något fler väljare som nämnde invandrings- och flyktingpolitiken som viktig för partivalet 2002 (10 procent) än i samband med ny demokratis genombrottsval

1991 (8 procent). Flyktingar och invandring har sannolikt aldrig haft ett så stort utrymme i en svensk valrörelse som 2002.[9]

En mer detaljerad analys (se tabell 5.7) visar att var femte fp-väljare (20 procent) uppgav flykting- och invandring som ett viktigt skäl till att de röstade på folkpartiet.[10] Bland väljare som bytte till folkpartiet 2002 från andra partier var motsvarande andel ännu högre, 28 procent, enligt valundersökningarnas tvåvalspanel. De resultaten ger stöd för tolkningen att integrationspolitiska ställningstaganden kan ha bidragit till folkpartiets valframgångar. Fortfarande är dock oklart *hur* stor betydelse det integrationspolitiska utspelet hade.

Sjukvård, skola och äldrevård tillhörde fem-i-topp bland alla partiers väljare 2002. Men partierna har också sina utpräglade sakområdesprofiler som, även om de inte står högst på valrörelseagendan, ändå är viktiga för framgång eftersom de samlar egna distinkta väljargrupper. Jämställdheten nämndes oftast som skäl till partival bland vänsterpartiets väljare (16 procent), jordbruk och decentralisering bland centerväljarna (17 procent), skatterna bland moderaternas (36 procent), moralfrågor bland kristdemokraternas (12 procent) och miljöfrågorna bland miljöpartiets väljare (52 procent).

De väljare som uppgett att de bytt parti mellan 1998 och 2002 gavs en särskild möjlighet att motivera sitt partibyte. Subjektiva skäl till partibyte brukar vara mestadels ideologi- eller sakfrågeorienterade, vilket ger stöd åt beskrivningen av närhetsröstande väljare. Så var det även 2002. Av de personer i undersökningen som bytte till folkpartiet mellan 1998 och 2002 var det vanligaste skälet allmänna hänvisningar till *ideologisk närhet*, det vill säga att folkpartiets ideologi och program inför framtiden den här gången stämde bättre överens med egna åsikter och värderingar (20 procent). Bland de mer specifika sakfrågeskälen till partibyte var hänvisningar till språktestfrågan och invandringspolitiken

[9] De personer som uppgav flykting- och invandring som ett viktigt skäl för partivalet skiljer sig inte åsiktsmässigt från övriga väljare när det gäller inställning till flyktingar och invandrare. Av fem undersökta åsiktsfrågor med relevans för sakfrågeområdet (minska u-hjälpen, ta emot färre flyktingar i Sverige, öka stödet till invandrarna, öka arbetskraftsinvandringen och införa språktest för att bli svensk medborgare) var det endast i ett fall det fanns signifikanta skillnader. De som nämnt flykting- och invandring som viktiga skäl för partivalet var mer positiva till förslaget om att ta emot färre flyktingar i Sverige (51 procent positiva) än personer som inte nämnt skälet som viktigt (42 procent positiva).

[10] Den femtedel fp-väljare 2002 som uppgav flykting- och invandringspolitiken som viktigt skäl för partivalet har en betydligt mer restriktiv inställning till svensk flyktingmottagning (27 procent tyckte att förslaget ”ta emot färre flyktingar i Sverige” var mycket bra) än fp-väljare som inte uppgav detta skäl (9 procent mycket bra). Även när det gäller förslaget om språktest för att bli svensk medborgare finns klara skillnader mellan fp-väljare som tyckte flykting/invandring var ett viktigt skäl för partivalet (53 procent mycket bra förslag) och de som inte tyckte det (30 procent).

vanligast (14 procent), följt av skattefrågan (10 procent) och skolfrågorna (9 procent). Övriga sakfrågor samlade ytterligare 6 procent. Fyra procent gav generella hänvisningar till att folkpartiets politik varit *tydligare* än tidigare, men svaren ger inte någon ytterligare ledning om i vilket avseende fp varit tydligare. Sju procent uppgav *partiledaren* Lars Leijonborg som ett viktigt skäl för byte till folkpartiet.

Tabell 5.7 Viktiga skäl för partivalet 2002 bland de olika partiernas väljare (procent)

Fråga	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr
Välfärd/Socialpolitik/Sjukvård	40	41	26	37	30	38	31	17
Utbildning	24	29	28	37	28	30	27	29
Pensioner/Äldrevård	12	24	23	17	17	24	13	33
Familjepolitik/Barnomsorg	13	15	19	10	12	35	11	4
Skatter	8	8	14	15	36	16	3	29
Ekonomi	8	6	11	15	20	7	6	13
Invandring/flyktingar	13	7	5	20	10	7	10	29
Miljö	13	4	9	5	3	4	52	4
Sysselsättning	8	7	9	7	7	6	5	4
EU/EMU	5	3	5	10	4	5	8	0
Vänster-högerideologi	12	3	1	4	3	3	3	4
Lag och ordning	2	3	3	5	9	7	2	8
Jämställdhet	16	1	3	3	1	2	4	8
Moral/Alkohol/Religion	1	1	1	1	0	12	2	4
Bostäder	3	2	1	1	2	2	4	4
Jordbruk/Decentralisering	3	1	17	0	1	3	2	4
Fred/Internationellt/Försvar	4	1	3	1	3	1	8	4
Energi och kärnkraft	1	0	5	1	1	0	2	0
antal svarande	156	699	111	275	225	164	126	24

Bland de många väljare som bytt från moderaterna till folkpartiet var det vanligaste skälet till partibyte ett stort missnöje med moderaternas politik och genomförda valrörelse. Moderaternas ”eviga tjat om sänkta skatter” och ”fokusering på fel frågor” uppgavs som skäl av 16 procent av bytarna till fp 2002. Lika intressant för förståelsen av orsaken till väljarströmmarna är de skäl som *inte* var alls lika vanliga: Endast två personer uppgav explicit rasistuttalandena i Janne Josefssons valstugereportage som ett viktigt skäl för att byta från m till fp. Lika få uppgav Bo Lundgren som ett viktigt skäl att överge moderaterna.

Väljarnas egna motiveringar till partivalet ger *en* bild av vilka frågor som var viktiga för partivalet. Men i pusselläggandet ingår även att undersöka vilka sakfrågor väljarna uppfattade att partierna lade tonvikt vid i 2002 års valrörelse. För ett parti räcker det oftast inte att positionera sig nära väljarna ideologiskt och sakfrågemässigt, och inte heller att öka uppmärksamheten för de åsiktsdimensioner där man kan ha relativa fördelar gentemot andra partier. Framgång kräver att man ock-

så lyckas kommunicera valbudskapen på ett tydligt sätt. Dags för den tredje grenen i den partistrategiska fyrkampen: att vinna på tydlighet.

Vinna på tydlighet

Om väljarna skall kunna påverkas av en positionsförflyttning eller av förändrad agenda krävs att valbudskapet får ett stort genomslag bland väljarna. I mediebruset under en intensiv valkampanj är det lätt att valbudskapen drunknar. Att kunna sända tydliga signaler till väljarna om partiståndpunkter (närhet) och vilka frågor man prioriterar (agenda) är en demokratisk dygd. Det är ur normativ synpunkt positivt för det demokratiska systemet om partierna har slipade profiler i väljarnas ögon. Suddiga partiprofiler minskar väljarnas möjligheter att se och värdera ideologiska skillnader mellan alternativen.

Enligt den direktionala åsiktsröstningsteorin har vissa partier mycket lättare än andra att sända tydliga budskap till väljarna: flankpartier längs viktiga åsiktsdimensioner. För konkurrens längs t ex vänster-högerdimensionen skulle alltså vänsterpartiet och moderaterna ha konkurrensfördelar gentemot de andra partierna i kraft av sin relativa extremism. Modellen förutsäger potentiella valframgångar för alla partier som intar flankpositioner längs centrala åsiktsdimensioner. Ideologisk eller åsiktsmässig närhet är nämligen inte det avgörande. Tydlighet och pregnans i positionstagandena är viktigare för partiers framgång.

Hur är det då ställt med tydligheten i de svenska partiernas valbudskap under valrörelserna? Skärpan i partiernas valrörelseprofiler mäts i valundersökningarna med en öppen fråga om vilka frågor de olika partierna har lagt tonvikt på i valrörelsen. Partiernas valrörelseprofiler 2002 var generellt sett lika skarpa som i tidigare valrörelser (tabell 5.8). Någon trend går inte att utläsa. Det genomsnittliga andelen väljare som kan nämna åtminstone en fråga för varje parti har varierat mellan 50-60 procent under perioden 1982-2002. Sett över hela perioden har väljarna haft lättast att nämna frågetonvikt för socialdemokraterna och moderaterna och svårast för centerpartiet.

I valet 2002 var socialdemokraterna partiet med den bredaste och samtidigt trubbigaste profilen i så motto att partiet uppfattades lägga tonvikten på många olika frågor (se tabell 5.9). Väljarna uppfattade att socialdemokraterna profilerade sig på sjukvård (31 procent), äldreomsorg (20 procent) och utbildning (22 procent). Även skatter och sysselsättning nämndes som en socialdemokratisk profilfråga av var tionde väljare (11 procent).

Tabell 5.8 Partiernas profiler 1982-2002. Andel väljare som uppger åtminstone en valfråga för respektive parti (procent, medeltal)

parti	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	medel
vänsterpartiet	48	58	47	25	52	63	49	49
socialdemokraterna	88	64	59	60	83	78	61	70
centerpartiet	58	46	54	42	47	34	35	45
folkpartiet	45	62	59	54	46	43	68	54
moderaterna	68	70	54	67	66	72	70	67
kristdemokraterna		29		58	49	61	54	50
miljöpartiet			80	52	71	55	51	62
ny demokrati				59	38			49
Snitt 5 gamla partier	61	60	54	50	59	58	57	57
Snitt 7 partier				51	59	58	55	56

Kommentar: Frågan ställs endast i valundersökningarnas eftervalsstudier. Intervjufrågan var öppen och ställdes för vart och ett av sju riksdagspartierna: ”Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. Kan Du säga vilka saker som [parti] lade särskild vikt vid inför årets val?”.

Kanske är breda partiprofiler som socialdemokraternas ett privilegium för stora regeringsbärande partier. De andra partierna tycks generellt sett ha haft färre profilfrågor. I de flesta fall uppfattas tonvikten ha koncentrerats till en eller högst två frågor. Vänsterpartiets största profilfråga var jämställdheten (27 procent), centerpartiets jordbrukspolitiken (16 procent) och miljöpartiets miljön (32 procent). Kristdemokraternas två tydligaste profilfrågor var moral (17 procent) och familjepolitik (32 procent).

Moderaterna och folkpartiet hade de i särklass vassaste sakfrågeprofilerna i 2002 års valrörelse. Hela 61 procent av väljarna uppfattade att moderaterna hade lagt tonvikten på skattefrågor. En nästan lika stor andel (56 procent) uppgav att folkpartiet lagt tonvikten på invandrings- och flyktingfrågor. Folkpartiets integrationspolitiska profil var alltså nästan lika tydlig som moderaternas skatteprofil i 2002 års val! Vid sidan av integrationsfrågan uppfattade en mindre andel väljare att folkpartiet också lagt tonvikt på utbildning (19 procent).

Med undantag av utbildningsfrågorna, där folkpartiet och socialdemokraterna väger upp varandra profilmässigt, tycks partierna ha varit litet konkurrensutsatta på sina tyngsta profilområden. Det kan tolkas som att partierna aktivt valt att inte utmana varandra på varandras tunga områden. I väljarnas ögon tycks det vara ett enda parti som vinner profileringskampen inom varje sakområde. Partierna tycks undvika varandras profilfrågor, alternativt har endast ett parti möjlighet att nå fram med sitt budskap på respektive politikområde. Vad säger det resultatet om svenska valrörelser? Väljer partierna att inte utmana varandra på varandras hemmaplansfrågor? Eller ägnar man så mycket tid på profilering att man talar förbi varandra under valrörelsen?

Tabell 5.9 Partiernas profiler 2002. Andel väljare som uppger olika valfrågor för de olika partierna (procent)

Fråga	v	s	c	fp	m	kd	mp
Skatter	3	11	1	3	61	3	3
Ekonomi	3	5	7	2	4	1	1
Vänster-högerideologi	9	2	1	1	3	1	0
Välfärd/Socialpolitik/Sjukvård	9	31	5	6	7	6	1
Pensioner/Äldrevård	4	20	3	5	1	7	0
Moral/Alkohol/Religion	0	0	0	0	0	17	0
Familjepolitik	5	8	3	3	1	32	2
Utbildning	4	22	4	19	4	6	1
Bostäder	0	1	0	0	0	0	0
Jordbruk/Decentralisering	0	0	16	0	0	0	7
Miljö	1	0	2	0	0	0	32
Fred/Internationellt/Försvar	1	0	0	0	0	0	1
Sysselsättning	2	11	1	1	1	0	0
Energi/Kärnkraft	0	0	1	0	0	0	6
Löntagarfonder	0	0	0	0	0	0	0
Offentlig sektor/Privatisering	2	1	0	0	2	0	0
EU/EMU	3	2	1	0	0	0	5
Invandring/Flyktingar	3	5	1	56	2	1	0
Lag och ordning	0	0	0	0	4	1	0
Kommunikationer	0	0	0	0	0	0	4
Arbetsliv	0	0	0	0	0	0	2
Näringspolitik	0	0	7	1	3	1	0
Jämställdhet	27	1	1	0	0	1	0

Kommentar: Resultaten är hämtade från eftervalsundersökningen. Frågan lyder: ”Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. Kan du säga vilka saker som [parti] lade särskild tonvikt vid inför årets val?”. De öppna svaren kategoriserades enligt ett kodschema.

För att vinna framgång i ett val gäller att lägga tonvikt vid de frågor som så många väljare som möjligt finner är viktiga för dem. Så brukar det heta. Men hur förklarar man att folkpartiet vann röster på att lägga tonvikt på en fråga som var tionde väljare (10 procent) tyckte var viktig, medan moderaterna förlorade röster på att lägga tonvikt på en fråga som var sjunde väljare (14 procent) uppgav som viktigt för partivalet? Den enkla förklaringen är förmodligen att språktestförslaget var ett populärare förslag bland väljarna än förslaget att sänka skatterna (jfr tabell 5.2). Att införa språktest för invandrare var den här gången ett populärare valbudskap än moderaternas 130 miljarder i skattesänkningar.

Vinna på kompetens

Partikompetensförklaringar utgår ifrån att väljarna inte bara bedömer det sakpolitiska innehållet i partiernas politik utan också vilka möjligheter partiet har att bli framgångsrika med sin politik. Det handlar dels om att ett parti kan ha duktiga och kunniga personer, dels om att partiet historiskt kan ha byggt upp ett förtroendekapital bland väljarna när det gäller att föra bra politik på vissa politikområden. Bakåtblickande

bedömningar om hur väl partierna har lyckats tidigare vägs in, liksom framåtblickande bedömningar av hur väl de kommer att lyckas i framtiden.

I vilken utsträckning hade väljarnas bedömningar av *partikompetens* betydelse för väljarbeteende och valutgången i 2002 års svenska riksdagsval? I tabell 5.10 redovisas väljarnas bedömningar av dels de två huvudmotståndarna om regeringsmakten, socialdemokraterna och moderaterna, dels de två partiledare som före valet utmålats som potentiella statsministerkandidater, Göran Persson (s) och Bo Lundgren (m).

Tabell 5.10 Väljarna bedömer socialdemokraterna, moderaterna, Göran Persson och Bo Lundgren 2002. Andel som ”instämmer helt” i olika beskrivningar (procent)

	1998	1998	2002	2002
Beskrivning av ledaren	Göran Persson	Carl Bildt	Göran Persson	Bo Lundgren
Pålitlig	5	21	13	8
Inspirerande	2	16	6	2
Kunnig	20	59	39	20
Sympatisk	5	10	12	4
Vet hur vanligt folk tycker och tänker	5	4	8	2
Talar begripligt			23	6
Stark ledare			49	6
Beskrivning av partiet	Social-demo-kraterna	Modera-terna	Social-demo-kraterna	Modera-terna
Pålitligt	7	10	10	7
Inspirerande	2	6	4	4
Sympatiskt	4	5	7	3
Vet hur vanligt folk tycker och tänker	9	3	12	1
Har kompetenta personer			14	11
Har en tydlig politik			10	21
Håller sina löften			2	3

Kommentar: Frågorna ingick enbart i Valundersökningarnas förvalsundersökning 2002 (n=1 000). För att uppnå jämförbarhet är resultaten från 1998 hämtade enbart från förvalsundersökningen (n=900).

I samband med riksdagsvalet 2002 gav väljarna Göran Persson högre betyg än Bo Lundgren för samtliga karaktärsdrag. Göran Persson uppfattades som mer pålitlig, mer kunnig, mer sympatisk och mer begriplig än Bo Lundgren. Halva väljarkåren (49 procent) instämde helt i beskrivningen av Göran Persson som en stark ledare. Motsvarande andel för Lundgren var endast 6 procent! Valet 2002 går inte till historien som en särskilt jämn kamp mellan statsministerkandidater. I brist på

andra beskrivningar kan man uttrycka det som att Persson sopade banan med Lundgren.[11]

När det gäller partierna uppfattades socialdemokraterna snäppet bättre i alla avseenden 2002 än 1998 – mer pålitligt, inspirerande, sympatiskt och folkligt. För moderaterna gick utvecklingen åt rakt motsatt håll. Endast i ett avseende uppfattades moderaterna som bättre än socialdemokraterna när det gäller tydlig politik. Resultaten stämmer med de vi fann tidigare. Den här gången var tydlighet inte till moderaternas fördel.[12]

Socialdemokraterna och Göran Persson uppfattades mer regeringsfähigt än alternativet. Väljarnas bedömningar av s-regeringen är också mer positiva än tidigare. Väljarnas betygssnitt för s-regeringen under den gångna mandatperioden på en elvagradig skala från -5 till +5 ökade från +0,90 1998 till +1,08. I själva verket gav alla partiers väljare utom moderaternas ett genomsnittligt betyg för s-regeringen som var större än 0, det vill säga på den positiva delen av skalan! Den allt mer positiva bakåtblickande värderingen av s-regeringens arbete är en tung förklaring till varför socialdemokraterna lyckades stärka sitt valresultat 2002 – trots att de under fyra år regerat Sverige i minoritetsställning.[13]

I valundersökningen 2002 tillfrågades intervjupersonerna före valet vem de skulle vilja se som statsminister. En väljarmajoritet ville ha Göran Persson som statsminister (52 procent), klart fler än i samband med 1998 års riksdagsval (18 procent). Av övriga partiledare nämndes i tur

[11] I valundersökningen 2002 ingick inte några motsvarande imagemätningar av andra partiledare än Göran Persson och Bo Lundgren. Men i E-panelen 2002 uppmanades paneldeltagarna att kryssa för de egenskaper som de tyckte stämde in på de olika partiledarna. Av de borgerliga partiledarna uppfattades Bo Lundgren som relativt sett mest kunnig tillsammans med Alf Svensson. När det gäller de andra karaktärsdragen försågs en eller flera av de andra borgerliga ledarna genomgående med bättre betyg än Lundgren: Alf Svensson var mest pålitlig, Alf Svensson och Maud Olofsson de mest inspirerande, Maud Olofsson mest folklig (vet hur vanligt folk tycker och tänker), Alf Svensson mest begriplig (talar så vanligt folk förstår) och starkast ledare.

[12] Att moderaternas valbudskap hade stort genomslag bekräftas av våra studier av medborgarnas kunskaper om partiernas valbudskap. I E-panelen 2002 fick svarspersonerna till uppgift att identifiera olika valbudskap. Moderaternas affisch ”Din farmor vågar inte gå ut. 3 av 4 brott klaras aldrig upp” igenkändes av 68 procent av paneldeltagarna i inledningen av valrörelsen 2002. Motsvarande andel för miljöpartiets ”Tre hundra mil i en skumpig lastbil. Klart biffen blir mör” var 33 procent, för socialdemokraternas ”Rättvisare tillsammans” 32 procent, folkpartiets ”Ja. Bra vård måste få kosta” 30 procent och vänsterpartiets ”Lika villkor” 23 procent. Veckan efter valet hade kunskaperna om partiernas slogans ökat i samtliga fall: mp +15, s +18, fp +11, v +8 och m +7 procentenheter (n=721).

[13] De framåtblickande bedömningarna för socialdemokraterna 2002 är än mer positiva (+1,25) än de bakåtblickande (+1,08). Detsamma gäller för den ”sittande oppositionen”, som i de bakåtblickande bedömningarna erhåller ett snittbetyg på -0,25 och i de framåtblickande förväntningarna erhåller +0,35 (Peterson, Holmberg, Lewin & Narud 2002).

och ordning Alf Svensson (17 procent), Lundgren (8 procent), Schyman (6 procent), Maud Olofsson (5 procent) och Lars Leijonborg (3 procent). Miljöpartiets språkrör nämndes endast av ett fåtal personer. Före detta statsminister Carl Bildt (m) och utrikesminister Anna Lindh (s) var favoritstatsminister för 2 procent vardera av väljarna.

Kompetensbedömningar handlar förstås inte bara om representanter och ledare. Det handlar också om politiskt sakinnehåll (*issue competence*). I moderna väljares ögon är inget parti bäst på allting. Vissa partier är bra på viss politik, andra inte. Partierna uppfattas ha starka och svaga politikområden. Det gäller att partiet uppfattas vara kompetent att bedriva politik på de områden väljarna tycker är viktiga. I tabell 5.11 redovisas väljarnas bedömningar av partiernas politik på en lång rad områden i samband med riksdagsvalet 2002. Svarspersonerna fick för varje område svara vilka partier de tyckte hade en bra respektive dålig politik.

En redogörelse för partiernas bästa och sämsta grenar är ett sätt att summera all information i tabell 5.11. I väljarnas ögon är vänsterpartiets bästa gren jämställdheten (40 procent ”bra politik”), de två sämsta företagens villkor och EU-frågor (25 respektive 26 procent ”dålig politik”). Socialdemokraterna är dåliga på skolfrågor (22-) och flyktingfrågor (21-), men en majoritet av väljarna uppfattar s som bra på social trygghet (51+). Centerpartiets sämsta gren är energi- och kärnkraft (10-), bästa gren är glesbygdspolitiken (44+). Folkpartiet får både ris och ros för sin flyktingpolitik – den är samtidigt både sämsta (13-) och bästa gren (30+). Folkpartiets skolpolitik får också höga betyg av väljarna (30+). Moderaterna uppfattas som sämst på områdena skatter (34-) och social trygghet (33-), men får höga betyg för sin företagarpolitik (37+). Kristdemokraterna är dåliga på jämställdhet (15-) men bra på moral- och etikfrågor (33+). Miljöpartiets kompetensområde ligger enligt väljarna främst på miljöfrågorna (61+). Men partiet får sämre betyg när det gäller energi- och kärnkraft (22-) och EU-frågor (23-).

Men i vilken utsträckning spelar bedömningarna av partiernas politik egentligen någon roll för röstningsbeteendet? Väljarnas bedömningar av partiernas politik har givetvis direkta effekter på sannolikheten att rösta på dem (se t.ex. Oscarsson 2000). I tabell 5.12 redovisas röstningssannolikheten för de olika partierna bland personer som tycker partiet har en dålig politik (-), personer som inte nämner partiets politik som varken bra eller dålig (0) och personer som värderar partiets politik positivt (+).

Tabell 5.11 Väljarna bedömer partiernas politik på olika politikområden. Andel som nämner att partiet har en bra politik (+) och dålig politik (-) 2002 (procent, balansmått)

	v				s				c				fp				m				kd				mp			
Politikområde	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ
Sysselsättning	13	75	12	-1	13	55	32	+19	5	86	9	+4	6	78	16	+10	16	68	16	0	7	85	8	+1	14	81	5	-9
Svensk ekonomi	21	72	7	-14	10	49	41	+31	4	89	7	+3	4	81	15	+11	23	55	22	-1	5	88	7	+2	17	80	3	-14
Skatter	20	71	9	-11	18	52	30	+12	4	89	7	+3	6	79	15	+9	34	41	25	-9	6	87	7	+1	10	87	3	-7
Företagens villkor	25	72	3	-22	18	71	11	-7	2	82	16	+14	2	76	22	+20	4	59	37	+33	2	89	9	+7	11	87	2	-9
Miljö	7	83	10	+3	9	77	14	+5	6	74	20	+14	7	86	7	0	20	77	3	-17	7	86	7	0	7	32	61	+54
Energi & kärnkraft	10	85	5	-5	9	73	18	+9	10	77	13	+3	4	86	10	+6	13	68	19	+6	6	88	6	0	22	63	15	-7
Social trygghet	4	79	17	+13	6	43	51	+45	2	93	5	+3	4	80	16	+12	33	62	5	-28	7	75	18	+11	5	89	6	+1
Äldreomsorg	10	80	10	0	16	56	28	+12	9	86	5	-4	9	75	16	+7	24	71	5	-19	9	69	22	+13	9	85	6	-3
Sjukvård	12	73	15	+3	19	46	35	+16	9	80	11	+2	10	67	23	+13	29	57	14	-15	10	74	16	+6	9	85	6	-3
Barnomsorg	9	77	14	+5	15	53	32	+17	5	85	10	+5	6	76	18	+12	15	74	11	-4	8	69	23	+15	5	89	6	+1
Skola & utbildning	15	75	10	-5	22	52	26	+4	6	85	9	+3	8	62	30	+22	16	66	18	+2	8	80	12	+4	8	87	5	-3
Moral & etik	13	78	9	-4	11	77	12	+1	6	87	7	+1	6	82	12	+6	13	78	9	-4	11	56	33	+22	7	86	7	0
Lag och ordning	15	77	8	-7	16	63	21	+5	5	87	8	+3	5	79	16	+11	10	53	37	+27	5	82	13	+8	8	86	6	-2
Jämställdhet	8	52	40	+32	9	63	28	+19	6	82	12	+6	6	76	18	+12	20	71	9	-11	15	74	11	-4	4	85	11	+7
Glesbygd	6	89	5	-1	17	76	7	-10	5	51	44	+39	7	90	3	-4	22	76	2	-20	5	93	2	-3	2	91	7	+5
Utrikespolitik	23	70	7	-16	4	52	44	+40	3	89	8	+5	4	83	13	+9	10	70	20	+10	4	88	8	+4	13	82	5	-8
Bistånd	7	82	11	+4	9	65	26	+17	5	90	5	0	6	79	15	+9	18	76	6	-12	6	83	11	+5	6	88	6	0
EU	26	65	9	-17	9	60	31	+22	8	84	8	0	6	78	16	+10	12	66	22	+10	6	86	8	+2	23	69	8	-15
EMU	21	70	9	-12	12	67	21	+9	7	88	5	-2	6	82	12	+6	12	69	19	+7	6	88	6	0	18	76	6	-12
Flyktingfrågor	14	74	12	-2	21	54	25	+4	8	87	5	-3	13	57	30	+17	21	67	12	-9	9	82	9	0	9	87	4	-5
USAs krig mot terrorism	21	63	16	-5	10	52	38	+28	7	82	11	+4	7	79	14	+7	11	71	18	+7	7	81	12	+5	10	81	9	-1
Palestinakonflikten	13	78	9	-4	10	64	26	+16	7	90	3	-4	8	86	6	-2	11	83	6	-5	7	87	6	-1	7	89	4	-3
NATO	15	78	7	-8	6	74	20	+14	3	93	4	+1	6	86	8	+2	13	72	15	+2	3	93	4	+1	7	90	3	-4

Kommentar: Frågan lyder: ”Jag skulle vilja ställa några frågor om vad Du tycker om partiernas politik i olika sakfrågor. På det här svarskortet har vi ställt samman några frågeområden som har varit aktuella i svensk politik under senare år. Jag börjar med sysselsättningsfrågorna. Är det något eller några partier som enligt Din mening har en bra politik i [frågeområde]. Är det något eller några partier som har en dålig politik i [frågeområde]?” Tabellen visar andel väljare som på respektive frågeområde själva nämnt att partiet har en bra politik (+) eller en dålig politik (-). Balansmåttet visar andelen bra politik minus andelen dålig politik för varje parti och område.

Tabell 5.12 Andel som röstar på respektive parti bland väljare som anser att partiet har en bra politik (+), varken bra eller dålig (0) och dålig politik (-) på olika politikområden 2002 (procent, effektmått Δ)

	v				s				c				fp				m				kd				mp			
Politikområde	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ	-	0	+	Δ
Sysselsättning	3	6	31	•62	15	30	60	•64	5	5	22	•40	9	12	35	•47	4	9	36	•64	3	8	31	•31	3	7	16	•11
Svensk ekonomi	2	8	42	•37	8	26	59	•93	4	5	25	•35	10	11	42	•57	0	8	38	•105	5	8	32	•28	1	8	30	•11
Skatter	1	7	40	•51	8	31	68	•66	7	4	31	•54	7	10	46	•69	1	7	39	•139	5	6	42	•49	2	6	50	•25
Företagens villkor	4	10	33	•10	15	41	62	•17	6	3	19	•101	9	12	30	•55	4	5	25	•185	9	7	32	•41	2	7	28	•8
Miljö	5	7	27	•39	19	37	57	•22	5	4	14	•70	14	15	24	•11	5	15	25	•5	7	8	25	•22	1	1	11	•671
Energi & kärnkraft	4	8	38	•24	14	36	63	•32	3	4	23	•75	6	13	44	•34	2	9	31	•65	4	8	31	•23	2	5	25	•75
Social trygghet	2	4	32	•136	7	22	55	•128	0	5	30	•30	2	11	42	•61	2	15	56	•19	3	5	30	•108	4	6	19	•19
Äldreomsorg	6	6	32	•53	20	31	63	•57	5	5	28	•28	12	12	36	•48	5	12	58	•24	4	4	25	•138	7	7	8	•7
Sjukvård	4	6	26	•65	18	30	61	•71	5	5	17	•37	9	11	31	•65	4	10	41	•57	3	5	31	•99	6	7	16	•14
Barnomsorg	5	6	28	•65	16	33	57	•55	5	4	23	•58	6	13	31	•43	4	11	36	•36	1	5	25	•115	5	6	21	•21
Skola & utbildning	5	7	31	•44	16	38	60	•41	5	5	18	•32	7	8	32	•120	3	10	30	•54	5	7	27	•46	4	6	24	•20
Moral & etik	4	7	27	•35	23	37	61	•20	4	5	20	•28	10	13	35	•32	5	11	33	•27	2	3	21	•231	2	5	29	•41
Lag och ordning	2	9	24	•21	21	36	60	•35	5	6	10	•13	10	13	33	•41	3	7	23	•122	6	7	23	•43	5	7	8	•7
Jämställdhet	2	3	17	•227	26	35	51	•41	2	5	19	•46	13	12	32	•48	7	13	23	•16	4	8	26	•36	4	6	14	•26
Glesbygd	12	8	19	•12	25	39	61	•11	5	2	11	•242	13	15	33	•7	6	14	47	•7	3	9	34	•8	3	6	26	•30
Utrikespolitik	2	9	29	•23	17	25	52	•92	4	6	12	•16	5	14	36	•33	1	10	31	•62	2	9	20	•18	2	7	18	•13
Bistånd	6	7	28	•44	21	30	57	•49	9	6	18	•15	12	13	33	•38	4	14	38	•16	8	7	28	•44	3	6	23	•23
EU	3	8	34	•38	23	32	50	•48	5	5	18	•29	8	12	38	•51	2	9	33	•81	10	9	16	•14	2	7	22	•25
EMU	4	8	32	•36	28	34	50	•31	3	6	18	•15	5	13	45	•42	3	9	34	•72	10	9	16	•11	2	7	22	•19
Flyktingfrågor	3	6	34	•68	22	31	61	•49	5	6	14	•12	5	10	32	•96	6	12	36	•36	5	8	28	•32	6	6	24	•16
USAs krig mot terrorism	5	6	27	•72	27	35	41	•45	3	6	10	•18	12	16	22	•19	2	12	27	•41	2	9	18	•24	4	7	13	•17
Palestinakonflikten	8	6	33	•50	30	35	42	•31	5	6	10	•5	8	16	33	•12	4	13	35	•16	6	8	32	•24	4	7	24	•14
NATO	4	8	38	•33	16	34	52	•31	0	6	18	•12	12	14	38	•22	0	11	37	•50	4	9	24	•11	3	6	44	•22

Vårt effektmått (Δ) visar hur stor betydelse väljarnas värderingar av partiernas politik har haft på röstningssannolikheten. Effektmåttet beräknas i två steg. Röstningssannolikheten bland väljare som värderar partiet positivt divideras med röstningssannolikheten bland väljare som värderar partiet neutralt (0). Då erhålls en kvot som indikerar hur mycket sannolikheten att rösta på partiet förändras om vi rör oss från neutrala till positiva värderingar av partiets politik. I steg två multipliceras kvoten med procentandelen väljare som tyckte att partiet hade en bra politik på området (resultaten hämtade från tabell 5.11). För att erhålla höga värden på effektmåttet krävs två saker: För det första skall en stor andel väljare bedöma partiets politik som bra på det aktuella området. För det andra skall sannolikheten att rösta på partiet vara avsevärt högre bland väljare som värderar partiet positivt än som värderar partiet neutralt.

Resultaten i tabell 5.12 sammanfattar mycket tydligt vilka som var partiernas mest vägvinnande politikområden i samband med 2002 års riksdagsval. De två politikområden som gav mest draghjälp åt partierna när det gäller att locka till sig väljare var för vänsterpartiet jämställdheten och den sociala tryggheten; för socialdemokraterna social trygghet och svensk ekonomi; för centerpartiet glesbygden och företagens villkor; för folkpartiet skola och utbildning samt flyktingfrågor; för moderaterna skatterna och företagens villkor; för kristdemokraterna etik och moralfrågor samt äldreomsorg. För miljöpartiet, slutligen, erbjöd miljöfrågorna och energi- och kärnkraftsfrågor viktig draghjälp i valet 2002.

Omständigheternas partival

Fyrkampen är över. Dags att sammanfatta resultaten av våra analyser. Varför slutade 2002 års val som det gjorde? Hur väl kan vi besvara den frågan med hjälp av de fyra statsvetenskapliga modellerna för partikonkurrens och väljarbeteende?

Socialdemokraterna blev en segrare i 2002 års riksdagsval. Den mer långsiktiga förklaringen till segern är att socialdemokraterna vidmakthållit en strategiskt fördelaktig position i mitten av svensk politik. Ideologiskt och åsiktsmässigt står s nära många väljare i många frågor. Analysen av väljarnas skäl för röstning visar att regeringspartiet har en bredare sakfrågeprofil än något annat parti – det finns många skäl att rösta på partiet. Socialdemokraterna vann alltså på närhet och på en bred valrörelseagenda, men även på sakfrågekompetens och personkompetens: Väljarnas mycket positiva bakåtblickande utvärdering av socialdemokraternas politik – särskilt på områdena ekonomi, social trygghet

och utrikespolitik – bidrog. Statsminister Persson uppfattades avsevärt starkare än det borgerliga huvudalternativet Lundgren.

Den övriga valrörelsedramatiken gällde väljarförskjutningarna inom det borgerliga blocket, i huvudsak de 250 000 väljare som moderaterna förlorade till folkpartiet mellan 1998 och 2002. Här tycks skattesänkningar och integrationspolitik ha spelat en huvudroll för utfallet.

Folkpartiets succéval och moderaternas katastrofval kan inte förklaras av att det ägt rum avgörande ideologiska vänster-högerförskjutningar mellan 1998 och 2002. I det här avseendet har nämligen den senaste fyraårsperioden varit mycket odramatisk. Men *indirekt* kan vänster-högerrörelser i partisystemet ändå haft betydelse för väljarströmmarna. Moderaternas förluster vänsterut kan eventuellt förklaras av att m under en längre tid varit vänstertungt: Merparten av moderaternas väljare har ideologiskt stått till vänster om partiet under de senaste tio-femton åren. Tolkat med en närhetsröstningsmodell leder en sådan situation till stora påfrestningar på relationerna mellan väljarna och partiet. Till slut måste anomalin få konsekvenser i form av väljarförluster. Utspelet om omfattande skattesänkningar under valrörelsen stadfäste partiets flankposition längs vänster-högerdimensionen. I frånvaro av en riktigt populär partiledare och utmanare till statsministerposten (läs Carl Bildt) kan sådana valbudskap ha fått många allmänborgerliga väljare att ompröva sin moderata röst.

Våra analyser av väljarströmmarna visar att väljarna uppfattade folkpartiets nya integrationspolitiska program som en tydlig positionsförflyttning längs flykting- och invandringsdimensionen. I synnerhet uppfattades språktestförslaget som att fp intagit en mer restriktiv hållning. Fp-väljarna är alltjämt den mest toleranta av de borgerliga partiernas väljargrupper. Samtidigt är förändringen mot tidigare mycket tydlig: fp-väljarna är klart mindre toleranta än vad de varit tidigare.

Invandrings- och flyktingpolitiken nämndes som viktig för partivalet av var tionde väljare. Frågan var alltså egentligen ingen stor valfråga 2002. Men i de trakter av den ideologiska spelplanen där folkpartiets och moderaternas väljare finns blev flyktingfrågan viktig för väljarströmmarna. Här associerade väljarna det utomordentligt populära språktestförslaget till fp, medan det något mindre populära förslaget om långtgående skattesänkningar associerades till m. Tydlighet i invandrings- och flyktingfrågorna blev en triumf för folkpartiet. För moderaterna blev tydlighet om skatterna istället en black om foten. Tydligt genomslag under valrörelsen tycks vara nödvändigt men ej tillräckligt för elektoral framgång.

När det gäller sakkompetens uppfattade väljarna att folkpartiet hade den bästa invandrings- och flyktingpolitiken av alla partier 2002. Moderaternas hemmaplansfråga skattepolitiken bedömdes samtidigt endast som näst bäst efter socialdemokraterna. Skatterna upplevdes heller inte som en särskild viktig fråga för andra väljare än moderaternas egna. Väljarnas bedömningar av de båda partiernas personkompetens visar att Bo Lundgren inte uppfattades som någon fähig utmanare till statsministerposten. Av allt att döma gjorde inte Lars Leijonborg det heller. Av de båda föga populära partiledarna Leijonborg och Lundgren var Leijonborg dock den minst ogillade.

De kvarvarande intrycken från analyserna i det här kapitlet är att det finns ett stort behov att gifta samman olika modeller för partikonkurrens och väljarbeteende. Mycket talar för att det är vissa kombinationer av de fyra mekanismerna – närhet, agenda, tydlighet och kompetens – som representerar nyckeln till framgång i moderna svenska valrörelser. Vi behöver utveckla analysstrategier som ger oss möjlighet att samtidigt uppskatta de direkta och samspelande effekterna av partiernas valbudskap och kommunikationsstrategier under valrörelserna.

Kapitel 6

Verkligen väljande väljare

”Väljarna har börjat välja”. Uttrycket myntades på 1980-talet av statsvetarna Richard Rose och Ian McAllister (1986) och var en direkt hänvisning till utvecklingen mot minskad klassröstning i Storbritannien. De menade att i tider av stark klassröstning föranledde beslutet om vilket parti väljarna ville stödja inte någon större vånda för väljarna. Partivalet var en självklar manifestation av grupplojalitet. Den minskade klassröstningen gjorde dock valen mer öppna. Fler väljare ägnade sig åt att självständigt utvärdera och jämföra alternativen. Väljarnas röstningsbeslut innebar mer av verkligt väljande.

Resultaten från analyserna i bokens inledande kapitel tjänar som en utmärkt illustration av den generella förskjutning i förklaringskraft som Rose och McAllister identifierade och som kan iakttas i alla äldre västerländska demokratier. Traditionella förklaringar till partival – såsom socioekonomisk struktur, skiljelinjer och partiidentifikation – har långsamt minskat i betydelse till förmån för förklaringar som ligger närmare partivalet i valforskarnas orsakstratt – *funnel of causality* (Campbell, Converse, Miller & Stokes 1960; Miller & Shanks 1996). Man menar att korttidsfaktorer spelar en allt viktigare roll i förklaringar av individuellt röstningsbeteende. Faktorer som påverkar röstningsbeteendet på kort sikt – under de allt viktigare valrörelserna – får ökat spelrum på bekostnad av långsiktigt verkande faktorer som gruppidentitet och politisk socialisation.

Förändringarna av väljarbeteendet i industrialiserade västdemokratier ställer inte bara högre krav på väljarna som individer. De innebär samtidigt en större utmaning för väljarforskare! Det behövs nya modeller och analytiska redskap som är anpassade till att förklara väljarbeteendet hos den stadigt växande gruppen rörliga väljare som inte på förhand har någon stark känslomässig bindning till något parti och som fattar sitt röstningsbeslut allt närmare inpå valdagen. Varför röstar dessa väljare som de gör?

Den partiuppsättningsmodell som används i det här kapitlet är ett försök att möta de ökade krav som ett starkt individualiserat röstningsbeteende ställer på våra möjligheter att kunna ge giltiga förklaringar till varför väljare röstar som de gör. Här presenteras inledningsvis huvud-

idén bakom partiuppsättningsmodellen. Därefter prövas modellen på svenska riksdagsval under den senaste tjugoårsperioden.

Partier man kan tänka sig att rösta på

Partiuppsättningsmodellen syftar till att på ett mer realistiskt sätt än i många tidigare modeller efterlikna de beslutsprocesser som väljare i flerpartisystem genomgår i samband med moderna valrörelser. Huvudidén är att skapa möjligheter att pröva under vilka omständigheter olika korttidsfaktorer har betydelse för utfallet av beslutsprocesserna.

Partiuppsättningsmodellen vilar på föreställningen att många av dagens väljare inte betraktar sig själva som anhängare till något särskilt parti utan har fler än ett parti som de *kan tänka sig* att rösta på. De har en egen partiuppsättning (*party set*) som kan bestå av två, tre, fyra eller kanske ännu fler tolererade alternativ (Oscarsson, Gilljam & Granberg 1997; Oscarsson 2000).

När valrörelsen inleds har väljarna sedan länge sorterat ut vilka av partierna som ingår i deras partiuppsättning. I huvudsak sker denna första sortering med utgångspunkt från stabila ideologiska predispositioner – i första hand vänster-högerideologi. Utrangeringen av icke tänkbara röstningsalternativ är rationell eftersom det sparar väljarna tid och kognitiva resurser under valrörelserna då en mycket stor mängd politisk information på kort tid skall inhämtas och värderas.

Sent i valrörelsen fattas till slut beslutet att rösta på ett av partierna i den egna personliga uppsättningen av tolererade alternativ. Målet med partiuppsättningsmodellen är att erbjuda generella förklaringar till varför en väljare med exempelvis trepartiuppsättningen ABC till slut väljer att rösta på parti A och inte på parti B eller C. Vilka slags jämförelser och värderingar av alternativen är mest betydelsefulla för utfallet av väljarnas beslutsprocesser? Beredskap att besvara sådana frågor är nödvändig för att förstå varför enskilda partier drabbas eller belönas av ökad rörlighet och korttidsmobilisering under valrörelserna.

Tvåstegsprocessen – att först sortera ut partier som ingår i partiuppsättningen och därefter välja ut ett parti från denna partiuppsättning – leder osökt tankarna till ett konsumentorienterat politiskt beteende. Och tvåstegsprocessen kan mycket väl jämföras med beslutsprocessen hos en konsument som går till varuhuset för att köpa tvättmedel.[1] Vår

[1] Inom konsumentbeteendeforskningen finns direkta paralleller till partiuppsättningsmodellen, och här finns mycket inspiration att hämta för studier av väljares val av partier från en uppsättning tolererade alternativ. Motsvarigheten till partiuppsättning kallas van-

konsument vägleds av en 'grön' ideologi, nämligen att värna miljön och sträva efter ett ekologiskt hållbart samhälle. Därför är alla icke-miljövänliga alternativ avfärdade redan innan konsumenten ens kommer in i varuhuset. Väl inne ibland hyllorna står valet därför mellan de miljövänliga tvättmedlen. Vilket tvättmedel som slutligen inhandlas kan bero på en lång rad andra saker än grön ideologi; det valda tvättmedlet kanske är det billigaste eller mest väldoftande, det kanske är praktiskt förpackat eller står mest lättillgängligt på hyllorna i affären. Konsumenten kanske har blivit rekommenderat tvättmedlet av en vän, köper tvättmedlet av gammal vana eller känner igen märket från TV-reklamen.

Föreställningen om att väljare kan ha många röstalternativ som ligger inom det möjligas gräns hämtar inspiration både från äldre socialpsykologi och från moderna kognitiva modeller för opinionsbildning. De socialpsykologiska teorier som är mest relevant i analyser av partiuppsättningar är social bedömningsteori (*social judgment theory*). Enligt denna teori kan individers attityder till olika objekt – som till exempel politiska partier – delas in i tre regioner eller 'zoner': en acceptans-zon (*latitude of acceptance*), en neutral zon (*latitude of noncommitment*) och en avståndstagande-zon (*latitude of rejection*).[2]

Inom en persons acceptansregion kan ett särskilt parti visserligen vara mest omtyckt, men även andra partier är accepterade och värderas positivt. Det är förstås dessa partier som ingår i personens partiuppsättning (*party set*). När en väljare skall bestämma sitt partival står valet mellan dessa accepterade partier. När en väljare beslutar sig för att byta parti mellan två val eller under en valkampanj är det därför sannolikt att valet faller på något annat av de partier som befinner sig inom acceptans-zonen, det vill säga ingår i väljarens partiuppsättning.

Hur många och vilka partier ingår i svenska väljares partiuppsättningar? Det finns förstås många tänkbara sätt att operationalisera vilka partier som faller inom en väljares acceptans-zon. Så länge vi använder de svenska valundersökningarna är vi hänvisade till att använda ett affektionsorienterat mått: den elvagradiga ogillar-gillarskalan som går från -5 (ogillar starkt) till +5 (gillar starkt). Alla partier som väljarna

ligen för *consideration set* och innehåller de varumärken i produktkategorin som kunden tar i särskilt beaktande (Kardes 2002).

[2] Den relativa storleken på dessa zoner (det vill säga antalet objekt som faller inom varje zon) har visat sig variera på ett systematiskt sätt. När engagemanget blir starkare växer avståndstagandezonen medan den neutrala zonen krymper (Sherif & Hovland 1961; Sherif, Sherif & Nebergall 1965). Väljare som är starkt politiskt engagerade tenderar alltså att ha fler partier som de absolut inte kan tänka sig att rösta på. Mindre engagerade väljare har relativt sett fler partier i den neutrala zonen.

värderar högre än den neutrala nollpunkten räknar vi in i väljarnas partiuppsättningar. Storleken på väljarnas partiuppsättningar under perioden 1982-2002 redovisas i tabell 6.1.

Med vald operationalisering har den typiska partiuppsättningen bestått av inte mindre än tre partier under perioden 1982-1998 (26-30 procent) och av fyra partier i samband med det senaste riksdagsvalet 2002 (30 procent).[3] Det genomsnittliga antalet partier i väljarnas partiuppsättningar har ökat från 2.8 till 3.8 under den senaste tjugoårsperioden. Den största ökningen skedde 1991, det vill säga samtidigt som andelen partibytare mellan valen ökade snabbt från 20 till 30 procent. Under samma period har affektionsavståndet i skalstegsenheter mellan det högst och det näst högst betygsatta partiet minskat. Det blir allt trängre i toppen av väljarnas partipreferensordningar. Frågan vi ställer oss är vilken slags valrörelseinformation väljarna använder som *tiebreaker* när de aktivt väljer att rösta på ett av sina lika omtyckta alternativ.

Tabell 6.1 Storleken på svenska väljares partiuppsättningar 1982-2002 (procent, medeltal)

antal partier i partiuppsättningen	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
0 partier	3	2	2	1	2	3	2
1 parti	16	7	7	4	6	10	4
2 partier	25	21	19	13	15	23	12
3 partier	26	29	28	27	26	30	23
4 partier	17	22	25	26	27	18	30
5 partier	9	13	13	19	16	10	17
6 partier	3	4	4	7	6	4	9
7 partier	1	1	2	3	2	2	3
summa procent	100	100	100	100	100	100	100
antal svarande	2 174	2 255	2 080	1 957	1 968	1 642	1 809
genomsnitt	2.8	3.3	3.3	3.7	3.5	3.8	3.8

Kommentar: Resultaten är hämtade från svenska valundersökningar under perioden 1982-2002. För att uppnå jämförbarhet över tid har inte ny demokrati medtagits i beräkningarna. Antalet partier i partiuppsättningarna bygger därför på väljarnas evalueringar av sju partier, vänsterpartiet, socialdemokraterna, centerpartiet, folkpartiet, moderaterna, kristdemokraterna och miljöpartiet. I analysen ingår endast de intervjupersoner som värderat samtliga sju partier och dessutom röstat på någon av de sju partierna.

Vilka partier som ingår i väljarnas partiuppsättningar är förstås högst individuellt. Här slår individualiseringen bland väljarna till med full

[3] Det mesta tyder på att antalet partier i partiuppsättningarna överskattas om man använder ogillar-gillarskalan för att identifiera omtyckta partier. På mer direkt ställda frågor om vilka partier väljarna kan tänka sig att rösta på blir partiuppsättningarna klart mindre. Den genomsnittlige väljaren har då drygt två partier i sin uppsättning. Konsekvenserna av en alltför frikostigt vald gräns för vilka partier som ingår i partiuppsättningarna är inte uppenbara. Fler jämförelser krävs för att få en uppfattning om hur olika operationaliseringar fungerar.

kraft. Hela 128 olika kombinationer är empiriskt representerade. Topplistan över de tio vanligaste partikombinationerna bekräftar ett av de viktiga grundantagandena bakom modellen, att partiuppsättningar i huvudsak formas av stabila predispositioner såsom vänster-högerideologi och partiidentifikation. De renodlade inomblocksuppsättningarna dominerar.[4] Partier som står ideologiskt nära varandra tenderar att återfinnas i samma uppsättningar. Undantag finns förstås. Somliga har mer udda kombinationer av partier i sina uppsättningar, t ex m–mp eller v–kd. Partiuppsättningsmodellen diskriminerar inte de mer ovanliga partipreferenserna utan tar detta uttryck för ökande individualisering på allvar.

Partiuppsättningsmodellen gör anspråk på att kunna förklara den individuella röstningshandlingen hos en växande skara självständiga, svagt grupp- och partiidentifierade och partipolitiskt otrogna väljare. Det finns därför skäl att kort diskutera skillnader och likheter med andra, mer etablerade förklaringsmodeller. Den mest välkända är sannolikt den socialpsykologiskt orienterade partiidentifikationsmodellen.

Partiidentifikationsbegreppet uppfanns av amerikanska socialpsykologer under 1950-talet och blev hörnstenen i den så kallade Michiganmodellen (Campbell, Converse, Miller & Stokes 1960). Inspirationen hämtades bland annat från Sigmund Freuds användning av begreppet fadersidentifikation (Wängnerud 1993). Enligt Michiganmodellen grundläggs en stark känslomässig bindning till ett parti i unga år genom politisk socialisation i familjen. Denna djupt rotade känsla av anhängarskap till ett visst parti blir sedan starkare och starkare under livets gång. I normalfallet resulterar anhängarskapet i en faktisk röst på partiet i samband med valen. Endast i extrema och enstaka undantagsfall kan lojaliteten mot det egna partiet tillfälligt åsidosättas, demokraten röstade på republikanerna eller tvärtom (se t ex Anker 1992).

Det skall med en gång sägas att grundidén om att väljare i flerpartisystem har en uppsättning partier som de kan tänka sig att rösta på inte är ny. Tankegångarna föddes redan under 1960-talet när europeiska väljarforskare försökte applicera det amerikanska partiidentifikationsbegreppet i sina egna länder. Att såväl teori som metodologi var anpassade för ett amerikanskt tvåpartisystem skapade stora problem redan

[4] De tio vanligaste partiuppsättningarna för hela perioden 1982-2002 har varit den borgerliga fyrpartiuppsättningen c-fp-kd-m (5,2 procent), följt av den socialistiska tvåpartiuppsättningen v-s (5,0 procent), v-s-mp (4,6 procent), enpartiuppsättningen s (4,5 procent), c-fp-m (3,7 procent), c-fp-kd-m-mp (3,4 procent), v-s-c-mp (3,1 procent), fp-m-kd (2,9 procent), v-s-c-fp-mp (2,6 procent) och sexpartiuppsättningen s-c-fp-m-kd-mp (2,2 procent).

från början (Butler & Stokes 1969; Särlvik 1970; Borre & Katz 1973; Crewe 1976; Thomassen 1976; Holmberg 1981). Av partiidentifikationsbegreppets båda komponenter – styrka och riktning – har det egentligen bara varit styrkekomponenten som haft någon tillämpning i europeisk väljarforskning.[5]

Även om partiidentifikationsbegreppet lever vidare i analyser av väljarbeteende finns idag goda skäl att åter diskutera idén om känslomässigt anhängarskap. De teoretiska föreställningarna från tidigt 1960-tal utmanas av de allt rörligare väljarna. Kärnan i partiidentifikationsmodellen – det affektiva anhängarskapet till ett parti – är mindre relevant för nya generationer väljare, även bland politiskt intresserade personer som tidigt utvecklar ett stabilt röstande på ett visst parti.[6]

Att andelen faktiska partibytare nu ökar också bland väljare som alltjämt tillstår att de betraktar sig som anhängare av ett visst parti är ännu en viktig indikation på att anhängarskap inte betyder samma sak idag som för trettio år sedan (jfr tabell 11.9). Dagens självbekännande partianhängare är fortfarande rätt hängivna när vi ser till muntliga bekännelser, men inte längre när det gäller faktiskt beteende. Det verkar alltså ha gått inflation i partianhängarskapet. Att kalla sig anhängare tycks vara mer urvattnat idag än för trettio år sedan.

Det kan alltså finnas anledning att se med nya ögon också på de väljare som röstar på samma parti i val efter val. I Sverige motsvarar denna grupp fortfarande sjuttio procent av väljarkåren. Men stabiliteten i partival behöver inte nödvändigtvis vara uttryck för stabila känslomäs-

[5] Under 1970-talet presenterade europeiska valforskare forskningsresultat som var helt oförenliga med den ursprungliga Michiganmodellen. Holländska väljarforskare kunde konstatera att det fanns väljare som identifierade sig med fler än ett parti (van der Eijk & Niemöller 1983) och att partivalet var mer stabil än partiidentifikationen (Thomassen 1976), se dock Holmberg 1994. I Frankrike var de partiidentifierades skara liten, mest på grund av frekventa om- och nybildningar av partier. Istället fann forskarna en utbredd ideologisk vänster-högeridentifikation; de franska väljarna tycktes i första hand identifiera sig starkt med en viss ideologisk position snarare än ett visst parti. Det är en sådan ideologisk identifikation snarare än identifikation med ett visst parti som är utgångspunkten för partiuppsättningsmodellen.

[6] Den värme i bröstet som den partiidentifierade väljaren enligt Michiganmodellen känner inför sitt parti jämförs ofta med relationen mellan supportern och fotbollslaget. Jämförelsen haltar såtillvida att medborgerliga manifestationer av starka känslomässiga förhållande till partierna i dag är betydligt mer sällsynt än körsången från frälsta fotbollssupportrar. För många moderna, självständiga, kognitivt mobiliserade, individualiserade och konsumentorienterade väljare kan det tvärtom uppfattas som ett stort nederlag att bekänna ett känsloladdat affektivt anhängarskap till ett politiskt parti. Att bekänna något sådant riskerar att förmedla ett intryck av viljelös underkastelse och brist på självständighet.

siga bindningar och inte heller uttryck för en passiv vaneröstning; med mer rationalistiska glasögon beror denna höga stabilitet helt enkelt på att dessa väljares aktiva beslutsprocesser gång på gång slutar på samma sätt. Även om röstningsbeslutet blir detsamma som vid ett föregående val behöver inte grunden för beslutet nödvändigtvis vara densamma. En och samma väljare kan taktikrösta i ett val, sakfrågerösta i ett annat och rösta på en omtyckt partiledare i ett tredje. Det kan fortfarande röra sig om röstning på samma parti. Men olika saker fäller avgörandet beroende på omständigheterna.

En analys som tar sin utgångspunkt i en partiuppsättningsmodell antas kunna rekonstruera väljarnas faktiska beslutsprocesser på ett mer realistiskt sätt än en mer konventionell partiidentifikationsmodell. Det är t ex inte ett särskilt realistiskt antagande att alla väljare genomför en separat kalkyl för samtliga till buds stående alternativ i samband med ett val. Med det här perspektivet kan de individuella beslutsprocesserna se mycket olika ut för olika väljare, helt i linje med de idéer som förs fram i mer sentida opinionsbildningslitteratur: För väljare med enpartiuppsättningar handlar kanske röstningsbeslutet egentligen om huruvida han eller hon överhuvudtaget skall gå och rösta. För väljare med tvåpartiuppsättningar står valet mellan två alternativ (Skall jag rösta på moderaterna eller kristdemokraterna?), för väljare med trepartiuppsättningar står valet mellan tre alternativ (Skall jag rösta på miljöpartiet, socialdemokraterna eller vänsterpartiet?), och så vidare. Partiuppsättningsmodellen bejakar det faktum att alla väljares beslutssituation faktiskt inte ser likadana ut.

Analyser av partiuppsättningar kan ta hänsyn till att olika väljare står inför olika slags beslutsprocesser och använder sig av olika beslutsstrategier. Det är inte särskilt vågat att tänka sig att väljarna söker och utnyttjar sig av olika politisk information beroende på hur stora partiuppsättningar de har (form) eller vilka kombinationer av partier som ingår i deras partiuppsättningar (innehåll). Till exempel kan partiledaregenskaper vara avgörande för väljare med en viss partiuppsättning samtidigt som ståndpunkter i NATO-frågan är betydelsefull information för väljare med en annan partiuppsättning. Att kunna ta hänsyn till sådana omständigheter öppnar möjligheter att empiriskt pröva relativt avancerade hypoteser om vad som påverkar individuella väljares röstningsbeslut i flerpartisystem. En krångligare verklighet med ett starkt individualiserat röstningsbeteende kräver att vi utvecklar flexiblare och mer mångfacetterade analysmodeller.

Från väljare till beslutsprocesser

Vårt syfte är att förklara röstningsbeteendet hos väljare som har fler än ett parti i sin partiuppsättning. Varför väljer en individ med partiuppsättningen ABC till slut att rösta på parti A och inte på parti B eller C? Ett attraktivt sätt att angripa en sådan problemställning är att byta analysenhet från *väljare* till *beslutsprocess* som representeras av par av parti-väljare. Att konstruera nya analysenheter (dyader av partier-väljare) på det här sättet kallas för *stacking* på engelskt metodspråk.[7] Man staplar helt enkelt individers röstningsprocesser på varandra och bygger därmed en ny datamatris (se figur 6.1). I den nya större datamatrisen blir varje väljare representerad lika många gånger som hon har partier i sin partiuppsättning.[8]

En konsekvens av en sådan operation är att vi kan skapa en binär beroende variabel som beskriver variationen i tänkbara utfall av väljarnas olika överväganden eller beslutsprocesser. De tänkbara utfallen på den beroende variabeln är nämligen bara två – antingen slutade beslutsprocessen med att väljaren ifråga valde partiet (1) eller så blev partiet inte valt (0). Därefter är fältet öppet för att pröva idéer om vilka faktorer och omständigheter som generellt sett ökar respektive minskar sannolikheten för att väljaren och partiet finner varandra. De omedelbara analytiska fördelarna med denna metodologiska operation är att vi kan försöka imitera de partijämförelser vi tänker oss att rationella väljare ägnar sig åt. Enligt partiuppsättningsmodellen värde rar väljarna nämligen inte partierna *ett i taget* på basis av på förhand uppställda kriterier.

---

[7] Staplingsförfarandet innebär en omviktning av datamaterialet. Väljare med sjupartiuppsättningar kommer t ex att vara representerad sju gånger i det nya datasetet medan väljare med tvåpartiuppsättningar endast är representerad två gånger. Det är förstås sunt att fråga sig vad detta kan ha för konsekvenser för tolkningen av resultaten? Till att börja med kan resultaten fortfarande betraktas som representativa, inte för svenska väljare, men väl för svenska väljares beslutsprocesser (som är den nya analysenheten).[7] Det handlar fortfarande om ett representativt urval av alla de beslutsprocesser som ägde rum bland svenska väljare under perioden. Risken för nivåfelslut kan motverkas genom att konsekvent kontrollera resultaten för det faktum att väljare har olika stora partiuppsättningar. Det är därmed möjligt att spåra om en förklaringsfaktor har olika stark effekt i grupper med olika stora partiuppsättningar. Hypotetiskt kan t ex effekten av storleksröstning samtidigt vara stark bland väljare med fem-, sex- och sjupartiuppsättningar och helt obefintlig bland väljare med två- och trepartiuppsättningar.

[8] Staplingsmetodologin har tidigare tillämpats framgångsrikt bl a i en länderkomparativ studie av väljarbeteende i samband med Europaparlamentsvalen 1989 och 1994 (se van der Eijk & Franklin 1996). Staplade dataset bör inte förväxlas med sammanslagna dataset (*pooled datasets*). I sammanslagna dataset ökas antalet analysenheter genom att slå samman många undersökningar (från olika länder eller olika tidspunkter) – såsom vi gjort i flera analyser i den här boken – men det då handlar fortfarande om samma analysenhet. I det här kapitlet analyseras en datamängd som är *både* staplad och sammanslagen.

Beslutsprocesserna innefattar medvetna *jämförelser* av olika egenskaper hos alternativen. Att något av partierna i partiuppsättningen slutligen avgår med segern måste ju bero på att det bedömts ha varit bättre än de andra partierna i något avseende. För att efterlikna sådana mellanpartijämförelser behöver vi kunna specificera dem i form av så kallade *relativa variabler* (jfr Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2003:kapitel 3).

Figur 6.1 Illustration av staplad datamängd

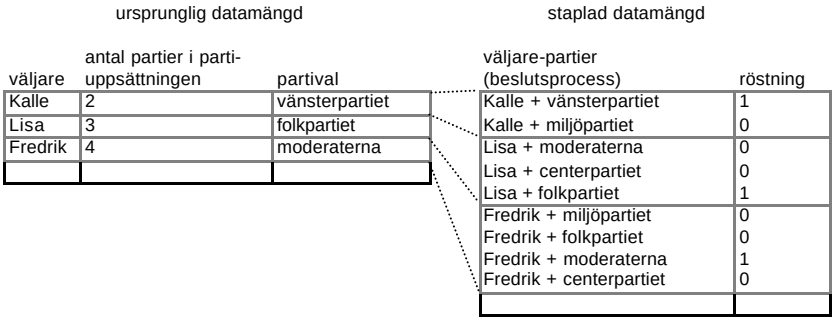

Väljarna jämför alternativen

Vilka partijämförelser ägnar sig väljarna åt för att skilja ut ett röstningsalternativ från en uppsättning ungefär lika tolererade alternativ? Här ger väljarbeteendelitteraturen förstås många svar på vilka korttidsfaktorer som antas kunna påverka väljarnas beslutskalkyler nära inpå riksdagsvalen. Vi begränsas något av att det inte är möjligt att finna goda operationaliseringar på alla de korttidsfaktorer vi kan tänka ut i tillgängligt material.

I det här sammanhanget har vi dock möjlighet att systematiskt undersöka de oberoende effekterna av inte mindre än fem olika partijämförelser vi hypotetiserar att väljarna ägnar sig åt nära inpå valen: (i) *ideologijämförelser* (”… partiet står närmare mig längs den ideolo giska vänster-högerdimensionen än de andra partierna i min partiuppsättning”), (ii) *storleksjämförelser* (”… partiet är störst av partierna i min uppsättning”), (iii) *sakkompetensjämförelser* (”… partiet har den bästa politiken i frågor som jag själv tycker är viktiga”), (iv) *partiledarjämförelser* (”Jag valde partiet eftersom jag gillar partiets ledare bättre än ledarna för de andra partierna i min partiuppsättning”) och (v) *medgångsröstning* (”Jag valde partiet eftersom det har mest opinionsmässig medvind av partierna i min uppsättning”). För att rätt uppskatta effek-

terna av dessa partijämförelser behöver vi också kunna skilja ut de väljare som ägnar sig åt vi) *vaneröstning* (”Jag röstade på partiet i min partiuppsättning eftersom jag brukar rösta på partiet”).

(i) Hypotesen om *ideologisk närhetsröstning* har redan introducerats i föregående kapitel (Downs 1957). Vi förväntar oss att sannolikheten att rösta på ett parti ökar ju kortare väljarna uppfattar det ideologiska avståndet till ett parti. I partiuppsättningsmodellen antas vänster-höger-ideologi vara den viktigaste förklaringen till varför väljarnas partiuppsättningar innehåller de partier som de gör. Det medför förstås att de allra flesta väljare har ideologiskt mycket närstående partier i sin partiuppsättning. I vad mån väljarna utnyttjar sig av vänster-högerideologi också för att slutgiltigt välja ett parti från sin partiuppsättning är en mer öppen fråga. Hur stor betydelse har egentligen ideologijämförelser i det korta perspektivet?

(ii) Fenomenet *storleksröstning* har vi inte tidigare diskuterat. Väljare som väljer att rösta på det största partiet i sin partiuppsättning, kanske trots att flera av de andra partierna kanske bättre uppfyller kraven på t ex ideologisk närhet definierar vi som storleksröstare. Storleksröstning har tidigare visat sig vara närvarande i europeiska väljares röstningsbeteende och går vanligen under beteckningen *instrumentell röstning* (van der Eijk & Franklin 1996).[9] I teorin finns flera tänkbara bevekelsegrunder för storleksröstning. Ett skäl är att väljaren gör bedömningen att ett stort parti har bättre möjligheter än ett litet parti att faktiskt genomföra sina förslag efter valet. Röstningsbeteendet är instrumentellt så till vida att väljarens beslut att storleksrösta vilar på en värdering av regeringsduglighet och pålitlighet hos de olika partierna. Ett parti som står hyfsat nära den egna ideologiska positionen och som har stora möjligheter att få gehör för sin politik efter valet kan alltså vara ett bättre val än ett parti som står ideologiskt närmare men som helt säkert aldrig kommer att få gehör för sin politik. I flerpartisystem tenderar större partier att spela en tyngre roll i koalitionsbildning och regeringsformering efter valen.

Okontrollerat för andra faktorer är storleksförklaringar tautologiska: i utgångsläget verkar det rätt korkat att vilja undersöka i vad mån väl-

[9] Även i svenska väljares röstningsbeteende finns spår av storleksröstning. Många svenska väljare röstar uppenbart på partier som inte står dem ideologiskt närmast (Oscarsson 1998). Det typiska mönstret är att väljare som enligt närhetsröstningsmodellen ’borde’ rösta på vänsterpartiet eller miljöpartiet istället röstar på socialdemokraterna eller att väljare som ’borde’ rösta på kristdemokraterna eller folkpartiet istället röstar på moderaterna. De två huvudalternativen i regeringsfrågan drar alltså till sig fler väljare än vad de borde ha gjort givet sina ideologiska positioner.

jare tenderar att rösta på partier som väljare tenderar att rösta på. Det är när vi kontrollerat för andra viktiga förklaringar som eventuellt kvarstående direkteffekter av storleksröstning blir intressanta. Allt annat lika (jämförelser av ideologisk närhet, sakkompetens och partiledare), hur vanligt är det då att väljarna väljer det *största* partiet av de partier som ingår i uppsättningen?

iii) *Sakkompetensjämförelser*. Väljarnas bedömningar av partiernas politik på olika områden räknar vi också in bland de betydelsefulla korttidsfaktorer som påverkar röstningsbeteendet. De områden som vi kunnat studera under hela perioden är sju till antalet: sysselsättning, miljö, skatter, ekonomi, utrikes- och säkerhetspolitik, social välfärd/sjukvård samt familjepolitik. Väljarna har fått bedöma partiernas politik (bra-dåligt) inom ett område i taget. Vi har summerat deras bedömningar i ett index och sedan återskapat den partijämförelse som vi antar att väljarna gör. Om det finns ett parti i väljarens partiuppsättning som generellt bedömts ha en bättre politik på dessa sju områden än något av de andra så bör detta parti enligt hypotesen också gå vinnande ur striden. I varje fall om sådana sakkompetensjämförelser är betydelsefulla för partivalet (Petrocik 1996).

Eftersom politikområden tenderar att vara olika viktiga för olika väljare har vi kompletterat sakkompetensjämförelsen med ytterligare en förklaringsfaktor där vi tagit hänsyn till sakfrågans viktighet (*saliency*) i väljarnas partikalkyl. Partijämförelserna går till på samma sätt men här räknar vi endast positiva och negativa partibedömningar på just de områden (maximalt tre) som varje individ själv, på en helt öppen fråga, nämnt som en viktig fråga för deras röstningsbeteende (jfr tabell 5.6). Båda varianterna av sakkompetensjämförelser – en generell och en mer specifik – kommer att ingå i våra analyser. Frågan är i vilken utsträckning väljarnas jämförelser av partiernas politik har direkta effekter på det slutgiltiga partivalet?

iv) *Partiledarjämförelser*. Vi vill också redan i det här kapitlet pröva den populära idén om att väljare i stor utsträckning låter sina röstningsbeslut vila på jämförelser av de olika partiernas ledare – en idé som vi kommer att ägna ett helt kapitel åt senare i boken (se kapitel 7). Under valrörelserna är exponeringen för partiledarna mycket stor. Om man inte följt med i politiken under mellanvalsperioderna hjälper den intensiva mediebevakningen till att låta väljarna stifta närmare bekantskap med partiledarna. Om det är i något sammanhang vi har möjlighet att kunna identifiera effekterna av sådana *partiledarjämförelser* är det med hjälp av partiuppsättningsmodellen.

När man skall uppskatta partiledareffekter är det alltid nödvändigt att kontrollera för väljarnas partievalueringar (jfr kapitel 7). I annat fall överskattas direkteffekterna av väljarnas partiledarbedömningar. De kommande analyserna vilar på antagandet att endast de väljare som har två lika omtyckta partier i sin partiuppsättning ägnar sig åt partiledarjämförelser. Att jämföra partiernas ledare med varandra är ett sätt att bryta det dödläge som uppstår när väljarna gillar två partier lika mycket. Är det så att väljarna tenderar att rösta på partiet som har den mest uppskattade partiledaren, alldeles oavsett ideologisk närhet, sakkompetensbedömningar eller partistorlek?

v) *Medgångsröstning* innebär att väljare när de har svårt att skilja partierna åt ideologiskt eller sakpolitiskt väljer att rösta på ett parti som för närvarande har opinionsmässig medvind. Det handlar här om en verklig korttidspåverkan av opinionsläget. Väljarna förväntas ta hänsyn till – direkt eller indirekt – hur det går för partierna i opinionsmätningarna inför valet när de väljer parti. Sådana opinionsvindseffekter – väljarna väljer parti efter partiernas dagsform i opinionsmätningarna – förutspås av den välkända *bandwagon*-hypotesen (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1944; Marsh 1985; Skalaban 1988; McAllister & Studlar 1991; Petersson & Holmberg 1998). I vår undersökning av medgångseffekter har vi använt oss av de procentuella förändringarna av partiernas röststöd under valkampanjen (Sifos augustimätning och valprognos) som mått på vilka partier det går bra respektive dåligt för. Om väljarna medgångsröstar bör de – *ceteris paribus* – välja att rösta på det parti i uppsättningen som har störst medvind i opinionsmätningar inför valen. I vilken utsträckning kan vi hitta spår av sådana effekter i svenska väljares röstningsbeteende?

vi) *Vaneröstning* – ”jag brukar rösta på det partiet” – är ett inte ovanligt svar när vi ber svenska väljare själva motivera varför de röstade som de gjorde. Svaren brukar tolkas som ett stöd för den gamla partiidentifikationsmodellen; väljarna faller tillbaka på sin sedan länge inlärda känsla av partianhängarskap och röstar på sitt parti. Vana är ett starkt ord. En vana skulle kunna definieras som ett inlärt beteende som inte aktivt omprövas varje gång det blir aktuellt att göra ett nytt val. Så länge individen inte finner någon anledning att ompröva sina partisympatier kan vaneröstning dock betraktas som fullt rationellt, i betydelsen att det inte krävs några omfattande kognitiva eller mentala processer för att fatta röstningsbeslutet. I de följande analyserna betraktar vi en väljare som röstat på samma parti i de två senaste valen och som sedan väljer att rösta på samma parti en tredje gång som en vaneröstare. Upp-

gifter om röstning ett val tillbaka bygger på paneldata medan uppgifter om röstning två val tillbaka bygger på minnesdata.

Genom att inkludera vaneröstning i vår modell ger vi de andra förklaringarna en ordentlig utmaning. Vanans makt är förstås svår att bryta. De effekter av partijämförelser som inte drunknar i vaneröstningens hav har vi anledning att fästa särskild vikt vid. Analytiskt är det viktigt att vi kan skilja ut de ombytliga väljare som inte röstar på samma parti i val efter val. Många politiskt intresserade gillar ofta många partier, men skulle ändå aldrig rösta på dem. Vaneröstande väljare har ofta bestämt partivalet för länge sedan och passar därför egentligen inte in i partiuppsättningsmodellen. Vaneröstarna engagerar sig inte på allvar i de partijämförelser vi tänker oss att väljare gör inför valsöndagen.

Prövad på Sverige 1988-2002

Det har blivit dags att konfrontera partiuppsättningsmodellen med empiriska observationer. I vilken utsträckning kan de olika partijämförelserna öka eller minska sannolikheten att en väljare röstar på ett parti i sin partiuppsättning? Vi har möjlighet att pröva vår stora multivariata modell för alla riksdagsval under perioden 1988-2002. I tabell 6.2 redovisas resultaten för respektive valår och sammanslaget för hela perioden.

Modellpassningen är överlag mycket god (Pseudo R^2=.46), vilket förstås är uppmuntrande för partiuppsättningsmodellen. En huvudförklaring till den goda passningen är att vaneröstning finns med i modellen.[10] Det torde inte förvåna någon att kunskap om hur väljare röstat i de två föregående riksdagsvalen radikalt förbättrar våra möjligheter att predicera partivalet.[11] När alla andra skäl till röstning är icke-närvarande (=0) ökar kännedom om tidigare röstning den predicerade sannolikheten för att rösta på ett parti från .12 till .85! Trots denna mycket starka vaneröstningseffekt står sig övriga förklaringsfaktorer förvånansvärt väl i konkurrensen.

De starkaste förklaringarna till varför väljare röstar på ett visst parti i sin partiuppsättning är de som har med sakkompetensjämförelser att

[10] Men även vaneröstning förutan kan modellpassningen betraktas som god, särskilt med tanke på att många av förklaringsfaktorerna har dikotomiserats för att underlätta analys (Pseudo R^2=.32).

[11] Trevalsrörligheten i svenska riksdagsval har ökat under perioden 1982-2002. I de tre valen 1976-1979-1982 röstade 70 procent av väljarna på samma parti vid samtliga tre tillfällen. Motsvarande andel har varit 67 procent 1979-82-85, 70 procent 1982-85-88, 63 procent 1985-88-91, 59 procent 1988-91-94, 59 procent 1991-94-98 och 56 procent 1994-98-02.

göra. Generella bedömningar av partiernas politik på olika sakfrågeområden – det som vi benämnt generell sakkompetens – är kraftfullare än mer specifika bedömningar av partiernas politik på sådana områden som väljarna uppfattar särskilt viktiga för deras egna överväganden. Tillsammans med de ideologiska närhetsjämförelserna – en faktor som i den här analysen är styrkemässigt handikappad på grund av vår medvetna bortselektering av icke tolererade alternativ – står sakkompetensjämförelserna för huvuddelen av all förklaringskraft i modellen. Resultaten stämmer mycket väl in på den etablerade bilden av den ideologiskt röstande svenske väljaren.

De direkta effekterna av storleksröstning är betydligt svagare, men är ändå klart signifikanta vid samtliga undersökningstillfällen utom ett (1988). Effekten av att väljarna tenderar att välja det största partiet i sin partiuppsättning kvarstår alltså efter hårda kontroller för vaneröstning, ideologijämförelser och sakkompetensjämförelser. Partiuppsättningsmodellen ger alltså stöd åt de forskare som försvarar idén om instrumentell storleksröstning som betydelsefull faktor.

Väljarnas dagsformjämförelser har också haft en signifikant direkteffekt på röstning under perioden 1988-2002. Sannolikheten att rösta på ett parti ökar om partiet har större medvind i väljaropinionen än de andra partierna i partiuppsättningen. Väljarnas medgångsröstning tycks ha varit mest närvarande i samband med 1991, 1998 och 2002 års riksdagsval.

Partiledarjämförelser är den enda förklaringsfaktor i modellen som inte får något empiriskt stöd. De resultaten bekräftar tidigare forskning om överlag svaga partiledareffekter, något som man också kan förvänta sig i utpräglat partidominerade flerpartisystem (se vidare kapitel 7). Enligt analysen har svenska väljare inte vid något tillfälle under perioden ägnat sig åt några partiledarjämförelser, åtminstone inte av sådant slag att de givit direkta effekter på sannolikheten att rösta på partiet med den relativt sett mest omtyckta ledaren.

Vad som är mindre uppmuntrande för partiuppsättningsmodellen är att överensstämmelsen med empiriska observationer har minskat över tid. Prediktionsförmågan i vår modell var klart bättre under perioden 1988-1994 än vid det senaste riksdagsvalet 2002. Trots våra ansträngningar att krypa närmare väljarnas röstningsbeslut och trots att vi valt att använda förklaringar som påverkar partivalet på kort sikt minskar vår förmåga att predicera partivalet bland svenska väljare. Partiuppsättningsmodellen är kraftfull. Men allt mindre så.

Tabell 6.2 Effekter av vaneröstning, ideologijämförelser, sakkompetensjämförelser, storleksjämförelser, partiledarjämförelser och dagsformjämförelser på sannolikheten att rösta på ett parti i sin partiuppsättning 1988-2002 (logistiska effekter, standardfel)

	1988		1991		1994		1998		2002		1988-2002		
	b	std	b	std	b	std	b	std	b	std	b	std	
intercept	-2.78	.12 ***	-2.97	.10 ***	-2.93	.12 ***	-2.99	.11 ***	-2.68	.12 ***	-2.87	.05	***
Vaneröstning "Jag röstade på partiet i de två senaste valen"	3.26	.19 ***	3.00	.19 ***	2.94	.22 ***	2.92	.18 ***	2.87	.21 ***	2.97	.09	***
Sakkompetensjämförelser: (generellt) "Partiet har bättre politik än de andra"	1.82	.23 ***	1.58	.21 ***	2.06	.22 ***	1.44	.20 ***	1.49	.23 ***	1.67	.10	***
Sakkompetensjämförelser: (specifikt) "Partiet har bättre politik än de andra i frågor jag tycker är viktiga"	1.07	.30 ***	1.04	.28 ***	1.43	.26 ***	1.49	.26 ***	1.03	.32 ***	1.24	.12	***
Ideologijämförelser "Partiet står närmare mig än de andra partierna"	0.86	.23 ***	1.27	.20 ***	1.32	.22 ***	1.13	.20 ***	0.79	.22 ***	1.09	.09	***
Storlekjämförelser "Partiet är större än de andra partierna"	0.27	.21	0.54	.20 **	0.74	.19 ***	0.92	.19 ***	0.47	.19 ***	0.62	.08	***
Dagsformjämförelser "Partiet har mest opinionsmässig medvind"	0.21	.17	0.71	.19 ***	0.30	.18	0.93	.16 ***	0.68	.19 ***	0.56	.08	***
Partiledarjämförelser "Av de partier jag tycker lika bra om har partiet den bästa ledaren"	-0.20	.34	-0.35	.34	-0.15	.39	0.07	.32	0.51	.32	-.04	.15	
Pseudo R^2		.49		.50		.50		.43		.37		.46	
Log-likelihood		-737.97		-787.64		-656.80		-789.18		-655.86		-3656.54	
Antal svarspersoner		2 468		2 785		2 268		2 463		1 874		11 858	

Kommentar: I analysen ingår endast väljare som har fler än ett parti i sin partiuppsättning. Alla variabler i analysen är binära (0/1). Robust logistisk regression har använts. Standardfelen är korrigerade eftersom analysenheter som emanerar från samma individer inte kan betraktas som oberoende av varandra. I analysen ingår såväl förval- som eftervalsstegen i valundersökningarna 1988-2002. Förklaringarna har rangordnats efter hur starka de logistiska effekterna har varit totalt sett under perioden.

Vi har fortsättningsvis valt att utvärdera partiuppsättningsmodellen genom att systematiskt undersöka om effekterna av våra sju förklaringsfaktorer är olika starka under olika omständigheter. Tillvägagångssättet är att specificera ett stort antal interaktionseffekter och föra in dem i modellerna för att avgöra om de är statistiskt signifikanta. De interaktionsvariabler vi valt att analysera handlar för det första om *egenskaper hos väljarna* (kön, ålder, politiskt intresse, medieexponering, partiidentifikation, politisk allmänkunskap och vänster-högerideologi). För det andra rör det sig om *egenskaper hos beslutsprocessen* (huruvida röstningsbeslutet fattades sent och hur många partier som ingår i partiuppsättningarna). Resultaten från analyserna av dessa interaktionseffekter redovisas i tabell 6.3.

Analysen av interaktionerna kan betraktas som ett försök att ställa diagnos på partiuppsättningsmodellen. I vilka väljargrupper är partiuppsättningsmodellens olika förklaringar mest gångbara? Resultaten faller genomgående i förväntningarnas riktning. Effekter av vaneröstning är som väntat större bland äldre, politiskt intresserade, medieexponerade och partiidentifierade väljare. Och ju längre högerut väljarna befinner sig i partisystemet desto mindre av vaneröstning finner vi, vilket sannolikt beror på att det företrädelsevis är socialdemokraternas väljare som ägnar sig åt vaneröstning. Vaneröstningens effekter är klart lägre för personer som fattar sina röstningsbeslut sent under valrörelserna och bland personer som har många partier i sin partiuppsättning.

Effekten av ideologijämförelser är starkare bland politiskt intresserade, medieexponerade och kunniga väljare – vilket det också skall vara. Men ideologiförklaringarna är inte lika kraftfulla bland högerväljare, vilket möjligen kan förklaras av att det helt enkelt finns fler partier som trängs på den sidan vänster-högerskalan. Många partier står nära den egna positionen längs vänster-högserskalan

Även sakkompetensjämförelserna uppvisar starkare effekter bland äldre, intresserade och partiidentifierade väljare. Bedömningar av sakkompetens interagerar också med kunskap. Ju kunnigare väljarna är, desto mer betydelsefull är sakkompetensjämförelser för sannolikheten att rösta på ett parti.

Analysen av interaktionseffekter visar också att sannolikheten att rösta på ett parti i sin partiuppsättning styrs mer av storleksjämförelser bland manliga, äldre och starkt partiidentifierade än bland kvinnliga, yngre och svagt partiidentifierade väljare. Storleksröstning tenderar att ha svagare effekter bland väljare till höger än till vänster.

Även dagsformjämförelserna interagerar enligt förväntningarna med våra olika förklaringar. Partiidentifierade väljare tar som väntat mindre

hänsyn till partiernas dagsform när de beslutar sig för vilket parti de skall rösta på. I gruppen väljare som står ideologiskt till höger är effekterna av dagsformjämförelser mer betydelsefulla. Intressant att notera är att de uppmätta bandwagon-effekterna är mer påtagliga till höger än till vänster i svensk politik. Det är inte utan att man tänker på de två senaste valrörelsernas borgerliga raketer – kristdemokraternas snabba frammarsch 1998 och folkpartiets fina valspurt 2002.

Tabell 6.3 Effekternas relativa styrka bland väljare med olika egenskaper och för olika slags beslutsprocesser (svagare(–) /starkare(+)/lika starka(0))

	Egenskaper hos väljaren							Egenskaper hos beslutsprocessen		
	Kön (0=kvinna, 1=man)	Ålder (18-85 år) "Ju äldre desto..."	Politiskt intresse "Ju mer intresserad desto..."	Medieexponering politiknyheter "Ju större exponering desto..."	Partiidentifikation "ju starkare desto..."	Politisk allmänkunskap "Ju kunnigare desto..."	Vänster-högerideologi (0-10) "Ju längre åt höger desto..."	Tidpunkt för röstningsbeslut "Ju senare desto..."	Riksdagsval (1988–2002) "Ju närmare 2002 desto..."	Partiuppsättningarnas storlek "Ju större desto..."
Ideologijämförelser	+	0	+	+	+	+	–	–	–	–
Storleksjämförelser	+	+	0	0	+	0	–	–	–	–
Sakkompetensjämförelser: Generellt	+	+	+	+	+	0	0	–	–	–
Sakkompetensjämförelser: Specifikt	+	+	+	+	+	+	0	–	–	–
Partiledarjämförelse	0	+	0	0	0	–	0	0	0	0
Dagsformjämförelser	0	0	0	0	–	0	+	+	0	–
Vaneröstning	0	+	+	+	+	0	–	–	–	–

Kommentar: 0 indikerar att interaktionseffekten inte är signifikant, vilket innebär att effekten är lika stor i alla grupper oavsett värde på interaktionsvariabeln. + indikerar att effekten blir starkare ju mer av egenskapen väljaren/beslutsprocessen har. – indikerar att effekten av förklaringsfaktorn blir svagare ju mer av egenskapen väljaren/beslutsprocessen har. Robust logistisk regression har tillämpats och standardfelen korrigerats för att analysenheter som emanerar från samma individer inte är oberoende av varandra.

Ett potentiellt problem med partiuppsättningsmodellen är att effekterna av samtliga signifikanta förklaringar är svagare idag än för femton år sedan. Framför allt är förklaringarna relativt sett minst gångbara bland just den grupp väljare som partiuppsättningsmodellen gäller – de som beslutar sig sent och som har stora partiuppsättningar med många tänkbara alternativ att rösta på. Ett enda undantag finns – och det gäller medgångsröstning, som är klart starkare bland senfärdiga väljare, det vill säga de väljare som kanske bäst stämmer in på partiuppsättningsmodellen.

Korttidseffekter på väljarbeteende

Resultaten av vår tillämpning av partiuppsättningsmodellen i Sverige har stärkt argumentationen från inledningen om behovet av att utveckla nya förklaringsmodeller. Analyserna bekräftar att vi får allt svårare att predicera det närtida röstningsbeteendet. Även om vi här använt oss av förklaringar som vi tror påverkar partivalet på kort sikt visar utvecklingen över tid en sjunkande förklaringskraft i vår partiuppsättningsmodell. Analysen av interaktionseffekter visar att vår uppsättning förklaringsfaktorer var svagare bland väljare som är svagt partiidentifierade, ofta byter parti, har dåliga kunskaper, bestämmer sig sent och normalt i liten utsträckning exponerar sig för politiska nyheter. Väljarforskningens arsenal av förklaringar är omfattande och på det hela taget mycket framgångsrik. Men när det gäller att förklara röstningsbeteendet bland dessa väljare räcker de inte ända fram.

Partiuppsättningsmodellen kan förstås kritiseras för såväl bristande realism som bristande tillämpbarhet. Hur många väljare går in i valrörelsen med många partier som de kan tänka sig att rösta på? Hur rimliga är egentligen våra antagandena om att väljarna ägnar sig åt systematiska partijämförelser av det slag vi här diskuterar? Och hur stor är egentligen den grupp väljare som passar in på den karaktäristik som modellen tillskriver väljarna?

Hittills kanske relativt få väljare beter sig enligt partiuppsättningsmodellens antaganden. Men vi vet vart trenderna går. De partiotrogna, ombytliga väljarna växer i antal. Även om de fortfarande är förhållandevis få – vi har idag 30 procent partibytare – kan deras lilla antal uppvägas av det faktum att de potentiellt kan bli tungan på vågen i framtida riksdagsval. Och väljarbeteendet i grupper som på marginalen kan fälla avgörandet när det gäller majoritetsläget i riksdagsvalen eller tredubbla partier under valrörelser är förstås betydelsefullt att analysera närmare.

Kapitel 7

Partiledarnas betydelse

Moderniseringsteorin – eller individualiseringsteorin som den mer rätteligen borde kallas – är den intellektuella grunden för en av vår tids mest populära mediamyter. Den myten är att i TV-åldern med fokus på känslor och visuella bilder har politiska ledare blivit mäktigare och all politik blivit mer personfixerad. Det journalistiska mantrat är att om du vill förstå eller förklara någonting, sök upp ledarna – och försök att intervjua dem. Journalister agerar som om alla fenomen de inte kan sätta i en intervjusoffa eller på annat sätt tala med, inte är viktiga. Partiers upp- eller nedgångar i val eller opinionsmätningar tillskrivs nästan alltid i första hand partiledarna. De är lätt iakttagbara för journalisterna. Ideologiska förskjutningar, partiernas policypositioner eller olika sakfrågors aktualitet kostar lite mer möda att fundera kring. Och, framförallt, de går inte att fotografera eller intervjua.

I ärlighetens namn måste vi dock tillstå att myten inte enbart återfinns i massmedia. Det finns också seriösa forskare som talar om politikens ökande grad av personifiering och att ledarna har blivit viktigare. När det gäller val och väljarbeteende betyder det konkret att partiledarpopularitet påstås vara en central faktor bakom väljares val av parti. Väljare antas göra som journalisterna – följa efter ledarna. Partiledarnas betydelse antas också ha vuxit över tid. Ledare påverkar mer idag än igår. Moderniseringsteorin utgår ifrån att den tilltagande individualiseringen leder till ökat fokus på ledare.

Vår skepticism avslöjas av att vi talar om en myt. Moderniseringsteorin känns väl kategorisk och kanske också något ideologiskt övertalande – som om den försöker propagera för mer individualism. När vi ser på forskningslitteraturen finner vi långt ifrån någon konsensus kring tesen att politiska ledares betydelse skulle vara stor och på tillväxt. Om vi begränsar oss till valforskningslitteraturen har somliga forskare funnit substantiella men inte jättestora partiledareffekter på väljarnas partival (Esaiasson 1985, McAllister 1996, Mughan 1993) eller en tilltagande effekt över tid (Mughan 2000, Lanue & Headrick 1994, Wattenberg 1991, 1998). Andra forskare finner endast begränsade effekter och inga ökningar över tid (Holmberg 1981, 2000, Kaase 1994, Crewe & King 1994, Aardal & Oscarsson 2000, Bartle & Crewe 2002, King 2002, Brettschneider & Gabriel 2002).

Att forskare inte är överens är naturligtvis inte någon nyhet. Men det betyder att vi måste vara beredda på att vårt resonemang om en myt kan vara en klar överdrift. Empiriska tester får avgöra.

Vi kommer att pröva tre hypoteser. För det första att partiledarpopularitet, i alla upptänkliga system, har en relativt stark inverkan på hur väljare röstar. Oavsett valsystem, partiledare spelar en stor roll för väljares val av parti. Här kommer vi också att pröva den uppenbara delhypotesen att partiledarnas betydelse för röstningen är större i länder med majoritetsvalsystem än i länder med proportionella val. I majoritära system spelar individuella kandidater, och i förlängningen kanske också ledare, en större roll medan proportionella system primärt är tillskapade för att sätta partier – inte individer – i centrum.

Hypotes nummer två säger att partiledarnas betydelse har ökat över tid. Partiledareffekter på röstningen är större idag än för tio eller tjugo år sedan. Båda hypoteserna kan härledas tillbaka till moderniseringsteorins grundtanke om samtidens tilltagande individualisering och personifiering. Kollektiva entiteter som partier minskar i betydelse samtidigt som individerna betyder mer.

Den tredje hypotesen är kontextuell och kan kanske också med lite fantasi härledas ur moderniseringsteorin. Den specificerar att partiledareffekter kommer att vara starkast i system som utmärks av svaga eller obetydliga motsättningar mellan partierna, det vill säga i system med en låg grad av partipolarisering. Partiledarna betyder mindre i politiska system som utmärks av tydliga partiskillnader och klart profilerade valprogram. Om alla partier trängs i mitten får partiledarnas popularitet och framtoning en större möjlighet att påverka väljarnas röstande. Om inte politiken skiljer partierna åt, gör åtminstone ledarna det.

Tre olika datamängder kommer att användas. Främst valundersökningarnas systematiska mätningar av partiledarpopulariteten som finns tillbaka till valet 1979. Men vi har också tillgång till två olika datamängder med internationellt jämförande material. Det ena kommer från ett speciellt projekt benämnt *Leadership Project* och omfattar nio olika länder, inklusive Sverige. För de flesta länderna i studien sträcker sig data tillbaka till 1970-talet; i USA:s fall ända tillbaka till 1952. Den andra komparativa datamängden kommer från CSES-projektet *(Comparative Study of Electoral Systems)* och omfattar ett trettiotal olika länder med datainsamlingen koncentrerad till period 1996-2002.

Material från Ledarskapsprojektet har fördelen att omfatta tidsseriedata. Men samtidigt nackdelen att flera mätningar är dåligt jämförbara mellan länderna och i vissa fall också dåligt jämförbara inom länderna. CSES-materialet inrymmer ingen förändringskomponent över tid. Med

några få undantag representeras varje land med enbart ett val under undersökningsperioden. Fast å andra sidan är jämförbarheten mellan länderna bättre i CSES-data. Partiledarnas (och partiernas) popularitet har mätts på samma sätt – på en elvagradig gillar-ogillarskala. I de svenska valundersökningarna har en dylik mätmetod använts sedan 1979. I det svenska fallet har vi alltså tillgång till goda tidseriedata tjugofem år tillbaka i tiden.

Populära och mindre populära svenska partiledare

Resultaten i figur 7.1 illustrerar hur väl frågetekniken fungerar. I de allra flesta fall känner över 90 procent av svarspersonerna till de olika partiledarna och besvarar frågorna om graden av uppskattning. Utfallen av mätningarna är även i övrigt mycket rimliga. Förändringar över tid och skillnader mellan olika partiledare har en påtaglig validitet, liksom det faktum att alla partiledare är klart mer populära bland det egna partiets sympatisörer än bland konkurrentpartiernas anhängare.

Hittills mest uppskattade svenska partiledare bland samtliga väljare är Bengt Westerberg (fp) 1985 med resultatet +19 på vår skala mellan -100 och +100. Han var så framgångsrik i valet 1985 att han fick en effekt uppkallad efter sig. En annan populär partiledare var Ingvar Carlsson (s) 1988 (+18) strax efter mordet på Olof Palme (s). Både Westerberg och Carlsson tappade sedan något i popularitet. Bottenrekordet i uppskattning bland samtliga väljare delas av två moderata ledare – Carl Bildt i debutvalet 1988 (-6) och Bo Lundgren 2002 i hans enda val (-6).[1] Bildt lyckades senare få till klart bättre popularitetssiffror.

Mest uppskattning bland egna partisympatisörer har Alf Svensson (kd) och Gösta Bohman (m) haft; Svensson 1988 med +42 och Bohman 1979 med +41. Alf Svensson lyckades nästan hålla denna höga uppskattningsnivå bland kd-väljare ända in i mål. I hans sista val som partiledare fick Alf Svensson popularitetspoängen +39 bland kd:s sympatisörer. Minst uppskattad bland egna väljare har två folkpartiledare och en m-ledare varit. Lars Leijonborg (fp) 1998 har bottenrekordet med +20, följd av Ola Ullsten (fp) 1982 (+22) och Bo Lundgren 2002 (+22).[2]

[1] Om vi också räknar med ny demokrati innehas bottenrekordet av Bert Karlsson 1991 med -17 och Viviann Franzén 1994 med -21.

[2] Ännu lägre siffror bland egna sympatisörer hade Margareta Gisselberg (mp) 1991 med +16 och Bert Karlsson (nyd) 1991 och Viviann Franzén (nyd) 1994 med i båda fallen +17.

Figur 7.1 Partiledarpopularitet 1979-2002 (medeltal)

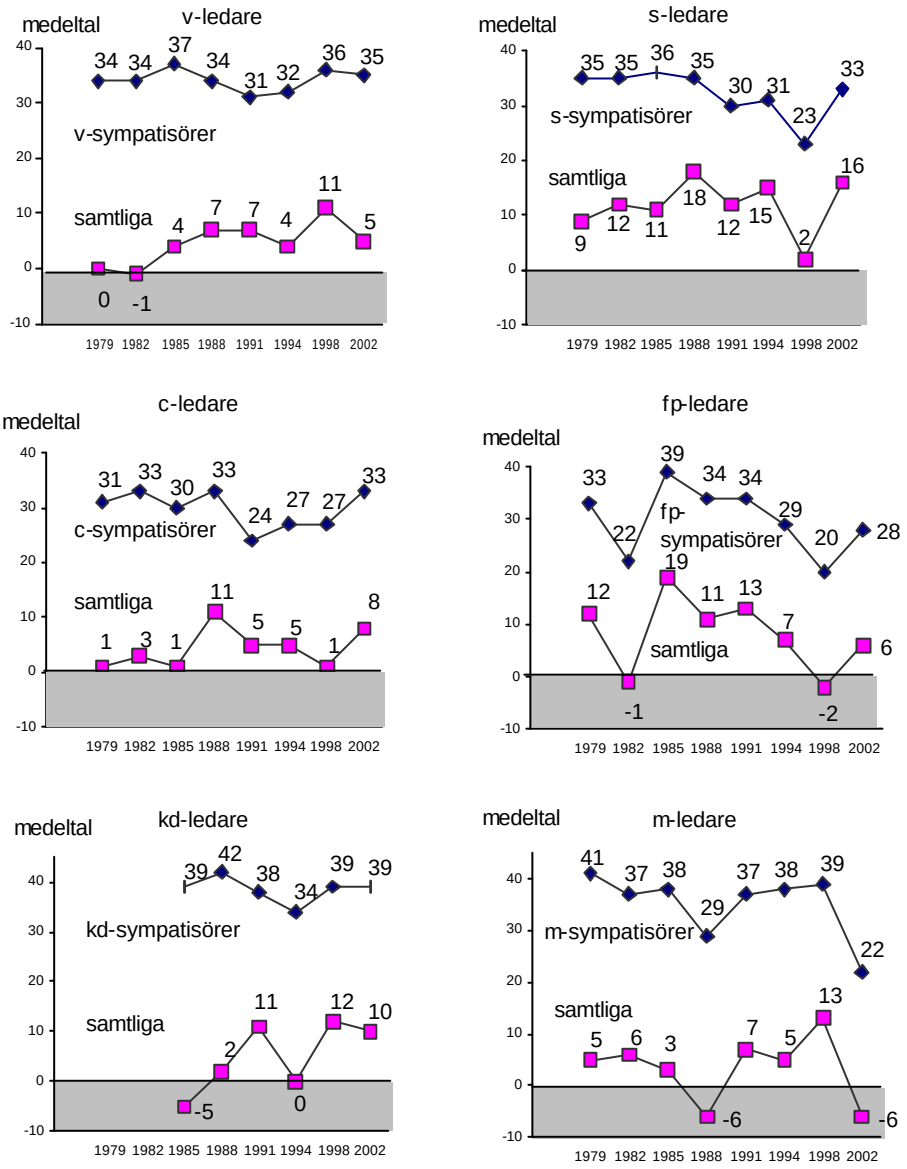

Kommentar: Partiledarnas popularitet har mätts på en elvagradig ogillar-gillarskala mellan –5 och +5. Medeltalen för samtliga svarspersoner respektive för det egna partiets sympatisörer har multiplicerats med 10 för att få en skala mellan –50 och +50. Alf Svensson ingick inte i 1979, 1982 och 1988 års undersökningar och miljöpartiets språkrör ingick inte i 1982, 1985 och 1988 års undersökningar. Siffrorna för Alf Svensson och Birger Schlaug 1988 är hämtade från 1988 års SOM-undersökning och har justerats med hänsyn till skillnaden i resultaten mellan valundersökningen och SOM-undersökningen för övriga partiledare. Resultaten för 1979 – 1994 har sammanställts av

Mikael Gilljam i Gilljam och Holmberg 1995:80. Data för 1998 och 2002har i eftervalsdelen justerats för att bli jämförbara med data från förvalsstudien och med de tidigare undersökningarna. Resultaten för Birger Schlaug 1988, 1994, 1998 och för Margareta Gisselberg 1991 bland mp-sympatisörer respektive bland samtliga är: 1988 +20/±0; 1991 +16/-2; 1994 +25/+4; 1998 +26/-3. Resultaten för Peter Eriksson och Maria Wetterstrand ör 2002 bland mp-sympatisörer respektive bland samtliga: +23/-2 och +27/-0. Resultaten för Ian Wachtmeister 1991 bland nyd-sympatisörer och bland samtliga var +33/-6. Motsvarande siffror för Bert Karlsson 1991 och för Viviann Franzén 1994 är +17/-17 respektive +17/-21.

Den största upphämtningen från en svag popularitetsstart har gjorts av Carl Bildt under tioårsperioden 1988-1998. Även Alf Svensson gjorde en stark uppryckning utanför kd-leden under åren 1985-2002. Störst upphämtning på kort tid har dock Göran Persson (s) gjort från klart impopulära siffror 1998 till relativt goda siffror 2002 (+16 bland samtliga och +33 bland s-sympatisörer). Utmärkelsen att vara den partiledare som tappat mest i popularitet går till Bengt Westerberg som gick från +19 bland samtliga väljare och +39 bland fp-anhängare 1985 till +7 bland samtliga väljare respektive +29 bland fp-sympatisörer 1994.

Partiledareffekter under kontroll för partifaktorn

När vi frågar väljarna själva uppger endast en minoritet att partiledarna påverkat deras röstande. Storleken på den minoriteten är obetydliga 3 procent när vi frågar om partiledarnas betydelse för partivalet i intervjufrågor med helt öppna svarsalternativ. Motsvarande frågor till gruppen partibytare brukar ge något fler hänvisningar till partiledarna, i genomsnitt cirka 15 procent åren 1982-2002, 17 procent 2002. När vi utnyttjar frågor med fasta svarsalternativ ökar andelen som utpekar partiledarna som ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet till något över 20 procent, 24 procent 2002 (Tabell 12.1, Holmberg 2000, Gilljam 1993, Gilljam 1995).

Många andra röstningsskäl anges som viktiga av mycket större andelar väljare. I valet 2002 utpekades t ex centrala sakfrågor och ideologi som de absolut viktigaste skälen för röstningen av 51 respektive 45 procent. Av de tretton skäl vi explicit frågade om 2002 kom partiledarna på sjunde plats med sina 24 procent (se tabell 12.1). Sist kom taktikröstning kring fyraprocentsspärren med 6 procent.

Mellan 3 till 24 procent av väljarna uppger alltså självmant att partiledaren är viktig för dem när de väljer parti. Det är inga försumbara andelar, även om 3 procent är mer så än 24 procent. Ser vi närmare på vilka väljare det är som utpekar partiledaren som betydelsefull visar det sig att frågorna fungerar analytiskt och att det finns klara mönster i resultaten. I valet 2002 var det exempelvis mycket vanligare bland kd-väljare att ange partiledaren som viktig än det var bland m-väljare. Hela 41 procent bland kristdemokraternas väljare uppgav att partiledaren (Alf Svensson) var ett av de absolut viktigaste skälen för deras partival.

Motsvarande andel var endast 9 procent bland moderata väljare (se tabell c.c). Bo Lundgren var inget större dragplåster för moderaterna 2002.

Men väljarnas subjektiva förståelse av vad som får dem att agera som de gör innebär naturligtvis inte att sista ordet har sagts i frågan. Våra resultat från gillar-ogillarfrågan är exempelvis utmärkt ägnade åt att ge ett underlag för att kunna studera eventuella partiledareffekter på röstningen. Och nu talar vi om effekter som inte är beroende av hur väljarna själva motiverar eller förstår sitt val av parti. Nu analyserar vi istället icke-subjektivistiska data. I samanhanget är det centralt att vi har mätt partiledarnas popularitet på samma skala som uppskattningen av partierna. Det gör det möjligt att kunna särskilja partiledareffekter från effekter av partiernas popularitet.

Om vi studerar partiledarnas betydelse helt okontrollerat får vi mycket starka utslag. Det är helt klart att de allra flesta väljare någorlunda gillar ledaren för det parti de röstar på. Partiers och partiledares popularitet är mycket starkt sammankopplade. I CSES-materialet som omfattar cirka 30 länder och ungefär 180 partier håller sig korrelationerna kring +.60 till+.80. Med så starka samband blir kontrollproblemet akut. Att människor tenderar att rösta på partier de uppskattar är ingen nyhet. Partifaktorn ligger kausalt nära partivalet och är mycket stark. Okontrollerad kommer därför partiledarfaktorn att tillskrivas effekter som mer rätteligen tillhör partifaktorn. Partiledareffekten kommer att överskattas. Det omvända kan också bli ett problem, det vill säga att en kontrollerad partiledarfaktor blir överkontrollerad och därmed underskattad. Partiledarpopulariteten kan ju i ett tidigare skede ha färgat av sig på partiets popularitet och därmed indirekt påverkat röstningen.

När vi i analysen valt att studera kontrollerade partiledareffekter snarare än okontrollerade beror det på att vi är övertygade om att vi på så sätt gör mer rätt än fel. Våra estimat av partiledareffekterna kommer att vara mer sanna än om vi valt att redovisa okontrollerade effekter. Men vi är inte helt bundna till att enbart studera direkta och kontrollerade samband. Vi har också tillgång till paneldata över tid där partiledarnas och partiernas popularitet mätts bland samma individer vid olika tillfällen. Den teoretiska modell som kan prövas med sådana data säger att partiledarnas popularitet vid en tidpunkt kan influera partipopulariteten vid en senare tidpunkt och därmed inverka på valet av parti vid det senare tillfället. Vi har ett exempel på en indirekt tidsfördröjd effekt. Valundersökningarnas paneler mellan valen kan utnyttjas för att testa förekomsten av dylika indirekta effekter. Vi har också via

e-panelen möjlighet att pröva snabbare indirekt effekter under själva valrörelsen 2002.

Nio länder och 375 163 fall

Vi börjar att nysta upp frågan om partiledareffekter genom att ta ett största möjliga datagrepp på problemet. I tabell 1 redovisas väljares tendens att rösta på ett visst parti beroende på vad de tycker om både partiet och partiledaren. Data kommer från Ledarskapsprojektet och omfattar åtta olika länder och hela femtiosex val. Eftersom vi arbetar med data där varje väljares bedömning av alla relevanta partier utgör analysenheten blir antalet fall svindlande 375 163. Antalet intervjupersoner som totalt sett ingått i de olika studierna är cirka 90 000. En mycket imponerande siffra det också.

En kontrollerad effekt av partiledarpopularitet på röstningen återfinns om röstningssannolikheterna (procentsiffrorna) i tabellen tenderar att öka radvis när vi går från en negativ uppskattning av partiledarna till en positiv, det vill säga från 0 till 10. I så fall tenderar väljare att rösta på ett parti ju mer de gillar partiledaren. Eller omvänt, ju sämre de uppskattar partiledaren desto mer sällan röstar de på partiet. Och det oavsett vad de tycker om partiet. Effekten av partifaktorn under kontroll för partiledarpopulariteten avslöjas genom att studera hur röstningstendensen förändras inom tabellens kolumner. En partieffekt på röstningen manifesteras om procentsiffrorna ökar när vi kolumn för kolumn följer resultaten från 0 till 10.

Om vi på detta sätt inspekterar resultaten framkommer det mycket tydligt att partieffekten är klart starkare än partiledareffekten. Röstningssannolikheterna ökar mer kolumnvis i tabellen än radvis. Men det framgår också tydligt att det finns klara oberoende partiledareffekter. Se till exempel på raderna 6, 7 och 8 – för väljare med denna grad av partiuppskattning ökar tendensen att rösta på partiet från .10-.21 till .55-.66 när partiledarpopulariteten stiger från låga 0-värden till höga 10-värden. De jämförbara resultaten för den oberoende partieffekten hittas om vi inspekterar kolumnerna 6, 7 och 8. Då finner vi att för väljare med denna grad av partiledaruppskattning ökar sannolikheten att rösta på partiet från .01-.02 till .81-.87 när uppskattningen av partiet ökar från 0 till 10. Alltså mycket klara partieffekter, men samtidigt också klara partiledareffekter.

En naturlig invändning mot analysen i tabell 7.1 är dock att den är något artificiell. Resultat från åtta länder där vi råkar ha data har slagits samman helt godtyckligt. Det vore naturligtvis mycket bättre att analysera resultaten land för land. Då skulle vi också kunna undersöka

om partiledareffekter på något sätt är kopplade till olika valsystem. I tabell 7.2 redovisar vi därför resultaten land för land.

Tabell 7.1 Partiröstningstendenser beroende på uppskattningen av parti respektive partiledare. Kombinerade resultat från åtta länder (procent)

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet										
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.01	.00	.01	.01	.01	.01	.02	.02	.07	.17
1	.01	.01	.01	.01	.01	.02	.02	.03	.08	.17	*
2	.01	.01	.01	.01	.02	.02	.03	.05	.06	.16	*
3	.01	.02	.02	.02	.02	.04	.06	.07	.10	.17	.25
4	.02	.02	.03	.04	.04	.06	.09	.14	.16	.28	.34
5	.04	.08	.06	.08	.10	.11	.20	.23	.27	.34	.42
6	.10	.11	.13	.14	.19	.21	.25	.29	.31	.38	.55
7	.09	.14	.19	.23	.30	.31	.37	.36	.39	.42	.59
8	.21	.28	.33	.41	.45	.47	.54	.57	.58	.57	.66
9	*	*	*	*	.53	.60	.72	.72	.73	.73	.76
10	.45	*	*	*	*	.72	.81	.83	.87	.88	.90

Kommentar: Data kommer från Ledarskapsprojektet och omfattar åtta länder och totalt 56 val. Spanien är uteslutet p g a ojämförbara mätningar av parti- respektive partiledarpopularitet. Av samma skäl är de engelska valen 1983, 1987 och 1992 ej medtagna. Analysenheten är bedömningar av partier, vilket innebär fler än en bedömning per intervjuperson. Antalet analysenheter totalt är 375 163 fördelade på 31 424 i Australien, 57 229 i Kanada, 47 912 i Tyskland, 23 196 i Holland, 68 010 i Norge 55 185 i Sverige, 47 275 i England och 44 932 i USA. Resultaten är ovägda. En * indikerar färre än 100 analysenheter. De konstruerade popularitetsskalorna har 0 som bottenvärde och 10 som toppvärde.

En snabb titt på landresultaten avslöjar en mycket drastisk skillnad mellan utfallet i USA och i övriga länder. Partiledareffekterna är påtagligt starkare i USA. Röstningssannolikheterna i den amerikanska tabellen ökar ungefär lika mycket radvis (=ledareffekt) som kolumnvis (=partieffekt). Ett föga överraskande resultat kan det hävdas med tanke på att data kommer från studier av amerikansk presidentval där man röstar på presidentkandidater och inte på partier. Och där vi har definierat presidentkandidaterna som partiledare.

För övriga sju länder är partieffekten klart större än partiledareffekten. Tag Tyskland som exempel. Sannolikheten att rösta på ett parti bland tyskar som uppskattar partiledaren med värdet 9 ökar från .16 till .87 (=partieffekt +.71) när partiuppskattningen går upp från 5 till 10. Motsvarande resultat för tyskar som uppskattar partiet på 9-nivån är en ökning i tendensen att stödja partiet från .52 till .81 (ledareffekt +.29) när partiledarpopulariteten ökar från 5 till 10. Alltså, en effekt av både parti och partiledare, men klart starkast effekt av parti. Om vi gör samma beräkningar för t ex Holland får vi en partieffekt på +.79 och en partiledareffekt på +.06. I det svenska fallet blir partieffekten +.88 och partiledareffekten .04. I de anglosaxiska länderna England, Kanada och

Tabell 7.2 Partiröstningstendenser beroende på uppskattningen av parti respektive partiledare (procent)

Australien 1993 - 2001

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.01	.02	.01	.02	.01	.00	*	*	*	*	*
1	.02	.02	.03	.01	.00	.02	*	*	*	*	*
2	.02	.01	.01	.02	.03	.01	.04	*	*	*	*
3	.02	.01	.03	.03	.03	.03	.02	.08	*	*	*
4	.02	.02	.06	.04	.04	.03	.04	.04	.13	*	*
5	.06	.08	.08	.08	.09	.08	.12	.15	.19	.19	.29
6	*	*	.16	.16	.16	.14	.28	.27	.28	.33	.45
7	*	*	*	.24	.36	.25	.39	.43	.49	.42	.54
8	*	*	*	*	.55	.35	.55	.59	.68	.67	.70
9	*	*	*	*	*	.46	.60	.64	.74	.71	.70
10	*	*	*	*	*	.64	.79	.81	.85	.81	.86

Kanada 1968 - 1997

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.01	.01	.01	.01	.01	.02	*	*	*	*	*
1	.03	.03	.01	.01	.01	.04	.03	*	*	*	*
2	.02	.02	.02	.02	.03	.04	.06	.05	.09	*	*
3	.03	.03	.03	.04	.02	.05	.05	.04	.08	*	*
4	.05	.04	.07	.06	.05	.07	.07	.07	.12	*	*
5	.06	.16	.07	.13	.09	.12	.15	.18	.26	.32	.39
6	.13	.19	.20	.23	.26	.23	.28	.34	.39	.46	.52
7	*	*	*	.43	.42	.42	.47	.49	.59	.66	.78
8	*	*	*	.58	.58	.62	.68	.70	.74	.79	.88
9	*	*	*	*	*	.72	.86	.78	.82	.87	.93
10	*	*	*	*	*	*	*	.83	.93	.89	.93

Tyskland 1961 - 1998

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.01	.00	.01	.01	.02	.02	.01	.02	*	*
1	.02	.00	.02	.02	.01	.00	.00	.04	*	*	*
2	.02	.02	.04	.01	.03	.02	.05	.04	.12	*	*
3	.01	.02	.02	.01	.02	.02	.03	.03	.09	*	*
4	.01	.04	.01	.04	.05	.02	.04	.08	.05	.24	*
5	.04	.04	.04	.03	.03	.04	.05	.07	.12	.16	.29
6	.07	.05	.10	.08	.10	.12	.10	.14	.15	.23	.38
7	.04	.09	.13	.18	.22	.23	.25	.26	.28	.35	.43
8	.18	.24	.31	.36	.26	.41	.41	.45	.48	.53	.61
9	*	*	*	*	.48	.52	.66	.66	.67	.75	.81
10	*	*	*	*	*	.76	.84	.79	.86	.87	.92

Holland 1986 - 1998

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.00	*	*	*	*	*	*	*	*	*
1	.00	.01	.01	.00	.00	.02	*	*	*	*	*
2	.00	.02	.01	.00	.01	.03	.02	.02	*	*	*
3	.00	.01	.02	.02	.01	.02	.03	.04	*	*	*
4	*	.09	.09	.08	.05	.07	.08	.07	.09	.13	*
5	*	.09	.09	.08	.05	.07	.08	.07	.09	.13	*
6	*	*	*	.12	.10	.12	.11	.12	.14	.17	.24
7	*	*	*	.16	.17	.27	.25	.24	.25	.29	*
8	*	*	*	*	*	.50	.45	.52	.52	.51	.52
9	*	*	*	*	*	.61	.61	.67	.67	.67	.67
10	*	*	*	*	*	*	*	*	.81	.92	.85

Tabell 7.2 (forts.) Partiröstningstendenser beroende på uppskattningen av parti respektive partiledare (procent)

Norge 1981 - 1997

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.01	.01	.02	*	*
1	.00	.01	.00	.00	.00	.00	.00	.01	.04	*	*
2	.00	.01	.00	.00	.00	.00	.00	.01	.00	*	*
3	.00	.01	.00	.00	.00	.00	.00	.02	.01	.02	.00
4	.00	.00	.00	.01	.00	.01	.00	.01	.02	.00	*
5	.02	.02	.02	.01	.02	.02	.02	.03	.05	.04	.09
6	*	.07	.07	.06	.08	.06	.07	.07	.09	.08	.15
7	*	*	.11	.15	.21	.19	.21	.22	.21	.20	.27
8	*	*	.31	.37	.37	.40	.47	.51	.45	.47	.49
9	*	*	*	*	*	.62	.63	.68	.74	.69	.69
10	.38	.57	.60	.67	.73	.84	.92	.85	.88	.89	.91

Sverige 1979 - 1998

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.03	*
1	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.00	.01	*	*
2	.00	.00	.00	.00	.01	.00	.00	.00	.01	*	*
3	.01	.00	.00	.00	.01	.00	.00	.00	.02	.02	*
4	.01	.00	.01	.01	.01	.00	.00	.02	.01	.02	*
5	.00	.02	.01	.02	.03	.02	.02	.02	.04	.02	.05
6	.02	.00	.01	.01	.03	.05	.05	.05	.03	.05	.13
7	*	*	.06	.05	.10	.12	.17	.13	.10	.08	.15
8	*	*	*	.32	.30	.30	.34	.39	.33	.30	.35
9	*	*	*	*	*	.57	.66	.71	.66	.61	.61
10	*	*	*	*	*	*	*	.82	.85	.90	.89

Storbritannien 1964 – 2001

Parti-popularitet	Partiledarpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.01	.01	.00	.01	.01	.01	.02	*	*	*	*
1	.00	.03	.04	.02	.03	.02	.07	*	*	*	*
2	.02	.03	.03	.03	.01	.04	.03	.07	.10	*	*
3	.01	.05	.03	.04	.04	.06	.11	.12	.11	*	*
4	.03	.02	.03	.06	.05	.09	.14	.21	.16	*	*
5	.05	.10	.08	.12	.16	.20	.33	.34	.26	.28	.36
6	.14	*	.23	.23	.37	.43	.48	.49	.45	.42	.48
7	*	*	*	.48	.49	.54	.59	.59	.59	.54	.63
8	*	*	*	*	.56	.61	.71	.74	.73	.75	.78
9	*	*	*	*	*	.67	.85	.84	.83	.83	.86
10	*	*	*	*	*	.79	.81	.90	.89	.90	.92

USA 1952 - 2000

Parti-popularitet	Kandidatpopularitet 0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	.00	.03	.04	.04	.06	*	*	*	*	*	*
1	.02	.00	.01	.05	.04	.12	*	*	*	*	*
2	.01	.00	.02	.04	.07	.15	.19	*	*	*	*
3	.01	.04	.03	.05	.08	.16	.34	.47	.55	*	*
4	.01	.03	.05	.08	.09	.25	.47	.63	.73	.85	*
5	.05	.08	.08	.13	.19	.38	.66	.78	.85	.88	.93
6	.12	.17	.21	.25	.41	.62	.80	.89	.90	.91	.96
7	*	*	.20	.35	.48	.67	.85	.90	.96	.96	.99
8	*	*	*	*	.75	.78	.87	.93	.95	.97	.99
9	*	*	*	*	*	.82	.93	.94	.97	.95	.98
10	*	*	*	*	*	*	*	.94	.99	.98	1.00

Kommentar: En * asterix indikerar färre än 50 analysenheter. USA-resultaten gäller för presidentval. I Storbritanniens resultat ingår ej valen 1983, 1987och 1992.

Australien för vi också större partieffekter än partiledareffekter, men relativt sett är partiledareffekterna något starkare här. I England är exempelvis partieffekten +.62 mot +.19 för partiledareffekten.

Mönstret i resultaten antyder att det finns ett samband mellan storleken på partiledareffekten och utformningen av valsystemet. Partiledarpopulariteten tycks ha en något större betydelse i majoritetsvalsystem än i system med ett proportionellt valsystem. Ett mer stringent sätt att pröva den hypotesen och samtidigt få ett mer hanterbart mått på storleken på den självständiga partiledareffekten är att bearbeta data med hjälp av regressionsanalyser, där partival är den beroende variabel och parti- respektive partiledarpopularitet definieras som de oberoende variablerna. Resultaten av tio sådana regressionsanalyser redovisas i tabell 7.3 – en sammanslagen analys och en analys per land. Denna gång tar vi med Spanien även om mätningarna av parti- och partiledaruppskattning i de spanska valundersökningarna inte är strikt jämförbara.

Resultaten bekräftar föga överraskande vad vi redan sett i de enklare tabellsammanställningarna. I den lätt artificiella analysen med samtliga nio länder sammanslagna är partieffekten klart större (b-värde på .57) än partiledareffekten (.23). Samma mönster med starkare parti- än partiledareffekter återfinns också i samtliga länder, utom i USA. I amerikanska presidentval påverkar ledarpopularitet röstandet något mer än partipopularitet. Storleken på ledareffekten varierar från höga .72 i USA, över .38 i Spanien, till mellan .21 till .18 i Australien, Kanada, Tyskland och Storbritannien och till låga .10 till .05 i Norge, Holland och Sverige.

Om vi beräknar skillnaden mellan koefficienterna för parti- respektive partiledareffekterna får vi ett mått som säger någonting om ledarnas relativa betydelse för partivalet i olika system. Höga positiva siffror indikerar starka partieffekter medan låga, eller som i USAs fall negativa siffror, visar på relativt klara partiledareffekter.

Så här ser rangordningen ut med länder med starka ledareffekter först: USA -.15, Australien +.38, Storbritannien +.42, Kanada +.48, Tyskland +48, Holland +.70, Norge +.96, Spanien +.98 och Sverige +1.06. Ett mycket vackert resultat med fyra länder som utnyttjar majoritetsvalsystem toppande listan, följ av ett land som använder ett blandat valsystem (Tyskland) och med de fyra länder som har proportionellt valsystem mot slutet.

Tabell 7.3 Parti- och partiledareffekter på partivalet i nio länder (regr. koefficienter)

	Korr (r) mellan parti- o partiledar-popularitet	konstant	b-värde parti	b-värde ledare	R^2	antal analys-enheter	procent-andel rätt prognosisterade
Nio länder komb.	.67	-5.89 (.02)	+.57 (.00)	+.23 (.00)	.48	376 726	87
Australien	.76	-6.02 (.07)	+.59 (.01)	+.21 (.01)	.50	30 126	88
Kanada	.75	-6.27 (.06)	+.69 (.01)	+.21 (.01)	.48	47 845	86
Tyskland	.75	-7.12 (.08)	+.69 (.01)	+.21 (.1)	.56	40 562	90
Holland	.69	-6.99 (.11)	+.78 (.02)	+.08 (.01)	.40	18 519	84
Norge	.72	-9.47 (.09)	+.106 (.01)	+.10 (.01)	.58	57 376	93
Spanien	.59	-9.48 (.11)	+1.36 (.02)	+.38 (.01)	.79	36 185	97
Sverige	.74	-9.94 (.11)	+1.11 (.02)	+.05 (.01)	.56	50 997	92
Storbritannien	.71	-5.20 (.05)	+.60 (.01)	+.18 (.01)	.46	38 292	85
USA	.52	-6.78 (.08)	+.57 (.00)	+.72 (.00)	.58	29 182	89

Kommentar: Den logistiska regressionsanalysen utfördes på ”staplade” data med svarspersonernas partibedömningar som analysenheter. Partiröstningsvariabeln är dikotom (1 = röstade på partiet, 0 = röstade ej på partiet). Siffrorna inom parentes är standardfelen. Data kommer från Ledarskapsprojektet. Endast tre val är uteslutna (England 1983, 1987, 1992). R^2 har definierats som ”maximum rescaled R-squared”.

Vår delhypotes om att valsystem spelar en roll får ett mycket klart stöd. Partiledare betyder mer för röstningen i majoritära system än i proportionella. Sverige med ett snart hundraårigt proportionellt valsystem är det land bland de nio undersökta där partiledarnas personliga popularitet betyder minst på valdagen.

Fler fall

Nio länder är lite magert att testa en hypotes på. Vi behöver fler fall för att öka tilltron till resultatet. Med hjälp av CSES-data kan vi inkludera

fler länder i prövningen. I tabell 7.4 har vi gjort det. Testet omfattar hela 24 länder och inte mindre än 109 partier och partiledare. Vi har

Tabell 7.4 Partiledareffekter på röstningen i 24 länder (regr koeff)

Land	Genomsnittlig skillnad mellan parti- och partiledareffekt på röstningen	Valsystem
Portugal	.21	PR
Tyskland	.21	PR-blandat
USA	.22	Pluralitet
Ryssland	.26	Semi-PR
Polen	.28	PR
Mexico	.28	PR-blandat
S Korea	.29	Semi-PR
Slovenien	.30	PR
Israel	.31	PR
Spanien	.33	PR
Kanada	.33	Pluralitet
England	.34	Pluralitet
Nya Zealand	.35	PR-blandat
Australien	.45	Majoritet
Schweiz	.48	PR
Ukraina	.50	PR-blandat
Japan	.57	Semi-PR
Ungern	.61	PR
Tjeckien	.65	PR
Island	.65	PR
Danmark	.68	PR
Nederländerna	.69	PR
Norge	.79	PR
Sverige	.86	PR

Kommentar: Ju mindre skillnad desto större partiledareffekt. Data kommer från *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES).* Klassificeringen valsystemen har hämtats från *International IDEA* i handboken Reynolds & Reilly *Electoral System Design* (1997). PR = proportionellt valsystem, se Holmberg & Oscarsson 2002.

använt logistisk regressionsanalys med partival som beroende variabel - kodad 1 om svarspersonen röstat på ett parti och 0 om han/hon inte röstade på partiet – och parti- respektive partiledarpopularitet som oberoende variabler. Siffrorna i tabellen visar för varje land den genomsnittliga skillnaden mellan parti- och partiledareffekten. Tolkningen är densamma som tidigare, det vill säga - ju lägre värde desto större relativ effekt av partiledarnas popularitet. Analysen gäller enbart parlamentsval, vilket i USAs fall betyder att resultaten denna gång gäller för valen till representanthuset, inte för presidentvalen.[3]

[3] Resultaten för USA blir -.46 om vi genomför analysen på data från presidentval. Motsvarande siffra blir +.22 med data från representanthusval (se tabell 7.4). Det betyder att ledareffekten på röstningen i USA är klart större i presidentval än i val till representanthuset.

En snabb blick på de rangordnade resultaten – där länder med relativt starka partiledareffekter listats överst och länder med svaga partiledareffekter återfinns mot botten – visar att utfallet i allt väsentligt blir detsamma som när vi studerar materialet från Ledarskapsprojektet. Länder som utnyttjar majoritärt orienterade valsystem som USA, Kanada, Storbritannien och Australien tenderar att hamna mot toppen eller i mitten av rangordningen medan länder med proportionella valsystem ofta kan hittas längst ned, som till exempel alla nordiska länder och Holland. Det land som uppvisar den relativt sett svagaste partiledareeffekten av alla är Sverige.

I genomsnitt, sett över alla 24 länder, visar vårt skillnadsmått på ett +.34-värde i system med majoritetsval, ett värde på +.35 i blandade system och ett värde på +.53 i proportionella system. Tolkningen är som tidigare – ju lägre värde desto större relativ partiledareffekt på röstningen. Det är ingen tvekan om att vår delhypotes får stöd. Valsystemets utformning spelar en roll.

Det svenska fallet

Sverige är värt lite extra uppmärksamhet. Inte bara för att vi skriver för en svensk läsekrets utan också för att Sverige är det land där vi finner svagast partiledareffekter på röstningen. De tidigare komparativa analyserna inkluderade inte svenska resultat från det senaste valet 2002. Frågan är om svaga partiledareffekter även karaktäriserar 2002 års riksdagsval.

Vi börjar analysen deskriptivt och ser på i vilken utsträckning som partiledarna är mer populära än sina partier. Ett mycket rimligt antagande är att om en partiledare skall kunna dra röster till sitt parti bör hon/han *inte* vara mindre populär än partiet. Hon/han bör tvärtom vara mer uppskattad än sitt parti. Resultaten i tabell 7.5 demonstrerar i vad mån partiledarna under perioden 1979-2002 var mer populära än sina partier bland det egna partiets sympatisörer. Procentsiffrorna visar hur stor andel av partiernas egna sympatisörer som ger en högre uppskattningspoäng på vår elvagradiga skala åt partiledarna än åt partierna. Måttet ger ett estimat på andelen väljare inom respektive parti som potentiellt kan ha påverkats positivt av sin uppskattning av partiledaren när de röstade.

Tabell 7.5 Andel egna partisympatisörer som uppskattar partiledaren mer än det egna partiet 1979 – 1998 (procent)

Parti	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002
vänsterpartiet	15	18	26	22	26	13	19	23
socialdemokraterna	11	16	13	14	9	7	6	11
centerpartiet	10	20	13	14	6	10	12	21
folkpartiet	22	8	27	18	18	17	4	6
moderaterna	26	14	18	7	18	28	33	4
kristdemokraterna	-	-	7	-	13	18	25	32
miljöpartiet	-	-	-	-	3	6	6	14
ny demokrati	-	-	-	-	20	8	-	-
medeltal fem gamla partier	17	15	19	15	15	15	15	13
medeltal sju partier	-	-	-	-	13	14	15	16

Kommentar: Resultaten bygger på intervjupersonernas placering av parti respektive partiledare på en ogillar-gillarskala. Procentbasen utgörs av respektive partis sympatisörer vid varje mättillfälle. Mp:s resultat gäller för Gisselberg 1991, Schlaug 1994 och 1998 och för Wetterstrand 2002. Resultatet för Eriksson blir 8 2002. Nyd:s resultat 1991 gäller för Ian Wachtmeister. För Bert Karlsson blir resultatet 4 procent. Ett ”-” markerar ingen mätning det valåret.

Huvudresultatet är att andelen väljare som gillar partiledaren mer än partiet i genomsnitt varit ungefär lika stor under hela perioden 1979-2002. Bland de gamla partiernas sympatisörer har alla år cirka 15 procent uppskattat partiledaren mer än partiet. Övriga 85 procent har gillat parti och partiledare lika mycket eller uppskattat partiledaren mindre än partiet.[4]

Stabiliteten i resultaten är värt att notera. Tvärtemot alla spekulationer i media – och också emot vår hypotes nummer två – har alltså partiledarnas inverkan på väljarnas partival *inte* ökat över tid; åtminstone inte i Sverige. Motsvarande tidserieprövning kan inte genomföras i många andra länder på grund av brist på data bakåt i tiden. Med hjälp av material från Ledarskapsprojektet kan vi dock nödtorftigt testa hypotes två i fem andra länder. Det visar sig då att ledarnas betydelse för väljarnas röstning stärkts något i ett land (USA), varit oförändrad i tre (Tyskland, Norge, Holland) och försvagats i ett (Kanada).[5] Alltså, om något, ett visst stöd för hypotes två. Partiledarnas roll som dragplåster bland väljarna har inte förstärkts över tid.

Tillbaka till Sverige. De svenska partiledare som potentiellt sett varit mest framgångsrika som dragplåster för sina partier har varit Carl Bildt

[4] Andelen partisympatisörer som gillade partiledaren *mindre* än partiet var som följer i valundersökningen 2002: v 40 procent, s 49, c 45, fp 36, m 23, kd 50, mp 28 (Wetterstrand), 27 (Eriksson).

[5] Analysen återfinns i Holmberg & Oscarsson 2002: 13. Data gäller enbart för eftervalsstudier. I dessa tester visar det sig att partiledareffekten ökar något över tid i Sverige. Lägger vi till förvalsdata försvinner den trenden.

1998, Alf Svensson 2002 och Bengt Westerberg 1985. I all tre fallen har cirka en tredjedel av det egna partiets väljare uppskattat partiledaren mer än partiet. Carl Bildt har rekordet med 33 procent 1998. Motsvarande bottenrekord – sämste potentielle röstvärvare – delas mellan Lars Leijonborg 1998 och Bo Lundgren 2002. I dessa val var det endast 4 procent av fp- respektive m-sympatisörer som gillade partiledaren mer än partiet.[6]

Analysen i tabell 7.5 bekräftar våra tidigare resultat från de komparativa studierna att partiledareffekterna för det mesta är relativt svaga i Sverige. En konkret illustration till hur svaga effekterna var i valet 2002 ges i tabell 7.6. Där visar vi – parti för parti – hur röstningstendenserna påverkas beroende på vad väljarna tycker om partierna respektive partiledarna. En direkt partiledareffekt på röstningen återfinns om procentsiffrorna ökar radvis när vi går från en negativ till en positiv uppskattning av en partiledare.

Utfallet av analysen är mycket tydligt. Några påtagliga partiledareffekter är inte lätta att hitta. Det är inte många rader i de olika tabellerna som uppvisar stigande siffror när vi går från vänster till höger. Mycket snällt räknat kan man hitta 11 rader med en viss svag tendens till ökande röstningssiffror för ett parti när partiledaren blir mer populär. I de flest fall (25) rör sig dock siffrorna lite planlöst upp och ned eller så går de ned. Oregelbundet svängande siffror är vad vi kan förvänta oss om partiledareffekterna är små och vi endast har få intervjupersoner bakom varje procenttal och därmed en relativt stor slumpvariation.

Tilltron till mättekniken och resultatet ökar när vi också undersöker vilken effekt partipopulariteten har på partivalet. Som förväntat visar det sig att sannolikheten att rösta på ett parti ökar mycket starkt och stegvis vartefter partiuppskattningen tilltar. Och det oberoende av partiledaruppskattningen. Ökningen återfinns i 35 av 38 analyserbara kolumner i tabell 7.6. Att veta att människor tenderar att rösta på partier de gillar gör oss inte mycket klokare, men det underbygger tilltron till mätningen. De enkla gillar-ogillarskalan fungerar som mätinstrument.

[6] Språkröret Margareta Gisselberg (mp) noterade ett än sämre resultat 1991. Endast 3 procent av mp:s väljare gillade henne bättre än partiet. Bert Karlsson motsvarande resultat är också på denna bottennivå, blott 4 procent av nyd:s väljare 1991 uppskattade Karlsson mer än partiet.

Tabell 7.6 Sambandet mellan partiets respektive partiledarens popularitet och röstningen i riksdagsvalet 2002 (procent)

procent v-röster	uppskattning av Schyman -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	0	1	2	0	0	-	-
0	2	1	2	6	0	-	-
+1	-	0	7	2	-	-	-
uppskattn +2	-	-	19	8	10	0	-
av v +3	-	-	-	7	16	19	41
+4	-	-	-	-	55	42	68
+5	-	-	-	-	-	-	76

procent s-röster	uppskattning av Persson -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	2	0	0	-	-	-	-
0	10	18	9	9	9	-	-
+1	16	10	23	13	-	-	-
uppskattn +2	15	-	45	40	30	15	-
av s +3	-	-	52	65	61	61	-
+4	-	-	-	82	81	73	76
+5	-	-	-	-	-	88	96

procent c-röster	uppskattning av Olofsson -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	0	0	0	0	-	-	-
0	0	1	2	3	3	-	-
+1	0	2	1	0	3	-	-
uppskattn +2	-	9	10	9	10	9	-
av c +3	-	-	-	-	26	26	-
+4	-	-	-	-	-	-	-
+5	-	-	-	-	-	-	-

procent fp-röster	uppskattning av Leijonborg -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	1	2	0	-	-	-	-
0	5	6	1	-	-	-	-
+1	6	7	8	7	-	-	-
uppskattn +2	10	25	10	13	14	-	-
av fp +3	-	43	49	43	36	35	-
+4	-	-	-	57	64	69	-
+5	-	-	-	-	-	-	-

procent kd-röster	uppskattning av Svensson -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	0	0	0	0	0	-	-
0	4	2	2	2	6	-	-
+1	-	0	3	3	9	-	-
uppskattn +2	-	-	25	8	11	8	-
av kd +3	-	-	-	27	19	26	9
+4	-	-	-	-	-	49	45
+5	-	-	--	-	-	-	76

procent m-röster	uppskattning av Lundgren -5/-1	0	+1	+2	+3	+4	+5
-5/-1	0	0	0	-	-	-	-
0	3	4	0	-	-	-	-
+1	11	0	7	5	-	-	-
uppskattn +2	17	25	12	9	-	-	-
av m +3	19	45	40	33	26	-	-
+4	-	-	-	69	62	57	-
+5	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Resultaten för partiernas och partiledarnas popularitet bygger på mätningar med en ogillar-gillarskala med värden mellan –5 och +5. Procentsiffrorna visar andelen väljare som röstade på vart och ett av partierna med hänsyn tagen till uppskattningen av parti och partiledare. Eventuella partiledareffekter återfinns om procenttalen ökar inom raderna i de olika tabellerna. Ett ”-” betyder färre än 20 svarspersoner.

Tabellanalyser är ofta pedagogiska men kan som i vårt fall lida av få fall i många celler. När vi gör om vår prövning med hjälp av ett analytiskt starkare verktyg som logistisk regressionsanalys förändras dock inte slutsatserna. Vi definierar partiledar- respektive partipopularitet som oberoende variabler och röstning eller icke-röstning på de olika partierna som beroende variabel. Därefter genomför vi en regres-

sionsanalys per parti.[7] Utfallet blir detsamma för samtliga partier med klara partieffekter och mycket svagare partiledareffekter. Regressionskoefficienterna (b-värdena) för partieffekten hamnar i medeltal på +.98. Motsvarande genomsnittskoefficient för partiledareffekten är blygsamma +.08. Och endast en av dem är statistiskt signifikant, den för Maud Olofsson (+.26).[8]

Slutsatsen är tämligen entydig. Direkta kontrollerade partiledareffekter på partivalet är högst begränsade bland svenska väljare. Ett gott besked för de mindre populära partiledarna; de är inte så stora sänken för sina partier som det ibland spekuleras om i media. Kanske också ett gott besked för de mer populära partiledarna; partiernas valresultat står eller faller inte beroende på deras popularitet.

Men, kan det invändas, hur är det med partibytarna? När de själva får motivera sitt handlande hänvisar de oftare än stabila väljare till partiledarna som orsak till partibytet. Ett sätt att pröva om partibytare verkligen är extra känsliga för partiledarnas popularitet är att genoföra speciella regressionsanalyser där vi jämför partibytare med stabila väljare och ser på eventuella partiledareffekter. När vi genomför sådana analyser för olika grupper av partibytare mellan valen 1998 och 2002 får vi mycket svaga bevis för några oberoende partiledareffekter. Som förklaringsfaktorer har vi tagit med popularitеten hos partibytarnas gamla och nya partiledare liksom graden av uppskattning av såväl det gamla som nya partiet. [9] Den oberoende variabeln är partival kodat 1 för partibytare och 0 för stabila partiväljare. Resultaten indikerar att partifaktorn är central och att uppskattningen av såväl det gamla som det nya partiet har en betydelse. Partibyten inträffar både därför att det gamla partiet stöter bort och för att det nya partiet drar. Gillandet eller ogillandet av partiledaren spelar däremot mindre roll. I de flesta fall är partiledareffekten mycket modest och statistiskt insignifikant. Ett undantag är Gudrun Schyman 2002. En viss partiledareffekt kan spåras bland v-väljare från 1998 som valde mellan v och s 2002. Schymans popularitet kan ha spelat en roll för dem som valde att stanna hos vänsterpartiet. För övriga testade partiledare finner vi inga oberoende effekter, och det gäller för Göran Persson, Lars Leijonborg, Alf Svensson och

[7] Analyserna omfattade enbart väljare som röstade på något parti. Icke-röstare och blank-röstare är inte inkluderade.

[8] Regressionskoefficienterna blir som följer per parti. v partieffekt +.95, ledareffekt +.09; s +.86, +.06; mp +.94 +.10 (Wetterstrand), +.97, +.02 (Eriksson); c +1.03, +.26; fp +1.01, -.03; kd +.1.01, +.09; m +.1.08, .03. Det uppskattade R-kvadratvärdet varierar mellan .42 och .53 i de olika partianalyserna.

[9] De partibytargrupper som studerats är v98-s02, m98-fp02 och kd98-fp02. De oberoende variablerna har kodats 1 för partibytare (från m till fp t ex) och 0 för stabila partiväljare (m i båda valen).

Bo Lundgren. Resultatet är ingen nyhet. Vi har tidigare fått samma utfall (Holmberg 1981, 2000).. Efter det att partifaktorn kontrolleras suddas de mesta av alla samband ut mellan partiledarpopularitet och tendensen att byta parti.

Indirekta partiledareffekter

Men, kan det invändas, flera partiledare sitter länge på sina poster och då kan indirekta och mer långsiktiga effekter uppstå i så motto att partiledarnas popularitet kan färga av sig på partiets popularitet. Uppskattade partiledare kan över tid göra sitt parti mer populärt och därmed också mer röstvinnande. Den omvända processen är naturligtvis också möjlig. Ogillade partiledare drar långsamt ned sitt partis popularitet och röststöd. Tidigare svenska prövningar av om det finns dylika indirekta effekter på partivalet har kommit fram till de ibland existerar men i klart begränsad omfattning (Holmberg 2000, se också Esaiasson 1985). De indirekta effekterna på partiernas popularitet är vanligare förekommande och tydligare. Indirekta effekter inte bara på populariteten utan också på röstningen är mer ovanliga och mer begränsade. Huvudorsaken till detta är att partiledarna oftare är mer populära än sina partier i ”fel” väljargrupper, det vill säga bland väljare som aldrig skulle rösta på partiet. Ett bra exempel på detta fenomen är Gudrun Schyman som både 1998 och 2002 var klart mer uppskattad än partiet bland människor längst ut till höger på vänster-högerskalan, men något mindre populär än vänsterpartiet bland väljare längst ut till vänster (Holmberg 2000: 169). Bland vänsterpartiets presumtiva väljare till vänster var Schyman inget potentiellt dragplåster, ety hon var mindre uppskattad än partiet. Bland väljare längst ut till höger, däremot, var hon ett potentiellt dragplåster eftersom hon var mer gillad än vänsterpartiet, men därute långt till höger var det inga som röstade på partiet.

Våra tester av eventuella indirekt effekter 2002 har gjorts med hjälp av paneldata mellan valen 1998 och 2002. Vi har för tre utvalda partipar med relativt stor rörlighet mellan partierna (fp/m, fp/kd, v/s) med hjälp av regressionsanalys först undersökt om partiledarnas och partiernas popularitet 1998 påverkade uppskattningen av partierna fyra år senare 2002. Därefter studerade vi i vilken utsträckning de nya popularitetssiffrorna för partiledare och partier 2002 påverkade röstningen samma år.

Resultaten visade att partipopulariteten 2002 i samtliga fall har ett klart samband med motsvarande partipopularitet 1998. De flesta som 1998 gillade eller ogillade ett parti gillade eller ogillade fortfarande partiet 2002; ett väntat resultat, majoriteten av väljare byter inte parti

mellan två val. Röstningseffekterna är också de förväntade. Den nya partipopulariteten 2002 påverkade partivalet 2002 mycket tydligt för samtliga partier.

Resultaten när det gäller partiledarna är mer spännande. Här visar det sig att vi i samtliga fall utom ett *inte* kan iaktta några signifikanta indirekta effekter av partiledarpopularitet 1998 på partipopularitet 2002. Detsamma gäller effekterna av den nya partiledarpopulariteten 2002 på röstningen 2002. Endast i ett fall kan vi spåra någon signifikant partiledareffekt på partivalet. Uppskattningen 1998 av Bildt, Leijonborg, Svensson och Persson satte alltså inga spår när det gäller respektive partis popularitet 2002.[10] Inte heller påverkades partivalet 2002 av graden av uppskattning av Lundgren, Leijonborg, Svensson och Persson 2002. Undantaget är Gudrun Schyman. Hennes popularitet 1998 färgade av sig på vänsterpartiets popularitet 2002, liksom hennes popularitet 2002 hade en signifikant oberoende effekt på valet av v eller s i valet 2002.

Vår test och fallet Schyman visar att indirekta partiledareffekter kan förekomma både på partiernas popularitet och på röststödet men att de är relativt ovanliga. Det vanliga i Sverige när det gäller partival är att betydelsen av partiledarnas popularitet är begränsad både direkt och på kort sikt och mer indirekt och på längre sikt.

En myt med viss substans

Om vi avslutningsvis återvänder till moderninseringsteorin och våra härledda hypoteser visar det sig att vi måste tona ned vårt resonemang om att partiledareffekter är en myt. Resultaten visar att det finns vissa oberoende ledareffekter i alla system. Att tala om en myt som om det inte fanns några effekter är alltså överdrivet. Men det betyder inte att vår första hypotes stämmer; den som säger att det finns starka partiledareffekter på partivalet oberoende av hur det politiska systemet är utformat. Våra resultat visar mycket tydligt att så är det inte. De oberoende partiledareffekterna var inte starka i något land utom möjligtvis i USA. Och storleken på partiledareffekterna varierade mycket påtagligt mellan olika politiska system. Partiledarnas betydelse för valet av parti är klart större i länder som utnyttjar majoritära valsystem än i länder som använder ett proportionellt valsystem. Bland alla länder vi jämförde med är partiledareffekterna som allra minst i Sverige med sitt förhållandevis strikt proportionella system.

[10] Att den avgångne partiledaren Carl Bildts popularitet 1998 inte har ett signifikant samband med moderaternas popularitet fyra år senare är kanske inte förvånande. Han var ju inte längre partiledare.

Resultaten när det gäller vår andra hypotes stämmer bättre med talet om en myt. Myten är att partiledarnas betydelse har ökat över tid. Det är en myt eftersom det inte finns något stöd för hypotesen att partiledareffekterna på röstningen skulle vara större idag än tidigare. Vi har undersökt sambanden över tid i sex länder och inte funnit någon ökning i något land utom möjligen i USA. Sverige tillhör de länder där vi inte kan se någon ökad effekt av partiledarnas grad av popularitet på väljarnas partival.

Vår tredje hypotes, som vi hittills inte testat men som vi skall pröva nu avslutningsvis, specificerar att de begränsade partiledareffekter som finns på röstningen är beroende av den politiska kontexten. Partiledarnas inverkan på röstningen är större i system med svaga partimotsättningar. I system med skarpa partikonflikter betyder ledarnas popularitet mindre när väljarna röstar. Då betyder politikens innehåll mer.

Hypotesen kan endast prövas på ett begränsat material. Med hjälp av data från Ledarskapsprojektet kan vi genomföra en test omfattande fyra länder och tjugofem val. I de fyra länderna – Holland, Tyskland, Norge och Sverige – har vi uppskattat graden av partipolarisering i tjugofem val och undersökt sambandet med de genomsnittliga partiledareffekterna på partivalet i respektive land. Partipolariseringen har vi mätt utifrån innehållet i partiernas olika valmanifest. Materialet har insamlats av en internationell forskargrupp känd under namnet *Manifesto Project*. Den tyske forskaren Hans-Dieter Klingemann har utarbetat polariseringsmåttet (Klingemann 2002, Klingemann, Hofferbert & Budge 1994).

Resultatet är som oftast när det gäller komplicerade samhällsvetenskapliga mätningar inte helt entydigt. Hypotesen får stöd, men sambandet är relativt svagt. Korrelationen (r) mellan graden av partipolarisering i de tjugofem valen och effekten av partiledarnas popularitet på röstningen är -.26 och i hypotesens riktning. Det vill säga, ju starkare partipolarisering desto svagare partiledareffekt.

Vår huvudslutsats kan formuleras spetsigt. När partier och politik betyder mycket betyder ledarna mindre. När politiken inte skiljer mycket mellan partierna får ledarna utrymme att spela en större roll.

Kapitel 8
Personkryssande

Svenska medborgare får allt fler val att ta ställning till i vardagen. Även inom politiken avkrävs väljarna idag fler val jämfört med tidigare, och de har fler alternativ att välja bland. Första beslutet gäller om man överhuvudtaget skall rösta eller inte i kommun-, landsting- och riksdagsvalen. Denna inledande beslutsprocess kan teoretiskt ha 2^3, d.v.s. åtta olika utfall. I nästa beslutssteg har de väljare som bestämmer sig för att rösta i såväl kommun-, landsting- och riksdagsval minst åtta politiska partier att välja mellan på respektive politisk nivå. Det betyder åtminstone 8^3=512 teoretiskt möjliga partikombinationer.

För de väljare som dessutom önskar personrösta i valen öppnar sig en ocean av valmöjligheter. Lågt räknat är det omkring 20 kandidater att välja mellan per parti på var och en av de tre politiska nivåerna. Med åtta partier och tre val handlar det om att välja tre kandidater från en lista på 20*8*3=480 kandidater. Antalet teoretiskt möjliga kombinationsmöjligheter för personröstning på tre nivåer är därför $(20*8)^3$=4 096 000. Det finns med andra ord idag bättre förutsättningar än någonsin tidigare att begå en röstningshandling som inte liknar någon annan väljares. Skulle vi dessutom räkna med den nya, fjärde politiska nivån – valen till Europaparlamentet – samt eventuella nationella och lokala folkomröstningar ökar kombinationsmöjligheterna för politiska åsiktsyttringar via valsedeln ytterligare. En stilla undran är vilka förutsättningar vårt representativa demokratiska system egentligen har att hantera den oerhörda variationsrikedomen i de preferenser väljarna har möjlighet att ge uttryck för via röstsedeln.

I den här boken har vi hittills sökt förklaringar till medborgarnas två huvudsakliga politiska val – valet att delta och valet av parti. Turen har nu kommit till valet av kandidat. Fyra frågeställningar kommer att behandlas: I vilken utsträckning har väljarna tagit till vara de nya möjligheterna att personrösta i svenska riksdagsval? Vilka väljargrupper ägnar sig åt personröstning? Hur motiverar personröstarna valet av kandidat? Och hur förklarar icke-kryssarna varför de valde att inte utnyttja sin möjligheter att personrösta?

Reformerat valsystem

Efter lång tids debatterande och utredande (se t.ex. Westerståhl 1993, Johansson 1996) sjösattes det nya svenska personröstningssystemet på

prov redan i samband med riksdagsvalet 1994 (SOU 1996:66). Men det var först i Europaparlamentsvalet 1995 som alla svenskar fick möjlighet att personrösta på riktigt för första gången. Den stora personröstningspremiären dröjde till 1998 års val (Holmberg & Möller 1999).

Mot bakgrund av väldokumenterade historiska förändringar av väljarnas relationer till partierna – såsom minskande partiidentifikation och fallande medlemstal i de politiska partierna – föreföll det vara ett naturligt steg att reformera valsystemet för att öka inslaget av personröstning i svenska val. Men personröstningssystemet blev en kompromiss mellan å ena sidan partiernas omsorg om interndemokrati och partisammanhållning och å andra sidan önskemålet att skänka väljarna mer direkt inflytande på personsammansättningen i folkvalda församlingar. Det främsta uttrycket för denna inbyggda motsättning blev de höga spärrarna. För att en kandidat skall nå topplaceringen på partiets lista krävs att andelen avgivna personröster uppgår till mer än fem procent av partiets totala antal röster i valet (och dessutom att kandidaten får fler personröster än någon av de andra kandidaterna på listan). Femprocentspärren gäller för kommunval, landstingsval och europaparlamentsval. För riksdagsvalen är spärrgränsen ännu högre, åtta procent.

Spärrarna leder till att väljarnas reella inflytande över vilka personer som skall representera dem kringskärs. Spärrarna slår dessutom olika hårt i olika valkretsar. Kandiderar man för ett stort parti i en folkrik valkrets krävs tiotusentals personröster för att passera de andra kandidaterna på partiets lista. Kandiderar man för ett litet parti i en folkfattig valkrets kan det räcka med några hundra röster för att bli invald. Förutsättningarna för såväl kandiderande politiker som personröstande väljare är alltså dramatiskt olika i skilda delar av landet.[1]

Eftersom personröstarna har en stark tendens att kryssa för de mest kända toppkandidaterna, varav många redan står på valbar plats, ger personröstning under rådande personvalssystem endast blygsamma effekter på valutslaget.[2] Följaktligen är antalet valda riksdagsledamöter

[1] I 2002 års val kan extremsituationerna exemplifieras på följande sätt: I landets största valkrets, Stockholms läns valkrets (770 000 röstberättigade) behövde en kandidat till det största partiet, socialdemokraterna mer än 16 500 personröster för att nå över 8-procentspärren. Motsvarande antal personröster för en miljöpartikandidat på Gotland, landets minsta valkrets (44 000 röstberättigade) är endast 152 (!). Av de riksdagskandidater som passerade åttaprocentspärren i 2002 års riksdagsval fick folkpartiets partiledare Lars Leijonborg flest personröster (18 098 i Stockholms län) och Gotlandskandidaten Barbro Öncel (fp) minst antal personröster (235). 1999 års författningsutredning fick till uppgift att undersöka om några av de största valkretsarna kunde delas för att öka personvalsgenomslaget. Slutsatsen var att det saknades politiska förutsättningar för en sådan reform (SOU 2002:42).

[2] I samband med premiären för personval 1998 genomfördes en lång rad studier av väljarnas beteende i samband med valet av kandidat (Holmberg & Möller 1999). Den ge-

som inte hade kommit in i riksdagen utan personröster mycket få. I samband med 1998 års riksdagsval lyckades endast 12 kandidater ta sig till riksdagen helt och hållet tack vare personröster. Motsvarande antal i 2002 års riksdagsval var 13, enligt Valmyndigheten.[3]

Försiktigheten när det gäller att förse det svenska traditionellt partisentrerade systemet med en möjlighet att också rösta på person går inte att ta fel på. Just därför är det kanske inte heller rimligt att förvänta sig några dramatiska kortsiktiga effekter på valdemokratins aktörer. Med fyra år mellan varje ny erfarenhet går läroprocesserna som följer av institutionella förändringar mycket långsamt.

Utför med personvalsreformen?

Införandet av personval i Sverige kan betraktas som ett konstitutionellt experiment i stor skala. En analys av personröstandet i 2002 års riksdagsval möjliggör en första utvärdering av hur 1990-talets stora personvalsreform utvecklar sig över tid på väljarnivån. Utifrån jämförelser med länder som har liknande personvalssystem var den ursprungliga gissningen att andelen personröstande i svenska riksdagsval skall bli större för att såsmåningom parkera någonstans mellan 30 till 50 procent (Westerståhl 1993; SOU 1996:66).

Men utvecklingen går idag stick i stäv emot förväntningarna. Enligt valstatistiken från valmyndigheten valde 26,0 procent av svenskarna att personrösta i 2002 års val – vilket är en minskning med nästan fyra procentenheter sedan premiärvalet 1998 (29,9 procent). Motsvarande

nomsnittliga listplaceringen för valda kandidater i 1998 års val var 3,7. Listplaceringen var den viktigaste förklaringen till varför personröstarna valde de kandidater de gjorde, näst följt av kandidatens kön (allt annat lika hade män något större sannolikhet att bli valda än kvinnor). Två olika ålderseffekter på valet av kandidat kunde konstateras: kandidater äldre än 50 år valdes i större utsträckning än kandidater yngre än 50 år, oavsett listplacering och könstillhörighet. Dessutom visade det sig att det finns en åldersmatchningseffekt, det vill säga att i första hand manliga väljare oftare än slumpen röstar på kandidater som befinner sig åldersmässigt nära dem själva (+/- 10 år) (Oscarsson 1999).

[3] De tretton riksdagskandidater som inte skulle ha valts med ett system utan personval 2002 var Lennart Beijer (v) i Kalmar län, Anna Ibrisagic (m) och Peter Eriksson (mp) i Norrbottens län, Lars-Ivar Ericson (c) i Skåne läns norra och östra valkrets, Karin Svensson-Smith (v) i Skåne läns södra valkrets, Yvonne Ruwaida (mp) i Stockholms kommun, Ingvar Svensson (kd) och Mikaela Valtersson (mp) i Stockholms län, Ulla Löfgren (m), Ingegerd Saarinen (mp) och Sören Wibe (s) i Västerbottens län, Elizabeth Nyström (m) i Västra Götalands läns norra valkrets och Cecilia Widegren (m) i Västra Götalands läns östra valkrets, d.v.s. Skaraborg. Alla dessa kandidater hade en hög listplacering (platserna 2-4) på sina respektive partilistor, utom Sören Wibe som hade listplacering 10 för socialdemokraterna i Västerbotten. Observera att tre av dessa personvalda (Ruwaida, Valtersson och Svensson) inte blev personvalda på egen hand utan valdes indirekt genom så kallad dubbelvalsavveckling, vilket innebär att kandidater högre upp på listan blev invalda i ett annat distrikt (Åsa Domeij valdes in i en annan valkrets och gav plats åt Ruwaida, Alf Svensson för Ingvar Svensson och Maria Wetterstrand för Mikaela Valtersson).

minskningar ägde också rum för kommunvalen (från 34,5 till 30,8 procent) och landstingsvalen (från 28,9 till 25,4 procent).[4]

Minskningen av andelen personröstare fångas in även i valundersökningen 2002. Resultaten i tabell 8.1 visar vilka grupper som i första hand fallit ifrån när det gäller personröstandet. Grupperna högutbildade (-8), storstadsbor (-10) och småföretagare (-11) uppvisar de största minskningarna i personröstande mellan 1998 och 2002.

De enda grupper där utvecklingen tycks ha gått i positiv riktning är bland utrikes födda (+6), särskilt bland utomeuropeiska invandrare (+9). De positiva förändringarna är inte statistiskt signifikanta eftersom jämförelserna bygger på ett relativt litet statistiskt underlag. Helt klart är dock att den allmänna nedåtgående trenden i personröstande inte återfinns i gruppen invandrare. Vår försiktiga tolkning är istället att andelen personröstande sannolikt har *ökat* bland utrikes födda mellan 1998 och 2002.

Resultaten har omedelbar bäring på den aktuella diskussionen kring huruvida inslag av personval gynnar mobilisering av annars svårmobiliserade grupper – som t ex ungdomar och utrikes födda – till politisk verksamhet generellt och till valurnorna i synnerhet Tesen är att personvalssystemet skulle göra det lättare för ungdoms- och invandrarkandidater att bli nominerade på partiernas listor. När fler ungdomar och invandrare ställer upp som kandidater och driver egna personvalskampanjer mobiliseras väljare från just dessa grupper på grund av gruppidentifikation. Än så länge finns emellertid inte tillräckligt med kunskap för att säkert uttala sig om personvalssystemets mobiliserande effekter på unga och invandrare (Togeby 1999; Rodrigo-Blomqvist 2004).

Liksom i personröstningspremiären var personkryssandet förhållandevis jämnt spritt mellan olika grupper i samband med 2002 års riksdagsval. Som resultaten i tabell 8.1 visar är andelen personkryssande väljare ungefär lika stor i alla socioekonomiska grupper. Faktum är att minskningen av andelen personkryssare mellan 1998 och 2002 medfört att denna form av deltagande blivit mer jämnt spritt. Utvärderat från ett politiskt jämlikhetsideal är således väljarnas lilla inflytande över personsammansättningen i riksdagen lika stort i alla grupper.

[4] Andel personröstande vid Europaparlamentsvalen har varit högre än riksdagsvalen, 46,5 procent 1995 och 66,2 procent 1999. Det flitigare personröstandet bör dock ses i ljuset av det låga valdeltagandet i dessa val (Gilljam & Holmberg 1998; Holmberg 2001). I 1995 års europaparlamentsval förändrade personröstningen inte vilka kandidater som representerade partierna i Bryssel. Men 1999 blev två kandidater som nominerats högt på partilistorna utslagna på grund av att de fått för få kryss i förhållande till konkurrenterna, Görel Thurdin (c) och Ingrid Näslund (kd).

Tabell 8.1 Andel personröstare bland partiröstare i riksdagsvalen 1998 och 2002 (procent)

	1998	2002	Antal svarande	Skillnad
Samtliga väljare	28	24	2150	-4
Kön				
Män	29	26	1077	-3 *
Kvinnor	28	22	1072	-6
Ålder				
18-22 år	30	25	123	-5 *
23-30 år	32	25	289	-7
31-40 år	26	24	414	-2 *
41-50 år	31	24	385	-7
51-60 år	30	25	453	-5
61-70 år	29	23	276	-6
71+	21	23	210	+2 *
Förvärvsställning				
Förvärvsarbetande	30	24	1251	-6
Arbetslös	36	30	73	-6 *
Förtidspensionerad	28	25	87	-3 *
Ålderspensionär	25	23	332	-2 *
Studerande	30	25	163	-5 *
Yrkesgrupp				
Industriarbetare	25	20	189	-5 *
Övriga arbetare	26	25	387	-1 *
Lägre tjänstemän	26	22	199	-4 *
Mellantjänstemän	32	25	522	-7
Högre tjänstemän	30	24	361	-6
Småföretagare	35	24	122	-11
Jordbrukare	44	37	35	-6 *
Utbildningsnivå				
Låg	23	22	361	-1 *
Medel	30	25	920	-5
Hög	34	26	647	-8
Civilstånd				
Gifta/Sambo	29	24	1347	-5
Ensamstående	30	26	583	-4
Boendeort				
Ren landsbygd	31	24	304	-7
Mindre tätort	30	27	425	-3 *
Större stad eller tätort	28	25	918	-3 *
Sthlm, Gbg, Malmö	31	21	280	-10
Sektor				
Offentlig	30	26	757	-4
Privat	28	23	1100	-5
Kyrkogång				
Minst varje månad	44	39	153	-5 *
2-11 gånger om året	31	26	497	-5 *
En gång om året	27	22	501	-5
Aldrig	26	22	776	-4
Födelseland				
Svenskfödda	28	23	1997	-5
Utrikes födda	33	38	152	+6 *
Uppväxtland				
Uppvuxen i Sverige	28	23	1899	-5
Uppvuxen utanför Sverige	31	32	250	+1 *
… Norden	25	23	81	-2 *
… Europa	36	30	88	-6 *
… Utanför Europa	35	44	81	+9 *

Tabell 8.1 (forts.) Andel personröstare bland partiröstare i riksdagsvalen 1998 och 2002 (procent)

	1998	2002	Antal sv arande	Skillnad
Politiskt intresse				
Mycket intresserad	42	37	228	-5 *
Ganska intresserad	30	24	1 039	-6
Inte särskilt intresserad	25	20	764	-5
Inte alls intresserad	25	21	116	-4 *
Politisk kunskap				
Låg	27	18	188	-9
Medellåg	25	26	239	+1 *
Medel	28	27	659	-1 *
Medelhög	33	23	400	-10
Hög	35	27	267	-8
Politiskt förtroende				
Mycket stort	45	37	54	-8*
Ganska stort	33	25	886	-8
Ganska litet	27	22	974	-5
Mycket litet	27	24	207	-3 *
Partival (officiell statistik)				
Vänsterpartiet	27	28		+1
Socialdemokraterna	26	24		-4
Centerpartiet	41	33		-8
Folkpartiet	34	23		-11
Moderaterna	30	27		-3
Kristdemokraterna	38	30		-8
Miljöpartiet	27	27		0

Kommentar: Procentbasen har definierats som samtliga väljare som fått frågan om personröstning och som röstade på något parti. Personer som besvarat frågan om personröstning med vet ej ingår inte i procentbasen. Differenser som markerats med stjärna är ej statistiskt signifikanta förändringar mellan 1998 och 2002 (test för skillnad mellan två procenttal; oberoende urval; p<.05).

Gruppmässigt sett har kryssande väljare inte något ojämlikt inflytande på icke-kryssarnas bekostnad. Även med hänsyn taget till den relativt tydliga samvariationen med politiskt intresse, kunskap och förtroende kan personröstning karaktäriseras som en ovanligt jämlik form av politiskt deltagande.

Den uppenbara följdfrågan är förstås *varför* andelen personröstare inte har ökat i Sverige sedan personvalspremiären 1998? För att kunna svara på den frågan behöver vi veta varför väljare personröstar överhuvudtaget. I det här sammanhanget har vi endast möjligheter att undersöka om det ägt rum några förändringar i väljarnas egna *subjektiva* skäl till att avstå från personröstning. I tabell 8.2 redovisas svaren på en helt öppen fråga som ställdes till personer som uppgett att de *inte* personröstade i 1998 och 2002 års riksdagsval. Vi har kategoriserat de öppna svaren på samma sätt i båda valen, vilket möjliggör en direkt jämförelse.

Tabell 8.2 Skäl för att *inte* personrösta i riksdagsvalen 1998 och 2002. Andel svarspersoner som på en öppen intervjufråga angav respektive skäl (procent)

	Riksdagsvalet 1998	Riksdagsvalet 2002	Förändring 1998-2002
Otillräckliga kunskaper om kandidaterna	53	45	-8
Motståndare till personval	28	18	-10
Svårt att välja	8	6	-2
Ej intresserad av personval	6	8	+2
Saknar betydelse, spärren för hög	2	4	+2
Fanns inga bra kandidater	2	0	-2
Personvalet krångligt	2	2	0
Övriga skäl	6	2	-4
Antal svarspersoner	491	652	

Kommentar: Frågan lyder: ”Vilka var de viktigaste skälen till att Du inte personröstade i riksdagsvalet?” Procentbasen är definierad som antalet icke-personröstande väljare som besvarade intervjufrågan i valundersökningarnas eftervalsstudier. Andelen icke-personröstare som besvarade frågan var 87 procent 1998 och 83 procent 2002. Siffrorna i tabellen summerar inte kolumnvis till 100 procent eftersom svarspersonerna kunde uppge flera skäl. Uppgifterna för 1998 är hämtade från (Holmberg 1999).

Skälen till icke-personröstning handlar fortfarande till övervägande delen om otillräckliga kunskaper om kandidaterna. Förekomsten av detta skäl har emellertid minskat från 53 till 45 procent mellan 1998 och 2002 års riksdagsval. Från analysen av de öppna svaren framgår också att det har blivit mindre vanligt att motivera sin icke-personröstning med att man är motståndare till personvalet (18 procent 2002). Det tyder på att en del av motståndet mot personvalsinslaget försvagats sedan 1998. Övriga skäl – att man inte är intresserad av personvalet eller att personvalet saknar betydelse – är lika frekvent förekommande idag som vid premiären 1998.

Det är dags att stilla nyfikenheten över personröstarnas motiveringar till varför de valt att tillägna sin röst en särskild kandidat. I tabell 8.3 redovisas hur svaren fördelades. Den kanske intressantaste uppdelningen av svaren är mellan de som hänvisar till kandidatens sociala grupptillhörighet (kön, ålder, klass, region) och de som hänvisar till personliga egenskaper (pålitlig, kompetent, sympatisk). Resultaten visar att mellan 1998 och 2002 har andelen kryssningsskäl med hänvisningar till grupptillhörighet minskat (-9 procent), medan hänvisningar till egenskaper ökat något (+5 procent). Förändringarna är små och mycket osäkra eftersom det är få personer som personkryssar och ännu färre som vill ge motiveringar till varför de kryssade som de gjorde. Men det tycks finnas en liten tyngdpunktsförskjutning. Motiveringar som har med kandidaternas kompetens och pålitlighet att göra har blivit något vanligare. Motiveringen att kandidaten är från min egen ort eller region har minskat från 15 till 9 procent.

Tabell 8.3 Skäl för att personrösta på en viss kandidat i riksdagsvalen 1998 och 2002. Andel svarspersoner som på en öppen intervjufråga angav respektive skäl (procent)

	Riksdagsvalet 1998	Riksdagsvalet 2002	Förändring 1998-2002
Kandidatens grupptillhörighet	30	21	-9
Region/ort	15	9	-6
Kön	9	7	-2
Klass	6	2	-4
Ålder	4	2	-2
Kandidatens personliga egenskaper	28	33	+5
Kände till personen/namnet	8	7	-1
Pålitlig	6	9	+3
Kompetent	6	11	+5
Sympatisk	3	3	0
Personval är bra	11	10	-1
Kandidaten var bäst	11	18	+7
Kandidatens politiska åsikter	8	11	+3
Rättighet/plikt att rösta	8	0	-8
Ville få personförändring	7	0	-7
Övriga skäl	9	8	-1

Kommentar: Frågan lyder: "Vilka var de viktigaste skälen till att Du personröstade i riksdagsvalet?" Procentbasen är definierad som antalet personröstande väljare som besvarade intervjufrågan i valundersökningarnas eftervalsstudier (209 personer 2002). Siffrorna i tabellen summerar inte kolumnvis till 100 procent eftersom svarspersonerna kunde uppge flera skäl. Uppgifterna för 1998 är hämtade från (Holmberg 1999).

Det vanligaste skälet till personkryssning 2002 var det helt ospecificerade ”kandidaten var bäst” (18 procent). Glädjeyttringar till allmänt stöd för personvalet samlade var tionde kryssande väljare (11 procent), liksom hänvisningar till kandidatens politiska åsikter (10 procent).

Vilka motiveringar till personröstning är normativt önskvärda mot bakgrund av andan i personröstningsreformen? Det är en inte alldeles lätt fråga att besvara. Reformen var tänkt att bland annat öka möjligheterna för väljarna att identifiera sig med en specifik kandidat. Väljare utan partipolitisk hemvist och med svag partiidentifikation skulle kunna ”hitta hem” till en viss kandidat oavsett partifärg. En sådan *kandidatidentifikation* kan emellertid ha olika grundval och bygga på distinkt olika information om kandidaterna. Det kan handla om åsiktsmatchning mellan väljare och kandidat eller om en mer renodlad egenskapsmatchning av kön, ålder, hemort eller yrke. Men vad är mest önskvärt? Är det att väljarna använder information om kandidatens sociala grupptillhörighet som en slags indirekt genväg till information om kandidatens politiska åsikter? (”Jag röstar på kandidaten för att hon är i min ålder och liksom jag själv är undersköterska”) Eller att väljarna utnyttjar mer direkt information om kandidatens åsikter, vad kandidaten

vill göra under den kommande mandatperioden och om hur kandidaten har skött sig under den senaste mandatperioden? (”Jag röstar på kandidaten för att hon är duktig och för att hon tycker som jag gör i frågor som rör sjukvård och omsorg”).

Eftersom personröstningen ännu inte ges särskilt stor uppmärksamhet i svenska valrörelser saknar väljarna mer detaljerad ideologisk information om de olika kandidaterna. Den enda systematiserade information som säkert når alla väljare är de uppgifter om kandidaterna som står skrivet på partiernas valsedlar, det vill säga namn (kön), ålder och yrke. Väljarnas förutsättningar att matcha kandidaters åsikter i konkreta sakfrågor med sina egna åsikter är relativt små.

Hur utvecklas väljarnas generella inställning till personröstningsinslag i valen? Vår undersökning visar att väljarna inte har förändrat sin grundinställning till personvalet mellan 1998 och 2002. I 2002 års valundersökning ställdes frågan ”Allmänt sett, vad är Din åsikt om personval i samband med svenska riksdagsval?”. Fördelningen av svaren är mycket lik de som avgavs 1998 och visar inte på någon viktig förändring alls i inställning till personröstning. Sjutton procent av väljarna hyste uppfattningen att ”inget personvalsinslag bör finnas” och 13 procent tyckte att ”personvalsinslag bör finnas, men vara mindre än i årets val”. Den vanligast förekommande ståndpunkten bland väljarna (46 procent) är att ”ett personvalsinslag bör finnas, och det var lagom som det var i årets riksdagsval”. Endast tretton procent vill se ett ökat inslag av personval i kommande val. Elva procent uppgav att de var utan åsikt i frågan. Utvecklingen av väljarnas åsikter om personvalet speglar alltså väl den långsamma takt i vilken personvalsreformen utvecklas. Någon stark iver att utnyttja möjligheten att personrösta i framtiden finns inte bland svenska väljare.

Sammanfattningsvis visar resultaten att hänvisningar till bristande kandidatkunskap och motstånd mot personvalet har blivit mindre vanliga bland icke-personröstare. Okunskap och protest är alltså inte lika gångbara förklaringar till varför man väljer att inte personrösta som de var 1998. Attityderna gentemot personvalssystemet har heller inte blivit mer negativa. Resultaten är i det här avseendet något paradoxala. Med ledning av dem skulle man kunna förvänta sig en ökning av andelen personröstare. Men så har alltså inte skett. Orsaken till nedgången måste sökas på annat håll.

Växande kandidatanonymitet

En viktig förklaring till att personröstningsreformen har svårt att få luft under vingarna och att personröstandet minskar i Sverige är att medborgarnas kunskaper om vilka personer som kandiderar till folkvalda

församlingar – kandidatkännedomen – har minskat under en lång följd av år och fortsätter att minska 2002. Andelen som kan uppge namnet på en riksdagskandidat från den egna valkretsen har minskat från 60 procent 1956, via 48 procent 1985 till 40 procent 2002 (se figur 8.1).

Figur 8.1 Kandidatkännedom 1956-2002. Andel väljare som kan uppge namnet på en riksdagskandidat från den egna valkretsen (procent)

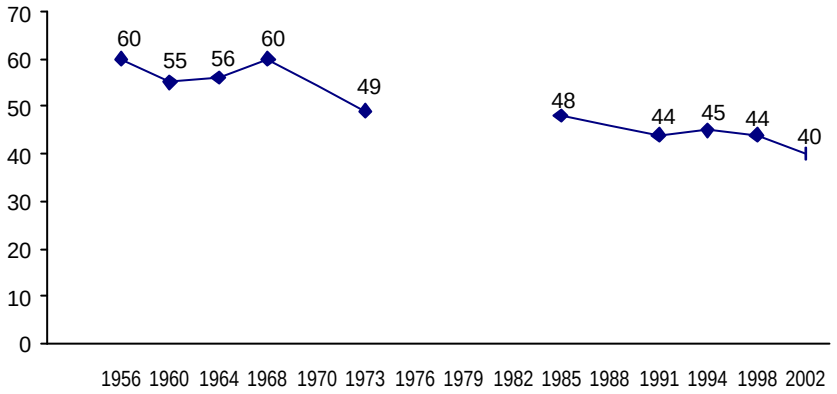

Kommentar: Resultaten inbegriper endast röstande. Uppgifterna om kandidatkännedom är vid varje tidpunkt inhämtade efter riksdagsvalen. Under åren 1964-1994 kontrollerades inte väljarnas kännedom om kandidaterna. Tester indikerar att resultaten från denna period är överskattade med mellan 5-8 procentenheter. Andel väljare som *korrekt* kunde namnge en riksdagskandidat från den egna valkretsen var endast 32 procent 1998 och 30 procent 2002.

Riksdagskandidaterna i valkretsen var alltså mer kända för väljarna på 1950- och 1960-talen än vad de är idag. Den ökande anonymiteten för folkets främsta politiska företrädare framstår som paradoxal i ljuset av de många populära föreställningarna om en ökad personifiering och presidentialisering av politiken (Mughan 2000). Det är inte bara medborgarnas psykologiska band till partierna som successivt försvagas. Den minskande kandidatkännedomen tyder på en försvagning även av banden mellan medborgarna och enskilda förtroendevalda. Personvalsreformen har åtminstone inte hittills kunnat bryta denna utveckling.

Även i internationell jämförelse är kandidatkännedomen låg i Sverige (se tabell 8.4). Vi ligger klart lägre än världssnittet på strax över femtio procent. Variationerna mellan olika system är dock stor. I flera asiatiska länder som Japan, Thailand och Korea klarar mer än 90 procent av väljarna att korrekt uppge namnet på en kandidat från den egna val-

kretsen. Kandidatkännedomen i länder som Mexiko och Spanien är klart lägre (18 respektive 26 procent).

Tabell 8.4 Kandidatkännedom i 21 länder. Andel röstande som kommer ihåg namnet på någon kandidat från den egna valkretsen i det senaste parlamentsvalet (procent)

Land	Andel röstande med kandidatkännedom	Valsystem
Japan	94	Semi-PR
Thailand	93	Pluralitetsval
Korea	92	Semi-PR
Nya Zeeland	83	PR-mix
Peru	71	PR
Kanada	71	Pluralitetsval
Norge	68	PR
Ungern	63	PR-mix
Storbritannien	60	Pluralitetsval
Tjeckoslovakien	58	PR
Australien	58	Majoritetsval
USA	52	Pluralitetsval
Schweiz	46	PR
Tyskland	43	PR-mix
Ukraina	39	Majoritetsval
Polen	38	PR
Sverige	37	PR
Taiwan	36	Semi-PR
Rumänien	29	PR
Spanien	26	PR
Mexiko	18	PR-mix

Kommentar: Tabellen är hämtad från Holmberg (2002). Data kommer från projektet CSES – *The Comparative Study of Electoral Systems* . Resultaten är hämtade från nationella valundersökningar genomförda i de aktuella länderna under perioden 1996-2000 (eftervalsstudier). Den svenska frågan lyder: "Känner Du till namnet på någon eller några av de personer som stod på partiernas valsedlar i Din valkrets inför riksdagsvalet?" Procentbasen är definierad som de väljare som tillfrågades om kandidatkännedom. Resultaten är korrigerade för den händelse väljarna inte korrekt angivit en kandidat. De svenska resultaten bygger på en annan intervjufråga än i figur 8.1. Klassifikationen av valsystem är hämtad från IDEAs handbok *Electoral System Design* (1997), se www.int-idea.se.

En tänkbar rimlig förklaring till variationen i kandidatkännedom är valsystemets utformning. I länder med majoritetsvalsystem väljer medborgarna i första hand mellan olika kandidater. Andra länder, företrädelsevis länder med proportionella listvalssystem, är partivalet inte lika kandidatorienterat. Partivalet är där mer centralt för väljarna än valet av specifika kandidater.

Hypotesen att kandidatorienterade majoritetsvalsystem skulle fostra bättre kandidatkännedom hos väljarna än partidominerade proportionalitetsvalsystem kan prövas genom att jämföra kandidatkännedomen i länder med olika valsystem. Våra resultat visar inte här på några klockrena samband mellan valsystem och kandidatkännedom. Det finns exempel på majoritetsvalsystem där kandidatkännedomen är lika låg som i Sverige (Ukraina, 39 procent), likaväl som det finns proportionella

listsystem där kandidatkännedomen är hög (Peru och Norge, 71 respektive 68 procent).

Sorterar man länderna efter valsystem framträder dock ett tydligare generellt samband mellan valsystem och kandidatkännedom. I de sex undersökta majoritets- och pluralitetsvalsystemen är andelen väljare med kandidatkännedom i genomsnitt 62 procent. Motsvarande snitt för de 7 blandsystemen (PR-mix/Semi-PR) är 61 procent och för de 8 renodlade listproportionella valsystemen 47 procent (Holmberg 2002). Det finns alltså empiriskt stöd för att valsystemets utformning påverkar nivån på väljarnas kandidatkännedom. Det svenska proportionella valsystemet är i hög utsträckning partiorienterat vilket producerar en relativt sett lägre kandidatkännedom bland väljarna. Den bristfälliga kunskapen om kandidater kan här kontrasteras mot svenska väljares goda kunskaper om partiernas ideologiska positioner längs vänster-högerdimensionen. Jämförelsen ger ökad tyngd åt vår huvudpoäng; för väljare i länder med majoritetsvalsystem är det viktigare att känna till kandidaterna för att kunna fatta rationella röstningsbeslut; för väljare i länder med proportionella valsystem är det viktigare att känna till partierna. Valsystemets utformning styr individuella väljares behov av politisk kunskap.

Vilka väljare är duktiga på att hålla ordning på kandidater? Här är mönstren desamma över hela världen. I likhet med annan politisk kunskap är högutbildade mer kunniga om kandidater än lågutbildade, medelålders mer kunniga än yngre och äldre, och män mer kunniga än kvinnor. En delförklaring till dessa återkommande mönster är att de flesta kandidater som är möjliga att känna till tenderar att höra till kategorin högutbildade medelålders män. Unga väljare och kvinnor har helt enkelt färre kandidater att identifiera sig med.

I tabell 8.5 redovisas mer i detalj hur god kandidatkännedomen var i olika grupper i samband med 2002 års svenska riksdagsval. Vi har här kontrollerat om väljarnas hågkomst av kandidaterna är korrekta. Andelen svenskar som korrekt kunde uppge namnet på åtminstone en riksdagskandidat från den egna valkretsen 2002 var endast 27 procent. [5]

Inte överraskande är det i huvudsak samma grupper av väljare som personröstar som också är duktiga på att namnge riksdagskandidater från den egna valkretsen. Kandidatkännedomen är som högst bland högutbildade, politiskt intresserade och politiskt kunniga väljargrupper. Landsbygdsbor har större kandidatkännedom än stadsbor.

[5] 23 procent i förvalsstudien och 30 procent i eftervalsstudien; en liten kunskapshöjande kampanjeffekt alltså.

Tabell 8.5 Andel röstande som korrekt kommer ihåg namnet på någon kandidat från den egna valkretsen, 2002 (procent)

grupp	Kandidat-kännedom	grupp	Kandidat-kännedom
Samtliga väljare	27	Politiskt intresse	
Kön		Mycket politiskt intresserad	46
Män	27	Ganska politiskt intresserad	28
Kvinnor	26	Inte särskilt politiskt intresserad	21
Ålder		Inte alls politiskt intresserad	10
18-22 år	22	Politisk kunskap	
23-30 år	21	Låg	11
31-40 år	24	Medellåg	19
41-50 år	28	Medel	23
51-60 år	29	Medelhög	31
61-70 år	32	Hög	49
71+	28	Partisympati	
Yrkesgrupp		vänsterpartiet	27
Industriarbetare	28	socialdemokraterna	27
Övriga arbetare	23	miljöpartiet	16
Lägre tjänstemän	30	centerpartiet	38
Mellantjänstemän	29	folkpartiet	30
Högre tjänstemän	29	kristdemokraterna	32
Småföretagare	19	moderaterna	24
Jordbrukare	47	Partiidentifikation	
Studerande	20	Stark	37
Utbildningsnivå		Svag	28
Låg	23	Endast partipreferens	23
Medel	26	Ingen partipreferens	21
Hög	29		
Boendeort			
Ren landsbygd	30		
Mindre tätort	30		
Större stad eller tätort	27		
Sthlm, Gbg, Malmö	19		
Uppväxtland			
Uppvuxen i Sverige	27		
Uppvuxen utanför Sverige	15		

Kommentar: Siffrorna visar andelen svarspersoner som korrekt namngivit åtminstone en riksdagskandidat från den egna valkretsen. För att maximera antalet svarande används här både för- och eftervalsintervjuerna i analysen. Kandidatkännedomen är systematiskt högre bland personer som intervjuats efter valet (30 procent) än före valet (23 procent), vilket kan betraktas som en kunskapshöjande valrörelseeffekt. Intervjufrågan lyder: ”Kommer Du ihåg namnet på någon av de kandidater som ställde upp till val i Din valkrets i årets riksdagsval?” Intervjupersonerna kunde nämna upp till tre kandidater.

Hur stort problem är det egentligen att endast en dryg fjärdedel av väljarna förmår uppge namnet på en person som kandiderar för något parti i den egna valkretsen? Allvaret i låg kandidatkännedom beror delvis, men inte helt, på vilken syn på den goda demokratin vi tar som utgångspunkt och vilken slags politisk kultur vi önskar oss.

I en particentrerad demokrati som den svenska, där väljarna i huvudsak väljer partier efter vilka ideologiska framtidsvisioner de har, ser vi förstås gärna – även om det inte är avgörande – att det finns utvecklade förtroendeskapande band mellan väljare och förtroendevalda. Att känna till namnet på de personer som representerar en själv kan betraktas

som en viktig grundförutsättning för att långsiktigt bygga upp ett sådant förtroende. Här måste man dock komma ihåg att svenska väljare i huvudsak ägnar sig åt ideologisk röstning vid valurnorna. Liksom i alla flerpartisystem blir partiernas interna sammanhållning en viktig faktor för väljarna. Så länge partisammanhållningen är tillräckligt god är det kanske inte en absolut nödvändighet att väljarna känner till namnet på sina representanter. Så länge partisammanhållningen är god finns goda skäl att lita på att partiet kommer att driva ungefär samma politik alldeles oavsett persongalleri. Då spelar det kanske inte någon roll alls om partirepresentanten heter Olle Olsson eller Anna Andersson. Skulle det däremot växa fram stora ideologiska skillnader mellan de kandidater som ställer upp för ett parti, ja då kan bristande kandidatkännedom vara ett problem.

För de som önskar en mer kandidatorienterad demokrati än idag, kombinerad med goda möjligheter till ett effektivt ansvarsutkrävande är brister i kandidatkännedom ett betydligt allvarligare problem. Effektivt personligt ansvarsutkrävande förutsätter förstås att väljarna känner till namnet på de personer som bär det yttersta politiska ansvaret för den politik som förs – annars finns små möjligheter att agera för att rösta in eller ut olika personer.

Hur skall den utvecklingen mot allt mer anonyma riksdagsledamöter brytas? Ett konkret förslag som ofta framförs i den svenska författningspolitiska debatten är att minska antalet riksdagsledamöter från 349 till exempelvis 249 så att varje riksdagsledamot får mer ekonomiska resurser vilket i sin tur kan förbättra möjligheterna att bli mer känd för medborgarna i allmänhet och för medborgarna i den egna valkretsen i synnerhet. Vinsterna med en sådan reform måste i så fall betalas med försämringar av den regionala representationen.

Tiden talar för personvalsreformen?

Personvalsreformen blev på grund av sina höga spärrar något av en olycklig kompromiss redan från början. Vissa statsvetare och politiker föreslår därför ytterligare förändringar: att man antingen slopar personvalsspärrarna helt, inför ett obligatorium att kryssa för en person eller återgår till ett renodlat listvalsystem helt utan personvalsinslag (jfr Petersson et al. 1999).

Så som personvalssystemet för närvarande är utformat står helt enkelt inte tillräckligt mycket på spel i personvalen varken för väljare eller för individuella kandidater. Partier, medier, kandidater och väljare gör idag inte de samfällda satsningar på personvalet som systemet kräver. Partierna satsar lite resurser på personvalskampanjer. Risken att kandidater som är listplacerade på valbar plats skulle bli bortkryssade av väljarna

är liten. Medierna satsar lite på att informera om olika kandidater. Väljarna genomskådar de kringskurna möjligheterna att faktiskt påverka vilka personer som blir valda. Reformen behöver uppenbarligen ytterligare tid på sig för att rota sig i svensk politisk kultur. Däremot står helt klart att utvecklingen för närvarande går i fel riktning i förhållande till förväntningarna. Färre väljare personröstar och endast var tionde väljare önskar större inslag av personröstning i valen.

Samtidigt tycks personvalet vara en bra medicin mot andra ofta uppmärksammade bekymmer i den svenska demokratin – de som handlar om svårigheter att rekrytera svårmobiliserade grupper till partiarbete, till kandidatur och till valurnorna. Även om säkra undersökningar alltjämt saknas motsäger inte våra resultat att personvalet verkar engagerande och mobiliserande bland t ex unga förstagångsväljare och invandrare eftersom personvalsinslaget gynnar förekomsten av ungdoms- och invandrarkandidater på listorna. En naturlig konsekvens av den nuvarande demokratipolitiken skulle vara att på sikt successivt sänka personvalsspärrarna för att få mer att stå på spel och för att i än högre grad kunna mobilisera yngre generationer och nya svenskar. För flera partier har dock ännu så länge intern partisammanhållning högre prioritet än ökat svängrum för personvalskandidater. Den sakta försvinnande skara medborgare som är medlemmar i ett politiskt parti (max 6-7 procent idag) och som aktivt deltar i kandidatnominering har idag ett avsevärt större inflytande över vilka personer som skall representera väljarna än de väljare som personröstar.

Kapitel 9

Okunniga väljare?

Rösträttsstriden utkämpades och vanns av demokratiförespråkarna för ungefär hundra år sedan - vid förra sekelskiftet. Ett av dåtidens tunga motståndarargumenten mot allmän rösträtt var att folket var för okunnigt och därför oförmöget att fatta självständiga beslut. Det var bättre om rösträtten begränsades till skolade (och någorlunda besuttna) undersåtar (Vallinder 1962, Olsson 2000). Nu blev det inte så. Med premiär i valet 1921 har vi haft allmän rösträtt för vuxna i Sverige, såväl för män som för kvinnor (Wängnerud 2001). Men det gamla motståndarargumentet har inte försvunnit. Det finns kvar om än i delvis ny tappning. I samband med EMU-folkomröstningen 2003 återfanns röster som ifrågasatte det lämpliga med en folkomröstning i en så komplicerad fråga. Folket var för okunnigt. Det vore bättre om EMU-frågan avgjordes av riksdagen efter att råd inhämtats från utredningar och ekonomiska experter. Motsvarande åsikter framfördes också 1980 i samband med kärnkraftsomröstningen. Energi och kärnkraft är för svårt för vanligt folk och kunskaperna är för dåliga. Det är bättre att experter och valda politiker tar besluten.

Idéhistoriskt går argumentationen tillbaka ända till Aten och Platon för över tvåtusen år sedan. Platon förordade expertvälde. Han trodde varken på demokratiskt valda politiker eller på folkets förmåga. En insatt elit skulle styra. Upplysningstänkarna som uppfann den representativa demokratin – en James Madison i USA och en Montesquieu eller Abbé Siéyès i Frankrike – hade heller inga höga tankar om folkets kunskaper och fähighet att styra sig självt, men de trodde på idén med valda politiker. Folket skulle delta i regelbundet återkommande val och ge sitt samtycke eller mottycke till den förda politiken och till de utvalda beslutsfattarna. Men den konkreta politiken skulle utformas av de valda representanterna, inte av folkets breda massa (Manin 1997). Ett av huvudargumenten för att inte involvera de många människorna alltför mycket i beslutsfattandet var kunskapsargumentet och att deliberérande och konsensusskapande inte var möjligt med miljontals människor som deltagare. I massdemokratin bör och måste folkets direkta inflytande begränsas.

Många moderna statsvetare håller med. Representativ demokrati, säger den franske statsvetaren Bernhard Manin, är ett elitistiskt projekt. Affärsidén är att ett fåtal insatta personer skall styra på uppdrag av de

många mindre insatta medborgarna; under kontroll och med möjlighet till ansvarsutkrävande naturligtvis, men likväl fåtalsstyre. Representativ demokrati utgör en lösning på problemet med att kompetens och kunnighet är ojämnt fördelat i alla samhällen. Det är bäst att ett fåtal intresserade och kunniga personer styr. Demokratin garanteras genom att det är folket som väljer ut styrpersonerna och eventuellt också utkräver ansvar när det går snett.

Andra demokratiska skolbildningar har inte en lika dyster alternativt realistisk bild av kunskapsnivån bland de många människorna. Förespråkare för deltagardemokrati eller samtalsdemokrati har en mer positiv uppfattning om väljarnas politiska kunskaper och förmåga. Och man brukar ibland i John Stuart Mills anda hävda att deltagande ger kunskaper. Ge de många människorna chansen och de växer med ansvaret, hävdar Carole Pateman (1970). Massdeltagande och folkomröstningar kan ge upphov till en positiv kunskapsspiral. Deltagande ger kompetens och ansvarskänsla, och stärker allmänandan (Lewin 1970, Boström 1988).

Diskussionen om olika demokratimodeller handlar inte bara om väljarnas kunnighet eller okunnighet. Många andra frågor är också berörda. Men en av fokalpunkterna i diskussionen är bedömningen av hur politiskt kunnig valmanskåren är - och hur kunnig den kan bli. Teoretiker i Madisons och Manins efterföljd är klart mer skeptiska till folkets kunnighet än teoretiker som följer i Mills och Patemans fotspår.

En central empirisk fråga blir då – hur kunnigt är folket? Ligger sanningen närmare Madisons verklighetsbild än Mills?

Hur politiskt kunniga är väljarna?

Modern amerikansk forskning besvarar frågan entydigt. Väljarna är mycket okunniga. Larry Bartels börjar en artikel benämnd *Uninformed Voters* med att slå fast: “The political ignorance of the American voter is one of the best-documented features of contemporary politics… (1996: 194). Niemi & Weisberg sammanfattar forskningsläget så här: ”The knowledge level of the American electorate – indeed, of mass electorates everywhere – is very low… citizens are, on average, not sophi sticated political consumers.” (Niemi&Weisberg 2001: 109). Pionjärerna på amerikansk väljarforskning på 1940- och 50-talen var nästan lika kategoriska. Berelson tyckte sig finna att amerikanerna inte levde upp till demokratins ideal om informerade väljare (Berelson, Lazarsfeld & McPhee 1954). Författarna till väljarklassikern *The American Voter* hittade svagt underbyggda kunskaper om sakfrågor bland väljarna. Ideologiska ståndpunkter var det också tunt med (Campbell et al 1960).

Kanadensaren Henry Milner, som genomfört den mest omfattande komparativa studien på området, skriver i boken *Civic Literacy* : ”Still, without drawing unfair comparisons, we can say that the portrait of a comparatively low level of American knowledge is supported by evidence from many American surveys…” (Milner 2002: 45). I Milners undersökning hamnar USA oftast i botten medan Sverige och övriga nordiska länder tenderar att ligga i topp (se också Granberg & Holmberg 1988).

Det finns dock forskare som också drar relativt negativa slutsatser om svenska väljares kunnighet. I SNS:s demokratirådsrapport 1998 mättes svenska folkets politiska kunskaper och slutsatsen blev: ”… flera av resultaten (måste) betraktas som tämligen nedslående… Åtskilliga medborgare brister när det gäller kunskaper om politik, praktiska färdigheter och demokratiskt handlag.” (Petersson m fl 1998: 111,126). Bland annat visade det sig att det endast var en minoritet av intervjupersonerna (48 procent) som rätt kunde besvara frågan om hur många partier som sitter i Sveriges regering (rätt svar ett parti). En förklaring till det dåliga resultatet skulle kunna vara att skillnaden mellan riksdag och regering inte är glasklar för alla väljare. Andra kunskapsfrågor som SNS ställde om hur t ex landstingen väljs och när man vänder sig till JO klarade en majoritet av svarspersonerna av att svara rätt på (63 respektive 62 procent).

SNS-frågorna illustrerar några av grundproblemen med alla kunskapstest av detta slag. Vilken typ av kunskap talar vi om, hur kan vi operationellt mäta det vi är ute efter och vilka är kriterierna för slutsatsdragningen? Kunskaper om det politiska systemets regler och uppbyggnad är en sak. Kunskaper om politikens innehåll – sakfrågor, ideologier, partiernas ställningstaganden – är en annan. Kunskaper om politikens aktörer som t ex kandidater, ledande politiker och partiledare är en tredje. Olika färdigheter som också mäts av SNS som t ex att kunna författa en skrivelse eller hålla tal, eller funktionell läskunnighet som Milner studerar är också relevanta i sammanhanget, liksom mått på kognitiv kapacitet och förståelseförmåga. Man kan förstå och känna till utan att kunna alla fakta. Kunskapsbegreppet är mycket mångfasetterat.

Nivåskattningar är alltid ett problem, men kanske speciellt påtagligt när det gäller kunskapsmätningar. Vad är god respektive dålig kunskap? Forskare som dömer ut amerikanska väljares kunskaper brukar ibland hänvisa till en av de äldsta mätserierna som finns och som visar i vad mån man känner till vilket parti som har flest representanter i ”the Congress”. Frågan har mätts i förvalsstudier sedan 1958 och andelen

korrekta svar har varierat mellan som lägst 32 procent 1982 och som högst 73 procent 1996. Genomsnittet för aderton mätningar mellan 1958-1996 är 58 procent rätt svar (se tabell 3.2 i Milner 2002: 46). Är det en hög eller låg andel? Tyder det på att amerikanska väljare är mycket dåligt bevandrade i politik? Många amerikanska forskare drar slutsatsen att flaskan är halvtom, det vill säga att kunskapsnivån är låg. Vi skulle kunna tänka oss att hävda att flaskan är halvfull; kunskapsnivån är inte märkvärdig, men den är hyfsad.

Nivåskattningar är svåra, men viktiga om vi skall kunna jämföra olika politiska system och kunna studera kunskapsförändringar över tid. Det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES*) gjorde bedömningen att jämförbara kunskapsmätningar mellan olika länder inte var meningsfulla även om de var önskvärda. Nivåskattningarna skulle bli godtyckliga och mycket beroende på valet av kunskapsfrågor och kontext. Man valde med stor ruelse att inte ställa samma kunskapsfrågor världen över. Istället formulerade man olika länderspecifika kunskapsfrågor vars nivåresultat inte omedelbart kan jämföras mellan länderna, men som möjliggör inomnationella sambandsanalyser vars resultat i sin tur kan jämföras nationellt. Längre fram i det här kapitlet skall vi använda resultat från CSES-studien för att belysa hur unika svenska väljare är när det gäller politiska kunskaper; och jämförelsen kommer då inte att gälla kunskapsnivån utan formen på olika samband med t ex kön, ålder och utbildning.

Huvuddelen av analysen kommer dock inte att vara komparativ utan gälla svenska väljares politiska kunskaper. Fyra frågeställningar kommer att stå i centrum. Den första gäller själva kärnfrågan om nivån på svenska väljares politiska kunskaper och hur kunskaperna förändrats över tid. Den andra frågan gäller orsaksfaktorer bakom kunskap. Vi kommer att studera tre av de mest diskuterade faktorerna – utbildningsgrad, politiskt intresse och medieexponering. Hypotesen är att graden av politisk kunskap ökar ju mer utbildning, intresse och medieexponering en väljare har. Fråga nummer två närmar sig effektsidan. Om kunskap är normativt viktigt eller om kunskap har samband med hur väljarna beter sig blir inte bara totalnivåerna intressant. Kunskapsnivåerna i olika grupper blir i så fall också viktig. Kunskapsklyftor mellan olika grupper kan i ett sådant läge få konsekvenser för valutslag och demokratins funktionssätt. Vi koncentrerar undersökningen på tre sociala gruppvariabler – kön, ålder och yrkesgrupp. Frågeställning nummer tre gäller kunskapens eventuella effekter på beteendevariabler som valdeltagande, blankröstning, personval och partival. Frågan är enkel men mycket central. Beter sig kunniga väljare annorlunda än okunniga? Och

vad skulle hända om alla väljare var lika kunniga som de allra kunnigaste?

Amerikanska studier visar på vissa kunskapseffekter efter sedvanliga kontroll för andra faktorer, och att demokratiska partiet skulle förlora några procents stöd om alla väljare vore bättre informerade (Bartels 1996). Den kittlande svenska frågan är hur det skulle gå med socialdemokraterna och regeringsmakten om väljarna vore mer kunniga. Vilka partier skulle vinna respektive förlora om valmanskåren hade bättre politiska kunskaper?

Hur kan vi då mäta vårt centrala begrepp politisk kunskap? De svenska valundersökningarna har innefattat många olika slag av kunskapsfrågor genom åren. Det saknas inte underlag för att få fram bra kunskapsmått, speciellt inte i de senaste undersökningarna. Långa, jämförbara tidsserier finns också, men endast för ett begränsat antal mått. Exempelvis har vi tidsseriemått på följande områden: Kunskap om partiernas ställningstagande i olika sakfrågor (i de flesta valundersökningar sedan 1956), igenkännande av partiledare på foto (1956-1968), kännedom om lokala kandidater på valsedlarna (1956-2003, med vissa överhoppade val), kännedom om ledande politiker utanför partiledarnas krets (1985-2003), faktakunskaper om system och sakfrågor (1985-2003, spridda frågor också i tidigare valundersökningar).

Kunskapsfrågorna berör många olika typer av politisk kunskap, men empiriskt visar det sig att de olika slagen av kunskap hänger samman. Människor som är kunniga på ett område tenderar också att vara kunniga på andra områden. Och tvärtom, okunniga personer på ett politikområde tenderar att vara okunniga även på övriga områden. Korrelationerna är inte alltid speciellt starka men de uppvisar alltid ett mönster där kunskap hänger ihop med kunskap och okunskap med okunskap. När vi i 2002 års valundersökning konstruerar fyra olika kunskapsindex – ett för kunskap om partiernas EMU-åsikter, ett för kännedom om åtta ledande politiker, ett för faktakunskap om det politiska systemet och ett för kunskaper om faktaläget i olika sakfrågor – visar det sig att internkorrelationerna mellan indexen alla går åt samma håll och håller sig mellan klart godkända .36 till .52. Det är alltså möjligt att tala om en generell politisk kunskapsfaktor.

I de följande koncentrerar vi analysen till åren 1985-2002, med fokus på 2002. Vi har bäst kunskapsmått för de åren. Resultat från enskilda kunskapsfrågor kommer att redovisas, men huvuddelen av analyserna kommer att genomföras med hjälp av ett sammanhållet kunskapsindex byggt på såväl personkännedom som system- och sakfrågekunskaper.

Men vi börjar historiskt och ser på hur goda svenska folkets politiska kunskaper varit enligt några av valundersökningarnas äldre tidsserier.

Partikunskaper

Kännedom om vad partierna står för är ett av de mest centrala kunskapskraven i en representativ demokrati som bygger på politiska partier. Om väljarna skall kunna åsiktsrösta enligt mandatmodellen eller utkräva ansvar enligt sanktionsmodellen bör de känna till vad partierna står för (Gilljam 1988).

Vi har i valundersökningarna ända sedan 1956 haft med ett fyrtiotal olika konkreta kunskapsfrågor om väljarnas kännedom om partiernas ställningstagande i olika sakfrågor. Flest frågor fanns med 1968 (åtta) och 1985 (sex). Endast i en valundersökning har dylika kunskapsfrågor saknats helt. Det var 1998. Resultaten visar att andelen väljare som uppfattat partiskillnader och angivit partier för och emot i olika sakfrågor har varierat från som lägst 20-30 procent för flera frågor i valen under 1950- och 60-talen till över 80 procent för frågor som kärnkraften, löntagarfonder och EU/EMU under de senaste tjugofem åren. Men att se partiskillnader är inte detsamma som att mer precist veta vad de olika partierna står för. När vi kontrollerar om väljarna utpekar *rätt* partipositioner blir bilden mer nyanserad och relevant för vår analys av kunskapsnivån.

Alla slutsatser om nivåer och förändringar över tid blir dock mycket osäkra eftersom resultaten så uppenbart är beroende på vilka sakfrågor som tagits med i undersökningarna. Det är lättare att känna till partiståndpunkter i stora central stridsfrågor än i mer perifera sakfrågor. Några exempel. I valet 1956 visste endast 32 procent av väljarna vilken ståndpunkt socialdemokraterna intog i ATP-frågan. Några andra partikunskapsfrågor samma år gav ännu sämre resultat. Men exempel på klart bättre partikunskaper finns också i de äldre valundersökningarna. Att socialdemokraterna 1960 ville införa moms (kallat oms då) visste hela 84 procent av svarspersonerna. Högerns förslag i samma val att avskaffa det första barnbidraget var också välkänt (76 procent kände till det). Vid valet 1968 uppfattade klara väljarmajoriteter partiskillnader i frågor som rörde försvaret, skatterna och jordbruket. Men i frågor som gällde u-hjälp och EEC var det endast minoriteter kring 35 procent som kände till att partierna hade olika positioner. Huvudkombattanterna när kärnkraften politiserades i valet 1976 kände väljarna mycket väl till. Socialdemokraternas och centerpartiets ståndpunkter hade över 90 procent av väljarna kännedom om. Huvudmotståndarna i kampen om löntagarfonderna var nästan lika välkända 1982. Kring 80 procent av

väljarna kände till moderaternas och socialdemokraternas åsikter (Gilljam 1988). Ett exempel på att väljarnas kunskaper om partiståndpunkter ofta är sämre i mer perifera frågor kan hämtas från familjepolitiken och valet 1988. Vilka partier som kämpade för vårdnadsbidrag och vilka partier som förordade en utbyggd föräldraförsäkring var endast känt av en minoritet bland väljarna (43 procent).

En sammanfattning av hur kunniga svenska väljare varit om partiernas ställningstaganden vid de fyra folkomröstningarna 1957 om ATP, 1980 om kärnkraften, 1994 om EU och 2003 om EMU redovisas i tabell 9.1 (Oscarsson 1996). Som en komplettering visar vi också i tabell 9.2 hur kända partiernas EU/EMU-åsikter var bland väljarna i riksdagsvalen som föregick folkomröstningarna. En jämförelse av kunskapsnivåerna illustrerar att folkomröstningskampanjerna har haft en klart kunskapshöjande effekt.[1]

Tabell 9.1 Svenska folkets kunskaper om vilka alternativ partierna förespråkade vid folkomröstningarna 1957, 1980, 1994 och 2003 (procent)

	andel av samtliga svarspersoner som angav rätt alternativ för respektive parti			
	ATP 1957	Kärnkraft 1980	EU 1994	EMU 2003
vänsterpartiet	49	85	78	83
socialdemokraterna	85	86	88	94
miljöpartiet	-	-	85	87
centerpartiet	71	90	54	67
folkpartiet	56	76	76	82
kristdemokraterna	-	-	62	75
moderaterna	73	86	90	90
Genomsnitt	67	85	76	83

Kommentar: Resultaten kommer från förvalsstudier. Svarspersonerna har frågats om vilket alternativ som respektive parti stödjer.

När det gäller folkomröstningarna visar resultaten att klara majoriteter ända sedan ATP-omröstningen 1957 helt korrekt har kunnat identifiera de flesta partiers ståndpunkter. Andelen väljare som genomsnittligt kunnat ange rätt position för de olika partierna har ökat från 67 procent 1957 till 85 procent 1980, 76 procent 1994 och 83 procent 2003. Ett notervärt observandum är att väljarnas genomsnittliga kunskaper om partiernas ståndpunkter var bättre i EMU-omröstningen 2003 än i EU-folkomröstningen 1994.

[1] Klara kunskapshöjande effekter återfanns också i samband med folkomröstningen om kärnkraften 1980, se Holmberg och Asp 1984:305.

Tabell 9.2 Svenska folkets kännedom om vilka ståndpunkter partierna hade i fråga om svenskt medlemskap i EU respektive EMU vid riksdagsvalen 1991, 1994 och 2002 (procent)

	andel av samtliga svarspersoner som angav rätt ståndpunkt för respektive parti		
	EU-medlemskap		EMU-medlemskap
	1991	1994	2002
vänsterpartiet	39	56	54
socialdemokraterna	66	75	55
miljöpartiet	35	60	48
centerpartiet	29	39	11
folkpartiet	59	58	47
kristdemokraterna	28	36	35
moderaterna	78	83	62
genomsnitt	48	58	45

Kommentar: Resultaten bygger på svaren på öppna intervjufrågor: ”Vilket eller vilka partier är enligt Din uppfattning för/emot…?” Samtliga svarspersoner från såväl förvals- som eftervalsstudierna ingår i procentbasen.

Med tanke på hur dominerande vänster-högerdimensionen är i svensk politik är det viktigt att mycket stora majoriteter av svenska folket känner till hur partierna är positionerade. Ända sedan första mätningen 1979 har cirka 90 procent av väljarna kunnat placera de fem gamla partierna på skalan. Och lägesbestämningarna har i de allra flesta fall varit mycket rimliga. De svenska partiernas positioner på den ideologiska vänster-högerskala är välkända för en stor majoritet av väljarna (Oscarsson 1998, se också kapitel 5). Någon trend upp eller ned kan inte spåras. Dagens väljare är i detta avseende inte kunnigare än gårdagens, men heller inte mindre kunniga.

För balansens skull bör kanske nämnas att vi i valundersökningen 1994 också frågade om väljarnas kännedom om partiernas positioner på ett antal andra konfliktdimensioner utöver vänster-höger. Resultaten visar på sämre kunskaper än när det gällde vänster-högerkonflikten. Andelen svarspersoner som placerade ut samtliga sju riksdagspartier var 76 procent på den gröna dimensionen, 64 procent på EU-dimensionen, 54 procent på flyktingdimensionen och 64 procent på jämställdhetsdimensionen. Motsvarande resultat för EMU-frågan 1998 och 2002 är 55 respektive 46 procent. Klara majoriteter i de flesta fall, men inte i närheten av 85-procentsnivån som för vänster-höger-dimensionen. Exakta andelen väljare som placerade ut samtliga sju riksdagspartier på vänster-högerskalan var 87 procent 1994, 87 procent 1998 och 84 procent 2002.

Slutsatsen att väljarnas kännedom om partiernas ståndpunkter i viktigare frågor är förhållandevis god och kanske också bättre än förr i tiden

ligger närmast till hands när vi ser på det samlade materialet från valundersökningarna. Att tala om okunniga väljare när 80-90 procent känner till vad partierna står för i de centrala konfliktfrågorna är inte trovärdigt. Men det är klart partikunskap är blott en form av kunskap, om än en mycket central kunskap i en representativ demokrati baserad på politiska partier.

Personkännedom

I valundersökningarna har vi också tillgång andra äldre mätserier som gäller annat än partierna. Personkännedom – mindre centralt i det svenska systemet, men dock klart relevant – har vi exempelvis undersökt på olika sätt ända sedan 1956. Åren 1956-1968 mättes svarspersonernas kännedom om partiledarna genom att de fick försöka att identifiera alla fem på foto. Andel väljare som klarade av uppgiften ökade mycket påtagligt från 25 procent 1956 till 76 procent 1968 (Esaiasson 1985). TV kan nog ta åt sig en stor del av äran. Med start i 1960-talets valrörelser fick svenska folket se alla ledande politiker i rutan. Dessförinnan hade endast mindre minoriteter sett partiledarna på valmöten eller på suddiga foton i tidningarna.

Kännedom om lokala kandidater vi också mätt i riksdagsvalen ända sedan 1956. Intervjufrågan är öppen. Det gäller att kunna nämna en eller flera kandidater på valsedlarna i den egna valkretsen. Resultaten visar på en klart sjunkande trend. Dagens svenskar känner inte till sina riksdagskandidater lika bra som man gjorde på 1950- och 60-talen. Vid valen 1956-68 kunde cirka 55-60 procent namnge någon kandidat. Motsvarande siffra är under 45 procent vid de två senaste riksdagsvalen och det trots satsningen på det nya personvalet (se figur 8.1).[2] Kandidatkännedomen har alltså blivit sämre i Sverige under de senaste fyrtio åren. Internationellt sett är också nivån på kandidatkännedomen låg i Sverige.[3] CSES-projektet har visat att Sverige ligger på den undre halvan tillsammans med flera andra länder som har proportionella valsystem (se tabell 8.4). Kandidatkunskapen är oftast något bättre i länder med majoritetsval i enmansvalkretsar.

De dåliga och minskande kunskaperna om lokala kandidater betyder dock inte att också politikens ledande personer är okända för

[2] Vi har också kontrollerat om de namn som nämns är korrekta. Resultaten blir då än dystrare. Andel svenska väljare som 1998 och 2002 nämnde någon lokal kandidat som de facto var lokal kandidat i den egna valkretsen var endast 32 respektive 30 procent. Dagens svenska riksdagsledamöter är klart mer anonyma än gårdagens folkvalda.

[3] Kännedomen om lokala politiker är genomsnittligt inte bättre än kännedomen om lokala riksdagskandidater. Det är mycket få svenska lokalpolitiker som når över en femtioprocentig kännedomsnivå i den egna kommunen eller landstinget (Holmberg 2003).

svenska väljare. Partiledarna, exempelvis, är mycket välkända bland väljarna. Vi använder inte längre det gamla fototestet. Men mätningar med andra tekniker visar att över 90 procent av svenska folket anger att de känner till alla partiledarna. Även Maud Olofsson och Bo Lundgren som var nya partiledare 2002 uppvisar kännedomssiffror över 90 procent i såväl valundersökningen som i SOM-undersökningen. Miljöpartiets nya språkrör hamnar dock något lägre. Maria Wetterstrand var känd av 82 procent i 2002 års SOM-studie medan 80 procent sa sig känna till Peter Eriksson (Holmberg & Weibull 2003).

Vi kan alltså konstatera att valundersökningarnas äldre kunskapsmätningar visar att svenska väljare har förhållandevis goda och kanske också ökande kunskaper om partiernas ställningstaganden i viktigare sakfrågor. Kännedomen om partiernas ideologiska positioner på den dominerande vänster-högerdimensionen är också mycket goda utan att uppvisa några tecken på att avta. Bekantskapen med partiledarna är även den mycket god och har ökat påtagligt sedan 1950- talet. Kännedomen om lokala kandidater på riksdagslistorna är däremot klart sämre och dessutom minskande. Personvalsreformen har hittills inte förmått ändra på denna negativa utveckling.

Sedan 1985 har valundersökningarna innehållit en mätserie kring kännedomen om ledande politiker strax under partiledarnivå. Partiledare är mycket välkända, lokala kandidater är ofta okända, men hur är det med kunskapen om politiker däremellan? Mättekniskt har vi för svarspersonerna presenterat ett antal politikernamn och frågat om vilket parti de tillhör. Resultaten visar inte på några 90-95 procentiga kännedomsnivåer som för partiledarna. De exakta resultaten i tabell 9.3 visar på klart lägre nivåer i de flesta fall. Sammanlagt har vi mätt tjugo politiker vid trettiosju tillfällen under åren 1985-2002; några har ingått i mätningen vid flera tillfällen.

De som uppnått högst kännedomssiffror och visat sig vara kända av en majoritet av folket är elva politiker: Anna Lindh (s) 83 procent, Karin Söder (c) 81 procent, Erik Åsbrink (s) 80 procent, Bosse Ringholm (s) 78 procent, Åsa Domeij (mp) 76 procent, Göran Persson (s) 76 procent (innan han blev partiledare), Ingvar Carlsson (s) 75 procent (innan han blev partiledare, Thage G. Petersson (s) 75 procent, Eva Goës (mp) 75 procent, Birgit Friggebo (fp) 71 procent och Lars Tobisson (m) 64 procent.

Tabell 9.3 Politisk personkännedom 1985 – 2002: Andel rätt svar (procent)

person	85	88	91	94	98	02	rätt parti
Anna Lindh	-	-	-	-	-	83	s
Karin Söder	81	-	-	-	-	-	c
Erik Åsbrink	-	-	-	-	80	-	s
Bosse Ringholm	-	-	-	-	-	78	s
Åsa Domeij	-	-	-	-	-	76	mp
Göran Persson	-	-	54	76	-	-	s
Ingvar Carlsson	75	-	-	-	-	-	s
Thage G Petersson	-	75	-	-	-	-	s
Eva Göes	-	69	75	-	-	-	mp
Birgit Friggebo	65	71	68	68	-	-	fp
Lars Tobisson	64	60	64	58	57	-	m
Karl-Erik Olsson	-	39	37	46	-	-	c
Andreas Carlgren	-	-	-	-	40	-	c
Marianne Samuelsson	-	-	-	16	39	-	mp
Inger Davidsson	-	-	-	37	34	30	kd
Johan Lönnroth	-	-	-	11	34	35	v
Gudrun Schyman	-	-	23	-	-	-	v
Karin Pilsäter	-	-	-	-	16	21	fp
Lena Ek	-	-	-	-	-	16	c
Gunilla Carlsson	-	-	-	-	-	14	m

Kommentar: Ledande politiker som inte är partiledare vid mättillfället är inkluderade i analysen. Observera dock att Marianne Samuelsson (mp) var språkrör både 1994 och 1998. Svarspersonerna presenterades för namnen och tillfrågades om vilket parti personerna tillhörde. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner. Andelen fel parti-svar 2002 varierar från 2 procent för Anna Lindh (s) till 11 procent för Inger Davidsson (kd). Andelen vet ej-svar 2002 varierar från 15 procent för Anna Lindh (s) till 81 procent för Gunilla Carlsson (m).

Övriga nio ledande politiker som vi haft med i mätningarna var endast kända av en minoritet av väljarna.[4] I denna grupp återfinns politiker som Karl-Erik Olsson (c), Andreas Carlgren (c) Marianne Samuelsson (mp), språkrör vid båda mättillfällena, Inger Davidsson (kd), Gudrun Schyman (v) innan hon blev partiledare, Karin Pilsäter (fp), Lena Ek (c), Gunilla Carlsson (m) och Johan Lönnroth (v). De lägst uppmätta kännedomssiffrorna har Johan Lönnroth 1994 med 11 procent (han spottade dock upp sig till 35 procent 2002) och Gunilla Carlsson 2002 med 14 procent.

Resultaten för politikerna i toppen på listan är hyfsat bra kring 75-80 procents kännedom. Men då skall man komma ihåg att de alla med två undantag var tunga ministrar vid mättillfällena. Vi har exempelvis två utrikesministrar och tre finansministrar representerade bland toppnamnen. De två enda icke-ministrarna i topp är miljöpartisterna Åsa Domeij och Eva Goës som båda har originella och därmed lättidentifierade efternamn. Kännedomsnivåerna för politikerna mot botten av listan, med resultat mellan 11-40 procent, är föga imponerande för att inte

[4] Eller mer korrekt uttryckt, endast en minoritet kände till deras partitillhörighet.

säga direkt dåliga. Och vi talar inte om några perifera personer. Vi har i samtliga fall mätt politiker som tillhör de absolut ledande i respektive parti.

Alla resonemang om förändringar över tid måste bli mycket osäkra. Det är uppenbart att resultaten påverkas av vilka politiker vi frågar om. Medeltalssiffror över tid är därför inte meningsfulla. Om man kan dra någon slutsats skulle det vara att kännedomen om ledande ministrar är ungefär lika god idag som under 1980-talet. Någon klart uppåtgående kurva kan inte iakttas, men heller inte någon nedgång i kännedomen.[5]

System- och sakfrågekunskap

Med start 1985 har valundersökningarna också byggt upp en mätserie kring väljarnas kunskaper när det gäller fakta om olika sakfrågor och om hur det politiska systemet är uppbyggt. Mätserien är än så länge mycket blygsam i den meningen att den endast omfattar ett fåtal frågor och en relativt kort period. Antalet frågor som mer exakt går att följa över tid är också begränsat. Men det som finns är det som finns och det redovisas i tabell 9.4.

Sammanlagt har vi frågat om sexton olika faktakunskaper vid allt som allt trettioåtta tillfällen under åren 1985-2002. Hälften av frågorna har funnits med fler gånger än en vilket möjliggör resonemang om förändringar över tid. Frågeformatet har hela tiden varit detsamma. Svarspersonerna har konfronterats med ett faktapåstående och frågats: ”På det här kortet finns några påståenden. Kan Du för vart och ett av dem säga om det är *riktigt* eller *felaktigt*. Om Du är osäker på svaret kan Du säga att Du *inte känner till* om påståendet är riktigt eller felaktigt.”

Resultaten i tabell 9.4 har rangordnats efter högsta andelen rätt svar. Kunskapsfrågan om arbetslöshetens storlek toppar listan. Vid valen 1994 och 1998 kände nästan alla till att arbetslösheten *inte* var mindre än fem procent. Hela 92 respektive 87 procent kände till att arbetslösheten var högre. Ett bra resultat naturligtvis, men kanske inte så uppseendeväckande med tanke på att den höga arbetslösheten och sysselsättningsfrågorna var den dominerande sakfrågan på dagordningen vid valen 1994 och 1998 (Holmberg 2000). Övriga valår när arbetslösheten har varit lägre och mindre än fem procent – och sysselsättningsfrågorna inte varit lika dominerande på valagendan – har andelen rätt svar varit klart lägre, endast mellan 40-60 procent.

[5] Om vi ser på de enskilda politiker som mätts mer än en gång, kan sju uppvisa ökande siffror för kännedomen (Persson, Goës, Friggebo, Olsson, Samuelsson, Lönnroth och Pilsäter) medan två har tappat (Tobisson och Davidsson). En tentativ slutsats på ett smalt material skulle kunna vara att längre exponering på ledande politikposter tenderar att långsamt bygga upp ett politiskt kändisskap.

Tabell 9.4 Politisk sakkunskap 1985 – 2002: Andel rätt svar (procent)

	85	88	91	94	98	02	påstå-endet är rätt eller fel
Den öppna arbetslösheten i Sverige är idag mindre än 5 procent	40	59	58	92	87	45	varierar
Danmark är med i EG	-	-	88	-	-	-	rätt
Man måste kryssa för en person på valsedeln, annars blir den ogiltig	-	-	-	-	88	-	fel
Sjukersättningen från försäkringskassan är idag 90 procent av lönen från den första sjukdagen	76	82	65	81	83	81	varierar
Spanien är med i EU	-	-	-	69	75	80	rätt
En euro är idag värd mer än tio svenska kronor	-	-	-	-	-	77	fel
Sveriges Riksdag har 349 ledamöter	-	-	69	69	74	72	rätt
Riksdagen har bestämt att det högaktiva avfallet från de svenska kärnkraftverken skall slutförvaras utomlands	-	52	46	58	72	-	fel
Cirka 10 procent av alla som bor i Sverige är födda utomlands	-	-	-	45	59	-	rätt
Prisökningen (inflationen) har hittills under 1985/1988 varit över nio procent	57	56	-	-	-	-	fel
Det finns en löntagarfond i varje län	56	45	43	-	-	-	fel
Under valperioden 1998 – 2002 hade Sverige en social-demokratisk enpartiregering	-	-	-	-	-	47	rätt
Förra året sökte drygt 20 000 personer asyl i Sverige	-	-	-	-	-	42	rätt
Det svenska statliga biståndet till utvecklingsländerna upp-går idag till en procent av bruttonationalinkomsten (BNI)	-	-	-	-	-	34	fel
Under förra året tog Sverige emot mer än 50 000 flyktingar från andra länder	-	-	33	-	-	-	fel
Underskottet i statens budget har ökat det senaste året	26	-	-	-	-	-	fel

Kommentar: Resultaten visar andelen rätt svar på de indikerade frågorna. Procentbasen utgörs av samtliga svarspersoner. Intervjufrågan löd: ”På det här kortet finns några påståenden. Kan Du för vart och ett av dem säga om det är *riktigt* eller *felaktigt.* Om Du är osäker på svaret kan Du säga att Du *inte känner till* om påståendet är riktigt eller felaktigt.” Andelen fel svar 2002 varierar från 8 procent för sjukersättningen till 44 procent för arbetslöshetsfrågan. Andelen vet ej-svar 2002 varierar från 8 procent för frågan om eurons värde till 37 procent för frågan om antalet asylsökande. Påståendet om arbetslösheten var rätt 85, 88, 91 och 02, men fel 94 och 98. Påståendet om sjukersättningen var rätt 85 och 88, fel övriga år.

Verkligheten och vad valdebatten handlar om spelar uppenbarligen en roll för hur insatta väljarna är i olika frågor. De flesta av de kunskapsfrågor som hamnar mot botten av listan gäller mer perifera ämnen som inte toppat dagordningen vid något val. Det gäller exempelvis frågorna om flyktingmottagning, antalet asylsökande, u-biståndets storlek och budgetunderskottets förändring. I samtliga dessa fall ligger andelen rätt svar kring 30-40 procent. En låg andel med tanke på att resultatet skulle blivit 33 procent rätt svar om alla svarspersoner enbart avgav rena slumpsvar på de tre presenterade svarsalternativen - riktigt, felaktigt, känner inte till.

En kunskapsfråga som hela tiden uppvisar höga andelar rätt svar är frågan om sjukersättningens storlek (mellan 65-83 procent). Här kan man misstänka att de goda resultaten både beror på att sakområdet

alltid finns med på relativt hög nivå på valagendan och att relativt många människor personligen eller inom familjen har egna erfarenheter av sjukersättningssystemet.

De mer skolboksaktiga kunskapsfrågorna om det politiska systemets uppbyggnad som vi valt att ta med kan inte i någon rimlig mening sägs vara svåra att besvara rätt. Och resultaten visar också att klara majoriteter i de flesta fall avger ett rätt svar. Det gäller frågorna om EU:s medlemsländer, antalet riksdagsledamöter och personvalssystemets utformning. Frågan om löntagarfondernas organisering gav föga förvånande upphov till en lägre andel riktiga svar under åren 1985-1991; bäst resultat dock när frågan var mest aktuell i valet 1985.[6] Det är en klart mer detaljerad och svår fråga att besvara.

En viktig systemfråga som måste bedömas som mycket lätt bland politiskt insatta personer är frågan om regeringens sammansättning. Men precis som SNS Demokratirådsstudie i slutet på 1990-talet visar vår undersökning 2002 att endast cirka halva valmanskåren svarar rätt på frågan om regeringens partisammansättning. En möjlig förklaring skulle kunna vara att många människor inte klart kan skilja på regering och riksdag; en annan att socialdemokraternas organiserade samverkan med vänsterpartiet och miljöpartiet gjort att nuvarande regering inte uppfattas som en ”enpartiregering”. Man kan också fundera på om vår frågeformulering på något sätt kan ha varit förvirrande. Det är naturligtvis möjligt, men resultatet var detsamma i en provundersökning våren 2002, och då utnyttjades en delvis annorlunda formulering.[7] Dessutom använde Demokratirådet en helt annan fråga i sin studie och fick samma resultat som vi.

Regeringsfrågan har tidigare funnits med som kunskapsfråga i valundersökningarna 1964 och 1968. Frågeformuleringarna var annorlunda, liksom kanske också tydligheten i att regeringen var en socialdemokratisk enpartiregering, men faktum kvarstår - resultaten blev klart bättre då än idag. Hela 70 respektive 78 procent kände till att vi hade en s-regering 1964 och 1968. Frågan blir, har väljarnas kännedom om regeringens sammansättning minskat sedan 1960-talet? Om det är så är det allvarligt. Kunskap om vilket eller vilka partier som har regeringsansvar

[6] På valagendan toppade löntagarfonderna i valet 1982. Hela 33 procent av väljarna utpekade då frågan som viktig för deras partival. Motsvarande andel var 4 procent 1979 och 11 procent 1985. Fr o m valet 1988 försvann löntagarfonderna från dagordningen (Gilljam 1988, Holmberg 2000).

[7] I provundersökningen i april 2002 påstod vi i kunskapsfrågesviten: ”Efter förra valet 1998 bildade socialdemokraterna regering tillsammans med miljöpartiet och vänsterpartiet.” Andelen som svarade fel var 45 procent mot 39 som svarade rätt och 16 procent som svarade vet ej. Antalet svarspersoner var 56.

är central för väljarnas möjlighet att kunna utkräva ansvar i valen. Den omdiskuterade sanktionsmodellen har som en central grundbult att väljarna skall belöna eller bestraffa sittande regering beroende på hur de bedömer att den skött sitt fögderi (Petersson m fl 2002). Om väljarna är förvirrade om vem som har regeringsansvaret kan de varken belöna eller bestraffa regeringen på ett rationellt sätt.

Ser vi mer generellt på de kunskapsfrågor som har ställts vid fler tillfällen än ett visar resultaten dock snarast på kunskapshöjningar över tid än på kunskapstapp. Bland våra åtta frågor som funnits med i undersökningarna vid minst två tillfällen uppvisar fyra uppåtgående kunskapsnivåer (Spanien i EU, antalet riksdagsledamöter, förvaring av kärnavfallet och andelen födda utomlands), tre visar varken på uppåt eller nedåtgående nivåer (arbetslöshetens storlek, sjukersättningens storlek och inflationens storlek) medan en utvisar en sjunkande kunskapsnivå (löntagarfondernas organisering). Om kunskaperna om regeringssammansättningen blivit sämre är det med andra ord inte en typiskt. Snarare är det atypiskt.

Om vi skall tala om kunskaper i någon mer genuin mening vill vi gärna att de skall uppvisa en viss varaktighet. Kunskapsmätningar där svarspersonerna är kunniga ena dagen och okunniga nästa kan tyda på dåliga mätningar och mycket slumpsvar. Eftersom valundersökningarna till en del är upplagda som panelstudier kan vi testa graden av stabilitet i våra kunskapsmått. I valundersökningspanelen 1998-02 ingick sju identiskt lika kunskapsfrågor. Panelkorrelationen för sex av frågorna höll sig medeltalsmässigt kring +.49; ett klart tillfredställande resultat. En fråga som dock avvek från det positiva mönstret var arbetslöshetsfrågan som uppvisade en panelkorrelation på -.03, vilket inte tyder på särskilt välgrundade kunskaper. Nästan hälften (49 procent) av de svarspersoner som svarade rätt om arbetslösheten 1998, svarade fel 2002 eller visste inte. Arbetslöshetsfrågan var klart svårare att besvara 2002 än 1998 eftersom arbetslösheten sjunkit till strax under 5 procent, men ändå! Skakigheten i utfallet tyder på många gissningssvar och kanske också inte särskilt genuina kunskaper.

De höga panelkorrelationerna för de flesta av de enskilda kunskapsfrågorna gör att vi också kan förvänta oss en hög panelkorrelation för det generella kunskapsindex som vi konstruerat utifrån alla kunskapsfrågorna. Och den förväntan uppfylls med råge. Panelkorrelationen för det generella kunskapsindexet 1998-02 är hela +.73. Svarspersoner som var politiskt kunniga 1998 tenderade att också vara kunniga 2002 samtidigt som okunniga väljare 1998 lutade åt att vara okunniga också 2002. Vårt kunskapsindex har en hög grad av validitet och det är vik-

tigt att det är brett fotat i flera olika slags kunskap – personkännedom, systemkunskap, sakfrågekunskap. Det ger en bra och bred bild av väljarnas politiska kunskaper.

När det gäller den notoriskt svåra frågan om hur god kunskapen är - det vill säga nivåfrågan - ger våra undersökningar av svenska väljares system- och sakfrågekunskaper upphov till en något splittrad bild. Kunskaperna i våra (enkla) systemfrågor var i de flesta fall relativt goda i den meningen att klara majoriteter svarade rätt. Det var endast i den centrala regeringsfrågan som vi fann förhållandevis svaga kunskaper. När det gäller sakfrågekunskaper fann vi bäst kunskaper i omdiskuterade frågor i toppen på valagendan och klart sämre kunskaper i frågor som inte är lika mycket i fokus på valdebatten.

Svenska väljare är klart bättre på att känna till vad partierna står för och att känna till partiledarna, än att ha faktakunskaper i olika sakfrågor. Och det kanske är rationellt i en representativ demokrati byggd på partier där kunskap kostar tid och pengar. Men slutsatsen av vår analys är därmed inte att svenska folket i huvudsak är okunniga om fakta i politiska system- och sakfrågor. Slutsatsen måste bli mer nyanserad. Vid 27 av de 38 tillfällen under åren 1985-2002 när vi frågat väljarna om faktakunskaper i olika politiska frågor har en majoritet avgivit riktiga svar (71 procent). Väljare i allmänhet är inga politiska kunskapsatleter, men de är heller inte renons på kunskaper. Svenska väljares politiska kunskaper är definitivt inte värda att dömas ut på det sätt som amerikanska väljares kunskaper dömts ut av amerikanska forskare.

Orsaksfaktorer bakom politisk kunskap

Formell utbildning brukar framhållas som en av de viktigaste faktorerna bakom kunskap, även politisk kunskap. Den traditionella hypotesen är att ju mer utbildning desto bättre kunskaper. Högutbildade skall generellt sett vara mer politiskt kunniga än lågutbildade. Det är värt att betona ordet generellt. Vi talar inte om alla enskilda individer utan om genomsnitt. Och sambandet behöver dessutom inte nödvändigtvis indikera en kunskapshöjande effekt av utbildning. Det kan också uppstå som en följd av att vissa människor väljer att utbilda sig medan andra väljer eller tvingas välja att göra annat. Bakom sådana livsval kan ligga såväl olika intressen som olika kognitiv förmåga.

Vid sidan av graden av utbildning bör självklart politiskt engagemang spela in när det gäller politisk kunskap. Engagerade personer har starkare motiv och kanske också mer upparbetade referensramar för att samla på sig politisk kunskap. Vår konkreta hypotes är att politiskt intresserade väljare är kunnigare om politik än väljare som är svagt eller

helt ointresserade av politik. Graden av politiskt intresse mäter vi med en självklassificeringsfråga.

En tredje lika självklar förklaringsfaktor bakom graden av politisk kunskap är exponering för politik i medierna. Ju mer man tar del av politik desto mer bör man lära sig. I valundersökningarna har vi tillgång till en serie av mått på väljarnas exponering för media. Vi har valt att fokusera på det mått som uppvisar starkast samband med graden av politisk kunskap – läsning av nyheter om politik i dagspressen. Variabeln kan variera mellan att aldrig läsa politiska nyheter till att läsa det som finns varje dag.

I tabell 9.5 inleder vi prövningen av våra hypoteser. Resultaten visar för varje val sedan 1985 väljarnas politiska kunskapsnivå efter grad av utbildning, politiskt intresse och exponering för politik i dagspressen. Siffrorna i tabellen gäller andelen personer som uppvisar kunskaper på de två högsta nivåerna på vårt femgraderade kunskapsindex. Över de sex undersökningsåren har den andelen varierat mellan 24 till 38 procent för samtliga svarspersoner. Någon slutsats om hur kunskapsnivåerna varierat över åren kan dock inte dras av dessa siffror. De reflekterar mer hur vi har konstruerat våra index och att kunskapsfrågorna varit något olika svåra genom åren. Det väsentliga i analysen är hur kunskapsnivåerna varierar mellan olika utbildnings-, intresse- och exponeringsgrupper.

Alla våra tre hypoteser får ett mycket entydigt stöd. Människor som är högutbildade, intresserade av politik och läser mycket om politik i pressen är klart mer politiskt kunniga än genomsnittet.[8] Mönstret ser likadant ut under hela undersökningsperioden och styrkan i samband är dessutom mycket stabila över tid. Sambandsmåttet eta som kan variera mellan 0.00 (svagt) och 1.00 (starkt) uppvisar genom åren värden mellan .22 till .26 för kopplingen mellan kunskap och utbildning. Motsvarande värden för kunskapens samband med politiskt intresse och politikläsning är lika stabila men något starkare - .40 till .46 respektive .40 till.44.

[8] Om vi istället för politikläsning i pressen använder några av våra övriga mediala exponeringsmått blir medieeffekterna svagare. Men sambanden har samma riktning för exempelvis tittande på Rapport eller Aktuellt respektive hörande på Ekot. Personer som ser/hör ofta är mer politiskt kunniga än personer som sällan eller aldrig tar del. Eta för sambandet med graden av politisk kunskap var 2002 .22 för Rapporttittande, .26 för Aktuellttittande och .28 för Ekolyssnande. Vi har också studerat sambanden med tittande på TV 4:s Nyheterna och TV 3:s numera nedlagda program Direkt. Resultaten visar intressant nog på ett omvänt samband. De som ser ofta är okunnigare än de som ser sällan eller aldrig. Om det finns någon kunskapsbildande effekt är den väl dold.

Tabell 9.5 Andel personer med god politisk kunskap efter grad av utbildning, subjektivt politiskt intresse och läsning av politik i dagspressen (procent)

	andel med goda politiska kunskaper						genomsnitt
	1985	1988	1991	1994	1998	2002	1985-2002
utbildning							
hög	41	57	45	40	52	49	47
medel	20	35	23	20	30	27	26
låg	20	30	22	19	35	30	26
politiskt intresse							
mycket stort	47	69	64	55	68	64	61
ganska stort	32	48	34	31	47	42	39
inte särskilt	12	27	14	9	22	20	17
inte alls	3	6	3	3	6	8	5
läser politik i pressen							
det mesta	42	61	51	47	62	58	54
ofta	37	55	38	36	53	49	45
någon gång	14	27	15	12	22	21	19
aldrig	6	6	9	6	13	10	8
samtliga	24	38	28	24	37	34	31

Kommentar: Personer med kunskaper på de två högsta nivåerna på våra femgradiga kunskapsindex har klassificerats som innehavare av goda politiska kunskaper. Kunskapsindexen bygger *inte* på exakt samma frågor genom åren.

Det finns naturligtvis en viss överlappning mellan de tre orsaksvariablerna. Men hypoteserna håller streck även efter det att vi kontrollerat för samvariationen. I regressionsanalyser med utbildning, politiskt intresse och politikläsning i pressen som oberoende variabler uppvisar alla tre självständiga och klart signifikanta effekter på graden av politisk kunskap; starkast för politikläsning, följt av politiskt intresse och sist utbildning. Den sammanlagda förklarade variansen är hyfsat god, 22 procent.

Vi kan alltså slå fast att läsning av politiska nyheter i pressen och ett eget intresse för politik verkar kunskapsbefrämjande när det gäller politik. Detsamma gäller för formell utbildning om än i något mindre utsträckning.

Ojämn kunskapsspridning

Det är inte bara nivån på väljarnas kunskaper som är demokratiskt intressant. Även fördelningen är viktig. Ojämnt spridd kunskap är inte ett ideal i någon demokratimodell. I den mån som okunskap försvårar för väljare att agera självständigt och rationellt blir alla politiska kunskapsklyftor ett demokratiskt problem. Demokratins kärna - den politiska jämlikheten – hotas.

Problemet kan teoretiskt minimeras om vi antar att faktakunskap av det slag vi har mätt inte är särskilt viktigt för väljarnas möjligheter att fatta välavvägda och oberoende beslut. Sentida amerikansk forskning har argumenterat för att väljarna inte behöver vara så välinformerade. De kan använda olika typer av informationsgenvägar (partiidentifikation, ideologi, partiledarfokusering) för att i stort sett komma fram till lika välavstämda beslut *som om de vore* politiskt mer kunniga (Popkin 1991, Bartels 1996). Väljare är kognitiva latmaskar (*cognitive misers*) och det funkar bra. Minimal heuristisk sammanhangskunskap räcker (se också Nielsen 2003). Dessutom kan man visa att väljare i grupp fattar mer kunniga och rationella beslut. Individuell okunskap i olika frågor jämnar ut sig på aggregerad nivå (Page & Shapiro 1992).

Om vi accepterar denna typ av resonemang blir såväl den totala nivån på väljarnas faktakunskaper som eventuella kunskapsklyftor mindre väsentlig. Det ordnar sig ändå för valdemokratin. Men om man trots allt är skeptisk och tror att mer konkreta faktakunskaper inte är oväsentliga för väljarnas demokratiska beslutsfattande, är det högst relevant att studera hur jämnt eller ojämnt spridd politisk kunskap är i olika samhällsgrupper.

I tabell 9.6 fokuserar vi på tre centrala sociala gruppindelningar – kön, ålder och yrkesgrupp. Resultaten talar ett tydligt språk. Vi har klara exempel på förhållandevis stora kunskapsskillnader mellan olika grupper. Kvinnor tenderar att vara mer politiskt okunniga än män. Unga är klart okunnigare än medelålders och äldre. Personer från övre medelklassen är påtagligt mer politiskt kunniga än framförallt arbetare och lägre tjänstemän.

Över tid har de genomsnittliga kunskapsskillnaderna minskat mellan kvinnor och män medan de snarast ökat när det gäller ålder och yrkesgrupp.[9] De klara skillnaderna i politisk kunskap mellan män och kvinnor och mellan unga och äldre sticker lite i ögonen. En närmare titt på materialet visar att resultaten inte bara gäller för genomsnitten på våra index. Skillnaderna återfinns också för var och en av kunskapsfrågorna. Unga förstagångsväljare är okunnigast när det gäller kännedom om alla studerade politiker 2002.[10] Detsamma gäller för samtliga kunskapsfrå-

[9] Resultaten för 2002 visar på klart större kunskapsskillnader mellan olika ålders- och yrkesgrupper än tidigare valår. Eta för sambandet mellan ålder och kunskap är .39 år 2002 jämfört med .30 -.32 tidigare år. Motsvarande eta-värden för kopplingen mellan kunskap och yrkesgrupp är .41 år 2002 mot mellan .30 -.36 under åren dessförinnan. Eta-värdena för sambandet mellan kön och graden av kunskap är .32 1985, .33 1988, .24 1991 och .20 1994, 1998 respektive 2002, en klart nedåtgående kurva med andra ord.

[10] En illustration är att endast 46 procent av unga förstagångsväljare kände till att Anna Lindh var socialdemokrat. Motsvarande andel är 91 procent bland 71-80 åringar.

gor om systemet och sakfrågorna, om än i något mindre grad än beträffande politikerkännedomen. Politisk kunskap tycks vara erfarenhetsbaserad och behöver ackumuleras över tid (Jennings 1996).

Tabell 9.6 Andel personer med god politisk kunskap efter kön, ålder och yrkesgrupp (procent)

	andel med goda politiska kunskaper						genomsnitt
	1985	1988	1991	1994	1998	2002	1985-2002
kön							
man	35	53	38	31	45	42	41
kvinna	12	21	16	17	29	25	20
ålder							
18-21	5	10	4	6	12	2	7
22-30	16	23	13	14	22	19	18
31-40	29	41	27	20	27	26	28
41-50	30	47	36	29	42	32	36
51-60	32	47	43	37	52	50	44
61-70	25	45	34	36	53	54	41
71-80	16	38	32	28	52	44	35
yrkesgrupp							
industriarbetare	20	31	20	17	33	30	25
övriga arbetare	12	23	16	14	25	18	18
lägre tjänstemän	17	28	16	13	27	26	21
mellantjänstemän	29	45	35	33	47	45	39
högre tjänstemän	48	69	53	45	55	56	54
småföretagare	18	38	27	30	45	33	32
jordbrukare	27	52	36	19	50	49	39
studerande	24	30	20	15	24	12	21
samtliga	24	38	28	24	37	34	31

Kommentar: Se under tabell 9.5 för en definition av god politisk kunskap.

Kvinnor är på samma sätt okunnigare än män på alla våra kunskapsfrågor 2002, med ett undantag. Frågan om sjukersättningens utformning klarade kvinnor och män av lika bra (i båda fallen 81 procent rätt). I alla övriga frågor är männen kunnigare, inklusive alla frågorna om kännedom om *kvinnliga* politiker. Vilka partier Karin Pilsäter, Lena Ek, Gunilla Carlsson, Åsa Domeij, Inger Davidsson och Anna Lindh tillhör kände i genomsnitt 42 procent bland männen till mot 37 procent bland kvinnorna. Att Anna Lindh, exempelvis, var socialdemokrat visste 85 procent bland männen mot 80 procent bland kvinnorna 2002.[11]

[11] I tidigare forskning kring könsskillnader har ibland visats att män inte bara svarar rätt mer än kvinnor. De svarar också mer fel (Jonasson 1982). Förklaringen har varit att män oftare än kvinnor tar chansen och gissar eller hugger till med ett svar. I vår studie 2002 gäller ett svagt sådant mönster för frågorna om politikerkännedom. Andelen felsvar (=uppgivit fel parti) var i genomsnitt 7 procent bland män mot 6 procent bland kvinnor. Ett motsvarande mönster återfinns dock inte när det gäller kunskapsfrågorna om systemet och sakfrågorna. Här var andelen felsvar i genomsnitt 22 procent bland män mot 23 procent bland kvinnor.

De iögonfallande kunskapsskillnaderna väcker naturligtvis frågan vad som kan ligga bakom. Ett sätt att belysa problemet är att återvända till våra förklaringsfaktorer bakom graden av politisk kunskap och studera hur sambanden ser ut sedan vi kontrollerat för utbildning, politisk intresse och politikläsning. När det gäller kvinnor vet vi exempelvis att de genomsnittligt uppger sig vara något mindre intresserade av politik än män och de läser också något mindre om politik i dagspressen.

När vi medelst regressionsanalyser studerar sambanden under kontrollerade former visar det sig för yrkesvariabeln att kunskapssambanden minskar klart, även om en självständig signifikant koppling kvarstår. När det gäller ålder försvagas inte sambandets styrka av kontrollerna. Ett starkt självständigt samband återfinns även efter konstanthållning av sådana faktorer som utbildning och politiskt engagemang. Unga är okunnigare i alla lägen. Könsvariabeln uppvisar ett liknande resultat. Sambandet med kunskapsindexet försvagas endast något lite i den kontrollerade analysen. Politiskt intresserade kvinnor är alltså politiskt mer okunniga än politiskt intresserade män, liksom högutbildade och politikläsande kvinnor är okunnigare än högutbildade och politikläsande män. Jämfört med övriga faktorer i analysen är dock könssambandet det svagaste.

Starkast självständigt direktsamband uppvisar ålder tätt följt av politiskt intresse; är man intresserad lär man sig mer om det man är intresserad av, är en tämligen självklar slutsats.[12] Men hur skall vi förstå det klara ålderssambandet med kunskap. Varför är ungdomen så okunnig om politik? Och relativt äldre åldersgrupper mer så idag än för tjugo år sedan. Henry Milner - som finner ett liknande resultat i sentida amerikanska studier men inte i tidigare undersökningar från 1940- till 1970-talen då unga amerikaner var minst lika politiskt kunniga som äldre - riktar sökarljuset mot skolsystemet. Hans slutsats är: ”…on p olitical knowledge…the education being provided to current generations – even though it is educating more of them longer – is not doing the job it once did.” (Milner 2002: 49). Dagens unga har gått längre i skolan än gårdagens unga, men relativt sett har de sämre politiska kunskaper. En paradox att tänka på även i Sverige.

När vi nu skall gå över till att se på vilka effekter – om några – som graden av politiks kunskap kan ha på olika former av politiskt beteende är det viktigt att bära med sig vetskapen från detta avsnitt, att politisk

[12] De bivariata/multivariata b-värdena i regressionsanalyser med alla variabler kodade mellan 1-5 är .20/.16 för utbildning, .38/.26 för politiskt intresse, .12/.10 för kön, .27/.31 för ålder och .27/.13 för yrkesgrupp. Den beroende variabeln är politisk kunskap, mätt som ett femgradigt index. Tekniken som använts är OLS-regression.

kunskap är relativt ojämnt fördelat mellan olika sociala grupper i Sverige. Det gäller främst ålder och yrke, men också till viss del kön. Politisk kunskap är långt ifrån jämlikt fördelat bland svenska väljare.

Innan vi ser på kunskapens eventuella beteendekonsekvenser skall vi dock förankra våra resultat internationellt. Det visar sig nämligen att de svenska mönstren är långt ifrån unika. Med hjälp av data från det komparativa valforskningsprojektet CSES kan vi visa att ojämlikheten när det gäller politisk kunskap är ett närmast universellt fenomen. Och klyftorna ser i huvudsak likadana ut världen över. Det är lågutbildade, unga och kvinnor som tenderar att vara minst politiskt kunniga medan högutbildade, äldre och män är mer kunniga. Styrkan i sambanden redovisas i tabell 9.7 för ett tjugotal länder. Utbildningsskillnaderna är genomsnittligt störst, följt av köns- och sist ålderskillnaderna.[13]

Bland de länder som uppvisar störst kunskapsskillnader mellan olika utbildningsgrupper återfinns USA. Men Amerika toppar inte listan. Det gör Rumänien, Taiwan, Belgien och Mexico. Sverige tillsammans med Norge tillhör de länder som uppvisar minst kunskapskillnader mellan låg- och högutbildade. Allra minst utbildningsskillnader finner vi i Australien.

När det gäller kön visar resultaten i alla undersökta länder på sämre politisk kunskaper bland kvinnor än bland män. Men könsskillnaderna i politisk kunskap varierar relativt mycket mellan länderna. Störst skillnader återfinns i länder som Taiwan, Schweiz, Ukraina och Japan. Minst könsklyfta när det gäller politisk kunskap hittar vi i Australien, Nya Zeeland och Kanada, men också i Sverige och Norge.

Kunskapsskillnaderna mellan olika åldersgrupper är förhållandevis måttliga i de flesta länder. Störst differenser återfinner vi i länder som Sverige, klart i topp, och i Nya Zeeland och Australien – länder som samtidigt uppvisar relativt små utbildnings- och könsskillnader. Minst kunskapsskillnader mellan unga och äldre finner vi i länder som Mexico, Schweiz, USA, Ukraina, Belgien och Rumänien, det vill säga i länder som istället uppvisar förhållandevis stora köns- eller utbildningsklyftor när det gäller politisk kunskap.

Mönstret på ålderssambanden varierar också något mellan länderna. Vanligast är att medelålders (15 länder) eller de äldsta (7 länder) är kunnigast. Unga (18-29 år) är inte mest politiskt kunniga i något land. I en klar majoritet av länderna är unga mest okunniga (16 länder), följda av de äldsta i 6 länder. Medelålders är inte bottenplacerade kunskaps-

[13] Det mått som används är eta med .oo som lägsta värde och 1.oo som högsta. En analys byggd på procentdifferenser mellan olika grupper ger i huvudsak samma rang-ordning mellan länderna.

mässigt i något land. Alla länder i CSES-studien där de äldsta är mest politiskt kunniga och de unga är mest okunniga är äldre välfärdsdemokratier som Australien, Nya Zeeland, Kanada, Tyskland, Holland, Norge och Sverige. Länder där medelålders är mest kunniga och de äldsta minst kunniga tenderar att var nya demokratier, som t ex Taiwan, Mexico, Polen, Portugal och Rumänien.

Tabell 9.7 Grad av samband mellan politisk kunskap och kön, ålder respektive utbildning i 22 länder (eta)

land	kön	ålder	utbildning
Rumänien	.17	.10	.42
Taiwan	.33	.20	.41
Belgien	.22	.08	.38
USA	.17	.07	.37
Mexico	.20	.04	.37
Ungern	.20	.10	.36
Spanien	.26	.17	.32
Portugal	.24	.14	.30
Polen	.20	.17	.29
Storbritannien	.24	.16	.28
Kanada	.14	.14	.27
Schweiz	.28	.06	.25
Ukraina	.28	.08	.25
Japan	.26	.10	.23
Tyskland	.24	.10	.22
Israel	.24	.10	.21
Holland	.20	.17	.20
Nya Zeeland	.14	.24	.20
Sverige	.14	.28	.18
Tjeckien	.17	.10	.17
Norge	.14	.14	.17
Australien	.10	.20	.14
Genomsnitt 22 länder:	.21	.13	.27

Kommentar: Datamaterialet kommer från det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)* och täcker åren 1996 – 2000. Sambandsmåttet eta kan variera mellan .00 (svagt) och 1.00 (starkt). Ålders- och utbildningsvariablerna har trikotomiserats i varje land. Den politiska kunskapsvariabeln bygger på olika kunskapsfrågor i de olika länderna. I de flesta fall ställdes tre kunskapsfrågor – en lätt, en medel och en svår. Det kunskapsindex som konstruerats kan variera mellan 0 till 3 rätt svar.

Att äldre människor är politiskt mest okunniga i nya demokratier kan förstås utifrån konventionell diffusionsteori som poängterar att nyheter slår igenom långsammast bland äldre. Men varför är unga mest okunniga i äldre etablerade demokratier? En sinister tanke skulle kunna vara att det är ett tecken på att den klassiska valdemokratin håller på att tappa en del av sitt fotfäste. Och i så fall har det börjat bland de unga. Om vi tror på diffusionsteorin kan det sedan sprida sig uppåt i åldrarna. Men så allvarligt behöver vi kanske inte tolka resultaten. Vi kan hoppas att den politiska kunskapsbildningen följer en livscykelmodell. I

så fall kommer dagens unga att växa i politisk visdom vartefter de blir äldre.

Kunskapseffekter på valdeltagandet

Ur normativ synpunkt vore det enklast om sambanden mellan människors grad av politisk kunskap och olika former av politiskt beteende är svagt och därmed kanske också försumbart. Men om okunniga medborgare tenderar att bete sig påtagligt annorlunda än kunniga blir läget ett annat, speciellt som graden av kunskap ser olika ut i olika social grupper. Klara samband tvingar oss att gå vidare och fundera på demokratins kvalitetsfrågor. Skulle valdemokratin fungera annorlunda med bättre informerade väljare? Tänk på valdeltagandet till exempel - kan den nedåtgående trenden vändas genom att göra väljarna mer allmänkunniga? Och kanske mest spännande, vad händer med partivalet om väljarna blir mer politiskt kunniga? Skulle det gynna vissa partier och missgynna andra? Vi börjar analysen med att se på valdeltagande och det nya fenomenet blankröstning.

I tabell 9.8 redovisas hur medborgare med olika grad av politisk kunskap har agerat i valen 1985-2002; om de har avstått från att rösta respektive om valt att rösta blankt. Siffrorna är vägda för att kompensera för underskattningen av andelen icke-röstare som återfinns i alla intervjuundersökningar. Andelen icke-röstare är alltså inte underskattad i våra analyser.

Tabell 9.8 Andel icke-röstare (IR) respektive blankröstare (Bl) efter grad av politisk kunskap 1985 – 2002 (procent)

politiska	1985		1988		1991		1994		1998		2002	
kunskaper	IR	Bl	IR	Bl	IR	Bl	IR	Bl	IR	Bl	IR	Bl
mycket goda	1	1	4	1	4	0	0	1	5	0	4	1
ganska goda	4	1	9	1	8	1	6	3	7	2	9	1
mellan	8	1	12	1	10	1	10	1	13	2	16	2
ganska dåliga	14	0	20	1	18	2	19	2	22	3	28	1
mycket dåliga	22	2	31	1	31	3	25	2	46	3	42	4

Kommentar: Resultaten är vägda när det gäller valdeltagande. Andelen icke-röstare är alltså inte underskattad. Valdeltagandet är dessutom kontrollerat mot röstlängderna.

Tendensen att icke-rösta är klart mycket större bland politiskt okunniga människor än bland människor med goda kunskaper. Andelen ”röstskolkare” håller sig kring mycket låga 1-5 procent bland de mest kunniga väljarna. Motsvarande andel bland personer med sämst politiska kunskaper ligger kring hela 45 procent i de två senaste valen och kring 30 procent i valen dessförinnan. Procentskillnader i denna stor-

leksklass för enskilda variabler tillhör inte vanligheterna när det gäller icke-röstning. Grad av politisk kunskap är mycket starkt kopplat till valdeltagande bland svenska väljare. Ett motsvarande mönster, men än så länge svagare utvecklat, finns också när det gäller blankröstning. Sannolikheten för en blankröst är större bland okunniga väljare än bland kunniga.

Det starka sambandet mellan kunskap och valdeltagande är på intet sätt ett skensamband. Det kvarstår om än något försvagat i regressionsanalyser när vi kontrollerar för andra relevanta variabler som vi från tidigare forskning vet spelar en roll för valdeltagande. Den oberoende direkteffekten på valdeltagandet visar sig i själva verket vara mer påtaglig för kunskapsfaktorn än för sådana välkända orsaksfaktorer som politiskt intresse, grad av partiidentifikation, utbildning, yrkesgrupp, ålder eller civilstånd (se kapitel 2 och Franklin 2004, Bennulf & Hedberg 1999, Westholm & Teorell 1999).[14]

Det starka sambandet mellan grad av politisk allmänkunskap och valdeltagande är en verklig upptäckt. Kunskapsfaktorns separata betydelse har inte betonats i tidigare valdeltagandeforskning. I den mån människors olika färdigheter och kognitiva förmåga tagits med i analysmodellerna har oftast utbildning utnyttjas som en proxyvariabel. Vad våra resultat visar är att graden av politiks kunskap har en självständig effekt på valdeltagande utöver effekten av formell utbildning. Ett egentligen föga överraskande resultat. Att politiskt okunniga människor uppvisar lägre valdeltagande är förklarligt utifrån konventionell motivationsteori. Det kan inte vara roligt (självtillfredsställande) att gå och rösta när man har dålig kännedom om politik och om vad valet gäller. Ett motsvarande resultat har vi funnit när det gäller deltagande i personvalet. Det vanligaste skälet bland personer som inte personröstar till varför de inte namnkryssar är att de känner till för lite om kandidaterna (se kapitel 8 och Holmberg 1999). Det är inte roligt att kryssa för en person man inte har hört talas om.

Vår huvudslutsats är alltså att politisk kunskap är en mycket central faktor för olika former av deltagande, inklusive inte minst valdeltagande.

Kunskapseffekter på partiernas valresultat

Vi kan knappast vänta oss lika dramatiska kunskapseffekter på valet av parti, om ens några. Amerikansk forskning finner vissa effekter av poli-

[14] Effektmåtten i logistisk regression med alla variabler kodade mellan 1-5 blir .40 för politisk kunskap, .06 för ålder (ej signifikant), .18 för yrkesgrupp, .20 för politiskt intresse, .34 för graden av partiidentifikation, .13 för utbildning och .16 för civilstånd.

tisk kunskap i presidentvalen (Delli Carpini & Keeter 1996). Okunniga väljare tenderar att rösta något mer på demokratiska kandidater än på republikanska. Efter kontroller för andra påverkansfaktorer finner man en kvarstående okunskapseffekt som gynnar demokraterna med cirka 2 procentenheter jämfört med det hypotetiska tillståndet att alla väljare vore mycket kunniga (”fully informed”). Larry Bartels fastslår: ”These results suggest that, on average, Democrats do almost two percentage points better than they would if all voters in presidential elections were, in fact, fully informed.” (Bartels 1996:220).

En första aning om hur det ser ut i Sverige kan man få via resultaten i tabell 9.9. Där visas – än så länge helt okontrollerat för andra faktorer - hur svenska väljare partiröstar efter grad av politisk kunskap. Resultaten gäller för de sex valen mellan 1985-2002. Utfallet för flera av partierna är mycket entydigt och detsamma i alla valen.

Om vi jämför partivalet bland de politiskt mest kunniga väljarna med motsvarande partival bland de mest okunniga väljarna visar det sig att socialdemokraterna systematiskt får ett starkare röststöd bland okunniga än bland kunniga väljare medan det är tvärtom för folkpartiet och moderaterna. Detta mönster går igen i alla våra sex undersökta val. Procentskillnaderna i röststödet är ibland så stor som 10-15 procentenheter. Socialdemokraterna får ett klart starkare röststöd bland politiskt okunniga väljare medan moderaterna och folkpartiet tenderar att få ett lika klart starkare röststöd bland politiskt kunniga väljare.[15] En hypotetisk höjning av väljarnas allmänna politiska kunskapsnivå skulle alltså potentiellt kunna ge socialdemokraterna röstförluster och folkpartiet och moderaterna röstvinster.

För de övriga partierna är mönstren inte lika stabila eller entydiga. När det gäller vänsterpartiet har mönstret ändrats. Under 1980-talet hade partiet starkast stöd bland kunniga väljare. Vid de senaste valen är resultatet det omvända. Vänsterpartiet har börjat få ett starkare stöd bland okunniga väljare än bland kunniga.[16] Miljöpartiet uppvisar ett liknande mönster med en tilltagande tendens att ha starkast stöd bland allmänpolitiskt okunniga väljare. Kristdemokraterna har gått en mot-

[15] Mönstret går igen internationellt i CSES-data. Borgerliga väljare, speciellt av liberalt snitt, tenderar att vara något mer allmänpolitiskt kunniga jämfört med socialdemokratiska väljare. Skillnaderna är dock oftast små. Eta-sambandet mellan politisk kunskap och partival håller sig mellan .04 (Tyskland) och .24 (Japan) i CSES-länderna med .13 som genomsnitt för 22 länder. Sveriges eta-värde för CSES-indexet 1998 är .10.

[16] Vänsterpartiet hade relativt sett stora andelar unga och kvinnliga väljare i framgångsvalen 1998 och 2002 då partiet nådde ett röststöd kring 10 procent. Och unga och kvinnor tenderar att ha politiska kunskaper under genomsnittet.

satt väg. Från att ha varit starkast bland okunniga väljare på 1980-talet till att ha mest stöd bland kunniga väljare i de senaste valen.

Tabell 9.9 Andel väljare som röstar på de olika partierna 1985 – 2002 efter grad av politisk kunskap (procent)

	vänsterpartiet						socialdemokraterna					
politiska kunskaper	85	88	91	94	98	02	85	88	91	94	98	02
(1) goda	7	7	6	7	9	7	41	38	35	37	35	34
(3) mellan	5	5	3	7	14	8	42	47	37	46	35	42
(5) dåliga	3	4	2	8	14	13	50	54	41	52	40	43
skillnad (1) – (5):	+4	+3	+4	-1	-5	-6	-9	-16	-6	-15	-5	-9

	miljöpartiet						centerpartiet					
politiska kunskaper	85	88	91	94	98	02	85	88	91	94	98	02
(1) goda	1	6	4	4	3	5	9	13	8	8	5	6
(3) mellan	2	7	4	6	6	7	10	12	10	8	6	7
(5) dåliga	2	6	4	7	4	9	13	10	8	9	5	5
skillnad (1) – (5):	-1	±0	±0	-3	-1	-4	-4	+3	±0	-1	±0	+1

	folkpartiet						kristdemokraterna					
politiska kunskaper	85	88	91	94	98	02	85	88	91	94	98	02
(1) goda	17	14	11	12	7	22	2	2	8	4	13	10
(3) mellan	18	12	9	7	4	12	2	2	7	4	10	10
(5) dåliga	14	9	8	6	4	11	4	4	8	4	10	8
skillnad (1) – (5):	+3	+5	+3	+6	+3	+11	-2	-2	±0	±0	+3	+2

	moderaterna						ny demokrati					
politiska kunskaper	85	88	91	94	98	02	85	88	91	94	98	02
(1) goda	22	21	24	26	25	13			5			
(3) mellan	21	14	23	21	24	14			7			
(5) dåliga	14	13	18	15	20	10			10			
skillnad (1) – (5):	+8	+8	+6	+11	+5	+3			-5			

Kommentar: Ett positivt skillnadsmått (+) visar att ett parti får starkast stöd bland politiskt kunniga väljare medan ett negativt skillnadsmått (-) tvärtom visar att partiet är starkast bland politiskt okunniga väljare.

Centerpartiet uppvisar ett splittrat resultat med två val där partiet gick bäst bland kunniga väljare (1988 och 2002) och fyra val där partiet fick

lika starkt stöd bland kunniga och okunniga personer eller mest stöd bland politiskt okunniga väljare.

Frågan är nu om vi kan kontrollera bort de här relativt stora kunskapseffekterna på partivalet. En första indikation på att det inte kommer att bli helt lätt är resultaten i tabell 9.10 där vi konstanthåller den viktigaste sociala förklaringsvariabeln bakom svenskt röstande - det vill säga väljarnas klasstillhörighet, eller yrkesgruppstillhörighet om vi skall uttrycka oss mer modernt och neutralt. Vi har precis som i tabell 9.9 delat in kunskapsmåttet i tre kategorier – goda, mellan eller dåliga kunskaper. Den beroende variabeln är partival i riksdagsvalen 1985-2002. Vi beräknar hypotetiska valutslag och jämför med de faktiska.

Tekniskt har vi använt de kunnigaste väljarnas partivalssannolikheter, uppdelat på arbetare och medelklassväljare, och beräknat hypotetiska valutslag som sedan jämförts med de faktiska i respektive valundersökning. Minussiffror visar att ett parti skulle förlora röster om samtliga väljare varit lika politiskt kunniga som de mest kunniga medan plussiffror indikerar potentiella vinster för ett parti om väljarna vore mer politiskt allmänkunniga.

Resultaten blir inte lika entydiga som de okontrollerade sambanden i tabell 9.9. När vi konstanthåller yrkesvariabeln visar det sig att socialdemokraterna inte tappar röster i alla val och att folkpartiet respektive moderaterna inte hela tiden vinner röster. Det finns flera exempel på att socialdemokraterna skulle ha vunnit på en kunnigare valmanskår (t ex 1985 och 1998), liksom det finns exempel på att folkpartiet (1985) och moderaterna (1985 och 2002) skulle ha förlorat om kunnigheten varit bättre. Men genomsnittligt sett över våra sex undersökta val kvarstår mönstret efter kontroll för klass. Om alla väljare vore lika kunniga som den kunnigaste tredjedel skulle socialdemokraterna i genomsnitt få -1,0 procentenheter färre röster medan folkpartiet och moderaterna skulle få +1,3 respektive +0,6 procentenheter fler röster.[17]

Orsaken till att sambanden försvagas och t o m ändrar riktning vissa val är att kunskapsvariabeln ibland interagerar med klassvariabeln. Det betyder konkret att röstningsmönstren i olika kunskapsgrupper bland arbetare och medelklassväljare kan se olika ut. Socialdemokraterna och valen 1985 respektive 1998 kan illustrera resonemanget. I båda dessa val röstade politiskt kunniga arbetare mer socialdemokratiskt än politiskt okunniga arbetare samtidigt som politiskt kunniga medelklassväljare röstade mindre socialdemokratiskt än okunniga medelklassväljare.

[17] Motsvarande genomsnitt för övriga partier blir: v +0,6; mp-0,6; c-0,4 och kd -0,1.

Tabell 9.10 Partiernas vinster (+) eller förluster (-) om alla väljare röstade som de mest politiskt allmänkunniga under kontroll för klasstillhörighet (procentenheter)

parti	1985	1988	1991	1994	1998	2002
v	+1,3	+1,4	+2,6	+1,4	-2,2	-0,9
s	+3,8	-4,9	+0,2	-4,5	+1,5	-1,8
mp	±0,0	+0,1	+0,1	-0,4	-1,2	-2,0
c	-2,0	+1,6	-0,9	-1,0	±0,0	+0,1
fp	-1,6	+0,7	+0,2	+1,8	+1,3	+5,3
kd	-0,8	-0,8	-0,4	+0,4	+1,3	-0,1
m	-0,6	+2,3	+0,2	+2,1	-0,1	-0,4
nyd	-	-	-1,9	-	-	-
övriga	-0,1	-0,4	-0,1	+0,2	-0,6	-0,2

Kommentar: Kunskapsindexen har tredelats och den mest kunniga gruppen (=cirka topptredjedelen) har definierats som de mest politiskt allmänkunniga. Deras partivalssannolikheter bland arbetare och medelklassväljare har använts för att beräkna ett hypotetiskt valutslag som sedan jämförts med det faktiska valutslaget i respektive valundersökning. Minussiffror visar att de aktuella partierna skulle förlorat röster i de studerade valen om väljarna hade varit mer politiskt kunniga medan plussiffror indikerar att partierna hade vunnit röster om väljarna varit mer politiskt kunniga.

Om den relativt stora gruppen okunniga arbetare hade röstat lika s-inriktat som den mindre gruppen kunniga arbetare samtidigt som den relativt lilla gruppen okunniga medelklassväljare hade röstat något mindre åt s-hållet i samklang med den större gruppen kunniga medelklassväljare hade nettoresultatet blivit en vinst för socialdemokraterna. Partiet skulle ha vunnit fler röster bland arbetare än de skulle ha förlorat i medelklassen.

Tendensen över de sex undersökta valen är att socialdemokraterna oftast har mest stöd av okunniga medelklassväljare men vid hälften av val mest stöd av de kunnigaste arbetarna. För folkpartiet är mönstret omvänt - oftast mest stöd av de okunnigaste arbetarna men också av de mest kunniga inom medelklassen. Moderaterna liksom folkpartiet får mest röststöd av de kunnigaste medelklassväljarna, men moderaterna har också vid hälften av valen mest stöd bland de kunnigaste arbetarna. Alla dessa intrikata interaktioner gör att det är viktigt att kontrollera klassvariabeln innan man börjar spekulera om olika kunskapseffekter på partivalet.

Interaktionsmönstren är relativt vanliga när vi kontrollerar för klassvariabeln, det vill säga mönstren ser olika ut bland arbetare och inom medelklassen. När vi kontrollerar för andra faktorer som t ex ålder och kön är interaktionerna mer ovanliga. Socialdemokraterna har exempelvis ett svagare röststöd bland politiskt kunniga väljare i alla åldersgrup-

per och bland såväl kvinnor som män. Det samma gäller för folkpartiet och moderaterna ehuru omvänt. I alla åldersgrupper och bland män och kvinnor får folkpartiet och moderaterna flest röster bland politiskt kunniga väljare.

Huvudslutsatsen är att vi kan spåra självständiga kunskapseffekter på människors val av parti. Inga dramatiska effekter, men dock effekter som kvarstår efter kontroller för andra relevanta förklaringsfaktorer. Och det mönster vi funnit är förhållandevis stabilt över tid. En mer allmänpolitiskt kunnig valmanskår skulle gynna framförallt folkpartiet och moderaterna och främst missgynna socialdemokraterna och kanske också miljöpartiet, som skulle riskera att åka ur riksdagen om alla väljare var lika politiskt kunniga som den mest kunniga tredjedelen.

En uppenbar invändning mot vårt sätt att analysera politiska allmänkunskapers effekter på partivalet är att vi hittills endast har kontrollerat kunskapseffekterna för en enda bakgrundsfaktor (klass) och tagit hänsyn till dess interaktionseffekt (klass×kunskap). Gott så. Problemet är att människors allmänpolitiska kunskaper samvarierar även med många andra bakomliggande variabler. Alternativa förklaringar till att det skulle handla om verkliga kunskapseffekter är därför relativt lätta att tänka ut. En sådan alternativ förklaring är att allmänpolitiskt kunniga tenderar att vara högre utbildade och äldre än mindre kunniga. Eftersom såväl utbildning som ålder samvarierar med partivalet måste vi kontrollera för dessa faktorer om vi vill kunna bli säkrare på att det verkligen rör sig om kunskapseffekter. Vi vet också, från tidigare analyser i kapitlet, att det finns kunskapsskillnader mellan män och kvinnor samtidigt som mäns och kvinnors röstningsbeteende skiljer sig något åt. Således behöver vi kontrollera även för kön. För att ställa vår hypotes om kunskapseffekter på partivalet inför hårdast möjliga test inkluderar vi också vänster-högerideologi – den kanske enskilt viktigaste förklaringen till varför människor röstar på de partier de gör – som kontroll i analysen. I Bartels efterföljd måste vi slutligen försäkra oss mot det faktum att kunskapseffekterna kan vara olika starka och ibland ha olika riktning i olika undergrupper av väljare: för var och en av de nya kontrollvariabler som förs in i analysen behöver vi specificera interaktionstermer.[18]

[18] Hela modellen består av följande förklaringsfaktorer: *kunskap* (tredelat kunskapsindexet), *utbildning* (representerad med hjälp av två dummyvariabler), *vänster-högerideologi* (tredelad, representerad av två dummyvariabler), *kön*, *klass* (dikotomi arbetarklass/medelklass) och *ålder* (tredelad, representerad av två dummyvariabler). Vid sidan av dessa direkteffekter har vi också specificerat interaktionstermer för varje kombination av kunskap och de andra förklaringsvariablerna. Sammanlagt ingår 8 interaktionsvariabler i analysen. Förutom dessa variabler ingår i den stora modellen (1985-2002)

Frågan är om våra kunskapseffekter överlever en sådan prövning? Är det verkligen så att sannolikheten för att en väljare röstar på ett parti beror på hur mycket allmänpolitisk kunskap hon besitter, alldeles oavsett kön, ålder, utbildning, klasstillhörighet och vänster-högerideologi? För att kunna pröva en så stor och komplicerad analysmodell fungerar det inte längre att göra tabellanalyser som hittills. Vi behöver använda regressionsanalys. Vi prövade vår modell på största möjliga empiriska material – samtliga valundersökningar från perioden 1985-2002. Av partivariabeln byggde vi sju beroende variabler, en för varje parti, och därefter skattades de sju modellerna med hjälp av logistisk regressionsanalys.

Detta tuffa test slipar ned de direkta kunskapseffekterna något. Direkteffekterna av kunskap minskar något men försvinner inte. Glädjande nog har kunskapseffekterna samma tecken som i de tidigare analyserna.[19] Robustheten i resultaten, särskilt när det gäller effekternas riktning för de olika partierna, gör oss därför än mer säkra på att vi är rätt ute i våra slutsatser även i de tidigare analyserna när vi endast kontrollerade för klasstillhörighet.

Men räcker det inte med partikunskaper?

Man skulle kunna argumentera för att vi satt ribban för högt. Allmänpolitiska kunskaper av det slag vi har mätt är överskattade. I en partibaserad demokrati som den svenska – kan det hävdas – räcker det med att väljarna har någorlunda god kännedom om vad partierna står för i viktiga frågor. Annan politiks kunskap är bra men inte absolut nödvändig.

Vi har tagit invändningen på allvar och prövat vilka potentiella röstningseffekter ett nedskalat och enbart partifokuserat kunskapskrav skulle få på partiernas valresultat. Det nya kunskapsmåttet är hämtat från valundersökningen 2002 och bygger på väljarnas kännedom om partiernas positioner på vänster-högerskalan och på hur väl de känner till vilka ståndpunkter partierna intar i frågan om ett svenskt medlem-

också dummyvariabler för valår eftersom vi behöver kunna korrigera partiernas förväntade röststöd för att de haft olika starkt röststöd vid olika tillfällen.

[19] Andelen förklarad varians i modellerna (Negelkerkes r^2) varierar med mellan .11 och .23.

skap i EMU.[20] Partikunskapsmåttet har en relativt stark och positiv korrelation med det allmänpolitiska kunskapsindexet (+.53)[21].

Om vi nu i analogi med vad som gjordes i tabell 9.9 studerar hur väljare med olika grader av partikunskap röstar visar det sig att två partier får mest stöd bland de okunnigaste väljarna. De partierna är socialdemokraterna och centerpartiet. Övriga partier får tvärtom mest röster bland mer kunniga väljare, och det gäller tydligast folkpartiet. Skillnader är dock i de flesta fall mycket små. Det är endast två partier som sticker ut mer påtagligt och det är socialdemokraterna och folkpartiet. Bland den tredjedel av valmanskåren som har bäst kunskaper om partiernas ståndpunkter röstar 30 procent på socialdemokraterna i valet 2002. Socialdemokraternas röstandel är klart högre bland den mest okunniga tredjedelen, hela 49 procent; med andra ord en okontrollerad kunskapseffekt på hela -19 procentenheter. Om alla röstade som de mest partikunniga skulle socialdemokraterna förlora mycket röster. Motsvarande siffror för folkpartiet är en röstandel på 23 procent bland den mest partikunniga tredjedelen mot endast 11 procent bland den minst kunniga tredjedelen; en positiv kunskapseffekt på +12 procentenheter. Folkpartiet skulle vinna stort om alla människor röstade som de allra partikunnigaste.[22]

När vi nu kontrollerar för yrkesklass och beräknar hur valet 2002 skulle ha gått om alla väljare partiröstat som den kunnigaste tredjedelen försvinner en del av kunskapseffekterna, men mycket kvarstår. För socialdemokraterna blir utslaget mycket markant och negativt. Klasskontrollen spelar ingen större roll eftersom socialdemokraterna 2002 får starkast stöd av de mest partiokunniga väljarna i såväl arbetarklassen som i medelklassen. Partikunniga arbetare och tjänstemän har en svagare tendens att rösta på socialdemokraterna. Effekten om alla väljare oavsett yrkestillhörighet skulle rösta som de mest partikunniga blir hela -7,3 procentenheter för socialdemokraterna. På vinnarsidan befinner sig främst folkpartiet med +5,0 procentenheter.[23]

[20] Förmåga att placera ut alla sju partierna på vänster-högerskalan och korrekt kunskap om minst fem partiers EMU-ståndpunkt har definierats som god partikunskap. Totalt hade 37 procent av svarspersonerna 2002 denna kunskap.

[21] Män är klart mer partikunniga än kvinnor. Detsamma gäller medelklass jämfört med arbetarklass, liksom högutbildade jämfört med lågutbildade. Åldersskillnaderna är mindre, även om yngre personer även på detta område är mest okunniga.

[22] Motsvarande kunskapseffekter är +3 för v, +1 för mp, -3 för c, +2 för kd och +5 för m.

[23] Resultaten för övriga partier blir: +1,9 för v, +1,0 för mp, -2,2 för c, +0,6 för kd och +1,1 för m. Notera plussiffrorna för v och mp. I den tidigare analysen med det allmänpolitiska kunskapsmåttet uppvisade v och mp minussiffror. Partikunskapsmåttet, byggt bl a på kunskaper i eurofrågan, uppvisar mindre åldersskillnader än det allmänpolitiska kunskapsindexet.

Utfallet av testet blir mycket likt vår tidigare prövning med det allmänpolitiska kunskapsmåttet. Oavsett vilken kunskapsdefinition vi utgår ifrån visar resultaten att det främst är två partiers väljarstöd som skulle påverkas om alla röstade som de politiskt mest kunniga. Och de partierna är socialdemokraterna som skulle tappa stöd och folkpartiet som skulle vinna röster.

Effekter på regeringsfrågan?

Två huvudresultat har framkommit i analysen. Den första är att vi inte kan döma ut svenska folket som politiskt okunnigt på samma sätt som många forskare har satt tummen ner för det amerikanska folkets politiska kunskaper. Flaskan är helt klart mer halvfull än halvtom. De helt avgörande kunskaperna om vad partierna står för ideologiskt och i viktigare sakfrågor är oftast mycket goda bland svenska väljare. Kännedomen om partiledarna är också mycket god samtidigt som personkännedomen utöver partiledarkretsen inte är lika imponerande. Lokala kandidater i valen till riksdagen är ofta okända och blir så allt mer över tid. Faktakunskaper i olika konkreta sakfrågor och i systemfrågor är av mycket varierande kvalitet. Kunskaperna är tunnare i frågor som inte är högt placerade på den politiska agendan. En relativt stor förvirring tycks också råda i regeringsfrågan. Endast cirka hälften av väljarna 2002 visste att Sverige hade en socialdemokratisk enpartiregering. Kunskaperna i regeringsfrågan var bättre förr, exempelvis på 1960-talet.

Vårt andra huvudresultat är att politisk kunskap har klara beteendeeffekter – på valdeltagandet, på blankröstningen, på personvalet och - inte minst viktigt - på partivalet. Politiskt okunniga väljare deltar mer sällan i val, blankröstar oftare, personkryssar mer sällan och röstar partimässigt något oftare på socialdemokraterna och något mindre ofta på främst folkpartiet och moderaterna.

Kunskapsfaktorn kan t o m få effekter på regeringsbildningen. Om vi applicerar partiernas potentiella vinst- respektive förlustsiffror från tabell 9.10 på de officiella resultaten för valen 1985-2002 skulle vi fått se konsekvenser i regeringsfrågan vid två tillfällen, men inte i övriga fyra. Förskjutningarna 1988 med ett stort tapp för s på grund av kunskapsfaktorn och vinster för c, fp och m skulle ha lett till en borgerlig övervikt över s-blocket. Socialdemokraterna skulle dock ha kunnat sitta kvar som regering med hjälp av miljöpartiet, som kom in i riksdagen för första gången just 1988. Utgången 2002 är mer dramatisk. Om alla väljare hade röstat som den mest kunniga tredjedelen hade mp åkt ut ur riksdagen och v/s hade tillsammans fått färre röster än det borgerliga blocket. Det hade blivit regeringsskifte.

Politisk kunskap kan stjälpa regeringar. Visserligen bara kontrafaktiskt och resonemangsvis, men dock. Kunskap är viktig, inte minst för väljare och för demokratin. Kunskapsfaktorn måste tas på större allvar i framtida väljarstudier.

Kapitel 10

Egenintresse

Den moderna upptagenheten med individen och egenintresset startade idéhistoriskt med Thomas Hobbes och boken *Leviathan* (1651). Hobbes deducering från egenintresset till allas krig mot alla behöver inte godtas, men den upprörde många filosofer i hans samtid som såg fokuseringen på egenintresset som ett hot mot traditionella värden som ära, heder, trohet och samhällsanda (Sabine 1961, Mansbridge 1990).

Hobbes idéer kom dock att leva vidare och utvecklas av senare tänkare som John Locke, Adam Smith och utilitaristerna. Egenintresset som individens viktigaste drivkraft, ofta tolkat som materiellt egenintresse, blev grundbulten i liberal filosofi och senare också i neoklassisk ekonomisk teori. I sentida forskning har Hobbes arv främst vårdats och byggts ut av *Public Choice*-skolan, som ser människors personliga incitament och rationellt beslutsfattande som grundstenarna i all samhällsanalys. Uttryckt stringent på engelska kan Public Choice-teorin formuleras så här: ”The basic behavioral postulate of public choice, as for economics, is that man is an egoistic, rational, utility maximizer.” (Mueller 1979: 1). Citatet pekar på den neoklassiska teorins tre psykologiska antaganden. För det första rationalitetstanken, att beslutsfattande bygger på rationella kalkyler utifrån tillgänglig information. För det andra idén om materialistisk hedonism, det vill säga att en slags skala från njutning till smärta kan förklara mänskligt beteende och, för det tredje, det klassiska egoismpostulatet att fördelar eller nackdelar för en själv väger tyngre i olika valsituationer än konsekvenser för andra (Sears & Funk 1991: 3).

De amerikanska socialpsykologerna David Sears och Carolyn Funk har gjort en mycket omfattande genomgång av forskningen kring egenintressets betydelse för social och politisk åsiktsbildning. De har dessutom genomfört egna empiriska prövningar. Bland annat har de undersökt i vad mån olika samhälleliga gruppers attityder speglar deras mer eller mindre uppenbara egenintresse. Resultaten är mycket entydiga. Sears och Funk fastslår: ”The conclusion is quite clear: self-interest ordinarily does not have much effect upon the ordinary citizen´s sociopolitical attitudes.” (1991: 76). Fyra förklaringar till varför egenintresset har en begränsad betydelse framförs. (i) konkreta effekter av policy

beslut är oftast på kort sikt begränsade för olika individer. Med andra ord: det gäller inte så mycket. (ii) individer placerar sällan ansvaret hos politiken om de personligen drabbas eller gynnas av ett beslut. Mer nära och individkopplade ansvarsplaceringar är vanligare. (iii) människors personliga erfarenhetsvärld är kognitivt mycket svagt kopplad till politikens språk och abstraktionsnivå. Människor har svårt att hitta rätt i politikens värld. (iv) människor har normativt socialiserats att ta hänsyn till allmänandan och tona ned sitt kortsiktiga egenintresse.

Sears och Funks slutsats är tufft formulerad. Men de är nyanserade nog att redovisa ett antal tydliga fall där egenintresset spelar en påtaglig roll. Fem amerikanska exempel redovisas – skattebetalare och skattesänkningskampanjer, Reaganrevolutionen och politiseringen av egenintresset, offentligtanställda som försvarar sina jobb, bussning av skolelever och rökare som bekämpar olika förbud (s 49ff). När mycket står på spel och människor känner sig personligen fysiskt eller ekonomiskt hotade märks egenintresset som tydligast (Campbell 2002). Vi kan lägga till ett sjätte exempel som också Sears och Funk diskuterar. Det som på engelska kallas *Nimby*-fenomenet (Not in my back yard). Vi människor har en tendens att inte vilja ha otrevliga eller potentiellt skadliga verksamheter förlagda nära oss själva. Soptippar, kärnavfallsanläggningar, vindkraftverk, högspänningsledningar och mobiltelefonmaster vill få av oss ha på den egna bakgården (Hedberg 2003). Egenintresset klockar in. Vi ser helst att otrevligheterna placeras på andras bakgårdar.

Vad säger väljarna själva? Hur egoistisk tror man att människor är? Och hur egoistiska tycker folk att de själva är? I Valundersökningen 1994 ställde vi just dessa frågor. Svarspersonerna fick på en skala mellan 0 (osjälviska) och 10 (själviska) placera in först var de uppfattade att *människor i allmänhet* befann sig och sedan den *egna* positionen (Gilljam 1995:116).

En klar majoritet uppfattade att människor i allmänhet tenderade att vara själviska; 63 procent placerade människor i allmänhet på skalstegen 6 – 10, där 10 är mest självisk. Endast 11 procent lutade åt andra hållet och placerade mänskligheten självishet på de osjälviska skalstegen 0 – 4.

När väljarna skärskådade sig själva fann de dock att inte lika mycket självishet. Endast 38 procent placerade sig själva på de självishet skalstegen 6 – 10. Nästan lika många (30 procent) uppfattade sig själva som i huvudsak osjälviska (skalstegen 0–4).

Partipolitiskt är det inga stor skillnader i egoismbedömningen mellan de olika partiernas väljare. Men något säger det kanske ändå att det var moderaternas sympatisörer som uppfattade sig själva som mest själviska medan vänsterpartiets sympatisörer såg sig själva som minst självviska. Fast, å andra sidan. Det innebär samtidigt att v-sympatisörer var de som uppfattade den största skillnaden mellan den egna och andras självviskhet, medan m-sympatisörerna uppfattade den minsta skillnaden.[1] Självgoda vänsterpartister mot realistiska moderater?

I det följande skall vi med andra metoder studera egenintressets roll bland svenska väljare. Vi kommer att göra det på två sätt. Först genom att analysera sambandet mellan ekonomi och politik när väljarna röstar. Fokus kommer här att vara på graden av plånboksröstning. I vilken utsträckning tar väljare hänsyn till förändringar i den egna ekonomin när de väljer parti. Bestraffar väljare sittande regering när den egna plånboken blir magrare? Därefter inriktar vi analysen på ett antal specifikt avgränsade socioekonomiska grupper – t ex pensionärer, småbarnsfamiljer, höginkomsttagare, långtidssjukskrivna, arbetslösa – och prövar i vad mån deras politiska agenda, åsikter och partival avspeglar någon form av rimlig tolkning av den egna gruppens egenintresse. Avgränsningar och tolkningar är vanskliga att göra men inte omöjliga.

Homo economicus

Egenintressets stora allt överskuggande betydelse är ekonomernas favoritteori. *Homo economicus* – den ekonomiska människan – handlar alltid så att den egna nyttan maximeras. Översatt till politik och val betyder det att väljare röstar på det parti eller kandidat som bäst gynnar deras ekonomiska intressen. Egoistiska överväganden av ekonomiskt-materiellt slag styr väljarnas handlande på valdagen (Jordahl 2002, Jonung 2004). Teorin är mycket krass men egentligen inte särskilt kontroversiell. Ideologiska rötter finns i både marxism och liberalism. Politiker av alla schatteringar utgår ifrån att ”plånboksfrågor” är centrala för de flesta väljare. Att sittande regeringar tappar väljarstöd under dåliga ekonomiska tider är bra nära ett axiom i den politiska debatten. Modern forskning påvisar dock att den kausala faktorn bakom eventuella samband mellan röstning och ekonomi inte behöver vara kortsiktigt egenintresse. Väljare belönar eller bestraffar inte nödvändigtvis sittande

[1] Medeltalen för partiernas sympatisörer på de båda egoismskalorna 1994 var: v *människor i allmänhet* 6,6, *sig själv* 4,6, ; s 6,1, 5,1; mp 6,8, 5,1; c 6,5, 5,2; fp 6,2, 5,1; kd 6,9, 5,2; m 6,6, 5,7. Ju högre värde desto mer självisk på skalan mellan 0 – 10. Resultaten kommer från förvalsstudien i 1994 års valundersökning.

regeringar efter hur den egna plånboken förändras. Ett annat väl så viktigt röstningskriterium är hur väljare bedömer att regeringar sköter landets ekonomi (Bengtsson 2002).

För några år sedan sammanfattades forskningsläget i några få punkter av Michael Lewis-Beck och Martin Paldam (2000). De pekade bland annat på följande resultat. Ekonomiska makroförändringar förklarar cirka en tredjedel av väljarnas röstförändringar mellan valen. Människor tenderar att ha en kort tidshorisont (d.v.s att vara myopiska). Väljare påverkas mer av vad som hänt i ekonomin än av vad som bedöms kommer att hända, retrospektiva bakåtblickande bedömningar är med andra ord viktigare än prospektiva framåtblickande. Ekonomiskt röstande utifrån nationella hänsynstaganden är vanligare än egoinspirerad plånboksröstning, eller uttryckt på den aktuella jargongen – sociotropisk röstning spelar en större roll än egotropisk. Väljare har en tendens att bestraffa mer än belöna. Det resulterar bland annat i att regeringar oftast förlorar mer röster i dåliga tider än de vinner röster i goda tider. Ekonomisk röstning har en klar negativ bias.

Sammanfattningsvis konstateras att mycket av forskningen kring ekonomiskt-politiska modeller lider av ett stabilitetsproblem. Resultaten varierar lite väl mycket mellan olika länder och över tid inom samma länder. Vi behöver därför veta mer om under vilka omständigheter sambanden uppträder.

För svensk del skall vi detta sammanhang analysera två av dessa punkter på mikronivå – dels vilken roll retrospektiva respektive prospektiva ekonomibedömningar spelar när väljarna gör sitt partival, dels vilken betydelse nationella kontra egocentrerade ekonomiöverväganden har för röstningen. Den senare frågan är mest central för vår egoismjakt. Tidigare svensk forskning har endast funnit svaga ekonomiskt-politiska samband. Resultaten pekar på att retrospektiva bedömningar är viktigare än prospektiva och att sociotropiskt röstande betyder mer än egotropiskt. Men fullt så svaga är inte sambanden att ekonomen Johan Lybecks gamla besvikelse är helt sann. Så här sa Johan Lybeck i *Ekonomisk debatt* 1983: ”Slutsatserna från denna studie måste vara sorgliga för den som tror på ett systematiskt samspel mellan ekonomiska och politiska faktorer. För det första verkar det som om väljarnas beteende endast i ringa grad påverkas av hur ekonomin ser ut...” Frågan är hur sambanden såg ut i valet 2002?

Vi börjar med de retrospektiva ekonomibedömningarna. Resultaten i tabell 10.1 visar hur väljarna har bedömt den egna ekonomins förändring liksom den svenska ekonomins sedan början på 1980-talet. Några

större svårigheter att göra bedömningarna kan inte spåras. I de allra flesta fall har över 90 procent av svarspersonerna gjort en bedömning. Och utfallen är högst rimliga, åtminstone om man tänker på utvecklingen av sysselsättning och tillväxt. Betyget är mest negativt 1991 och 1994, mest positivt 1988 och 1998 och mer blandat 1985 och 2002.

Tabell 10.1 Svenska folkets retrospektiva bedömningar av hur den egna ekonomin och Sveriges ekonomi utvecklats (procent)

	Den egna ekonomin							Sveriges ekonomi					
	-82	-85	-88	-91	-94	-98	-02	-85	-88	-91	-94	-98	-02
förbättrats	21	31	36	38	22	29	30	25	59	5	4	49	21
ungefär densamma	40	41	40	37	40	54	47	28	21	14	7	34	36
försämrats	38	27	22	25	37	16	22	39	12	75	86	11	32
vet inte	1	1	2	0	1	1	1	8	8	6	3	6	11
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2715	2681	2533	2473	2296	877	1048	2678	2532	2475	2296	877	1048

Kommentar: Intervjufrågan om den svenska ekonomin ställdes inte 1982. Bedömningarna gällde de två tre senaste åren i valundersökningarna 1982-94. I 1998 och 2002 års valundersökningar (förval) gällde frågan de senaste 12 månaderna.

Bedömningarna av den egna ekonomins förändring varierar inte lika mycket över tid som utvärderingarna av Sveriges ekonomi. Ofta väger det rätt jämnt mellan andelen personer som tycker den egna ekonomin har förbättrats respektive försämrats. Försämringsbedömningar överväger dock endast vid två val – 1982 och 1994 – vid båda tillfällena efter borgerliga regeringsperioder. Vid övriga fem val, inklusive valet 2002, är positiva bedömningar av den egna ekonomins utveckling något vanligare än negativa. Mest positiva till den egna plånbokens förändring har väljarna varit 1991 och 1988.

Frågan är nu vilka samband vi kan finna mellan dessa mer eller mindre subjektiva väljaromdömen och röststödet för olika partier, speciellt stödet för regeringspartier. En snabb titt på mönstren visar att sambandet knappast är särskilt imponerande. I vissa fall går resultaten åt förväntat håll enligt den ekonomiska teorin, t ex 1991 och 1994 när regeringen Carlsson (s) och regeringen Bildt (borg) båda förlorade stort när väljarna bedömde att Sveriges ekonomi gick utför. I valet 1985 förlorade också Palme (s) röster när en övervikt bland väljarna tyckte att den svenska ekonomin utvecklades negativt. Palme förlorade dock inte så mycket röststöd att han också förlorade regeringsmakten.[2] Andra fall

[2] Socialdemokraterna tappade endast 0,9 procentenheter i valet 1985 och behöll regeringsmakten med stöd av vpk.

stämmer sämre, exempelvis 1988 och 1998 när Carlsson (s) respektive Persson (s) tappade röster trots att en klar väljarövervikt bedömde att den svenska ekonomin förbättrats. Valet 2002 passar heller inte in i den ekonomiska teorins mönster. Regeringen Persson (s) vann röststöd trots att en övervikt bland väljarna gjorde en negativ bedömning av den svenska ekonomins utveckling. Alltså – tre val där den ekonomiska teorin stämmer, och tre där den inte stämmer.

Utfallet är lika chansartat för plånboksteorin. I tre fall av sju stämmer den, men i övriga fyra fall stämmer den inte. I valen 1982 och 1994 tyckte väljarövervikter att den egna ekonomin försämrats och bestraffade följdriktigt regeringen Fälldin (c/fp) och regeringen Bildt (borg) med förluster av röststöd. I valet 2002 bedömde en övervikt av väljarna att de fått det ekonomiskt bättre och belönade därför tacksamt Persson (s) med fler röster. Men i valen 1985, 1988, 1991 och 1998 passar inte plånbokssanningen. I samtliga fall bedömer en övervikt av väljarna att de personligen fått det ekonomiskt bättre men trots det får regeringarna Palme (s), Carlsson (s) och Persson (s) vidkännas röstförluster.

Det är uppenbart att plånboksteorin, liksom teorin om nationella ekonomiska bedömningar, har ett minst sagt svagt stöd när vi på detta sätt prövar dem val för val på aggregerad nivå. Undantagen är vanligare än de passande fallen.

Resultaten ser något bättre ut för båda teorierna när vi ser på sambanden på individnivå. Väljarnas bedömningar av hur svensk ekonomi har utvecklats respektive kommer att utvecklas har vissa samband med valet av parti. Eta-värdet för kopplingen mellan de retrospektiva bedömningarna av den svenska ekonomin och partivalet har i genomsnitt varit .23 under perioden 1985-2002 med ett toppvärde på .37 1985 och en botten på .18 1994; i valet 2002 var eta .19. De prospektiva framtidsbedömningarna är något svagare kopplade till röstningen. I de senaste valen har eta varit .09 1994 respektive .14 1998 och 2002. När det gäller den nationella ekonomin är alltså tillbakablickande sanktionsröstning något vanligare än framåtskådande mandatröstning (Holmberg 2000, Petersson m fl 2002).

Bedömningarna av om den egna plånboken blivit eller kommer att bli tjockare eller magrare är inte lika starkt kopplade till valet av parti. Det genomsnittliga eta för sambandet mellan partivalet och de retrospektiva bedömningarna av den personliga ekonomins utveckling 1982-2002 är .12, inte ett nollsamband, men inte långt därifrån.[3] De prospektiva för-

[3] Högsta värdet är .18 1982, lägsta värdet .07 1998. Eta-värdet 2002 är .15. Se Holmberg 2000:142.

hoppningarna om den egna ekonomin är lika svagt relaterade till partivalet. Eta-värdet är .14 1998 och .07 2002.

Resultaten sammanfaller väl med vad vi vet från tidigare. Retrospektiva ekonomibedömningar är något starkare kopplade till väljares partival än prospektiva bedömningar. Och värderingar av den nationella ekonomins utveckling har ett starkare samband med röstningen än bedömningen av den egna plånbokens utveckling. Egenintresset mätt på detta sätt slår inte igenom särskilt starkt i väljarnas röstningsbeteende.

Om vi skall kunna uppdaga mer påtagliga samband mellan ekonomi och politik måste mer politik föras in i ekvationen. Rena ekonomiska bedömningar räcker inte. En placering av ansvar måste läggas till de ekonomiska bedömningarna för att något skall hända. En sittande regering som uppfattas som oskyldig till en ekonomisk nedgång bestraffas inte av väljarna. Det är endast skuldbelagda regeringar som väljarna utkräver ansvar av (Holmberg 1984, Gilljam & Holmberg 1993, Holmberg 2000, Kumlin 2002).

Och det här vet partierna om. Det är därför kampen är hård i alla valrörelser om att ta åt sig äran för goda tider och skylla på motståndarna för dåliga tider. Framgång har många barnmorskor. Fiaskot är föräldralöst. I valundersökningarna 1982 och 1991 frågade vi explicit om orsakerna till att Sveriges ekonomi hade blivit sämre. Väljare som tillskrev respektive regering en skuld i sammanhanget röstade sällan på något regeringsparti och hade en klar tendens att byta bort från regeringssidan i valen. Intervjufrågan har inte funnits med i några andra valundersökningar. Dock har vi sedan 1982 haft med en bedömningsfråga om partiernas ekonomiska politik där svarspersonerna helt öppet har fått ange vilka partier de tycker har en bra respektive dålig politik i ”frågor som rör Sveriges ekonomi” (jfr kapitel 5).

Väljarnas värderingar av partiernas ekonomiska politik visar sig var starkt kopplade till valet av parti. Sambandet mellan bedömningen av socialdemokraternas ekonomiska politik och röstningen är .49 1998 och .43 2002. Konkret betyder det att väljare som 2002 tyckte att socialdemokraternas ekonomiska politik var dålig mycket sällan röstade på partiet – endast 8 procent gjorde det – medan en majoritet av dem som ansåg att s-partiets ekonomiska politik var bra också röstade på socialdemokraterna (59 procent). Det är helt klart mycket bättre för ett parti att få ett positivt betyg på sin ekonomiska politik än ett negativt. Hur det genom åren har gått för socialdemokraterna och moderaterna i detta spel framgår av figur 10.1. Siffrorna visar andelen svarspersoner som

värderat socialdemokraternas respektive moderaternas ekonomiska politik som bra eller dålig.

Resultaten demonstrerar en av huvudorsakerna till att socialdemokraterna ofta innehar regeringsmakten i Sverige och varför socialdemokraterna är ett mycket större parti än moderaterna. Svaret är enkelt. Som Bill Clintons kampanjchef James Carville sa: ”It’s the economy, stupid.” I den mycket centrala frågan om vem som har bäst politik för landets ekonomi kommer socialdemokraterna oftast klart bäst ut av partierna. Endast vid ett val har moderaternas ekonomiska politik fått ett bättre betyg än socialdemokraternas. Det var 1991. I alla andra val har andelen väljare som bedömt att socialdemokraterna har en bra ekonomisk politik varit större än motsvarande andel för något annat parti, inklusive moderaterna.[4] I valet 2002 bedömde hela 41 procent av väljarkåren socialdemokraternas ekonomiska politik som bra mot endast 10 procent som tyckte den var dålig. Moderaternas motsvarande resultat var klart sämre; fler väljare tyckte moderaterna hade en dålig ekonomisk politik (24 procent) än som tyckte partiet hade en bra ekonomisk politik (22 procent).

Figur 10.1 Bedömning av socialdemokraternas och moderaternas ekonomiska politik 1982 – 2002 (procent)

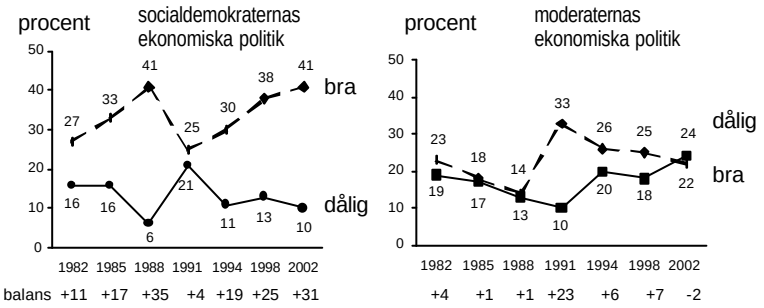

Kommentar: Resultaten bygger på en öppen intervjufråga där svarspersonerna fick ange vilket eller vilka partier som har en bra respektive dålig politik när det gäller svensk ekonomi.

Att bedömningarna av partiernas ekonomiska politik är viktig på valdagen kan illustreras genom att detaljstudera partibytena. Analyser med

[4] Övriga partiers ekonomiska politik bedöms mera sällan som positiv av väljarna, men däremot relativt ofta som negativ. Resultaten för övriga partier var som följer 2002: v bra 7 procent, dålig 21 procent; mp bra 3, dålig 17; c bra 8, dålig 4, fp bra 14, dålig 4, kd bra 7, dålig 5.

ekonomiskt-politiska modeller visar att väljare som gör negativa bedömningar har en större tendens att bestraffa vid valurnorna än väljare som gör en positiv bedömning har en tendens att belöna. Det faktum att relativt få väljare värderar socialdemokraternas ekonomiska politik negativt är en viktig tillgång för partiet. Bland socialdemokratiska väljare från 1998 som fyra år senare bedömde partiets ekonomiska politik negativt var flykttendensen stor, hälften lämnade socialdemokraterna 2002 och röstade på andra partier. Som tur var för socialdemokraterna var det mycket få gamla s-väljare som gjorde en sådan negativ bedömning av partiets ekonomiska politik, endast 2 procent gjorde det. De allra flesta socialdemokratiska väljare från 1998 var positiva till partiets ekonomiska politik 2002 och fortsatte att stödja partiet. Sextiofem procent var uttalat positiva 2002 och av dem röstade 89 procent på socialdemokraterna.

Det råder ingen tvekan om att väljarnas bedömningar av partiernas ekonomiska politik, och speciellt regeringspartiets, är en av de viktigaste förklaringarna till röstningen. Samma frågeteknik som vi använde för att mäta svarspersonernas bedömning av partiernas ekonomiska politik utnyttjade vi också för att studera väljarnas bedömningar av partiernas politik inom ytterligare ett tiotal områden. Kopplingen mellan väljarnas röstande och bedömningen av socialdemokraternas politik är speciellt påtaglig i tunga ekonomiska frågor. Skatter och ekonomi toppar listan över de områden som betyder mest både 1998 och 2002. På tredje plats kommer sysselsättning 1998 och social trygghet 2002. Eta-värdena för sambanden mellan policybedömningarna och partivalet håller sig i dessa fall mellan .53 och .38, alltså mycket respektabla nivåer.

Johan Lybeck oroade sig i onödan. Ekonomi är inte marginaliserat i valsammanhang. Tvärtom, nationell ekonomisk politik och väljarnas bedömningar av hur de olika partierna sköter sig är en av de viktigaste faktorerna bakom röstningen. I valet 2002 var ekonomin en klar plusfaktor för socialdemokraterna. Väljarna gillade vad de såg och gav regeringspartiet ett ökat stöd.

Men det förtjänar att betonas att vi talar om ekonomisk politik, inte om väljarnas egna plånböcker. Och det är de senare som är mest relevanta för vår analys av egenintressets roll i röstningssammanhang. Tyvärr, kan man säga, har vi inte tillgång till någon intervjufråga där man frågat om människor explicit ger regeringen eller olika partier skulden eller äran för att den egna ekonomin försämrats eller förbättrats. Vi vet alltså inte i vad mån människor tillskriver regeringen och politiken ett konkret ansvar för den egna ekonomin och om ett sådant eventuellt

ansvarsplacerande skulle leda till påtagliga röstningskonsekvenser. Det troliga är dock att vi i analogi med resultaten för den nationella ekonomin skulle få klart förhöjda effekter om människor explicit kopplade utvecklingen av sin privata ekonomi till partiernas och regeringens agerande. Men när det gäller bedömningarna av hur den egna ekonomin utvecklas har vi alltså inte mätt i vad mån människor explicit kopplar det till partipolitiken.

Vad vi däremot har tillgång till och kan analysera är hur skilda socioekonomiska grupper med olika materiella egenintressen artikulerar sig i politiken och hur de röstar. I vilken utsträckning kan vi upptäcka tendenser till att man i röstningen försöker gynna sitt eget kortsiktiga egenintresse? Exempel på grupper som vi har valt att inkludera i analysen är småbarnsföräldrar, offentligtanställda, arbetslösa, sjukskrivna, villaägare, ålderspensionärer, jordbrukare, företagare, höginkomsttagare och studerande.

Agenda

Jakten på empiriska belägg för egenintressets genomslag bland svenska väljare sker fortsättningsvis i tre steg. Vi analyserar sambanden mellan grupptillhörighet och, i tur och ordning, i) vilka frågor väljarna betraktar som viktiga för partivalet, ii) vilka politiska åsikter väljarna ger uttryck för och iii) vilka partier de valde att rösta på i 2002 års val.

Vår första frågeställning gäller om vi det finns någon egenintressebakgrund till väljarnas egna skäl till partivalet 2002. Väljarna kan karaktäriseras som egenintresserade i samma utsträckning som de låter egenintresserelaterade sakfrågor väga särskilt tungt i röstningsbeslutet.

Vad som är egenintresserelaterade skäl för röstning är förstås olika för olika grupper. Här är vi tvungna att sticka ut hakan och avgöra från fall till fall vad vi betraktar som egenintresserelaterade skäl till röstning. I de flesta fall rör det sig dock om helt okontroversiella kategoriseringar av de öppna svar vi fått från väljarna om varför de röstade som de gjorde 2002. Vi undersöker följaktligen om småbarnsföräldrar oftare än andra väljare motiverar sitt röstande med hänvisningar till barnomsorg; om pensionärer oftare än andra motiverar partivalet med pensioner och äldrevård; om småföretagare oftare än andra motiverar partivalet med omsorg om företagens villkor, och så vidare. Resultaten från analyserna av de fjorton utvalda grupperna presenteras i tabell 10.2.

Tabell 10.2 Andel som nämner egenintresserelaterade skäl för röstning bland personer som tillhör respektive inte tillhör gruppen, 2002 (procent)

	Tillhör inte gruppen	Tillhör gruppen	Skillnad	
Småbarnsföräldrar (<7 år)	11	41	+30	
Småföretagare	12	32	+20	
Jordbrukare	2	20	+18	
Utomeuropeiskt född	9	27	+18	
Ålderspensionär	2	18	+16	
Arbetslös	6	19	+13	
Förtidspensionär	8	18	+10	
Höginkomsttagare (15% med högst inkomst)	12	19	+7	
Skolbarnsföräldrar (>7 år)	28	33	+5	ej sign.
Sjukskriven (mer än 1 vecka/år)	32	37	+5	ej sign.
Kvinna	1	5	+4	
Villaägare	2	4	+2	
Studerande	31	33	+2	ej sign.
Offentliganställd	0	0	+0	ej sign.

Kommentar: Egenintresserelaterade skäl för röstning har definierats enligt följande: Småbarnsföräldrar (t.ex familjepolitik, barnomsorg, vårdnadsbidrag, maxtaxa, pappaledighet, föräldraförsäkring), småföretagare (t.ex. skatter, arbetsgivaravgifter, förmögenhetsskatt, aktieskatt, företagens villkor), jordbrukare (t.ex. decentralisering, jordbrukspolitik, skogsbruk, regionalpolitik, avfolkning, småskalighet, livsmedelssubventioner, matpriser), ålderspensionärer (t.ex. pensioner, ATP, pensionssystem), arbetslösa (t.ex. sysselsättning, arbetslöshet, a-kassa), förtidspensionär (t.ex. social trygghet, sociala bidrag, fördelningspolitik, handikappfrågor), höginkomsttagare (t.ex. skatter, marginalskatt, punktskatter, aktieskatter, förmögenhetsskatt, fastighetsskatt), skolbarnsföräldrar (t.ex. barnfamiljernas ekonomi, sextimmars arbetsdag, mer disciplin i skolan, betygen, utbildningspolitik, grundskola, gymnasieskola), sjukskrivna (t.ex. social trygghet, sociala bidrag, fördelningspolitik, sjukvård, sjukförsäkring, vårdcentral), kvinna (jämställdhetsfrågor, kvotering, könsdiskriminering), villaägare (t.ex. fastighetsskatt, räntenivåer, villaägarnas ekonomi), studerande (t.ex. gymnasieskolan, högskolan, utbildningspolitik, forskning, fritid, idrott, ungdomens problem, bostadspolitik, bostadsbrist, ungdomsarbetslöshet), offentligtanställda (nedskärningar i offentlig service, offentlig sektor) och utomeuropeiskt födda (invandringspolitik, flyktingfrågor, rasism, främlingsfientlighet, integration). Antal svarspersoner i analyserna varierar mellan 1 500 och 1 900.

Svenska väljare väljer i viss utsträckning att låta sociala erfarenheter förknippade med den egna samhällsgruppen skina igenom när de motiverar partivalet. I 10 av 14 fall kan vi konstatera signifikanta effekter av grupptillhörighet på benägenheten att nämna gruppintresserelaterade skäl för partivalet. De flesta effekter är rätt blygsamma, men i några fall stora. Småbarnsföräldrar uppger t.ex. oftare än andra väljare familjepolitiska skäl till röstning (+30), småföretagare uppger oftare än andra röstningsskäl som handlar om företagarvillkor, arbetsgivaravgifter och förmögenhetsskatter (+20) och jordbrukare oftare än andra röstningsskäl som har att göra med jordbrukspolitik och decentralisering (+18 procentenheter). Vissa egenintresseeffekter på uppgivna röstningsskäl kan i den här analysen spåras även för utomeuropeiskt födda, ålderspensionärer, arbetslösa och förtidspensionärer (+18,+16, +13 respektive

+10 procentenheter). Men för övriga grupper är skillnaderna mycket små.

Preferenser

Vår andra frågeställning är hur starka sambanden är mellan grupptillhörighet och politiska preferenser. Med hjälp av valundersökningen 2002 har vi genomfört en explorativ analys av kopplingen mellan fyrtiofyra sakfrågeåsikter och grupptillhörighet (se tabell 10.3). Här blir det omedelbart vanskligare att sätta ned foten när det gäller att objektivt identifiera vilka slags politiska förslag som personer från olika grupper borde uppskatta givet sitt kortsiktiga egenintresse.

Sambanden mellan grupptillhörighet och sakfrågeåsikter är i de flesta fall mycket svaga. Få grupper skiljer sig åsiktsmässigt särskilt mycket från övriga väljare. De grupper som skiljer ut sig mest är höginkomsttagare och jordbrukare med vardera fallet i genomsnitt 11 procentenheter mer positiva eller negativa attityder än jämförelsegrupperna. Motsvarande resultat för de grupper som uppvisar minst åsiktsskillnader är 4 procentenheter (skolbarns- och småbarnsföräldrar).

Utrymmet för egenintresseinfluerade åsikter är med andra ord begränsat givet de generellt sett små åsiktsskillnaderna mellan våra testgrupper. Men om vi fokuserar analysen till sakfrågor som för varje grupp enligt egenintressehypotesen bör uppvisa klarare åsiktsskillnader blir bilden något annorlunda. Då framträder egenintresset något tydligare bakom attityderna.

Några exempel. Småbarnsföräldrar skiljer sig mest från övriga väljare i sitt stöd för att bevara maxtaxan (+19 procentenheter). Villaägare är mindre angelägna att behålla fastighetsskatten (-9 procentenheter), men det finns flera andra sakfrågor där villaägarna skiljer sig mer åsiktsmässigt från andra väljare. Höginkomsttagare är mer positiva till sänkta skatter (+10) än jämförelsegruppen, men i många andra sakfrågor är åsiktsskillnaderna större. Småföretagarna uppvisar störst åsiktsskillnader vis-a-vis övriga väljare när det gäller sextimmarsdagen, som inte är ett populärt förslag bland företagare (-25). Kvinnor skiljer sig åsiktsmässigt mest från män när det gäller frågan om ett porrförbud (+29). Utomeuropeiska invandrare är klart mer positiva till ett mångkulturellt samhälle (+32) än övriga väljare. Offentligt anställda uppvisar bland de största åsiktsskillnaderna från andra väljare i frågan om den offentliga sektorns storlek (-13) och skattesänkningar (-13). Offentligt anställda är mindre intresserade än övriga av att minska den offentliga sektorn eller av att sänka skatterna.

Tabell 10.3 Sambandet mellan grupptillhörighet och olika sakfråge-åsikter (procentdifferenser)

Sakfråga	Småbarnsföräldrar	Skolbarnsföräldrar	Villaägare	Ålderspensionär	Förtidspensionär	Studerande	Höginkomsttagare	Jordbrukare	Arbetslös	Sjukskriv en	Offentliganställd	Småföretagare	Kvinna	Utomeurropeiskt född
Minska den offentliga sektorn	-1	-5	+3	+3	-8	-3	+15	+20	-5	-11	-13	+20	-12	+6
Minska försvarsutgifterna	-2	+3	-3	-8	+1	+13	+3	-10	+1	-9	-1	+8	-9	+5
Minska de sociala bidragen	+9	-2	+6	+4	-8	-11	+8	+7	-6	-5	-7	+16	-6	-8
Sänka skatterna	+8	+1	+4	+2	-10	-4	+10	-9	-1	-10	-13	+9	-6	-1
Behålla fastighetsskatten	-6	-2	-9	+1	+1	+1	-4	+1	+3	0	+5	-5	-2	+19
Privatisera statliga företag	+3	-6	+4	-4	-7	0	+12	+8	-3	-7	-10	+14	-6	-2
Minska inkomstskillnaderna i samhället	-1	-1	-2	+4	+8	-1	-15	-10	+9	+8	+9	-2	+5	+6
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	+6	-5	+2	-1	-6	-1	+10	+3	-7	-9	-4	+13	+1	+4
Minska finansmarknadens infl. över politiken	-6	+2	-1	0	-2	-1	-4	-12	+8	0	+7	0	-2	-1
Behålla maxtaxan i barnomsorgen	+19	-2	-2	0	+2	+4	-6	-17	+8	+1	-1	+1	-6	+23
Satsa mer på friskolor	+3	-6	0	-3	-6	+2	+5	-1	0	-5	-7	+10	+3	+16
Införa betyg i skolan tidigare än idag	+7	-5	+11	+31	+15	-35	+13	+20	-17	-1	-5	+14	-4	-12
Öka det ekonomiska stödet till glesbygden	-3	-6	+2	+11	+8	-3	-20	+15	+8	+7	+6	0	+3	-13
Införa sex timmars arbetsdag	+7	+7	-7	-19	+8	+6	-22	-22	+14	+13	+13	-25	+19	-18
Förbjuda alla former av pornografi	-6	+1	+9	+23	+7	-9	-16	+17	-9	+4	+15	-6	+29	+4
Begränsa rätten till fri abort	0	0	+3	+12	+7	-10	-7	+18	+4	+5	0	-5	+4	+12
Tillåta homosexuella par att adoptera barn	-1	-4	-16	-16	-12	+32	-5	-20	+10	-1	+5	-11	+16	+8
Införa hårdare fängelsestraff	+11	-1	+3	+4	-2	-8	-16	+2	+6	+5	-8	+8	+3	+9
Stärka djurens rätt	-1	-5	-5	+6	+7	+3	-19	-2	+12	+5	+2	+3	+8	+13
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	0	+1	-3	-3	+7	+15	-13	0	+6	-2	+12	-8	+13	+5
Stoppa privatbilismen i innerstäderna	-4	0	-7	-1	+5	+9	-12	+5	+5	0	+8	-5	+2	0
Införa språktest för de som vill bli svenska medborgare	-8	-1	+5	+12	-2	-15	+7	+3	-1	+2	-4	+10	-2	-23
Öka arbetskraftsinvandringen till Sverige	0	0	-5	-9	+2	+6	+12	-9	-4	-6	+3	+1	+2	+11
Minska u-hjälpen	-3	-3	+2	+13	+4	-10	-4	+9	+1	+5	-6	+13	-4	-4
Ta emot färre flyktingar i Sverige	-2	-2	+7	+17	+2	-17	-8	+20	+4	+4	-9	+7	-3	-14
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna…	-2	-3	-7	-1	+4	+11	-6	-6	+2	0	+1	-6	+2	+20
Sverige bör verka för ökad frihandel i hela världen	-8	-1	+1	+11	+7	+12	+15	-8	-2	-2	-3	+12	-22	+1
Efterskänka tredje världens skulder	-9	-2	-6	+2	0	+6	-2	-13	-2	0	+4	-1	-1	+12
Sverige bör utträda ur EU	+2	+5	-1	-3	+11	-2	-15	-7	+11	+7	+8	-2	+12	0
Sverige bör bli medlem i EMU	-2	-9	+1	+5	-3	-6	+26	-8	-9	-7	-8	+5	-16	+1
Sverige bör bli medlem i NATO	-8	-6	-2	+17	-4	-1	+6	+7	-4	-5	-6	0	-10	-5
Sv bör politiskt stödja USAs krig mot terrorismen	+1	-2	+7	+9	-4	-14	+5	+8	-3	-4	-5	+11	-14	-19
Satsa på ett samhälle med…														
… marknadsekonomi	0	-9	+9	+9	-9	-8	+18	+23	+2	-7	-16	+20	-12	-14
… socialistiskt samhälle	-2	+3	-8	-7	+10	+11	-11	-17	+10	+5	+5	-11	+1	+21
… hög produktivitet	+2	-5	+1	+8	0	-8	+9	+11	+1	-2	-8	+2	-6	+4
… miljövänligt samhälle	-7	-4	-8	+5	+2	+9	-6	+8	-2	+2	+9	-5	+8	+6
… avancerad teknik	+1	-9	+4	+6	0	-4	+30	-5	-7	-15	-13	+12	-27	0
… kristna värden	-5	-5	+5	+19	+1	-12	+10	+22	-6	-5	+4	+2	+1	-1
… lag och ordning	-1	-9	+5	+17	+11	-15	-5	+17	-11	+3	-6	+13	-4	+3
… jämställdhet mellan män och kvinnor	-3	-3	-4	-1	+7	+8	-3	-5	-5	+2	+2	-4	+6	+3
… svenska värden	-2	-5	+5	+25	+12	-19	-5	+21	-5	+5	-1	+9	-7	-5
… stärker familjens ställning	+9	-1	+8	+16	+10	-18	-6	+14	-1	+6	-1	+11	0	+7
… mångkulturellt samhälle	-3	-3	-15	-12	+2	+24	+6	-14	-6	-2	+11	-11	+8	+32
... internationalistiskt samhälle	-9	-5	-11	-2	0	+18	+15	-17	-3	-8	+3	-4	-8	+25
Absolut snitt för 44 frågor	4	4	5	9	6	10	11	11	6	5	7	8	8	9

Kommentar: Bland samtliga svarspersoner jämförs de specificerade gruppernas sakfrågeåsikter med åsikterna hos personer som *inte* tillhör respektive grupp. Positiva procentdifferenser (+) visar att respektive grupp, mer än jämförelsegruppen, tycker att det aktuella sakfrågeförslaget är mycket eller ganska bra. Negativa procentdifferenser (-) visar tvärtom att jämförelsegruppen mer än den specificerade gruppen tycker att det aktuella sakfrågeförslaget är mycket eller ganska bra. För satsa samhälle-frågorna med svarsskalor mellan 0 – 10 har svaren 7 – 10 definierats som ekvivalenta med mycket eller ganska bra.

Om vi på detta sätt urskiljer ett större antal sakfrågor som kan sägas ha ett speciellt intresse för olika grupper, kan vi genomföra en mer samlad prövning av egenintressehypotesen. Med en relativt generös definition av relevanta sakfrågor får vi fram åttiosju fall där de specificerade grupperna ur egenintressesynpunkt bör ha åsikter som skiljer sig på ett givet sätt från övriga väljares uppfattningar. Alla exemplen ovan ingår bland de utvalda åttiosju testfallen.

Prövningen utfaller så att åsiktsmönstren i de allra flesta fall stämmer med egenintressehypotesen (90 procent). De utvalda grupperna tenderar att åsiktsmässigt vara mer för eller mer emot olika förslag på ett sätt som kan förstås utifrån gruppernas egenintresse. Men, och det är ett viktigt men, storleken på de aktuella åsiktsskillnaderna är genomsnittligt förhållandevis begränsad, 13 procentenheter. Resultaten går alltså oftast i hypotesens riktning, men sambanden är relativt ofta föga imponerande. Alla reservationer och vaga samband får dock inte skymma huvudresultatet. Bakom människors åsikter i politiska sakfrågor med relevans för egenintresset återfinns oftast avtryck av egenintresset; inte alltid ett djupt avtryck, men nästan alltid ett avtryck.

Partival

Den tredje och sista frågeställningen i jakten på egenintressets effekter gäller partivalet: Hur stort utrymme har väljarnas egenintresse när det gäller valet av parti? I tabell 10.4 redovisas hur våra fjorton grupper röstade 2002 och hur stora de procentuella avvikelserna var från gruppen övriga väljare i respektive fall.

Det visar sig att grupper som avviker relativt mycket från andra väljare i sitt partival tenderar att vara samma grupper som också åsiktsmässigt skiljer sig relativt mycket från övriga väljare – jordbrukare, utomeuropeiskt födda, studerande och höginkomsttagare. I två av dessa fall – jordbrukare och höginkomsttagare – talar vi om grupper som åsiktsmässigt och röstmässigt står klart till höger; och kan man hävda har ett egenintresse av att rösta borgerligt som de också i båda fallen gör till övervägande delen. En annan grupp som också uppvisar förhållandevis klara avvikelser från de flesta väljares röstningsmönster är småföretagare. De tenderar klart mer än andra att rösta moderat.

En tydlig koppling mellan materiellt egenintresse och partival kan vi med andra ord iaktta för tre borgerligt röstande grupper – jordbrukare, höginkomsttagare och småföretagare. Starkast tendens att rösta på s-blocket har väljare med en utomeuropeisk bakgrund. Om det ligger något tydligt egenintresse bakom kan diskuteras; det är inte helt uppen-

bart, men tänkbart. Egenintresseröstning till vänster bland klart ”bidragsberoende” grupper som arbetslösa, sjukskrivna eller förtidspensionärer är annars inte speciellt framträdande. De som *har* egenintresseröstar mer än de som *inte har*.

Tabell 10.4 Samband mellan grupptillhörighet och partival (procent, procentdifferenser)

	partival									antal	avvikelse från övriga								Summerad
Grupp	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	sum	pers	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	avvikelse
Jordbrukare	2	16	50	0	8	24	0	0	100	38	-7	-24	+45	-16	-5	+15	-7	-1	60
Utomeuropeiskt födda	31	46	1	5	2	4	11	0	100	82	+25	+9	-6	-12	-14	-5	+4	-1	38
Småföretagare	3	18	8	18	37	6	8	2	100	125	-6	-23	+2	+2	+26	-3	+1	+1	32
Höginkomsttagare	2	29	3	23	28	10	4	1	100	393	-8	-12	-4	+9	+18	+1	-4	0	28
Studerande	19	28	4	19	8	6	16	0	100	170	+11	-13	-3	+4	-5	-3	+10	-1	25
Ålderspensionär	3	42	10	12	13	14	2	4	100	396	-7	+3	+5	-4	0	+6	-6	+3	17
Arbetslös	14	42	7	7	12	4	12	2	100	91	+5	+3	+1	-9	-1	-5	+5	+1	15
Offentliganställd	12	43	5	15	8	9	6	2	100	767	+6	+6	-2	-2	-8	0	-1	+1	13
Villaägare	7	39	8	15	14	11	5	1	100	1104	-5	0	+4	-1	+3	+4	-4	-1	11
Förtidspensionär	12	42	4	12	11	8	5	6	100	89	+3	+3	-2	-4	-2	-1	-2	+5	11
Sjukskriven (> 1 vecka/år)	12	44	5	13	10	8	7	1	100	343	+2	+7	0	-4	-4	0	-1	0	9
Småbarnsföräldrar (<7 år)	10	41	6	13	15	10	5	0	100	280	+1	+2	0	-3	+3	+1	-2	-2	7
Kvinna	10	38	6	16	12	10	7	1	100	1086	+3	-2	0	0	-3	+2	-1	-1	6
Skolbarnsföräldrar (>7 år)	12	40	5	15	11	9	7	1	100	502	+4	+1	-2	-1	-2	0	0	0	5

Kommentar: Siffrorna i tabellen är procenttal och procentenheters avvikelse från partiernas röststöd bland väljare som inte tillhör respektive grupp. I kolumnen längst till höger redovisas den summerade avvikelsen dividerat med två.

Låt oss avsluta analysen med en mer detaljerad granskning av röstningsbeteendet bland barnfamiljer, villaägare, sjukskrivna och arbetslösa – fyra grupper värda särskild uppmärksamhet när det gäller egenintresse och röstning eftersom det är vanligt att partierna adresserar speciella valbudskap till dem i samband med valrörelserna. Barnfamiljer och villaägare representerar de stora väljargrupper som finns i den så kallade breda medelklassen. De utgör 35 respektive 70 procent av väljarkåren. Att vinna ökat stöd i sådana grupper är förstås alla *catch all*-partiers dröm. Sjukskrivna och arbetslösa är grupper som är betydligt mindre men som representerar viktiga samhällsproblem som partierna tvingas presentera lösningar på i samband med valen.

Sambandet mellan barn i hushållet och partivalet var liksom tidigare mycket svagt 2002 (Cramers V=.06). En viss tendens är att moderaterna har ett något starkare stöd bland småbarnsföräldrar, men skillnaderna är mycket små (Holmberg & Gilljam 1987:117). I valet 1998 när maxtaxan lanserades av Göran Persson var mönstret det omvända med ett något starkare stöd för v och s bland småbarnsföräldrar (Holmberg 2000).

Det fanns ett relativt starkt samband mellan boendeform och partival på 1950-talet (bostadsägare röstade mer borgerligt än hyresgäster), men sambandet är idag klart svagare främst eftersom det inte längre är särskilt exklusivt att äga sin egen bostad (jfr tabell 3.1). Vänsterpartiet och miljöpartiet har ett något starkare röststöd bland personer som hyr sin egen bostad (13 respektive 11 procent) jämfört med bland bostadsägare (7 respektive 5 procent). Moderaterna och kristdemokraterna står något starkare bland bostadsägare än bland hyresgäster (se tabell 10.5).

Sjukskrivna och arbetslösa kan på grund av en större utsatthet på arbetsmarknaden förväntas ha ett särskilt intresse av generösa sjukförsäkrings- och a-kassesystem. Åsiktsmässigt finns också systematiska skillnader mellan arbetslösa och förvärvsarbetande när det gäller vissa arbetsmarknadspolitiska frågor, bland annat inställning till sex timmars arbetsdag (Oskarson 1999, Rohdén 2001).

Tabell 10.5 Barn i hushållet, boendeform, sjukskrivningsfrekvens arbetsmarknadsställning och partival 2002 (procent)

	Partival 2002								Summa	Antal	Andel	Andel icke-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	övr	procent	pers	blankt	röstare
Barn i hushållet												
småbarn 0-6 år hemma	8	38	8	15	16	9	6	0	100	158	2	15
småbarn + skolbarn hemma	12	44	4	11	14	10	4	1	100	122	2	21
skolbarn 7-18 år hemma	12	39	6	16	9	9	8	1	100	380	2	21
inga hemmavarande barn	8	39	6	16	13	9	7	2	100	1 301	2	19
Boendeform												
hyr bostaden	13	40	4	14	10	7	11	1	100	566	3	27
äger bostaden	7	39	7	16	14	10	5	2	100	1390	2	15
villa	7	39	8	15	14	11	5	1	100	1171	2	17
lägenhet	12	39	4	6	21	9	4	3	100	719	2	22
Sjukskrivningsfrekvens												
aldrig sjukskriven	9	36	5	19	14	8	8	1	100	913	3	20
max 1 månads sjukskrivning/år	13	39	5	16	11	8	7	1	100	434	2	22
mer än 1 månads sjukskrivning/år	8	50	6	10	12	6	7	1	100	154	3	18
Arbetsmarknadsställning												
förvärvsarbetande	9	39	5	18	14	8	7	1	100	1260	2	19
arbetslös	14	42	7	7	12	4	12	2	100	91	1	30

Kommentar: Intervjufrågan löd: "Finns det några barn under 18 år som ingår i Ditt hushåll?" Personer som svarade jakande tillfrågades om barnets/barnens ålder och kön. Boendeform (lantgård/friliggande villa på landsbygden, villa/radhus i småhusområde, lägenhet i flerfamiljshus i höghusområde, lägenhet i flerfamiljshus ej höghusområde) klassificerades av intervjuarna. Frågan om bostadsägande löd: "Hyr eller äger Du eller någon annan i Ditt hushåll Din nuvarande bostad?". Frågan lyder: "Har Du varit sjukskriven någon gång under de senaste 12 månaderna?". De som svarar ja får följdfrågan: "Hur länge har Du sammanlagt varit sjukskriven under de senaste 12 månaderna?". Svarsalternativen är 'sammanlagt i några dagar till 1 vecka', 'sammanlagt i 1 vecka till 1 månad', 'sammanlagt i 1 till 6 månader' och 'i mer än 12 månader'.

De borde således i större utsträckning än förvärvsarbetande stödja socialistiska partier som starkast förordar generella, offentligt finansierade

sociala skyddsnät. Hypotesen har varit svårundersökt eftersom antalet arbetslösa i urvalsundersökningar ofta är litet.

Men den har haft empiriskt stöd så långt vi kan gå tillbaka i valundersökningarna. Vid riksdagsvalen 1985-2002 har andelen arbetslösa som röstar på vänsterpartiet eller socialdemokraterna oftast varit större än 60 procent: 73 procent 1985, 69 procent 1988, 50 procent 1991, 67 procent 1994, 62 procent 1998 och 57 procent 2002 (Gilljam & Holmberg 1993:108).

En närmare analys visar att det framför allt är vänsterpartiet och miljöpartiet som är överrepresenterade i gruppen arbetslösa i samband med 2002 års val (se tabell 10.5). Bland arbetslösa stöder 14 procent vänsterpartiet och 12 procent miljöpartiet. Moderaterna, kristdemokraterna och, framför allt, folkpartiet har starkare väljarstöd bland förvärvsarbetande än bland arbetslösa.

Gruppen långtidssjukskrivna är – tyvärr – numera tillräckligt stor för att vi skall kunna genomföra statistiska analyser av sambandet mellan sjukskrivning och partival. Sjukskrivningsfrekvens visar sig ha ett visst samband med partival. Bland personer som är sjukskrivna mer än en månad per år är socialdemokraterna överrepresenterade (+14 procentenheter) och folkpartiet underrepresenterade (-9 procentenheter) i förhållande till friska. Den bakomliggande orsaken till att sambandet existerar är skilda sociala förhållanden. Kvinnor är t ex oftare långtidssjukskrivna än män. Arbetslösa tenderar att vara sjukskrivna mer än förvärvsarbetande. Och tjänstemän är sjukskrivna i mindre utsträckning än arbetare.

Egenintressets ansikte

Att vissa väljargrupper vid valurnorna tycks vara uppfyllda av frågor som har bäring på deras omedelbara sociala erfarenheter i vardagen är givetvis inte förvånande. Att småbarnsföräldrar har sina egna barn för ögonen, att småföretagare och jordbrukare visar omsorg om den egna näringsverksamheten och att arbetslösa och pensionärer uppmärksammar frågor om a-kassa och pensioner när de fattar sina röstningsbeslut kan knappast uppröra någon. Underligt vore annars. Intressant nog ger dock dessa skilda bevekelsegrunder inte särskilt stora utslag varken när det gäller politiska preferenser eller partival. Även om det är relativt lätt att identifiera samhällsfrågor och politikområden som ligger vissa grupper varmare om hjärtat än andra visar våra analyser att det inte finns några självklara länkar därifrån till formering av politiska preferenser eller till röstningsbeteende. Att brinna för specifika politiska frågor som

bostadsbrist, maxtaxa, fastighetsskatt eller elpriser har generellt sett mycket små eller obefintliga systematiska effekter på åsikter i konkreta sakfrågor eller på partivalet. Om det kortsiktiga egenintresset spelar en avgörande roll för väljarnas partival får det inte särskilt stort utrymme i det aggregerade utfallet. En rimlig förklaring är att effekterna av individuellt egenintresse tar ut varandra. Det är inte tillräckligt många medborgare som har tillräckligt många olika särintressen gemensamma för att det skall bli några riktigt stora utslag.

Vår huvudtes blir mycket lik Sears och Funks. Om än kanske inte lika drastisk. Det tycker sig finna mycket svagt samband – ”… self-interest ordinarily does not have much effect …”. Så långt vill vi inte gå. Våra samband är också ofta svaga, men de går nästan alltid i egenintressehypotesens riktning och ibland återfinns någorlunda starka samband, som t ex när det gäller människors politiska prioriteringar och bedömning av viktiga frågor. Men när det gäller åsikter och beteende finner vi likt Sears och Funk svagare samband. Fast vad som är ett svagt eller starkt samband kan alltid diskuteras.

Tag höginkomsttagare och deras partival som exempel. Om vi utgår ifrån att ett av höginkomsttagarnas materiella egenintresse är att behålla så mycket pengar som möjligt för egen del borde de i första hand stödja partier som vill sänka skatterna – vilket i det svenska fallet främst betyder moderaterna eller mjukare tolkat något borgerligt parti. Våra empiriska resultat från valet 2002 visar att 24 procent av höginkomsttagarna röstade på moderaterna och totalt 63 procent på något av de borgerliga partierna. I båda fallen högre andelar än bland övriga väljare, men långt ifrån några hundraprocentiga utfall. En stor majoritet bland höginkomsttagarna röstade *inte* på moderaterna. Det var i själva verket fler höginkomsttagare som stödde v/s/mp i valet 2002 än som stödde m, 36 procent jämfört med 24 procent. Och även om vi tar med alla borgerliga partier når vi inte högre än att ”endast” 63 procent av höginkomsttagarna röstade på dem. Det är långt ifrån hundra procent och knappast något överväldigande stöd för tesen att det materiella egenintresset styr väljarnas partival. Men det är klart, sambandet går i hypotesens riktning.

Thomas Hobbes skulle ha nickat igenkännande om han kunnat se våra resultat. Hans filosofi var inte så enkelspårig att den enbart byggde på tanken om egenintresset (primitiva behov) som människans avgörande drivkraft. Han, liksom Public-Choice-skolan idag, lade till förnuft som en andra central mänsklig faktor (Sabine 1971:465). Hobbes poäng var att samhällen och människors beteenden inte enkelt reflekte-

rar kortsiktiga egenintressen. Det blir inte ett allas krig emot alla eftersom människan kan tänka och någorlunda väl kalkylera effekterna av sitt beteende. Tänkande varelser driver inte sitt kortsiktiga egenintresse *in absurdum*. Det är inte långsiktigt rationellt.

Denna insikt hade Hobbes och därför skulle han inte ha blivit förvånad över meddelandet att svenska väljare till en del följer sitt egenintresse i politiken, men bara till en begränsad del.

Kapitel 11

Uppslutning bakom demokratin

Förtroende är en grundsten i varje samhällsbygge. Inget samhälle kan fungera utan ett visst mått av förtroende medlemmar emellan. Utan förtroende skulle vi inte våga lämna barnen på dagis, äta den inköpta maten eller sätta in pengar på banken. Att ständigt vara rädd och snegla över axeln efter fiender gör det svårt att gå framåt. Förtroende ger besparingsvinster. Alla transaktionskostnader minskar. Det är dyrt att bygga upp säkerhetssystem, ta försäkringar eller anlita dyra advokater. Om man kan lita på varandra blir det billigare.

Inom forskningen görs en distinktion mellan horisontellt och vertikalt förtroende. Det horisontella förtroendet gäller tilliten människor emellan medan det vertikala förtroendet avser människors tilltro till ett samhälles olika institutioner. Båda formerna av förtroende är centrala för att ett samhälle skall fungera väl. Vissa forskare som exempelvis Robert Putnam betonar betydelsen av det horisontella kapitalet och ser det som en grund för uppbyggnaden av ett vertikalt institutionellt förtroende (Putnam 1993, 2000). Andra forskare, bland dem Bo Rothstein, tenderar tvärtom att se det vertikala institutionella förtroendet som det primära och som en förutsättning för horisontell mellanmänsklig tillit (Rothstein 2003).

När människor började umgås och samarbeta mer organiserat i olika grupper eller föreningar ledde det till att de började lita på varandra, säger Putnam. Vilket i sin tur ledde till att de sedan kunde bygga institutioner som rättsväsende och handelshus. Fel säger Rothstein, först skapades institutioner som domstolsting och odlingssamarbeten och sedan, som en följd därav, började människor våga lita på varandra och umgås i föreningar. Mänskligt umgänge och tillit kommer först hos Putnam. För Rothstein kommer institutionsbyggandet först.

Men oavsett hur man ser på hur mellanmänsklig tillit respektive institutionsförtroende uppstått och vidmakthålls är alla överens om att båda formerna av förtroende är ytterst centrala i ett samhälle. I Sverige har alla mätningar visat att det horisontella förtroendet är bland det högsta vi känner till internationellt och att det hittills inte uppvisar någon tendens att försvagas (Rothstein & Stolle, 2003). Det institutionella förtro-

endet är likaså ofta relativt högt i Sverige om vi jämför internationellt (Halman, *European Value Study* 2001).

Men här har vi på olika områden sett klara försvagningstecken när det gäller vissa institutioner. Näringslivets förtroende har exempelvis gått tydligt nedåt under senare år (Holmberg & Weibull 2004). Detsamma gäller mediekategorier som Radio/TV och dagspressen. Även en sådan institution med ett traditionellt mycket högt förtroende som sjukvården har fått vidkännas lägre siffror under de senaste fem-sex åren. Flera politiska institutioner har dock gått motsatt väg. Efter att ha uppvisat nedåtgående förtroendesiffror under många år kan institutioner som riksdagen och kommunstyrelserna peka på ett stigande förtroende sedan bottenåren 1996/97 (Holmberg & Weibull 2003).

Frågan är om det ökade förtroendet för politikens institutioner också har spritt sig till politikens aktörer.[1] Har med andra ord svenska politikers och partiers förtroendekapital stärkts eller åtminstone inte fortsatt att försvagats under 2000-talets första år? Trenden för både partier och politiker var ju klart negativ under 1900-talets sista decennier.

Politikermisstro

I de svenska valundersökningarna har vi mätt förtroendet för partier och politiker på ett jämförbart sätt sedan 1968. Intervjupersonerna har fått instämma i eller ta avstånd ifrån två negativt formulerade påståenden om riksdagsledamöter och partier. Instämmande svar kan tolkas som misstro.[2] Resultaten i figur 11.1 visar på ett möjligt trendbrott i valet 2002. För först gången sedan tidsserien inleddes visar resultaten på en relativt tydlig minskning i politikermisstron. I valet 1998 var det 75 procent av svarspersonerna som instämde i påståendet att ”De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker.”

[1] I forskningen kring politiskt förtroende brukar man urskilja olika samhällsnivåer. Två av dem är institutioner och aktörer. Graden av förtroende i olika politiska system har visat sig kunna vara olika på olika nivåer. Och förtroende på en nivå kan påverka förtroendet på andra nivåer, se Norris 1999 och Holmberg 1999.

[2] Intervjufrågor av instämmer/instämmer ej-typen, så kallade Likertfrågor, brukar ge upphov till alltför höga andelar instämmande svar. Intervjupersoner har en tendens att hellre hålla med än ta avstånd. I vårt fall innebär det att graden av politikermisstro överskattas, eftersom våra intervjufrågor i båda fallen är formulerade så att ett instämmande innebär misstro mot politiker. Överskattningen tenderar att vara störst bland lågutbildade personer och bland politiskt ointresserade väljare. Analyser av hur förtroende *förändras* påverkas dock inte på ett avgörande sätt av detta problem. Förändringsskattningar blir tillförlitliga även om nivåskattningarna är överdrivna (Gilljam och Holmberg 1993, Holmberg 2000).

Figur 11.1 Misstro mot partier och politiker 1968-2002 (procent)

Påstående: ”Partierna är bara intresserade av folks röster, men inte av deras åsikter.”

Påstående: ”De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker.”.

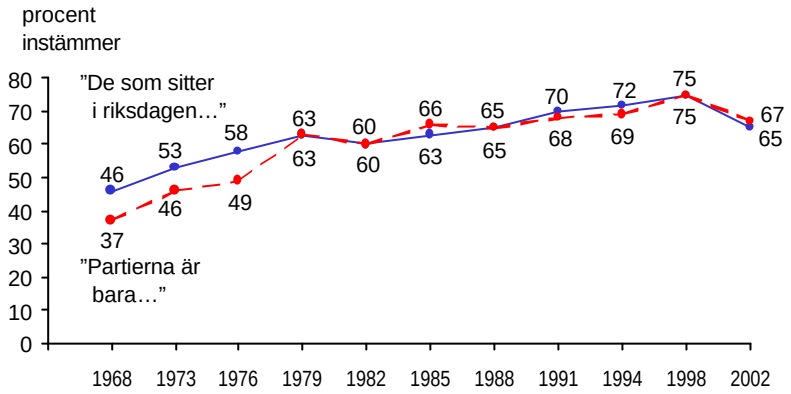

Kommentar: Påståendefrågorna om politikerförtroende fanns inte med i 1970 års valundersökning. Svarspersoner som ej besvarat förtroendefrågorna (=4 procent för vardera frågan 2002) är medtagna i procentbasen.

Tabell 11.1 Grad av förtroende för svenska politiker 1988-2002 (procent)

Fråga: ”Allmänt sett, hur stort förtroende har du för svenska politiker? Har Du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?”

förtroendenivå	1988	1991	1994	1998	2002
mycket stort förtroende	3	2	1	1	2
ganska stort förtroende	41	36	35	30	39
ganska litet förtroende	44	50	50	51	46
mycket litet förtroende	11	11	13	17	12
vet inte/vill ej svara	1	1	1	1	2
summa procent	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2528	2613	2534	2101	2624
andel mycket/ganska litet förtroende	55	61	63	68	58

Motsvarande siffra hade sjunkit till 65 procent i valet 2002. En klar nedgång i andelen cyniska och misstroende svar, men fortfarande en relativt hög andel naturligtvis, speciellt om vi jämför med första mätningen 1968 då endast 46 procent instämde i det negativa påståendet om riksdagsledamöterna. Förtroendeklimatet för politikerna var mer

positivt under de turbulenta åren kring 1968 än det är idag. Misstrotrenden må ha vänt men vi är fortfarande långt ifrån de klart högre tillitssiffrorna för trettio-fyrtio år sedan.

Att politikermisstron verkligen minskat något märks inte bara i våra mätningar med de något fyrkantiga påståendefrågorna. Det framgår också när vi rakt på sak frågar väljarna om hur stort förtroende de har för svenska politiker. Resultaten i tabell 11.1 redovisar hur svarspersonerna har besvarat en självklassificeringsfråga om politikerförtroende. Andelen personer som indikerar ett mycket eller ganska litet förtroende för politiker har ökat i varje mätning sedan vi inledde mätserien - från 55 procent 1988 till 68 procent 1998 - men 2002 bröts den uppåtgående trenden, andelen misstrosvar minskade till 57 procent.[3]

Vi skall i detta sammanhang inte gå närmare in på olika tänkbara orsaker bakom förändringarna i politikerförtroendet. Litteraturen i ämnet och antalet teorier har vuxit närmast exponentiellt under senare år. Politikernas handlande (*performance*), beslutsprocedurernas oväld (*procedural justice*), ekonomins utveckling, mediernas politikbevakning, minskande auktoritetstro hos människorna, partiernas försvagade ställning och det civila samhällets urholkning är några exempel på prominenta förklaringsfaktorer inom forskningen. Det är viktigt att framhålla att man inte bör missa att många trender på området är internationella. Den långsiktiga förtroendenedgången under 1900-talets sista decennier är inte något unikt svenskt fenomen. Samma utförsbacke kan iakttas i de flesta västländer där vi har haft mätningar. Uppgången under senare är heller inte något specifikt svenskt. De senaste mätningarna i flera nationella valundersökningar i våra grannländer visar också på ett något ökat förtroende för politiker. Det gäller t ex i Danmark, Island och Holland (Andersen & Borre 2003). Men det finns också andra länder i vår närhet där kurvorna inte pekar uppåt i de senaste mätningarna. Två sådana länder är Norge och England (Aardal 2003).

De amerikanska förtroendekurvorna steg mycket markant efter terrordådet i september 2001, men har sedan sjunkit tillbaka något, dock inte till lika låga nivåer som under åren kring 1970 när graden av politikerförtroende var som lägst i USA. Man brukar säga att yttre hot ökar inre enighet. Det kan förklara förtroendeuppgången 2001. *Rally around the flag* är det amerikanska uttrycket. Lågvattenmärket åren 1965-1975 sammanfaller med Vietnamkriget, Watergateskandalen och president Nixons framtvingade avgång. Under samma period fick dessutom vice-

[3] Den subjektiva förtroendefrågan utnyttjas också i Sveriges Televisions vallokalsundersökningar. Resultaten i SVT/Valu 2002 visade även de på ett trendbrott. Politikerförtroendet var något högre 2002 än 1998 (Hernborn m fl 2003).

presidenten Spiro Agnew lämna sitt ämbete efter avslöjanden om ekonomiska affärer under hans tid som guvernör i Maryland.

Forskningen har visat att politiskt förtroende förklaras bäst av politiska fenomen. Sociala eller ekonomiska omständigheter är mindre viktiga. Analyserna i tabellerna 11.3 och 11.4 illustrerar resonemanget på individnivå. Resultaten visar först i vad mån graden av självuppskattad politikermisstro samvarierar med människors socioekonomiska villkor, sedan vilka samband som finns med en serie politiska variabler som engagemang, kunskaper och partisympati.

För jämförelsens skull har vi också tagit med ytterligare en förtroendevariabel i tabellredovisningen. Det gäller en fråga som inte berör politikens aktörer utan mer allmänt gäller hur svenska väljare bedömer en viktig systemaspekt – hur demokratin fungerar. Den konkreta frågan har lånats från en lång mätserie som sedan 1970-talet mätts av EU-kommissionen i unionens alla medlemsländer. Mätinstrumentet går under namnet *Eurobarometern*. Frågan gäller hur nöjd man är med det sätt på vilket demokratin fungerar i det egna landet. I vårt fall hur nöjda svenska väljare är med hur svensk demokrati fungerar (se tabell 11.2).[4]

Tabell 11.2 Nöjd med hur demokratin fungerar i Sverige (procent)

fråga: ”På det hela taget, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige?”

	1998	2002
mycket nöjd	8	9
ganska nöjd	62	67
inte särskilt nöjd	25	21
inte alls nöjd	5	3
summa procent	100	100
antal personer	1 196	1 238

Kommentar: Andelen personer som inte besvarade frågan var 2 procent både 1998 och 2002. Frågan återfanns i eftervalsstudierna.

[4] Eurobarometerns mätningar visar att svenska folket är bland de allra nöjdaste i EU när det gäller hur den egna demokratin fungerar. Graden av nöjdhet har också ökat sedan de första mätningarna 1995. I SOM-institutets mätningar var exempelvis andelen mycket eller ganska nöjda med hur demokratin fungerade i Sverige 48 procent 1996 mot 74 procent 2002 (Holmberg och Weibull 2003:14).

Tabell 11.3 Politikermisstro och missnöje med hur demokratin fungerar i Sverige efter socioekonomisk grupptillhörighet 2002 (procent)

	andel mycket/ganska litet förtroende för politiker	andel inte särskilt/inte alls nöjd med det det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige
kön		
man	57	24
kvinna	58	23
ålder		
18-21	58	16
22-30	54	20
31-40	56	20
41-50	62	23
51-60	59	31
61-70	58	27
71-80	56	26
Förvärvsarbete		
förvärvsarbetande	57	23
arbetslös	56	30
Yrke		
Industriarbetare	60	18
övrig arbetare	60	25
lägre tjänstemän	58	19
mellan tjänstemän	50	25
högre tjänstemän	55	25
småföretagare	65	31
jordbrukare	50	25
studerande	54	22
sektor		
offentlig	52	22
privat	60	25
utbildning		
låg	59	27
medel	59	22
hög	50	24
bostadsort		
ren landsbygd	59	30
mindre tätort	57	25
stad eller större tätort	55	21
Sthlm, Gbg, Malmö	58	23
kyrkogång		
minst en gång/månad	49	26
2-11 gånger om året	52	24
en gång om året	53	22
aldrig	62	25
medborgarbakgrund		
svensk	58	25
utländsk	56	16
samtliga	58	24

Kommentar: Samtliga svarspersoner ingår i procentberäkningarna, alltså även de som svarat vet ej på misstro- respektive demokratifrågan. Andelen vet ej-svar var dock enbart 1 respektive 2 procent på respektive fråga. Misstrofrågans formuleringar framgår av tabell 11.1. Demokratifrågan ställdes endast i eftervalsundersökningen och hade följande lydelse: ”På det hela taget, är Du mycket nöjd, ganska nöjd, inte särskilt nöjd eller inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige ?”

Det finns en koppling mellan de båda måtten såtillvida att människor som har ett lågt politikerförtroende tenderar att också vara missnöjda med det sätt på vilket svensk demokrati fungerar.[5] Sambandet är inte oväsentligt men heller inte imponerande starkt. Korrelationen (r) är .35. Det finns alltså relativt många människor som är misstrogna mot politikerna med ändå tycker att demokratin fungerar bra samtidigt som det finns människor som har förtroende för politikerna men är kritiska mot demokratins praxis i Sverige.

Tabell 11.4 Politikermisstro och missnöje med hur demokratin fungerar i Sverige efter ett antal politiska variabler 2002 (procent)

	andel mycket/ganska litet förtroende	andel inte särskilt/inte alls nöjd med det sätt på vilket demokratin fungerar i Sverige
politiskt intresse		
mycket stort	44	34
ganska stort	50	21
inte särskilt stort	67	23
inte alls	73	24
politiska kunskaper		
mycket goda	43	30
ganska goda	55	18
mellan	54	23
ganska dåliga	61	26
mycket dåliga	61	20
partiidentifikation		
starkt övertygad partianhängare	38	17
svagt övertygad partianhängare	51	22
enbart partipreferens	60	25
ingen partipreferens	73	30
partival 2002		
v	57	29
s	44	12
c	61	34
fp	64	26
m	62	28
kd	65	34
mp	55	31
samtliga	58	24

[5] Intervjufrågan om graden av nöjdhet med hur demokratin fungerar i Sverige innehöll inte svarsalternativet ”missnöjd”. Den innehåll istället de negativa alternativen ”inte särskilt nöjd” respektive ”inte alls nöjd”. Alltså borde vi kanske tala om inte nöjd istället för missnöjd.

Huvudresultatet är att det endast finns mycket svaga samband mellan graden av politisk misstro och tillhörighet till olika socioekonomiska grupper. Samma svaga koppling återfinns när det gäller bedömningarna av demokratins funktionssätt och social tillhörighet. Svenska väljares socioekonomiska erfarenheter strukturerar endast i mycket liten utsträckning hur de bedömer demokratins praxis eller vilket förtroende de har för politiker. Detaljstuderar man resultaten finner vi att negativa bedömningar är något vanligare än genomsnittet bland småföretagare, arbetslösa, landsbygdsbor och människor i äldre medelåldern. Några stora skillnader är det dock inte fråga om.

Till skillnad från de sociala variablerna uppvisar flera av de politiska variablerna förhållandevis klara samband med politisk misstro och till en del också med bedömningarna av demokratins praxis. Politiskt förtroende förklaras bättre av politiska variabler än av sociala. Det tydliga sambandet mellan partisympati och politikerförtroende respektive mellan partisympatier och åsikter om hur demokratin fungerar är två exempel. Regeringspartiers anhängare brukar vara mer förtroendefulla och positiva än anhängare av oppositionspartier (Norris 1999). Så ock i Sverige 2002. Socialdemokratiska väljare uppvisade klart lägre grad av politikermisstro (44 procent) och gjorde klart mindre negativa bedömningar av hur svensk demokrati fungerar (12 procent) än genomsnittet, som var 58 respektive 24 procent.

Starkast samband med politikermisstro har människors engagemang (se tabell 11.4). Lågt förtroende för politiker är förknippat med lågt intresse för politik och frånvaro av partiidentifikation. Politikermisstro återfinns alltså främst hos väljare utan intresse och engagemang i politiken.

Kunskap och förtroende

Politisk kunskap är kopplat till självuppskattat politikerförtroende. Sambandet är inte dramatiskt starkt men ändå tydligt och detsamma som vi sett tidigare. Politikermisstron är störst bland okunniga väljare. Bland de mest politiskt kunniga väljarna är graden av politikermisstro som allra lägst. Vi talar naturligtvis om tendenser och inte om resultat som gäller varje individ. Självfallet finns kunniga personer som misstror politiker, likväl som det finns okunniga väljare som hyser stort förtroende för politiker. Men det vanligaste mönstret är att politisk kunskap går hand i hand med politikertilltro snarare än med politikermisstro.[6]

[6] Sambanden när det gäller bedömningarna av hur demokratin fungerar följde samma mönster 1998, men inte 2002. Det vill säga 1998, men inte 2002, var okunniga väljare mer negativa till demokratins praxis än kunniga väljare. I valundersökningen 2002 var

Om vi kombinerar våra variabler för självuppskattat politikerförtroende och politisk kunskap kan fyra grupper särskiljas – *systembärare* som har både kunskaper och förtroende, *skeptiker* som har kunskaper men inget förtroende, *förtröstansfulla* som har förtroende men dåliga kunskaper och *utanförstående* som varken har kunskaper eller förtroende.[7] Just gruppen skeptiker framhålls ibland som ett ideal för hur en väljare bör var - kunnig men ifrågasättande (Möller 1998). Ser vi på resultaten för valundersökningen 2002 återfinns högst andelar skeptiker bland män, bland äldre, bland högre tjänstemän och bland högutbildade. Politiskt finns högst andelar skeptiker bland politiskt intresserade och bland fp-väljare.

Utanförstående, det vill säga personer utan förtroende och med dåliga kunskaper, återfinns oftare bland kvinnor, bland unga, bland arbetslösa, bland arbetare, bland studerande och bland personer med utländsk bakgrund. Allra högst andelar utanförstående återfinns bland partilösa utan politiskt engagemang, det vill säga bland personer utan politiskt intresse och utan identifikation med något parti. De partipolitiska skillnaderna är små, men högst andelar utanförstående finns bland v-, kd- och mp-väljare.

Systembärarna, som har både kunskaper och förtroende, kan precis som skeptikerna ses som ett slags idealväljare - det nuvarande systemets idealväljare. Systembärarna uppvisar högst andelar bland män, bland äldre, bland högre tjänstemän, bland storstadsbor och bland högutbildade. Politiskt återfinns systembärarna främst bland politiskt intresserade, bland stark övertygade partianhängare och bland socialdemokraternas och folkpartiets väljare. Till en del är alltså systembärare och skeptiker vanligt förekommande i samma sociala och politiska grupper.

Politikermisstro och negativa bedömningar av demokratins funktionssätt har beteendemässiga konsekvenser. Samband finns med valdemokratins exitoption, det vill säga med icke-röstning och blankröstning. Sambanden är inte dramatiska, men mycket påtagliga. I valet 2002 var

---

det tvärtom de mest kunniga väljarna som tenderade att vara mest negativa till hur svensk demokrati fungerar. Alla skillnader är dock förhållandevis små och statistiskt osäkra.

[7] Avgränsningen av de fyra grupperna kan göras på många olika sätt, vilket påverkar storleken på grupperna. Andelen systembärare, skeptiker, förtröstansfulla och utanförstående kan med andra ord manipuleras upp eller ned beroende på hur avgränsningarna görs. Vi har därför valt att i detta sammanhang inte redovisa några exakta andelar för de fyra grupperna. De social eller politiska grupper som nämns i texten är sådana som uppvisar relativt tydliga avvikelser från hela befolkningens medeltal. Grupper som inte nämns uppvisar inga påtagliga avvikelser från relevanta genomsnitt. Analyserna har genomförts för följande variabler: Kön, ålder, förvärvsarbete/arbetslös, yrkesgrupp, sektor, landsbygd-storstad, medborgarbakgrund, utbildning, politiskt intresse, grad av partiidentifikation och partival.

andelen med ett lågt självuppskattat förtroende för politiker 73 procent bland icke-röstare och 84 procent bland blankröstare. Bland väljare som röstade på något parti var motsvarande andel något lägre, 56 procent. Kopplingen mellan misstro och exit är klart svagare när det gäller människor som gör en negativ bedömning av hur demokratin fungerar. Andelen personer som 2002 var missnöjda med demokratins funktionssätt i Sverige var 28 procent bland icke-röstare och 19 procent bland blankröstare; ungefär samma missnöjesnivåer som bland väljare som partiröstade (23 procent). Uppslutningen kring valdemokratin och kring partierna försvagas alltså av politikermisstron. Synen på hur demokratin fungerar har svagare beetendekonsekvenser.

Det vi skall analysera härnäst har mycket klarare konsekvenser för väljarnas beteende och systemets bärighet. Vi skall skärskåda väljarnas känsla av anhängarskap med det egna partiet – partiidentifikationen.

Partiidentifikation

Väljarnas känsla av anhängarskap med det parti de sympatiserar med brukar kallas partiidentifikation med en term lånad från amerikansk valforskning (Campbell et al 1960, Berglund 2004). Som all identifikation rymmer partiidentifikationen en kognitiv-evaluativ komponent av innehållsligtideologiskt slag och en affektiv mer känslomässig komponent. Människors relation till partierna rymmer både känsla och kalkyl.

Med tanke på hur centrala partierna är i svensk demokrati är det rimligt att anta att väljarnas grad av partiidentifikation bör hänga samman med det allmänna politikerförtroendet och kanske också med bedömningarna av hur demokratin fungerar. Övertygade partianhängare bör hysa mer politisk tilltro och vara mer positiva till demokratins funktionssätt än väljare utan en känsla av partianhängarskap. Hypotesen visar sig stämma, men som så ofta är sambanden föga imponerande. Korrelationen mellan graden av partiidentifikation och självuppskattad politikertilltro respektive bedömningen av demokratins praxis var .26 och .11 i valundersökningen 2002. Det betyder ett svagt samband i hypotesens riktning, vilket samtidigt betyder att förhållandevis många väljare inte följer hypotesen. Det vill säga att det finns relativt många personer som är partiidentifierade men trots det har ett lågt allmänt politikerförtroende och är skeptiska till hur svensk demokrati fungerar eller omvänt, som saknar partianhängarskap men som ändå hyser tilltro till politiker och tycker att svensk demokrati fungerar bra. Partiidentifikation sammanfaller uppenbarligen inte med politikerförtroende och demokratibedömningar.

Den är ett delvis separat fenomen som är värd ett eget studium. Väljarnas känslomässiga relation till partierna säger mycket om tillståndet i en demokrati baserad på partier (Särlvik 1970). Och det speciellt eftersom vi sedan tidigare vet att graden av partiidentifikation har klara effekter på olika former av politiskt beteende, som t ex valdeltagande och partibyten (Teorell & Westholm 1999, Holmberg 2000, Petersson 1977). Andelen personer utan partiidentifikation var i valet 2002 76 procent bland icke-röstare och 100 procent bland blankröstare jämfört med 56 procent bland väljare som röstade på ett parti. Räknat på andra ledden betyder det att 97 procent av alla personer med en stark partiövertygelse röstade på något parti medan andelen partiröstande bland personer utan någon form av partiidentifikation endast var 62 procent; ett starkt samband i samhällsvetenskapliga sammanhang.

Graden av partiidentifikation har vi mätt i valundersökningarna sedan 1956. Åren 1956, 1960 och 1964 användes en något annorlunda intervjufråga än den som utnyttjats sedan 1968. Resultaten i figur 11.2 visar hur svenska väljares känsla av anhängarskap med partierna förändrats under de senaste fyrtiofem åren.

Nedgången i andelen personer som identifierar sig med något parti har varit mycket påtaglig, från 65 procent 1968 till endast 40 procent 2002. Minskningen blir än mer påtaglig om vi enbart ser till starkt övertygade anhängare och går ända tillbaka till 1956. Då visar sig andelen starkt övertygade partianhängare ha gått ned från 45-53 procent i valen 1956-60 till 18 procent i valet 2002. Partidemokratins kärntrupp i Sverige – de starkt övertygade partianhängarna – har mer än halverats sedan 1950-talet. Den svenska partibaserade demokratin står på en klart skakigare väljargrund idag än under den svenska modellens glansår under 1950- och 60-talen.

Sverige är inte ensamt om att ha upplevt en nedgång i väljarnas poltiskt-psykologiska bindning till partierna. Graden av partiidentifikation har minskat i de flesta länder som har mätningar tillbaka i tiden. Raset har varit stort i Sverige, men inte rekordstort om vi jämför med andra länder (Schmitt & Holmberg 1995, Dalton & Wattenberg 2000). Under de senaste trettio-fyrtio åren har andelen partiidentifierade väljare minskat med 25 procentenheter i Tyskland, med 27 procentenheter i Storbritannien, med 29 procentenheter i Norge, med 9 procentenheter i Danmark respektive Holland och med 16 procentenheter i USA. Motsvarande minskning är 25 procentenheter i Sverige mellan valen 1968 och 2002 (Schmitt m fl 2004).[8]

[8] Jämförelseåren är för Tyskland 1972-98, för Storbritannien 1964-2001, för Norge 1964-2001, för Danmark 1971-2001, för Holland 1971-1998 och för USA 1964-2000.

Figur 11.2 Graden av partiidentifikation minskar (procent)

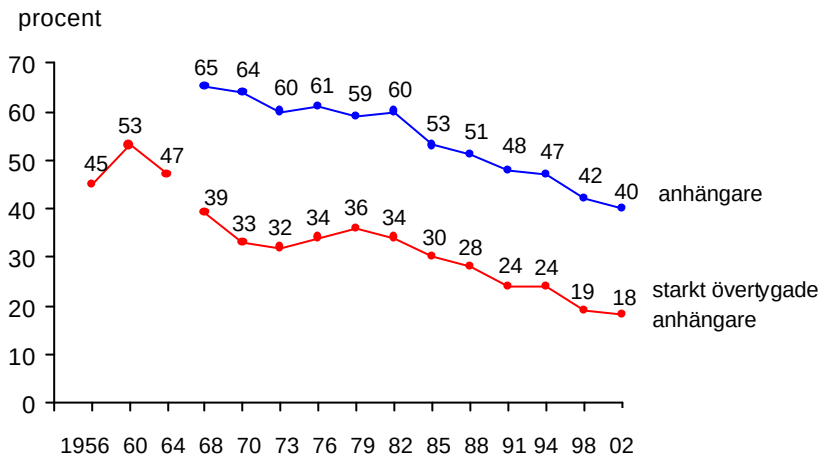

Kommentar: Den övre kurvan visar den totala andelen personer som betraktade sig som anhängare av något parti (starkt och svagt övertygade anhängare kombinerade). Den nedre kurvan visar andelen personer som betraktade sig som starkt övertygade anhängare av ett parti. Åren 1956 –1964 utnyttjades inte samma fråga om partiidentifikation som fr. o. m. 1968. Frågan var tidigare dikotom: undersökningspersonerna fick ange om de var starkt övertygade anhängare av sitt parti eller inte.

Ser vi enbart till starkt övertygade partianhängare har även de blivit färre i de flesta länder. Här utgör dock USA ett intressant undantag. Under de senaste trettio åren, sedan början på 1970-talet, har andelen starkt partiidentifierade amerikaner ökat något, inte minskat som i de flesta andra västländer. Orsaken är att amerikanska väljare alltmer kommit att uppfatta tydliga politiska skillnader mellan det demokratiska och det republikanska partiet (Wattenberg 1998). Ser man skillnader finns det anledning att engagera sig. Ju mindre partierna skiljer sig åt desto mindre anledning att bli övertygad partianhängare. Väljarnas uppfattning om partiavstånden är en viktig förklaringsfaktor bakom utvecklingen av graden av partiidentifikation.

Det svenska fallet är en bra illustration. Minskningen i partiidentifikationen har i Sverige löpt parallellt med att väljarna uppfattar allt mindre skillnader mellan partierna. Ett exempel. Avståndet på den centrala vänster-högerdimensionen mellan socialdemokrater och moderater uppfattar väljarna har krympt från 6,0 enheter 1979 till 5,2 enheter 2002. Partimotsättningarna har minskat i väljarnas ögon (jfr figur 5.1).

Den försvagade partiidentifikationen har inte bara drabbat några få partier. Den har påverkat alla partier. Resultaten i figur 11.3 demon-

strerar att andelen väljare med en känsla av partianhängarskap minskat med 15-25 procentenheter bland såväl socialdemokratiska som borgerliga partisympatisörer sedan 1968.

Mest påtaglig har nedgången varit inom folkpartiet, från 57 procent identifierade väljare 1968 till 32 procent 2002. Socialdemokraterna hade 2002 som oftast tidigare den högsta andelen partiidentifierade väljare bland sina sympatisörer (57 procent). Moderaterna låg dock inte långt efter med 56 procent. Centerpartiet hade 46 procent.

Figur 11.3 Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968-2002 (procent)

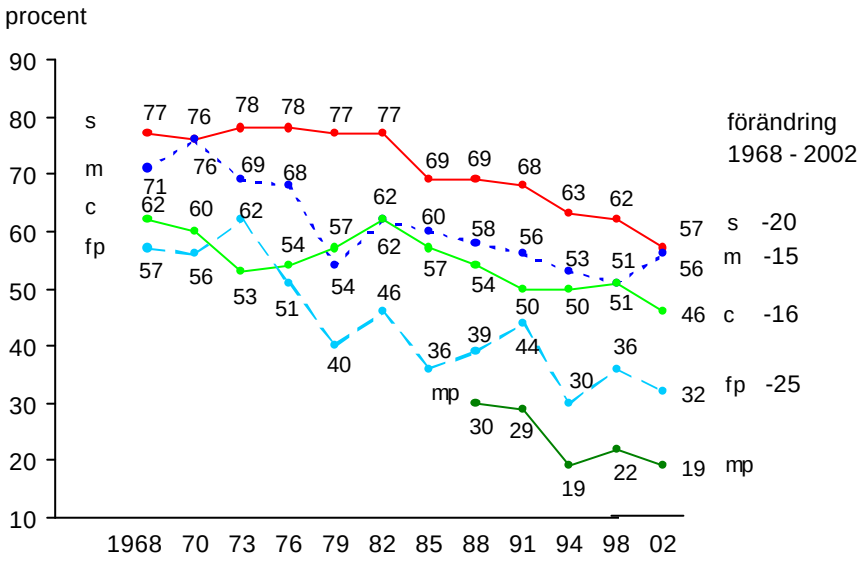

Kommentar: Intervjupersonernas partisympatier har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti som ställdes i omedelbar anslutning till frågan om grad av partiidentifikation. Resultaten för v bygger på få intervjupersoner men är som följer: 35 procent 1968, 53 procent 1970, 55 procent 1973, 56 procent 1976, 55 procent 1979, 58 procent 1982, 55 procent 1985, 54 procent 1988, 56 procent 1991, 39 procent 1994, 39 procent 1998 och 44 procent 2002. För kd-sympatisörer var motsvarande resultat 43 procent 1988, 40 procent 1991, 50 procent 1994, 33 procent 1998 och 37 pocent 2002. Bland nyd:s sympatisörer fanns 1991 28 procent och 1994 14 procent subjektiva partianhängare.

De nytillkomna partierna har inte fört med sig stora andelar med entusiastiska och övertygade anhängare. Tvärtom. Miljöpartiet och kristdemokraterna har färre övertygade väljare än de gamla etablerade partierna, inte fler. Andelen partiidentifierade väljare var endast 19 procent

bland mp-sympatisörer och 37 procent bland kd-sympatisörer i valet 2002. I valet 1991 var andelen partiidentifierade bland ny demokratis väljare 28 procent. Gammal är alltså bäst när det gäller partiidentifikation. De gamla etablerade partierna har högre andelar partiövertygade väljare än de nya utmanarna.

Kognitivt starka individer

Nedgången i graden av partiidentifikation analyseras och förklaras på många olika sätt inom forskningen. Inte sällan sammanvävs politiska, sociala och psykologiska faktorer till svårgenomträngliga teorier av makrosociologiskt slag. Faktorer som brukar nämnas är ökad utbildning, massmediernas negativa beskrivning av partier och politik, en värdeförskjutning i postmateriell eller postmodernistisk riktning, minskad auktoritetstro, samhällets individualisering och människornas tilltagande självförtroende.

En gemensam tanke är att en ny slags politisk människa håller på att växa fram – en ung, artikulerad, självsäker och välutbildad medborgare som inte utvecklar några partiband därför att de inte behöver några partier mellan sig och politikens beslutsfattare. Partierna förtvinar därför att de inte längre behövs. Kognitivt starka individer och nya mer direktdemokratiska beslutsformer tar över.

Ser vi på vilka slags personer som redan idag är starkt partiidentifierade respektive vilka som inte är det visar det sig att det kanske kan ligga någonting i svepande resonemang som dessa. Åtminstone vid en första blick. Unga och välutbildade personer tenderar att ha en lägre grad av partiidentifikation än övriga väljare (se tabell 11.5).

Men gräver vi djupare blir bilden mer nyanserad. Kontrollerar vi för ålder visar det sig utbildning har ett försvagat samband med graden av partikänsla. När vi mer konkret ser på politisk kunskap, och inte utbildning i största allmänhet, visar det sig dock att det finns ett samband, men det är de mest kunniga väljarna som tenderar att vara partiidentifierade, inte de mest okunniga. Tvärtemot hypotesen alltså.

Postmaterialistiska personer, eller personer med ett gott politiskt självförtroende, visar sig heller inte vara mer utan partikänsla än väljare med materialistiska värderingar eller utan politisk självtillit. Även här pekar resultaten tvärtemot. Såväl i valundersökningen 1998 som 2002 tenderar postmaterialistiska och självsäkra väljare att vara något mer partiidentifierade än genomsnittet.[9]

[9] Andelen partiidentifierade personer var 2002 41 procent bland postmaterialister och 37 procent bland materialister. Ingleharts skala har använts för klassificeringen (Inglehart

Tabell 11.5 Grad av partiidentifikation i olika sociala grupper vid valen 1998 och 2002 (procent)

	Andel subjektiva partianhängare	
	1998	2002
kön		
man	45	42
kvinna	39	38
ålder		
18-21	27	24
22-30	28	31
31-40	35	32
41-50	43	39
51-60	51	46
61-70	57	51
71-80	59	59
förvärvsarbete		
förvärvsarbetande	40	37
arbetslös	30	41
yrke		
industriarbetare	48	45
övrig arbetare	43	44
lägre tjänstemän	34	41
mellan tjänstemän	44	39
högre tjänstemän	45	38
småföretagare	45	44
jordbrukare	46	55
studerande	34	25
sektor		
offentlig	45	42
privat	42	40
utbildning		
låg	53	54
medel	35	38
hög	41	35
bostadsort		
ren landsbygd	44	38
mindre tätort	45	44
stad eller större tätort	43	39
Sthlm, Gbg, Malmö	38	41
kyrkogång		
minst en gång/månad	50	50
2-11 gånger om året	44	43
en gång om året	42	37
aldrig	40	39
medborgarbakgrund		
svensk	44	41
utländsk	34	36
samtliga	42	40

Kommentar: Graden av partiidentifikation mäts med hjälp av en serie frågor som inleds med en fråga om man själv betraktar sig som anhängare av något parti och om man i så fall är en starkt övertygad anhängare. Personer som inte betraktar sig som partianhängare frågas om de tycker sig stå närmare något parti. Subjektiva partianhängare är personer som sagt sig vara anhängare av något parti. Samtliga svarspersoner ingår i analysen.

1977, 1999). Fördelningen i förvalsstudien blev postmaterialister 22 procent, blandade 65 procent, materialister 13 procent (se Holmberg 2000:43 för resultat från 1998).

De tycks inte vara i mindre behov av partier jämfört med materialistiska och osäkra väljare.[10]

Överlag visar resultaten på mycket svaga samband mellan sociala faktorer och graden av partiidentifikation. Det stora undantaget är ålder. Unga människor är psykologiskt partianknutna i klart mindre utsträckning än äldre. Politiska faktorer är mer intressanta. Variabler som politiskt intresse och politiska kunskaper uppvisar mycket klara samband med människors grad av partiidentifikation. Och det är kunniga och intresserade väljare som tenderar att vara mest känslomässigt knutna till något parti. Okunniga och ointresserade personer har relativt sällan någon partiidentifikation (se tabell 11.6).

Kognitivt starka individer med kunskaper, självförtroende och engagemang är alltså *mer* partikramare än genomsnittet, inte mindre. Ideologiserande resonemang av makrosociologiskt slag håller uppenbarligen inte alltid streck när de konfronteras med empiriska data.

Nedgången i graden av partiidentifikation kan dock inte förklaras av de politiska faktorer vi hittills diskuterat. Valundersökningarnas resultat visar att det politiska intresset och kunskaperna snarare ökat än minskat under de senaste trettio-fyrtio åren, det vill säga under den period när graden av partiidentifikation sjunkit. Svenska folkets partikänsla har alltså blivit svagare trots att kunskaper och intresse ökat.

En viktig politisk faktor som däremot är kopplad till nedgången i partiidentifikationen är väljarnas ideologiska och sakpolitiska avstånd till det egna partiet. Tidigare forskning har visat att väljare som uppfattar ett förhållandevis stort avstånd till det egna partiet på vänster-högerskalan eller som är mindre nöjda med partiets sakfrågepolitik har en tendens att vara något mindre partiidentifierade (Petersson 1977, Holmberg & Gilljam 1987, Holmberg 1999, 2000).[11] Ideologiskt-sakfrågemässigt avstånd slår igenom och påverkar partikänslan i negativ minskande riktning.

[10] Vår indikator på politiskt självförtroende är en intervjufråga som funnits med i valundersökningarna sedan 1960 och som handlar om vad man gör när samtalet kommer in på politik. Andelen som uppger att de brukar säga sin åsikt har ökat från 23 procent 1960 till 42 procent 2002, samtidigt som andelen som säger att de inte bryr sig om att lyssna eller aldrig lägger sig i diskussionen har minskat från 43 procent 1960 till 21 procent 2002. Det politiska självförtroendet har ökat. Bland personer med högst grad av självförtroende var andelen partiidentifierade 45 procent 2002. Motsvarande andel var endast 33 procent bland personer med lägst grad av politiskt självförtroende.

[11] Korrelationen (r) mellan graden av partiidentifikation och uppfattat vänster-högeravstånd till det egna partiet var 2002 .27 för v, .13 för s, .08 för mp, .06 för c, -.00 för fp, -.02 för kd och .32 för m. Positiva korrelationer visar att väljare som ser ett stort vänster-högeravstånd till det egna partiet tenderar att ha en lägre grad av partianhängarskap. Resultaten går i hypotesens riktning i fem av de sju partierna.

Tabell 11.6 Grad av partiidentifikation efter ett antal politiska variabler (procent)

	andel subjektiva partianhängare	
	1998	2002
politiskt intresse		
mycket stort	64	60
ganska stort	47	43
inte särskilt stort	34	35
inte alls	26	24
politiska kunskaper		
mycket goda	56	49
ganska goda	50	47
mellan	42	39
ganska dåliga	32	34
mycket dåliga	30	31
politiskt förtroende		
mycket stort	64	69
ganska stort	54	50
ganska litet	40	34
mycket litet	29	23
partisympati		
v	39	44
s	62	57
c	51	46
fp	36	32
m	51	56
kd	33	37
mp	22	19
samtliga	42	40

Resultaten i tabell 11.7 demonstrerar mycket tydligt att samtidigt som graden av partiidentifikation gått ned i Sverige under de senaste decennierna har fler och fler väljare upplevt en avtagande ideologisk åsiktsgemenskap med det egna partiet. Och resultatet gäller samtliga partier, från vänster till höger.

Förändringen syns tydligast för två nya partier med en låg andel partiidentifierade väljare – miljöpartiet och kristdemokraterna. Även bland v- och s-sympatisörer kan vi iaktta en klar minskning i andelen väljare som placerar sig själva och partiet på samma vänster-högerposition.

För socialdemokraternas del från 51 procent som såg en fullständig ideologisk samklang mellan sig själva och partiet 1979 ned till 38 procent 2002. Motsvarande nedgång är mindre för de borgerliga partierna, men återfinns även för dem. Resultaten visar att när man ideologiskt och åsiktsmässigt uppfattar sig som sämre representerad av sitt parti

sjunker graden av övertygelse i partianhängarskapet. Avstånd tär på närhetskänslan.

Tabell 11.7 Andel partisympatisörer som placerar sig själva och det egna partiet på samma position på vänster-högerskalan 1979 – 2002 (procent)

parti	1979	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	förändring 1979/85 - 2002
vänsterpartiet	42	38	38	47	36	38	35	28	-14
socialdemokraterna	51	49	39	42	43	39	36	38	-13
miljöpartiet	-	-	57	56	35	40	45	30	-27
centerpartiet	59	56	55	59	54	55	64	58	-1
folkpartiet	57	55	59	55	58	62	56	53	-4
kristdemokraterna	-	-	60	53	43	56	38	40	-20
moderaterna	31	31	30	35	34	28	24	28	-3
snitt 5 partier	48	46	44	48	45	44	43	41	-7
snitt 7 partier	-	-	48	50	43	45	43	39	-9

Kommentar: Vänster-högerskalan har elva värden mellan 0 (vänster) och 10 (höger). Partisympatisörerna har mätts med hjälp av en fråga om bästa parti. Ny demokrati hade resultatet 37 i valet 1991.

Förslitningsmodellen

Ålder är den enda sociala variabel som uppvisar samband med graden av partiidentifikation som i fråga om styrka är i närheten av några av de politiska variablerna. Unga människor är klart mindre partiidentifierade än äldre. När amerikanska valforskare upptäckte detta samband för femtio år sedan lanserade de en speciell socialpsykologisk teori för att förklara fenomenet (Campbell et al 1960). De flesta människor, hävdade de, förvärvar sina partisympatier i mycket unga år genom den socialisation de utsätts för i hemmet, i skolan och bland kompisarna. Socialisationsprocessen antogs i huvudsak vara affektivt driven, inte kognitivt; alltså mer influerad av känsla än av politiskt innehåll. Graden av partikänsla kommer sedan att fördjupas vartefter människorna blir äldre, och aktivt manifesterar sin partitillhörighet i val efter val. Partiidentifikationen förstärks enligt en åldrandeprocess, en så kallad livscykelmodell (Converse 1976, Holmberg 2000). Enligt modellen har alltså dagens äldre människor vuxit sig till sin starkare grad av partiidentifikation och yngre personer kommer mer eller mindre per automatik och opåverkat av politiken att bli alltmer partiidentifierade vart efter de blir äldre.

En konkurrerande teori – generationsmodellen – utgår ifrån att varje ung generation präglas av sin tidsanda och att dessa präglingar därefter

förändras mycket lite vartefter människorna åldras (Abramson 1983, Niemi & Jennings 1991, Westholm 1991). Applicerat på partikänslan betyder det att den grad av partiidentifikation som förvärvats under de formativa ungdomsåren sedan behålls genom vuxenåren.

Modellernas förutsägelser kan prövas med hjälp av kohortanalys där man följer eventuella förändringar i olika åldersgrupper (=kohorter) under längre tidsperioder. Kohortanalyser kräver långa tidsserier. I det svenska fallet har vi nu tillgång till jämförbara data från tretton riksdagsval under perioden 1968-2002. Intervjupersonerna vid alla dessa valtillfällen – sammanlagt cirka 35 000 personer – har klassificerats i tretton ålderskohorter med de äldsta födda åren 1885-95 och de yngsta 1984-91. Resultaten sammanfattas i kohortmatrisen i tabell 11.8. Siffrorna i matrisen visar för varje valår och ålderskohort hur stor andel av svarspersonerna som är partiidentifierade. Över 30 000 personer, intervjuer gjorda under 50 år, en över 100 år lång undersökningsperiod, äldsta deltagare född sent 1800-tal – det är rätt häftigt att stå inför en tabell som 11.8. Som opinionsforskare blir man lätt andäktig.

Livscykelmodellen får stöd om andelen partiidentifierade ökar radvis i tabellen. Graden av partikänsla skall öka vartefter väljarna blir äldre. Generationsmodellen förutspår däremot oförändrade nivåer på partiidentifikationen över tid. Varje generation skall livet ut behålla sin ungdoms grad av partianhängarskap. Procentandelarna i matrisen skall alltså förbli konstanta inom varje rad.

Resultaten är inte uppmuntrande för någondera modellen, speciellt inte för livscykelmodellen. Graden av partiidentifikation ökar inte i någon av kohorterna. Tvärtom. Den minskar i samtliga kohorter. Utfallet är inte överraskande. Det har sett liknande ut i tidigare analyser när tidsserien har varit kortare. Och nu som då är det berättigat att snarare tala om en förslitningsmodell där gamla lojaliteter långsamt tunnas ut (Holmberg 2000: 49). Men, det är klart, förslitningstakten är inte speciellt snabb. Nedgången i graden av partiidentifikation är begränsad till ett fåtal procentenheter inom varje ålderskohort. Generationsmodellen som förutsäger en nollnedgång klarar sig alltså någorlunda, och klart bättre än livscykelmodellen som förutskickar en uppgång.

Upp- eller nedgången i andelen subjektiva partianhängare har inom kohorterna mätts med hjälp av lutningskoefficienter i regressionsanalyser, där den beroende variabeln definierats som andel partiidentifierade och den oberoende variabeln utgjorts av valår. Genomsnittsvärdet för lutningskoefficienten är -.15 för de fyra kohorter för vilka vi har fullständig information för hela perioden 1968-2002. Slutsatsen blir att en

förslitningsmodell passar data bäst. Sämst passning uppvisar livscykelmodellen medan generationsmodellen hamnar däremellan.

Tabell 11.8 Kohortanalys – andel väljare som betraktar sig som anhängare av något parti efter födelseår och valår (procent)

	valår												skillnad första - sista	lutnings-koeff. b-värde/
födelseår	68	70	73	76	79	82	85	88	91	94	98	02	valår	antal år
1984/91	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	-/-	-/-
1976/83	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29	28	25	-4/8 år	-.50/8 år
1968/75	-	-	-	-	-	-	-	-	36	33	28	31	-5/11 år	-.52/11 år
1960/67	-	-	-	-	-	43	39	38	33	36	34	34	-9/20 år	-.41/20 år
1952/59	-	-	-	44	44	51	42	44	44	42	42	40	-4/26 år	-.20/26 år
1944/51	44	51	45	54	56	58	48	48	48	51	50	46	+2/34 år	-.02/34 år
1936/43	56	58	52	55	53	54	52	53	53	54	51	47	-9/34 år	-.19/34 år
1928/35	63	60	60	60	64	67	61	55	57	62	56	58	-5/34 år	-.14/34 år
1920/27	68	66	66	68	65	66	66	66	65	62	58	59	-9/34 år	-.25/34 år
1912/19	69	71	68	71	66	71	67	71	64	65	68	-	-1/30 år	-.12/30 år
1904/11	75	71	73	75	76	77	68	-	-	-	-	-	-7/17 år	-.07/17 år
1896/03	75	73	74	71	-	-	-	-	-	-	-	-	-4/8 år	-.40/8 år
1885/95	69	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-/-	-/-
samtliga	65	63	60	61	59	60	53	51	48	47	42	40	-25/34 år	-.74/34 år

Kommentar: Partianhängare omfattar personer med stark eller svag partiidentifikation. Antalet intervjupersoner är som lägst 200 personer i de olika cellerna åren 1968-1988. Åren 1991-2002 är antalet intervjupersoner minst 100 per cell utom för tre celler (1976-83, 1994; 42 personer, 1912-19, 1998; 22 personer och 1984-91, 2002 37 personer). Regressionsanalyserna har genomförts med andel partianhängare som beroende variabel och valår som oberoende variabel.

De svenska resultaten är inte helt unika internationellt sett. Engelska kohortanalyser av hur partiidentifikationens styrka utvecklats tyder på att en förslitningsmodellen passar in bäst också i Storbritannien. Det vanligaste resultatet är dock att livscykelmodellen får stöd. Det gäller exempelvis i USA, Holland och Danmark.[12]

Partiernas försvagade ställning bland svenska väljare mildras knappast av insikten att den normalt verkande åldrandemodellen inte fungerar i Sverige. Väljarna blir inte mer förtjusta i partierna vartefter de blir äldre. I Sverige tenderar tvärtom graden av partikänsla att avta vartefter människorna blir äldre och visare.[13]

[12] För Storbritannien se Crewe & Thomson 1999 och Persson 2003, för USA se Miller & Shanks 1996, för Danmark se Borre 1999, för Holland se Persson 2003. Persson 2003 innehåller också en kohortanalys byggd på data från Tyskland. Utfallet är inte helt entydigt men kan peka på stöd för generationsmodellen.

[13] Äldre och visare är inte blott ett skämt. Medelålders och äldre människor är klart mer politiskt kunniga än yngre. Andelen personer som kan klassificeras som mest kunniga på valundersökningens politiska kunskapsindex 2002 är 17 procent bland 71-80 åringar, 25 procent bland 61-70 åringar, 21 procent bland 51-60 åringar, 12 procent bland 41-50 åringar, 4 procent bland 23-30 åringar och endast 1 procent bland 18-22 åringar, se Holmberg, Nilsson & Weibull 2003:179-80.

Sjunkande partiidentifikation är ett säkert recept för en minskad stabilitet och ökad rörlighet bland väljarna. Graden av partiidentifikation är inte bara kopplad till valdeltagandet. Den har också ett starkt samband med benägenheten att byta parti. Starkt övertygade partianhängare byter sällan parti. Väljare utan partikänsla byter mycket oftare. Resultaten återfinns i tabell 11.9.

Analysen bygger på valundersökningarnas panelstudier åren 1973-2002. Utfallet visar både att graden av partiidentifikation är starkt kopplat till partibyte i Sverige och att graden av partikänsla vid ett valtillfälle är en god prediktor för om det blir något partibyte vid nästa val.

Tabell 11.9 Grad av partiidentifikation och partibyte. Resultat från nio panelundersökningar (procent)

	andel väljare som bytte parti vid nästa val								
grad av partiidentifikation	73	76	79	82	85	88	91	94	98
vid första mättillfället	76	79	82	85	88	91	94	98	02
starkt övertygad partianhängare	6	8	9	8	10	11	14	15	15
svagt övertygad partianhängare	31	20	17	21	22	28	23	27	28
enbart partipreferens	33	30	34	35	28	41	44	43	45
ingen partipreferens	43	28	31	41	40	51	55	48	53

Kommentar: Analysen genomfördes första gången i Petersson 1977.

Benägenheten att byta parti i nästkommande val är tre-fyra gånger större bland väljare utan en partiidentifikation än bland personer med en stark partiövertygelse. Vid de senaste valen har andelen partibytare varit cirka 50 procent bland väljare utan partianhängarskap. Motsvarande bytarandel är klart lägre bland väljare med den högsta graden av partiidentifikation – cirka 15 procent. Tendensen att byta parti har dock gått upp även bland starkt övertygade partianhängare. Den nya rörligheten har spritt sig också till partiernas kärnväljare. Barometern faller. Det kommer att bli än mer gungigt framöver.

Partiaktiva vs fribytare

Partikris är dock trots allt ett för starkt ord. Det är för tidigt att på allvar ikläda sig rollen som alarmist (Petersson m fl 2000). Partiernas ställning har försvagats, men någon politikkris är det inte tal om. Förtroendet för politiker i allmänhet har ökat något under senare år; från en mycket låg nivå visserligen, men dock. Detsamma gäller tilltron till några av politikens centrala institutioner. Dessutom har människors intresse för politik ökat i ett längre perspektiv; men minskat något om

vi endast ser till de senaste åren.[14] Jämfört med första mätningen 1960 har svenska folkets subjektiva politiska intresse ökat påtagligt – från 44 procent 1960 som angav att de var mycket eller ganska intresserade av politik till 54 procent 2002 (se figur 11.4).[15]

Figur 11.4 Svenska folkets intresse för politik 1960-2002. Andel svarspersoner som uppgivit sig vara mycket eller ganska intresserade av politik (procent)

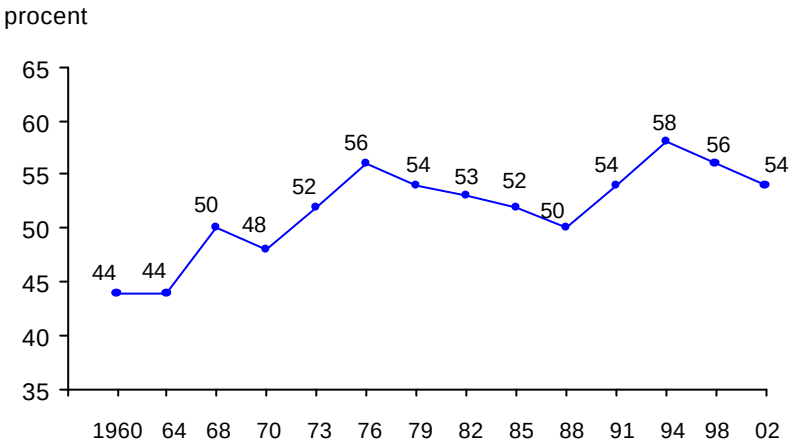

Kommentar: Intervjufrågan omfattade också svarsalternativen ”inte särskilt intresserad” och ”inte alls intresserad”. Samtliga intervjupersoner ingår i procentbasen.

En liknande långsiktigt uppåtgående trend kan också iakttas när det gäller andra former av politiskt engagemang. Och då tänker vi inte på partiaktiviteter eller valdeltagande för på de områdena pekar kurvorna nedåt. Vi tänker på andra deltagandeformer som att demonstrera, bära

[14] En del av uppgången i det subjektiva politiska intresset kan förklaras av att svarsbortfallet ökat i valundersökningarna. Vi tror oss veta att människor som inte ställer upp i intervjuundersökningar om politik har ett lägre genomsnittligt politikintresse än de som ställer upp. Om vi tar hänsyn till denna felkälla blir andelen mycket/ganska intresserade av politik lägre. För år 2002, från 54 procent till cirka 51 procent. Men inte så mycket lägre att slutsatsen påverkas, det vill säga att svenska folkets subjektiva politiska intresse ökat jämfört med tidigt 1960-tal. Se Gilljam & Holmberg 1995:169.

[15] Uppgången i subjektivt politiskt intresse är i första hand ett kvinnligt fenomen. Bland män har andelen mycket/ganska intresserade av politik ökat mycket lite, från 57 procent 1960 till 60 procent 2002. Motsvarande ökning är mycket mer påtaglig bland kvinnor, från 32 procent 1960 till 48 procent 2002. Observera dock att andelen svarspersoner som anger att de är intresserade av politik fortfarande är högre bland män än bland kvinnor. Se Holmberg & Oscarsson 2004.

kampanjknappar, delta i köpbojkotter, underteckna namninsamlingar m m.

Människors deltagande i politiska aktiviteter utöver att gå och rösta har ökat markant i Sverige och i de flesta andra västländer under de senaste fyrtio åren (Topf 1995). Möjligen kan vi se en tendens att ökningen har avstannat något under senare år (Petersson m fl 1998). Men någon deltagarbrist kan vi inte tala om. Det var i alla fall inte bättre förr. Deltagardemokrati är ingen krisbransch, även om man ibland kan få det intrycket i debatten (SOU 2000:1, Oscarsson 2003, Gilljam & Hermansson 2003).

Den partibaserade demokratins framtida förutsättningar i Sverige kan belysas på ett intressant sätt om vi kombinerar grad av partiidentifikation med grad av politiskt intresse. Vi kan då få fram fyra olika väljargrupper. Olof Petersson (1977: 272) hittade en gång i tiden på benämningarna *partiaktiva* (intresserade av politik och partiidentifierade), *fribytare* (politikintresserade men utan partiidentifikation), *vaneröstare* (ointresserade av politik men partiidentifierade) och *passiva* (ointresserade av politik och utan partiidentifikation).

Figur 11.5 Partiaktiva, fribytare, vaneröstare och passiva 1968-2002 (procent)

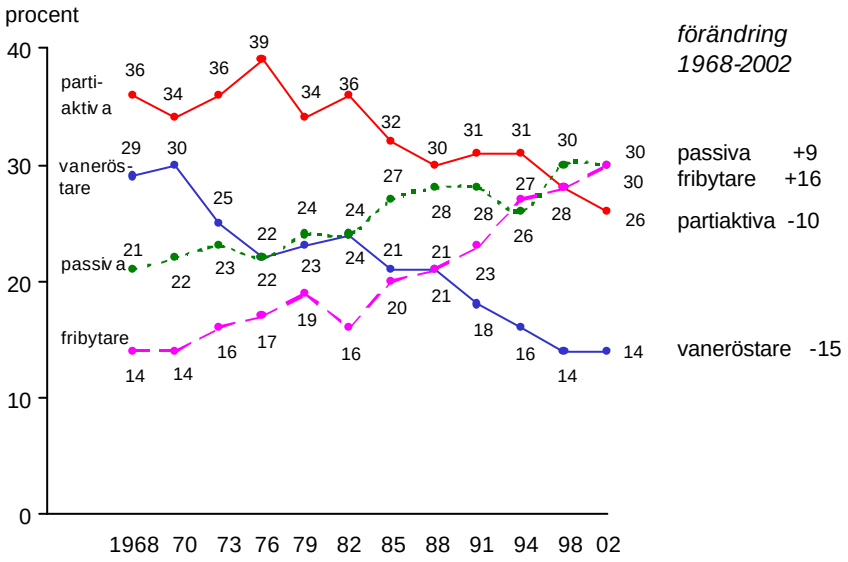

Kommentar: Klassificeringsidén har hämtats från Petersson (1977). Den bygger på en korsning av partiidentifikationsvariabeln och variabeln för subjektivt politiskt intresse. Partiaktiva har en partiidentifikation och är intresserade av politik, fribytare är politiskt intresserade men känner sig inte som anhängare av något parti. Vaneröstare är partianhängare men har inget intresse för politik, medan passiva, slutligen, är ointresserade av politik och utan någon partiidentifikation.

Resultaten i figur 11.5 visar hur storleken på dessa fyra väljargrupper förändrats sedan 1968. Och det är stora förändringar som inträffat. Gruppen partiaktiva – som kan ses som den traditionella partibaserade demokratins idealväljare – har successivt minskat från att ha varit den största väljargruppen omfattande 36 procent av valmanskåren till att ivalet 2002 enbart omfatta 26 procent. Samtidigt har fribytarna – idealväljare i ett mer individualistiskt och måhända även mer direktdemokratiskt system – ökat från 14 procent 1968 till hela 30 procent och en delad första plats 2002. Första platsen delades med gruppen passiva (ointresserade utan parti) som liksom fribytarna vuxit till sig genom åren. När det gäller passiva från 21 procent 1968 till 30 procent 2002.

Om gruppen passiva är någons idealväljare skulle det kanske vara nyliberalismens – så lite politik och partier som möjligt. Vaneröstarna har liksom partiaktiva blivit färre. Här är det kanske få som sörjer. Ointresserade partilojalister är knappast idealväljare i någon demokratimodell. Man kan dock påminna sig att varumärkeslojalitet inte behöver vara irrationellt och att vaneröstarna bidrar till stabiliteten i systemet. Fasta fyrar är bra att ha när hela havet stormar.

Det normativa stödet för partierna

De politiska partierna är de centrala aktörerna i en partibaserad representativ demokrati. De försvagningstecken för partierna som kan iakttas – sjunkande valdeltagande, färre partimedlemmar, minskande partiidentifikation – är oroande för den etablerade demokratimodellen, men riktigt oroande blir det först när de många människorna börjar uppleva partier som onödiga; att de inte längre behövs. Så länge människor uppfattar att partier är nödvändiga ingredienser i en demokrati finns det hopp och möjlighet att vitalisera det gamla systemet. Men om det normativa stödet för partier som sådana förtvinar blir läget annorlunda och mer kritiskt. Ett redskap få tror på och vill använda riskerar att rosta sönder. De traditionella partiernas läge i etablerade demokratier blir riktigt hotande om alltfler människor börjar anse att politiska partier inte längre behövs; att de kanske till och med gör mer skada än nytta.

I det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES)* genomförs komparativa väljarstudier. Undersökningarna som gjorts i ett trettiotal länder under åren 1996-2002 innehöll en intervjufråga som handlade om vår problemställning – det normativa stödet för politiska partier. Frågan gällde om politiska partier var nödvändiga eller om det ”inte behövs några politiska partier i…

(namn på det egna landet).” Resultaten i tabell 11.10 visar hur röstberättigade väljare i trettiotre länder besvarade fråga.[16]

Tabell 11.10 Partiernas nödvändighet. Åsikter från trettiotre länder (procent)

fråga: ”Somliga säger att de politiska partierna är nödvändiga för att vårt politiska system skall fungera i Sverige. Andra säger att det inte behövs några politiska partier i Sverige?” Om Du använder skalan på kortet, vilken är Din uppfattning?”

	partier nödvändiga			partier behövs inte			opinionsbalans andel (1+2) minus
	1	2	3	4	5	summa procent	andel (4+5)
Holland	61	29	7	2	1	100	+87
Norge	68	21	8	2	1	100	+86
Danmark	70	17	9	2	2	100	+83
Spanien	58	25	9	4	4	100	+75
Taiwan	59	23	10	3	5	100	+74
Thailand	70	12	9	4	5	100	+73
Sverige	60	20	12	5	3	100	+72
Tyskland	57	22	14	3	4	100	+72
Schweiz	54	25	13	4	4	100	+71
Storbritannien	43	33	19	3	2	100	+71
Rumänien	65	14	10	5	6	100	+68
Tjeckien	39	35	20	4	2	100	+68
Island	55	23	11	5	6	100	+67
Argentina	66	12	10	6	6	100	+66
Ungern	45	27	19	4	5	100	+63
Israel	53	20	16	5	6	100	+62
Australien	43	28	20	5	4	100	+62
Nya Zeeland	39	32	20	6	3	100	+62
Kanada	25	40	26	7	2	100	+56
Peru	57	13	15	5	10	100	+55
Portugal	42	25	21	7	5	100	+55
Polen	38	29	21	7	5	100	+55
Mexico	56	13	15	7	9	100	+53
Belgien	31	33	24	7	5	100	+52
Japan	37	28	21	9	5	100	+51
Slovenien	38	23	23	8	8	100	+45
S. Korea	34	25	27	8	6	100	+45
Chile	43	20	17	7	13	100	+43
Vitryssland	40	22	14	9	15	100	+38
USA	25	31	26	12	6	100	+38
Ryssland	35	22	23	8	12	100	+37
Lettland	31	24	24	9	12	100	+34
Ukraina	43	14	17	8	18	100	+31

Kommentar: Resultaten kommer från det komparativa valforskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems* (CSES). Data har samlats in under åren 1996-12002. Andelen vet ej-svar varierade kring 1-3 procent i de flesta länder.

[16] En motsvarande analys byggd på enbart tjugo länder återfinns i Holmberg 2000:57, se också Holmberg 2003.

Utfallet är mycket positivt för den traditionella partibaserade demokratin. En majoritet av svarspersonerna i alla undersökta länder ansåg att partier var nödvändiga. Normativt och principiellt åtnjuter fortfarande politiska partier ett klart majoritetsstöd.

Starkast uppbackning har partierna i gamla hävdvunna demokratier som i Holland och i de Skandinaviska länderna. Men ett starkt stöd finns också i en folkomröstningsdemokrati som Schweiz och i nya demokratier som Spanien, Taiwan och Thailand. Åsikten att politiska partier är nödvändiga fick svagast stöd i några av de nya demokratierna i Östeuropa som t ex i Vitryssland, Ryssland, Lettland och Ukraina. Men också i världens äldsta demokrati – i USA.

Att behovet av partier får ett något mindre entydigt stöd i nya demokratier kan förstås utifrån elementär diffusionsteori. Det tar tid innan nymodigheter når allmän acceptans. Dessutom är partibegreppet negativt belastat i postkommunistiska Östeuropa. Diffusionsteorin säger att nya idéer lättast slår igenom bland unga människor. Det stämmer i Östeuropa så till vida att flerpartitanken i de flesta östländer har ett starkare normativt stöd bland unga människor än bland äldre. Åldersskillnaderna är inte dramatiska men de går oftast i hypotesens riktning. I etablerade demokratier som Sverige och Norge finns inga åldersskillnader i synen på partiers nödvändighet. I alla åldersgrupper finns ett mycket starkt stöd för åsikten att partier behövs.

Partiernas normativt svagare ställning i USA är mer iögonfallande, speciellt som man kan visa att opinionsstödet för partiernas nödvändighet är svagast bland de yngsta amerikanerna. Om vi ånyo applicerar diffusionsteorin skulle det kunna betyda att det nya som växer fram i USA är en försvagad tilltro till behovet av politiska partier, och att denna nya idétrend först märks bland de unga. Bland unga amerikaner under 30 år ses partierna som nödvändiga av endast 41 procent jämfört med 69 procent bland amerikaner över 60 år. Jämförelsevis, bland unga och äldre svenskar anser cirka 80 procent att partierna behövs.

Om det är för partier som på många andra områden, att nyheter ofta startar i USA och att unga amerikaner är trendsättare, ja då kan den partibaserade demokratin verkligen vara på fallrepet. Demokrati grundad på politiska partier föddes först i USA. Kanske kommer den partibaserade demokratin också att förtvina först i USA?

Demokrati som princip

Forskningen kring politiskt förtroende och legitimitet har rest frågan om tilltro på en samhällsnivå kan påverka tilltron på andra nivåer. Eller mer konkret uttryckt – kan brist på förtroende på en nivå sprida sig till

andra nivåer? Som till exempel att misstro mot partier och politiker kan spilla över på det politiska systemet och på själva demokratin (Norris 1999). Resultaten från CSES-projektet antyder att smitthypotesen inte är helt fel ute, åtminstone inte när det gäller synen på partiers nödvändighet. Det visar sig att det finns ett samband i alla undersökta länder mellan graden av partiidentifikation och åsikten om huruvida partier behövs. Partikänslan är kopplad till den normativa uppfattningen om behovet av partier. Övertygade partianhängare är mer positiva till nödvändigheten av partier än personer utan partiidentifikation. Med andra ord, om graden av partiidentifikation fortsätter att sjunka kan också det normativa stödet för partiidén försvagas. Det här sambandet mellan graden av partiidentifikation och uppfattningen om partiernas nödvändighet är starkast bland amerikanska väljare (Holmberg 2003).

Men några deterministiska eller lagbundna samband talar vi naturligtvis inte om. På sedvanligt sätt inom empirisk samhällsvetenskap har vi att göra med relativt svaga statistiska kopplingar. Korrelationen mellan graden av partiidentifikation och synen på behovet av partier är .26 i USA. Motsvarande svenska resultat är .18. Resultat i hypotesens riktning, men inget speciellt starkt underlag för ett större teoribygge kring smittspridningstanken.

Samma relativt svaga samband, men dock i hypotesens riktning, får vi om vi generaliserar resonemanget och för in själv demokratin i analysen. I CSES-projektets pågående mätningar från åren 2002-2003 återfinns en intervjufråga om stödet för demokrati som princip. Frågeformuleringen är något fyrkantig. Svarspersonerna får förklara sig eniga eller oeniga med påståendet – ”Demokrati kan ha sina problem, men den är bättre än andra styrelseskick”. De preliminära resultaten från de nio länder som hittills hunnit genomföra undersökningen är dock inte ointressanta (se tabell 11.11).

Det principiella stödet för demokrati som det bästa styrelseskicket visar sig vara starkast i gamla demokratier som Sverige och Nya Zeeland och något svagare i nya demokratier som Polen, Ungern och framförallt Bulgarien. På aggregerad nivå återfinns också ett tydligt samband mellan opinionsstödet för demokratiprincipen och bedömningen av hur väl den egna demokratin fungerar. I länder som Sverige, Nya Zeeland och Irland, där man är mest nöjda med hur demokratin fungerar, är man också mer positiv till demokratin som princip. I länder som Polen, Ungern och speciellt Bulgarien är människor både mindre nöjda med hur

Tabell 11.11 Åsikter om demokrati som princip och som praxis (procent)

Land	andel som anser att demokrati som styrelse-skick är bäst	andel som är nöjda med hur demokratin fungerar i det egna landet
Sverige	97	76
Nya Zeeland	96	69
Irland	95	82
Portugal	94	53
Frankrike	90	56
Tyskland	89	51
Polen	85	40
Ungern	82	48
Bulgarien	68	21

Kommentar: Resultaten kommer från det internationella forskningsprojektet *The Comparative Study of Electoral Systems (CSES).* Data har insamlats under åren 2002 – 2003. Procentandelarna för frågan om demokratin som statsskick visar andelen som var starkt enig eller enig med påståendet ”Demokrati kan ha sina problem, men den är bättre än andra styrelseskick”. Svarsalternativen oenig och starkt oenig fanns också med. Frågan för ”Nöjd med hur demokratin fungerar” redovisas i tabell 11.2. Procenten gäller andelen mycket eller ganska nöjd. Procentsiffrorna har i båda fallen beräknats enbart bland personer som besvarat frågorna.

demokratin fungerar och något mindre positiva till demokratin som den bästa styrprincipen. Det finns med andra ord en koppling mellan åsikterna om demokratiprincipen och bedömningarna av praxis. Den kopplingen återfinns också på mikronivå i alla nio länderna. Människor som tycker demokratin fungerar bra tenderar att vara något mer positiva till demokratin som princip. Sambanden är ibland svaga – mellan .11 och .48 – men går alla i hypotesens riktning. Missnöje på en mer konkret nivå kan sprida sig till andra mer principiella nivåer.

Även våra mått på människors generella politikerförtroende eller grad av partiidentifikation har ett samband – om än mycket svagt – med synen på demokrati som den bästa styrformen. I det svenska fallet är korrelationerna .15 respektive .03. Väljare med ett lågt allmänt politikerförtroende eller utan någon partikänsla tenderar att vara något mindre benägna att ställa upp på principen att demokrati är bättre än andra styrelseskick.

Konkret och i procenttal betyder det att i valet 2002 ansåg 98 procent av väljare med mycket eller ganska stort förtroende för politiker att demokrati var den bästa styrformen. Motsvarande andel bland personer med ett mycket litet politikerförtroende var 93 procent. Bland starkt

partiidentifierade väljare ansåg 97 procent att demokrati var bäst mot 94 procent bland personer helt utan partianhängarskap.

Inga imponerande samband - och ett svagt underlag för att alarmera om eventuella smittorisker från missnöje på lägre konkreta nivåer till tappat stöd på högre och mer generella nivåer – men dock samband i hypotesens riktning. Politisk misstro och sjunkande partiidentifikation är måhända inte så smittsamma högst upp bland demokratins principer. Men små sår och fattiga vänner skall inte föraktas.

Kapitel 12

Valdemokratins tillstånd

Det vore alarmistiskt att påstå något annat än att den västerländska valdemokratins tillstånd fortfarande i allt väsentligt är gott. Mycket har dock förändrats, kanske försvagats under senare år, men det går inte att entydigt säga att valdemokratin därmed allvarligt hotas. Men i viktiga avseenden har utvecklingen gått snabbt. Valdeltagandet i nationella val i västvärlden har minskat med i genomsnitt cirka 7-8 procentenheter sedan 1970-talet. Partiernas ställning i alla gamla demokratiska länder har försvagats påtagligt med sjunkande partiidentifikation bland väljarna, ökande väljarrörlighet mellan partierna och minskande medlemstal. Det allmänna förtroendet för politiker och politiska institutioner är på långsiktig nedgång i de flesta länder, även om vi kan se vissa tecken på en liten återhämtning i Sverige under senare år. Trenderna tecknar en något dyster bild av den gamla partibaserade valdemokratins tillstånd. Uppslutningen ökar inte. Den minskar, även om nivåerna ännu inte nått kritiskt låga lägen.

Om man tar ett vidare grepp, och inte ser snävt på valdemokratin utan mer allmänt på demokratin, ljusnar bilden. Vi har aldrig haft så många demokratier i världen som idag. Den amerikanska organisationen *Freedom House* uppskattar att antalet valdemokratier är cirka 120 bland totalt ungefär 190 länder i FN (något över 60 procent). Andelen mer fullständigt utvecklade demokratier är dock lägre. Ungefär 45 procent av världens länder hamnar på högsta skalsteget på Freedom Houses demokratiskala. Tron på demokratin som det bästa styrsystemet är emellertid mycket väl förankrat världen över, inte minst i de gamla demokratierna och inte minst i Sverige. Historien är inte slut som Fukuyama sa 1992, men demokrati som styrideal är intellektuellt och opinionsmässigt ohotad. Det normativa stödet för att partier behövs är också starkt världen över, starkast i små europeiska välfärdsstater som Sverige, Norge och Holland, något svagare i USA. Politiskt deltagande utöver valdeltagande och partiaktiviteter har länge uppvisat en uppåtgående trend som dock har planat ut under senare år. Men jämfört med 1950- och 60-talen kan vi tala om bra nära en deltaganderevolution. Och det märks också i våra mätningar av människors politiska självförtroende som ökat högst påtagligt under de senaste fyrtio åren. Deltagande i exempelvis demonstrationer, köpbojkotter och namninsamling-

ar är mycket vanligare på 2000-talet än på det revolutionära 1960-talet. Revoltåret 1968 var det mest studenter som var aktiva. Idag förkommer protestdeltagande i mycket vidare grupper. En ytterligare indikator på samma utveckling är att människors självuppfattade politikintresse också har ökat sedan 1960-talet, i Sverige och i de flest andra västländer, men med USA som ett påtagligt undantag.

Men, kan det hävdas, det är en påver tröst för valdemokratin att det ser bättre ut för demokratin. Den speciella form av demokrati som vi kallar valdemokrati och som bygger på flerpartisystem och regelbundet återkommande val, uppvisar tvivelsutan förändringstendenser som kan tolkas som försvagningar. Det kan tolkas positivt som att nya demokratiska former, kanske mer direktdemokratiska eller åtminstone deltagardemokratiska, håller på att växa fram. Ett tecken på det skulle kunna vara den renässans vi kan se för folkomröstningar både i Europa och i USA. Antalet nationella och lokala folkomröstningar har ökat mycket snabbt under senare år på båda sidorna Atlanten. Men försvagningen av valdemokratin kan naturligtvis också tolkas negativt. Partibaserad demokrati är den enda form av demokrati som sett fungera i praktiken och över längre tidsperioder. Alternativa demokratiska styrformer är mer oprövade. Vi vet vad vi har, inte vad vi får.

Väljarna uttalar sig

I det följande skall vi bli mer konkreta och koncentrera oss på svensk valdemokrati och svenskt väljarbeteende. Väljarna sätts i centrum och vi kommer att bedöma valdemokratin utifrån hur valen fungerar ur väljarsynpunkt. Vi kommer dessutom att tilldela väljarna huvudrollen i den meningen att de resultat vi rapporterar inte bara bygger på våra forskartolkningar av mönster och samband, utan också mer direkt emanerar från väljarna själva som via speciella intervjufrågor har fått bedöma varför de beter sig som de gör.

Konkret har vi i en serie frågor bett väljarna ange hur viktiga olika skäl till partivalet är för dem personligen. Vilka skäl som anges kan indirekt användas som indikatorer på partiernas läge och valdemokratins tillstånd. Tretton olika skäl ingår i mätningen. Vart och ett av skälen är tänkta att spegla olika teorier när det gäller vad som ligger bakom väljares partival. Resultatredovisningen inleds i tabell 12.1. Röstningsskälen har rangordnats efter hur viktiga väljarna tyckte de är.

De röstningsskäl som flest väljare anger som viktigast för dem har att göra med ideologi och politiska sakfrågor. Strax över hälften (51 procent) uppfattar sig själva som sakfrågeröstare. Nästan lika många (45 procent) ser sig som ideologiröstare.

Tabell 12.1 Väljarnas skäl till partival. Andel som uppger att skälet är ”ett av de absolut viktigaste” för partival bland samtliga väljare 1988-2002 och bland partiernas väljare 2002 (procent)

		År			Partival 2002						
Teori	Skäl för röstning	1988	1994	2002	v	s	c	fp	m	kd	mp
Sakfrågeröstning	partiet har en bra politik i de frågor som jag tycker är viktiga			51	60	40	47	59	53	66	66
Ideologisk röstning	partiet har en bra politisk ideologi	41	41	45	46	41	48	46	46	54	51
Agendaröstning	partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	33	32	34	36	27	32	45	36	36	32
Framåtblickande röstning	partiet har ett bra program inför framtiden			34	37	29	38	31	36	38	42
Kompetensröstning	partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	30	31	31	22	36	24	18	35	32	17
Bakåtblickande röstning	partiet har skött sig bra i politiken under senare år			25	25	32	15	13	16	34	17
Partiledarröstning	partiet har en bra partiledare	23	20	24	23	29	32	17	9	41	7
Vaneröstning	jag brukar alltid rösta på partiet	27	21	16	10	24	24	4	20	7	6
Gruppintresseröstning	partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	21	18	14	15	18	24	6	14	11	5
Partiidentifikationsröstning	jag känner mig som anhängare av partiet	21	16	14	7	19	23	8	11	16	5
Instrumentell röstning	partiet är ett stort parti och har därför bättre möjligheter än ett mindre parti att genomföra sin politik			14	2	25	5	4	17	5	1
Kandidatröstning	partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets		9	10	8	10	20	7	8	15	7
Taktikröstning	partiet är ett litet parti som kan riskera att hamna under 4-procentsspärren till riksdagen			6	3	2	18	5	2	8	36

Kommentar: Frågan lyder: ”Du säger att Du röstade på [parti…] vid årets riksdagsval. Hur viktiga var följande skäl för Ditt val av parti”. De svarsalternativ som användes var ”ett av de absolut viktigaste skälen”, ”ganska viktigt skäl”, ”inte särskilt viktigt skäl” och ”inte alls viktigt skäl”. Resultaten från 1994 är hämtade från Gilljam & Holmberg (1995:47). Resultaten från 1988 är hämtade från (Gilljam & Holmberg 1990:250). Våra färdigformulerade förklaringar är hämtade från de mest framgångsrika teorierna om väljarbeteende: ideologisk röstning (bra politisk ideologi), partiidentifikation (känner mig som anhängare), åsiktsröstning (bra politik i viktiga/uppmärksammade frågor), kompetensröstning (partiet har kompetenta personer…), partiledarröstning (bra partiledare), vaneröstning (brukar alltid rösta på partiet), taktisk röstning (partiet är ett litet parti…), instrumentell röstning (partiet är ett stort parti…), klassröstning (partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör), retrospektiv bakåtblickande röstning (skött sig bra i politiken under senare år), prospektiv framåtblickande röstning (bra program inför framtiden).

Resultatet är inte överraskande. Vi vet sedan tidigare att ideologisk vänster-högerröstning eller mer allmänt sakfrågeröstning är starka fenomen bland svenska väljare. De långsiktiga trenderna är uppåtgående även om vi har kunnat spåra en viss nedgång i den ideologiska vänsterhögerröstningen sedan de konfliktfyllda valen 1979 och 1982 när striden om löntagarfonderna stod i centrum.

Om vi till ideologi- och sakfrågeröstningen lägger röstning på partiernas framtidsprogram, som kommer på delad tredjeplats i rangordningen och som 34 procent av väljarna uppger är ett viktigt röstningsskäl, får vi fram en positiv bild vad som brukar kallas mandatmodellen inom valdemokratin. Det vill säga att väljare åsiktsröstar på de partiprogram de sympatiserar mest med och därmed ger partierna ett styrmandat. Något färre väljare (25 procent, sjätte plats) anger att tillbakablickande röstning är viktig för dem, det vill säga att man inte röstar efter vallöften utan efter vad partierna de facto gjort tidigare. Ett dylikt beteende är i enlighet med den så kallade sanktionsmodellen, ett alternativ till mandatmodellen. Även här känner vi igen tidigare forskningsresultat som visat att båda modellerna står starka i Sverige, men att mandatmodellen uppvisar den något bättre passningen till väljarnas beteende.

Politikens innehållsliga sida kommer alltså först när väljarna själva talar om vad som är viktigt för dem när de röstar. Vi forskare kan inte annat än instämma. Resultaten är desamma i våra mer objektiva analyser. Politikens kompetens- och personsida kommer längre ned på väljarnas rangordning av röstningsskäl. Att partierna har kompetenta personer som kan sköta landet kommer först på femte plats med 31 procent, partiledarna på sjunde plats med 24 procent och kandidaterna på valsedlarna näst sist på tolfte plats med 10 procent. Utfallet är väntat. Effekter av partiledarnas popularitet på partivalet är begränsad i Sverige och vi ser inte någon tendens till ökning över tid. När vi jämför partiledareffekter på röstningen i ett tjugotal olika länder visar det sig att effekterna är minst i länder med proportionella valsystem och allra minst i Sverige. Kandidatröstning är heller ingenting vi har sett mycket av i Sverige. Kännedomen om kandidaterna på partiernas valsedlar är låg, bland de lägre när vi jämför internationellt, och dessutom minskande över tid. 1950- och 60-talens väljare kände bättre till riksdagskandidaterna på listorna än 2000-talets väljare, och det trots satsningen på personvalet. Och personvalsreformen har hittills inte varit någon större framgång med endast 26 procent som personkryssade i senaste riksdagsvalet, en nedgång med nästan fyra procentenheter sedan premiäråret 1998.

Det är bara att konstatera att forskningen är överens med väljarna – personfaktorer är inte några centrala röstningsskäl bland svenska väljare och någon uppåtgående trend finns inte. Moderniseringsteorin med alla resonemang om en tilltagande individualisering och personifiering av politiken stämmer alltså än så länge inte särskilt bra när det gäller svenska väljare. Och det behöver inte tolkas som någonting negativt. Sett i ljuset av mandatmodellen - som varit den förhärskade styrmodellen i västliga partibaserade demokratier sedan demokratins genombrott – är det positivt att personfaktorer inte spelar en viktig roll för väljarna när de röstar. Enligt mandatmodellen skall det vara som det är, det vill säga att partierna och sakfrågorna skall spela huvudrollen, inte personerna.

Att väljarna allt mer sällan anger att de slentrianröstar eller lojalitetsröstar kan också ses som något positivt för valdemokratin. Det kan tolkas som att aktiva val har blivit vanligare än passiva. I valet 2002 angav endast 14 procent av väljarna, som ett viktigt röstningsskäl, att de alltid brukar rösta på partiet (åttonde plats). År 1988 var motsvarande andel 27 procent. Skälet ”Jag känner mig som anhängare av partiet” anfördes av 14 procent 2002 (tionde plats), ned från 21 procent 1988. Trenderna känns igen från våra andra mätningar. Graden av partiidentifikation har minskat drastiskt bland svenska väljare sedan 1950-talet och utvecklingen fortsätter. Andelen starkt övertygade partianhängare var endast 18 procent i valet 2002. Motsvarande andel var cirka 50 procent i våra första mätningar 1956-64. Nedgången ingår i en internationell trend, men minskningen i Sverige har varit bland de mest dramatiska; delvis beroende på att vi startade på en relativt hög nivå.

Om vi bland väljarna kombinerar grad av partiidentifikation med grad av politiskt intresse får vi fram intressanta indikatorer på valdemokratins framtida förutsättningar i Sverige. Vi kan särskilja fyra olika väljartyper som utvecklats högst olika. De passande namnen hittade Olof Petersson på en gång i tiden. De *partiaktiva* med intresse för politik och en känsla av partianhängarskap – den traditionella partibaserade demokratins idealväljare – har blivit färre, från 36 procent 1968 till 26 procent 2002. Samtidigt ha *fribytarna* med ett politiskt intresse men utan partiidentifikation blivit fler, från 14 procent 1968 till 30 procent 2002. Fribytare kan ses som idealväljare i ett mer individualistiskt och kanske också mer direktdemokratiskt system. Något oroande för valdemokratin har också andelen *passiva* utan såväl politiskt intresse som partikänsla blivit fler, från 21 procent 1968 till 30 procent 2002. Men, å andra sidan, vilket kanske är positivt, har andelen *vaneröstare* minskat. Vaneröstare är väljare med en bestämd partiidentifikation men

utan något politiskt intresse. De har minskat från 29 procent 1968 till 14 procent 2002. Inte odelat positiva resultat för den partibaserade mandatmodellen och den traditionella valdemokratin, men heller inte helt negativa. Så mycket är dock klart att något håller på att hända. Framtiden blir spännande. Den gamla mandatmodellen är inte ohotad.

Det amerikanska uttrycket *a level playing field* - en rättvis spelplan som inte orättmätigt gynnar någon aktör – sammanfattar ett ideal som de flesta ställer sig bakom, men som är svårt att alltid realisera. Den ständiga diskussionen om ojämnt fördelade ekonomiska resurser mellan partier eller folkomröstningsalternativ i Sverige eller mellan presidentkandidater i USA illustrerar hur svårt det är att få till ett lopp där alla startar samtidigt och med samma förutsättningar. Formella spelregler är inte heller oskyldiga i sammanhanget. Majoritetsvalsystem gynnar stora partier. Proportionella valsystem gör det lättare för små partier att bli representerade i valda församlingar. Spärregler gör det dock tufft för riktigt små partier.

En av huvudorsakerna till att vi får effekter av detta slag är att väljares beteende påverkas av vilka spelregler som gäller. Den konstitutionella kontexten spelar en roll för hur folk röstar. Människor tycker inte om att slänga bort sin röst i onödan. Det är inte bara politiker som kan agera taktiskt. Det gör också väljare. Taktikröstning finns i alla system, det vill säga att väljare, på grund av systemets utformning eller det politiska läget, inte röstar på sitt bästa parti utan på något annat parti för få någon effekt. Fenomenet är välkänt i Sverige för partier i närheten av 4-procentsspärren. Forskningen har också visat att det kan finnas andra effekter som har att göra med partiernas storlek. Inom politiken gäller vad som ofta gäller annars – stor slår liten. Det finns en fördel i att vara ett stort parti som har bättre möjligheter än små partier att få sin politik genomförd. Väljare som vill ha någonting gjort kan rösta instrumentellt på ett stort parti även om det inte alltid är favoritpartiet.

Ur den renodlade mandatmodellens synpunkt kan taktisk eller instrumentell röstning ses som mindre önskvärd. Väljare skall ju åsiktsrösta på partiprogram, och inte ta hänsyn till – eller av taktiska skäl tvingas ta hänsyn till – andra omständigheter som har mer att göra med politikens former än med politikens innehåll. Nu är det naturligtvis inte så enkelt att vi vattentätt kan skilja mellan form och innehåll. Instrumentellt röstande liksom taktikröstning kan ses som en innehållsligt motiverade tvåstegsraket – rösta på det nästbästa partiet idag för att i morgon få bäst möjliga politik.

När vi frågar svenska väljare om de ägnar sig åt storleks- eller taktikröstning blir svaret ja det förekommer, men det är inte särskilt vanligt.

Instrumentell storleksröstning var ett viktigt röstningsskäl för 14 procent (elfte plats) av 2002 års väljare. Och som förväntat var det främst de stora partiernas väljare som angav att de hade storleksröstat; 25 procent bland s-väljare och 17 procent bland m-väljare. Taktikröstning är ett något ovanligare fenomen. Det hamnade på trettonde och sista plats i vår rangordnig med 6 procent som angav att det hade varit ett viktigt röstningsskäl för dem i valet 2002. Vanligast var taktikröstning bland mp-väljare. Hela 36 procent av dem uppgav att de stött partiet för att rädda det över 4-procentsspärren. Även på detta område är vi som forskare överens med väljarnas bedömningar. Storleksröstning respektive taktikröstning är fenomen som förekommer bland svenska väljare, men det är relativt sällsynta beteenden.

Om det finns sociala eller ekonomiska motsättningar mellan olika grupper i ett samhälle bör de på något sätt representeras av partierna i en valdemokrati. Finns det en kamp skall den ske i ordnade former i parlamentet. Det är som i urgamla tider – skall man slåss skall det ske på tinget. Folkviljan, även den splittrade folkviljan, skall styra i en demokrati. Av dessa skäl är studier av sambandet mellan människors sociala grupptillhörighet och partival väsentliga ur valdemokratisk synpunkt. De säger någonting om vilka motsättningar som finns i ett samhälle, i vad mån de har politiserats och om väljare kunnat eller velat kanalisera sin grupps egenintresse via valsedeln. Frånvaro av gruppröstning behöver dock inte betyda att motsättningar saknas. Kanske har inte partierna lyckats politisera de relevanta frågorna och föra upp dem på den politiska dagordningen, eller har inte väljarna av olika skäl lyckats manifestera sitt egenintresse tillräckligt sammanhållet på valdagen. De aktuella samhällsgrupperna är kanske splittrade av många olika intressen.

Väljarnas bedömning är att den i Sverige historiskt sett viktigaste typen av gruppröstning – yrkesgruppsröstningen – har blivit ett mindre viktigt röstningsskäl än tidigare. Endast 14 procent angav 2002 att yrkesgrupptillhörigheten varit viktig för dem när de röstat (nionde plats). Motsvarande andel var 21 procent så sent som i valet 1988. Nedgången är snabbare än vad vi finner när vi under samma period studerar de faktiska sambanden mellan yrke och partival eller mellan klass och partival. Det finns ett visst försvagat statistiskt samband men det är mycket litet. Klassröstningen har minskat i Sverige, men större delen av nedgången har inte inträffat under 1990-talet utan tidigare på 1960- och 70-talen. Internationellt ser trenden likadan ut med ett försvagat samband mellan yrke och röstning. Även flera andra sociala grupperingar uppvisar ett svagare samband med valet av parti såväl i

Sverige som internationellt - exempelvis boende, regional tillhörighet och religiös praktik. Huvudförklaringen som oftast brukar anföras är att modernismens individualisering och kognitiva mobilisering urholkar alla gamla gruppidentiteter såväl som grupplojaliteter. Men man kan ju också fundera över i vad mån dagens partier, likt gårdagens, representerar olika gruppintressen. Minskningen i gruppröstning behöver inte enbart tillskrivas förändringar bland väljarna. Partierna har ett ansvar också.

Två centrala sociala fenomen där vi i Sverige dock inte kan se något försvagat gruppsamband med röstningen utan snarare något förstärkta samband är kön och ålder. Vi talar inte om några starka samband, men om vi skall tala om en gryende politisk köns - eller generationskamp är det mer berättigat idag än för trettio år sedan. Kanske finns det vissa gruppidentiteter som förstärks av modernismen, eller är måhända inte modernismteorins svepande resonemang helt på kornet?

Samma eller olika röstningskriterier?

När man tänker efter är det rätt självklart att människor i en valdemokrati i stor utsträckning bör utnyttja *samma slags kriterier* när de röstar. Annars blir det mycket svårt att tolka valutfallen, att vet vad väljarna sänt för signaler. Om vissa grupper av väljare använder helt andra måttstockar när de väljer parti än andra grupper blir valen mycket trubbiga demokratiska styrinstrument. För att ta några extrema exempel där vi skulle få stora tolkningsbekymmer – om alla unga valde parti efter ideologi samtidigt som alla gamla valde parti efter partiledarutstrålning, eller om alla arbetare yrkesröstade medan alla tjänstemän åsiktsröstade, eller om alla kvinnor röstade efter kompetens medan män röstade utifrån var de bor.

Våra resultat visar att så illa är det naturligtvis inte. Väljarnas subjektiva röstningsskäl skiljer sig något åt när det gäller de olika huvudtyperna, men inte på något dramatiskt sätt. Och de mindre skillnader som finns kan knappast sägas utgöra något större problem för valdemokratin. Däremot belyser vissa skillnader på ett intressant sätt olika mönster och utvecklingstendenser i svenskt väljarbeteende. I tabell 12.2 redovisas hur de tretton röstningsskälen bedöms i ett antal social grupper. Motsvarande redovisning för några politiska uppdelningar återfinns i tabell 12.3.[1]

[1] Redovisningen av hur de olika partiernas väljare bedömde röstningsskälen 2002 återfinns i tabell 12.1

Tabell 12.2 Viktiga skäl för partival bland väljare med olika kön, utbildning, ålder, yrke och bostadsort 2002. Andel som svarar att skälet är ”ett av de absolut viktigaste” (procent)

	kön		ålder			utbildning			yrkesgrupp								bostadsort			
Skäl för röstning	man	kvinna	<30	m	>60	låg	m	hög	industriarbetare	övriga arbetare	lägre tjänstemän med tjänste-män	högre tjänstemän	småföretagare	jordbrukare	studerande		ren landsbygd	mindre tätort	stad eller större tätort	Storstad
partiet har en bra politik i de frågor som jag tycker är viktiga	46	57	62	50	44	41	48	61	34	45	55	51	60	52	41	62	46	47	52	58
partiet har en bra politisk ideologi	42	48	48	43	45	40	41	53	37	38	39	47	54	42	47	48	45	42	43	56
partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	31	38	37	31	38	31	31	40	21	33	31	34	41	35	36	37	29	32	35	40
partiet har ett bra program inför framtiden	31	37	36	33	34	31	33	36	28	32	38	33	34	32	39	38	31	33	35	35
partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	28	34	33	29	33	31	33	28	32	34	34	30	24	30	30	36	29	30	32	30
partiet har skött sig bra i politiken under senare år	23	27	21	23	31	32	23	22	28	29	30	23	22	17	21	18	23	24	25	24
partiet har en bra partiledare	23	25	18	19	41	37	23	17	26	28	27	25	17	20	50	17	22	28	25	19
jag brukar alltid rösta på partiet	16	17	8	12	32	33	15	8	22	26	17	12	11	13	21	8	15	19	16	16
partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	15	14	11	13	20	24	14	8	23	21	16	11	4	21	29	10	14	17	15	9
jag känner mig som anhängare av partiet	14	14	7	11	26	22	11	13	19	16	12	13	13	8	36	8	12	16	13	17
partiet är ett stort parti och har därför bättre möjligheter än ett mindre parti att genomföra sin politik	15	13	8	13	21	23	14	8	19	19	13	11	10	18	21	8	12	12	16	13
partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets	11	9	2	9	19	16	10	7	16	13	10	7	9	13	26	1	13	12	9	6
partiet är ett litet parti som kan riskera att hamna under 4-procentsspärren till riksdagen	6	7	5	5	9	7	6	6	6	6	3	5	6	14	11	7	7	7	5	8

Kommentar: För mer detaljer, se tabellkommentaren till tabell 12.1.

Tabell 12.3 Viktiga skäl för partival bland väljare med olika politiskt intresse, politisk kunskap, partiidentifikation och vänster-högerinställning 2002. Andel som svarar att skälet är ”ett av de absolut viktigaste” (procent)

	politiskt intresse				politisk kunskap					parti-identifikation				tidpunkt för beslut			vänster-högerideologi		
Skäl för röstning	++	+	-	--	låg	-	ml	-	hög	stark	svag	nej	ej pp	sent	vr	tidigt	vä	m	hö
partiet har en bra politik i de frågor som jag tycker är viktiga	72	51	43	46	46	47	51	51	56	62	43	52	35	48	51	53	52	45	59
partiet har en bra politisk ideologi	70	47	30	40	38	34	43	49	56	63	43	39	23	33	42	53	48	38	51
partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	53	36	25	27	27	32	32	37	40	47	28	33	19	31	35	34	34	29	41
partiet har ett bra program inför framtiden	53	34	26	29	30	32	33	36	35	50	31	29	17	27	33	38	37	27	39
partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	40	31	27	28	34	32	30	32	28	45	30	25	22	24	27	35	32	28	33
partiet har skött sig bra i politiken under senare år	35	25	20	24	22	25	25	24	25	43	22	18	10	16	22	32	33	19	22
partiet har en bra partiledare	23	24	22	35	25	26	24	25	21	36	21	21	17	19	23	28	27	23	21
jag brukar alltid rösta på partiet	24	14	14	32	22	16	14	16	19	39	16	6	5	4	8	28	22	12	14
partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	15	13	14	26	16	16	13	14	14	24	16	9	6	8	13	19	19	11	14
jag känner mig som anhängare av partiet	26	14	9	17	12	12	9	17	23	41	10	3	2	3	9	24	18	10	14
partiet är ett stort parti och har därför bättre möjligheter än ett mindre parti att genomföra sin politik	11	16	12	12	11	14	16	15	9	23	16	9	5	8	12	19	18	12	12
partiet har bra riksdagskandidater på valsedeln i min valkrets	21	8	8	17	6	12	9	12	11	21	9	6	4	5	8	15	10	10	9
partiet är ett litet parti som kan riskera att hamna under 4-procentsspärren till riksdagen	6	6	6	3	6	6	7	7	4	7	6	6	6	7	7	6	8	6	4

Kommentar: Subjektivt politiskt intresse är kodat enligt följande: mycket intresserad (++), ganska intresserad (+), inte särskilt intresserad (-) och inte alls intresserad (--). Politisk kunskap bygger på ett kunskapsindex, för detaljer se kapitel 9. Grad av partiidentifikation: starkt och svagt partianhängarskap, ingen identifikation och utan partipreferens (ej pp). Tidpunkt för beslut: sista veckan av valrörelsen (sent), under valrörelsen (vr) och tidigt (bestämt sig sedan länge). Vänster-högerideologi är självplaceringar längs en elvagradig vänster-högerskala från 0 till 10 där skalstegen 0-3 räknas som vänster, 4-6 som mitten och 7-10 som höger.

Det är viktigt att betona att analysen gäller *olika slag av* avröstningsskäl, inte olika röstningsskäl. När vi alltså kan konstatera att röstningskriterierna skiljer sig mycket lite åt mellan kvinnor och män betyder det inte att kvinnor och män tycker att olika sakfrågor är lika viktiga eller att kvinnor och män bedömer partiledarna lika. Det betyder att kvinnor och män i allt väsentligt gör samma prioritering av vad som är viktigt för dem när de går och röstar. Såväl kvinnor som män anger ideologi- och sakfrågeröstning som viktigast (kvinnor dock något mer), följt av kompetensröstning respektive partiledarröstning, och med vaneröstning, yrkesgruppsröstning och taktikröstning i botten.

Åldersskillnaderna är i vissa fall klart större. Mest tydligt är det när det gäller vaneröstning, lojalitetsröstning och partiledarröstning som är viktigare för äldre än för yngre samtidigt som sakfrågeröstning oftare anges som viktigt bland unga än bland äldre. Den gamla mandatmodellens åsiktsröstning har alltså mest stöd bland dagens yngsta väljare, inte bland de äldsta.

Utbildningsskillnaderna är också påtagliga för vissa kriterier, även om alla oavsett grad av utbildning uppger att ideologi- och sakfrågeröstning är viktigast. Lågutbildade mer än högutbildade har en tendens att ange vaneröstning, partiledarröstning och gruppröstning som viktigt. Högutbildade, å sin sida, hänvisar oftare till sakfråge- och ideologiröstning, men också till kompetensröstning.

När det gäller resultaten för olika yrkesgrupper är skillnaderna oftast små med några iögonfallande undantag. Den yrkesgrupp som mest anger att man gruppröstar är jordbrukare, som också är den yrkesgrupp som säger sig vanerösta mest – och partiledarrösta. Industriarbetare är en annan grupp som relativt ofta uppger att yrkesgruppröstning är viktigt för dem. Högre tjänstemän är den grupp som allra mest anger att de ideologi- och sakfrågeröstar. Kompetens att styra landet är också ett typiskt röstningsskäl bland högre tjänstemän.

Stad-landskillnaderna är också mycket små. Ideologi- och sakfrågeröstning är dock något viktigare i storstäderna än på landsbygden respektive i mindre tätorter. Partiledarröstningen uppvisar ett motsatt mönster. Bra partiledare är ett viktigare röstningskriterium utanför storstäderna än i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Några av de politiska variablerna uppvisar ibland större skillnader, exempelvis politiskt intresse och allmänpolitisk kunskap. Men, och det är viktigt, rangordningarna skiljer sig inte åt i väsentligheter. Politiskt ointresserade och okunniga personer liksom politiskt intresserade och kunniga uppger alla att ideologi- och sakfrågeröstning är viktigast för dem. Kunniga och intresserade väljare gör dock så mer frekvent. Parti-

ledarröstning liksom vaneröstning är tvärtom något viktigare som röstningsskäl bland politiskt ointresserade och okunniga. Lojalitets- eller anhängarröstning, däremot, uppges något oftare som ett röstningskriterium bland intresserade och kunniga personer.

Osäkra väljare som tenderar att bestämma sitt partival sent tycker de flest röstningsskäl är mindre viktiga än väljare som bestämt sitt partival sedan länge. De kanske inte bara är osäkra om sitt partival utan också om sina röstningsskäl. Men det är tre skäl som osäkra senbeslutande väljare relativt ofta hänvisar till jämfört med säkra väljare – sakfrågeröstning och då speciellt frågor som diskuterats i valspurten, partiledarröstning och taktikröstning. Ideologiröstning däremot är relativt sett mindre viktigt för väljare som bestämmer sig dagarna innan ett val.

Det gamla huset

Och till sist vänster-höger. Den viktigaste gruppindelningen av alla. Om västerpersoner och högerpersoner använder principiellt olika måttstockar när de avgör hur de skall rösta skulle valdemokratin vara illa ute. Vänster-högerideologi som strukturerar så mycket annat när det gäller svenskt väljarbeteende uppvisar dock enbart mycket beskedliga samband med vilka röstningskriterier olika personer tycker är viktiga. Människor som identifierar sig som ideologiskt till vänster eller till höger uppger i huvudsak samma slags röstningsskäl som viktiga. Och det är naturligtvis centralt att det är så. En valdemokrati där vänstern personröstar samtidigt som högern sakfrågeröstar och aldrig mötas de två vore inte lyckad. Men nu är det inte så bland svenska väljare. Ideologiska överväganden och olika sakfrågeåsikter är det som är de viktigaste röstningskriterierna för alla väljare oberoende av grupptillhörighet. Det är som det ska vara enligt mandatmodellen i en partibaserad valdemokrati. Det gamla huset må vara gistet, men det står.

Appendix A

Väljarnas partier 1956-2002
Andel röstande på partierna i olika grupper (procent)

Sammanställt av Per Hedberg & Henrik Oscarsson

Resultaten är sammanställda med hjälp av en kontinuitetsdatamängd upprättad för Svenska valforskningsprogrammets deltagande i samarbetsprojektet *"The European Voter"* där särskilda ansträngningar gjorts för att erhålla tidsjämförbarhet i kategoriseringar. Alla data är oviktade i förhållande till officiella valresultat. För fler detaljer kring kodning och kategoriseringar hänvisas till Valundersökningarnas tekniska rapporter och kodböcker. All dokumentation finns tillgänglig via Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD): www.ssd.gu.se.

Tabell A.1 Kön
Tabell A.2 Ålder
Tabell A.3 Boende
Tabell A.4 Civilstånd
Tabell A.5 Fackföreningstillhörighet
Tabell A.6 Inkomst
Tabell A.7 Kyrkogång
Tabell A.8 Sektor
Tabell A.9 Bostadsort
Tabell A.10 Utbildning
Tabell A.11 Yrke
Tabell A.12 Klass

Tabell A.1 Kön och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	personer	blanka	röstande
Kvinna													
1956	1	48	8	27	16				0	100	423	0	46
1960	1	53	15	17	14				0	100	657	0	51
1964	2	50	13	18	13	2			2	100	1169	0	48
1968	1	54	16	15	12	2			0	100	1276	0	48
1970	3	48	24	15	8	2			0	100	586	0	48
1973	3	47	26	9	13	2			0	100	1040	0	47
1976	4	45	24	12	13	2			0	100	1124	0	46
1979	5	45	19	11	18	2			0	100	1273	0	48
1982	4	48	15	7	21	3	2		0	100	1326	1	50
1985	5	46	10	18	16	3	2		0	100	1314	1	49
1988	6	47	11	12	14	4	6		0	100	1176	1	49
1991	4	37	10	10	19	8	5	6	1	100	1159	2	49
1994	8	45	10	9	17	5	6	0	0	100	1114	2	48
1998	14	35	5	6	20	13	5		2	100	960	2	49
2002	10	38	6	16	12	10	7		1	100	1086	2	50

Tabell A.1 Kön och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	personer	blanka	röstande
Man													
1956	2	49	10	25	14				0	100	506	0	54
1960	3	51	16	16	14				0	100	619	0	49
1964	3	53	17	15	9	2			1	100	1250	0	52
1968	2	54	19	13	10	2			0	100	1402	0	52
1970	6	48	24	12	8	1			1	100	636	0	52
1973	5	46	26	8	13	2			0	100	1182	0	53
1976	4	46	22	12	14	1			1	100	1319	0	54
1979	6	44	15	11	22	1			1	100	1366	0	52
1982	6	46	15	5	25	2	1		0	100	1337	1	50
1985	6	41	11	15	23	2	2		0	100	1343	1	51
1988	5	43	12	12	19	2	6		1	100	1241	1	51
1991	4	37	8	8	24	7	2	9	1	100	1212	2	51
1994	6	47	7	7	24	4	4	1	0	100	1220	2	52
1998	9	40	5	4	27	9	4	0	2	100	1015	3	51
2002	7	40	6	16	15	8	6	0	2	100	1099	2	50

Tabell A.2 Ålder och partival 1956-2002

		Partival									sum-	antal	andel	% av de rös-
		v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	ma %	pers	blank	tande
Unga förstagångs-väljare	Ålder													
1956	21-25	0	48	10	27	15				0	100	62	0	7
1960	21-2	0	57	10	19	14				0	100	86	0	7
1964	21-25	1	55	9	21	8	3			3	100	181	0	7
1968	21-25	3	55	14	19	9	0			0	100	311	0	12
1970	18-21	11	45	29	7	8	0			0	100	103	0	8
1973	18-21	13	36	35	4	11	1			0	100	128	0	6
1976	18-21	7	42	28	12	10	1			0	100	165	0	7
1979	18-21	11	33	20	13	20	1			2	100	133	0	5
1982	18-21	6	45	13	6	23	3	3		1	100	139	0	5
1985	18-21	7	43	8	16	22	1	3		0	100	154	2	6
1988	18-21	5	43	8	15	22	2	4		1	100	131	3	5
1991	18-21	2	26	6	10	30	6	7	13	0	100	128	4	5
1994	18-21	10	40	8	8	18	4	11	0	1	100	166	2	7
1998	18-22	17	23	3	8	30	5	10		4	100	116	4	6
2002	18-22	19	21	4	17	15	8	14		2	100	143	5	7
22-30 år														
1956	26-30	0	53	5	26	16				0	100	76	0	8
1960	26-30	1	61	13	13	12				0	100	134	0	11
1964	26-30	3	45	16	20	12	1			3	100	196	0	8
1968	26-30	1	57	16	13	10	1			2	100	271	0	10
1970	22-30	3	49	22	17	7	1			1	100	219	0	18
1973	22-30	7	44	30	6	11	2			0	100	400	0	18
1976	22-30	9	44	22	14	9	1			1	100	453	0	19
1979	22-30	14	43	14	12	14	2			1	100	473	0	18
1982	22-30	10	45	10	5	23	3	4		0	100	493	2	19
1985	22-30	8	41	9	16	22	2	2		0	100	466	2	18
1988	22-30	6	43	11	13	17	2	7		1	100	429	3	18
1991	22-30	2	30	5	13	27	7	6	9	1	100	459	3	19
1994	22-30	10	39	7	8	21	5	8	1	1	100	445	3	19
1998	23-30	15	32	5	7	24	9	7		1	100	306	3	15
2002	23-30	12	34	2	21	13	7	11		0	100	275	4	13

Tabell A.2 Ålder och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blank	tande
31-40 år													
1956	1	53	6	25	15				0	100	192	0	21
1960	2	60	15	13	10				0	100	269	0	21
1964	2	57	14	14	10	1			2	100	457	0	19
1968	1	53	20	13	12	1			0	100	437	0	16
1970	4	52	25	11	7	0			1	100	174	0	14
1973	5	44	29	7	13	2			0	100	357	0	16
1976	3	43	26	13	14	1			0	100	444	0	18
1979	5	45	14	12	23	1			0	100	538	0	20
1982	6	45	13	6	26	2	2		0	100	566	2	21
1985	8	43	9	18	17	2	3		0	100	596	2	22
1988	9	40	10	13	15	3	10		0	100	466	1	19
1991	6	37	9	10	19	6	4	8	1	100	404	1	17
1994	11	44	6	10	18	4	6	1	0	100	419	3	18
1998	11	38	4	5	24	10	6	0	2	100	401	3	20
2002	9	38	6	15	15	9	7		1	100	416	1	19
41-50 år													
1956	3	50	10	23	14				0	100	216	0	23
1960	2	53	15	16	14				0	100	302	0	24
1964	3	51	18	15	10	2			1	100	492	0	20
1968	2	53	18	14	11	1			1	100	499	0	19
1970	4	46	25	14	9	2			0	100	219	0	18
1973	2	46	30	9	12	1			0	100	374	0	17
1976	2	50	21	9	17	1			0	100	364	0	15
1979	3	43	17	12	23	2			0	100	382	0	14
1982	4	45	17	7	25	1	1		0	100	425	0	16
1985	2	46	11	17	19	3	2		0	100	442	1	17
1988	5	47	12	13	15	2	6		0	100	462	0	19
1991	4	39	8	9	22	7	3	7	1	100	497	1	21
1994	5	50	9	6	22	3	4	1	0	100	448	0	19
1998	15	37	5	4	23	11	3		2	100	346	2	18
2002	10	41	5	14	12	9	7		2	100	390	3	18
51-60 år													
1956	1	49	9	25	16				0	100	195	0	21
1960	3	45	16	19	17				0	100	252	0	20
1964	4	50	15	19	9	2			1	100	512	0	21
1968	1	55	18	14	10	1			1	100	523	0	20
1970	4	53	23	10	8	2			0	100	220	0	18
1973	4	54	18	10	11	3			0	100	413	0	19
1976	3	45	23	10	16	3			0	100	425	0	17
1979	2	49	15	9	23	2			0	100	471	0	18
1982	2	47	14	7	27	2	1		0	100	437	1	16
1985	3	42	12	16	24	3	0		0	100	379	0	14
1988	2	44	12	11	21	4	6		0	100	349	0	14
1991	3	42	9	10	18	9	3	5	1	100	347	2	15
1994	4	50	10	8	18	4	5	1	0	100	341	3	15
1998	9	42	4	5	26	9	2		3	100	344	1	17
2002	8	44	4	18	13	8	5		0	100	457	1	21

Tabell A.2 Ålder och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	%	pers	blanka	röstande
61-70 år													
1956	2	43	13	31	11				0	100	134	0	14
1960	3	47	17	18	15				0	100	154	0	12
1964	4	51	15	14	13	2			1	100	373	0	15
1968	0	58	18	10	11	3			0	100	384	0	14
1970	4	45	25	15	9	2			0	100	176	0	14
1973	2	51	24	8	13	2			0	100	355	0	16
1976	4	48	22	11	13	2			0	100	394	0	16
1979	3	46	22	11	17	1			0	100	399	0	15
1982	3	49	18	8	19	3	0		0	100	382	0	14
1985	3	46	12	16	20	2	1		0	100	378	0	14
1988	4	51	13	9	17	4	2		0	100	356	1	15
1991	3	41	11	6	21	7	4	6	1	100	316	1	13
1994	1	54	8	6	21	5	2	2	1	100	290	1	12
1998	8	43	6	2	18	17	3		3	100	261	3	13
2002	5	41	9	15	14	10	2		4	100	285	1	13
71-80 år													
1956	0	41	7	30	22				0	100	54	0	6
1960	4	32	19	24	21				0	100	79	0	6
1964	1	47	13	19	18	2			0	100	208	0	9
1968	1	50	15	16	14	4			0	100	253	0	9
1970	4	41	22	18	12	3			0	100	111	0	9
1973	3	41	23	12	19	2			0	100	194	0	9
1976	3	45	20	15	16	1			0	100	198	0	8
1979	3	49	18	9	19	2			0	100	243	0	9
1982	1	52	24	4	14	5	0		0	100	221	0	8
1985	2	48	16	14	16	4	0		0	100	242	0	9
1988	4	53	16	8	14	4	1		0	100	224	1	9
1991	3	46	13	6	18	10	0	4	0	100	220	1	9
1994	4	44	15	8	24	3	2	0	0	100	225	1	10
1998	6	39	10	5	19	15	3		3	100	201	0	10
2002	2	40	11	12	13	16	3		3	100	220	1	10

Tabell A.3 Boende och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	tande
Hyr bostaden													
1956	2	54	2	28	14				0	100	558	0	60
1976	6	53	18	10	10	2			1	100	970	0	41
1979	9	49	14	9	16	2			1	100	1009	0	39
1982	7	53	11	5	19	3	2		0	100	1005	1	40
1985	8	47	7	15	19	2	2		0	100	959	2	38
1988	8	47	9	11	16	3	6		0	100	842	2	36
1991	5	40	7	9	20	7	4	7	1	100	756	2	33
1994	11	46	6	8	16	4	7	1	1	100	716	2	33
1998	15	34	4	6	19	12	7		3	100	578	3	32
2002	13	40	4	14	10	7	11		1	100	566	3	29

Tabell A.3 Boende och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	tande
Äger bostaden													
1956	1	42	18	22	17				0	100	365	0	40
1976	3	41	26	13	16	1			0	100	1372	0	59
1979	3	42	19	12	23	1			0	100	1557	0	61
1982	4	42	17	7	26	2	2		0	100	1539	1	60
1985	4	41	13	18	20	2	2		0	100	1576	1	62
1988	4	44	14	13	16	3	6		0	100	1476	1	64
1991	3	36	10	9	23	8	3	7	1	100	1534	2	67
1994	5	46	9	8	22	4	4	2	0	100	1464	2	67
1998	10	38	6	5	25	11	3		2	100	1212	2	68
2002	7	39	7	16	14	10	5		2	100	1390	2	71

Tabell A.4 Civilstånd och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	tande
Gift & Sambo													
1956	2	49	9	26	14				0	100	687	0	74
1960	2	55	14	16	13				0	100	952	0	75
1964	3	53	15	16	10	2			1	100	1798	0	74
1968	1	55	19	13	9	2			1	100	1890	0	71
1970	3	49	24	14	8	2			0	100	835	0	68
1973	3	48	27	8	12	2			0	100	1520	0	68
1976	3	47	23	12	13	1			1	100	1749	0	72
1979	4	45	16	12	21	2			0	100	1874	0	73
1982	5	46	15	6	24	2	2		0	100	1807	1	71
1985	4	44	11	17	20	2	2		0	100	1748	1	69
1988	5	46	13	12	16	2	6		0	100	1684	1	73
1991	3	39	9	9	21	8	3	7	1	100	1653	1	72
1994	6	47	8	8	21	4	5	1	0	100	1520	2	68
1998	11	38	5	4	24	12	4		2	100	1218	2	68
2002	7	41	6	16	13	10	6		1	100	1371	2	70
Änka/änkling													
1956	0	47	5	25	23				0	100	56	0	6
1960	1	40	19	21	19				0	100	80	0	6
1964	0	54	12	14	17	2			1	100	170	0	7
1968	0	57	15	10	16	2			0	100	198	0	7
1970	2	52	26	6	10	4			0	100	81	0	7
1973	3	51	16	11	18	1			0	100	147	0	7
1976	4	44	21	16	14	1			0	100	164	0	7
1979	1	50	24	11	12	2			0	100	177	0	7
1982	1	50	20	6	20	3	0		0	100	149	0	6
1985	1	50	12	14	18	4	1		0	100	145	0	6
1988	4	47	15	10	14	9	1		0	100	102	1	4
1991	4	44	5	10	20	9	4	4	0	100	127	1	6
1994	4	52	6	8	20	4	4	2	0	100	120	2	5
1998	6	44	4	7	14	12	9		4	100	93	1	5
2002	2	46	8	10	13	10	6		5	100	87	2	4

Tabell A.4 Civilstånd och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	tande
Ensamstående/ogift													
1956	0	49	10	25	16				0	100	162	0	17
1960	2	42	23	17	16				0	100	205	0	16
1964	3	42	17	21	14	1			2	100	390	0	16
1968	1	47	17	19	14	1			1	100	485	0	18
1970	7	44	27	12	8	1			1	100	241	0	20
1973	10	39	29	5	14	3			0	100	419	0	19
1976	8	42	23	11	14	1			1	100	529	0	22
1979	11	41	16	9	20	2			1	100	521	0	20
1982	5	46	14	6	23	4	2		0	100	593	1	23
1985	8	41	10	15	21	3	2		0	100	650	1	26
1988	6	43	9	13	19	4	6		0	100	535	2	23
1991	5	31	8	11	23	7	5	9	1	100	514	2	22
1994	10	41	9	8	20	4	7	1	0	100	592	3	27
1998	15	30	6	8	25	8	6		2	100	349	4	19
2002	15	32	5	16	11	8	10		2	100	507	2	26

Tabell A.5 Fackföreningstillhörighet och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de rös-
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	tande
Förvärvsarbetande, ej fackanslutna													
1956	1	31	18	30	20				0	100	249	0	41
1960	1	38	16	26	19				0	100	269	0	34
1964	3	43	15	23	12	2			2	100	411	0	28
1968	1	43	21	18	14	2			0	100	492	0	29
1970	7	36	28	14	14	1			0	100	146	0	36
1973	3	33	37	9	16	2			0	100	369	0	27
1976	5	28	30	13	23	1			0	100	401	0	25
1979	3	27	21	17	30	2			0	100	386	0	22
1982	3	22	21	6	44	1	2		1	100	388	1	22
1985	4	21	13	20	39	2	1		0	100	344	1	19
1988	3	22	13	17	34	3	8		0	100	311	1	19
1991	1	16	10	12	39	6	3	13	0	100	301	1	19
1994	3	26	11	8	38	9	4	1	0	100	251	2	18
1998	8	24	5	6	37	13	6		1	100	218	2	19
2002	5	20	4	25	27	13	6		0	100	265	2	21
Samtliga LO-anslutna													
1956	4	80	1	13	2				0	100	255	0	41
1960	5	86	2	4	3				0	100	311	0	39
1964	5	78	8	6	1	1			1	100	621	0	42
1968	2	82	8	4	2	2			0	100	709	0	39
1970	7	78	12	2	1	0			0	100	180	0	38
1973	7	71	15	4	1	2			0	100	623	0	41
1976	5	67	16	7	3	2			0	100	755	0	42
1979	7	68	10	7	7	1			0	100	783	0	41
1982	6	71	10	2	8	2	1		0	100	779	1	40
1985	6	66	7	9	9	1	2		0	100	832	1	42
1988	6	66	9	7	5	2	5		0	100	782	1	42
1991	4	56	7	5	12	6	2	7	1	100	773	3	42
1994	9	66	6	3	7	3	4	1	1	100	722	3	42
1998	17	53	3	2	11	8	3		3	100	522	4	37
2002	12	58	5	9	5	4	5		2	100	519	2	36

Tabell A.5 Fackföreningstillhörighet och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de röstande
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	förv.arb.
Samtliga TCO-anslutna													
1956	0	30	2	45	23				0	100	95	0	15
1960	2	37	5	29	27				0	100	125	0	16
1964	1	39	8	29	19	2			2	100	297	0	20
1968	1	47	14	21	14	1			2	100	344	0	19
1970	4	43	24	18	10	1			0	100	104	0	22
1973	4	35	32	13	14	2			0	100	339	0	22
1976	3	40	21	17	17	1			1	100	443	0	24
1979	6	38	13	15	26	2			0	100	510	0	27
1982	6	40	10	11	27	3	3		0	100	548	2	28
1985	6	38	8	23	21	2	2		0	100	555	2	28
1988	6	41	9	19	14	3	7		1	100	534	2	29
1991	4	35	7	11	22	9	5	6	1	100	478	1	26
1994	6	45	6	12	20	4	6	1	0	100	492	2	28
1998	12	37	4	5	24	12	5		1	100	397	3	28
2002	10	41	5	14	10	10	8		2	100	470	2	33
Samtliga SACO-anslutna													
1968	4	16	16	23	41	0			0	100	51	0	3
1970	0	29	29	7	28	0			7	100	14	0	3
1973	3	21	17	13	44	2			0	100	61	0	4
1976	7	11	27	21	31	1			2	100	83	0	5
1979	11	14	8	18	47	1			1	100	100	0	5
1982	13	16	8	8	48	2	5		0	100	106	0	5
1985	10	15	5	29	31	5	4		1	100	107	2	5
1988	8	15	12	14	33	5	12		1	100	137	1	7
1991	6	26	5	18	23	8	9	5	0	100	171	0	9
1994	6	28	5	19	30	3	8	1	0	100	159	1	9
1998	6	23	6	13	36	10	6		0	100	165	0	12
2002	9	24	6	29	14	9	9		0	100	180	2	13

Tabell A.6 Inkomst och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
15 procent lägsta inkomsterna													
1960	1	51	13	19	16				0	100	150	0	16
1964	3	55	9	17	12	3			1	100	243	0	13
1968	1	57	17	10	13	2			0	100	305	0	15
1970	4	47	22	15	8	3			1	100	145	0	15
1973	5	45	29	6	14	1			0	100	266	0	14
1976	9	41	26	11	10	2			1	100	199	0	8
1979	6	35	21	14	22	1			1	100	328	0	12
1982	4	41	20	6	23	3	2		1	100	403	0	15
1985	5	36	15	18	21	2	3		0	100	385	1	14
1988	4	36	17	13	18	4	8		0	100	286	1	12
1991	2	29	11	11	23	10	6	7	1	100	345	3	15
1994	9	36	12	10	20	4	8	1	0	100	335	2	15
1998	12	27	6	8	25	11	8		3	100	276	3	14
2002	13	30	4	16	12	11	12		2	100	277	3	13

Tabell A.6 Inkomst och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
15-35 percentilen													
1960	2	51	22	15	10				0	100	352	0	37
1964	2	53	16	15	11	2			1	100	295	0	16
1968	1	54	21	12	9	2			1	100	405	0	19
1970	4	49	23	12	8	4			0	100	204	0	21
1973	6	45	26	8	14	1			0	100	280	0	15
1976	7	46	24	11	10	1			1	100	566	0	23
1979	5	49	23	9	12	2			0	100	710	0	27
1982	5	49	19	5	17	4	1		0	100	526	0	20
1985	5	48	14	13	15	3	2		0	100	527	1	20
1988	4	45	15	10	14	4	7		1	100	404	2	17
1991	3	45	10	5	19	7	3	8	0	100	442	2	19
1994	9	46	12	5	16	5	6	1	0	100	438	3	19
1998	16	40	6	3	16	11	6		2	100	363	3	19
2002	9	37	9	13	10	11	9		2	100	375	0	17
35-65 percentilen													
1960	1	65	9	13	12				0	100	228	0	24
1964	3	54	17	16	7	2			1	100	587	0	32
1968	1	60	16	13	8	1			1	100	617	0	30
1970	4	58	19	13	6	0			0	100	277	0	29
1973	6	50	25	8	9	2			0	100	556	0	30
1976	3	51	24	10	10	2			0	100	899	0	37
1979	8	48	15	11	16	2			0	100	633	0	24
1982	4	52	14	7	18	3	2		0	100	789	1	30
1985	6	50	11	14	15	2	2		0	100	800	1	30
1988	6	54	12	9	11	3	5		0	100	809	1	35
1991	4	42	10	8	19	7	3	7	0	100	700	2	30
1994	6	54	7	6	16	4	4	2	1	100	702	2	31
1998	12	41	5	3	19	12	5		3	100	568	3	30
2002	11	46	6	14	8	8	5		2	100	650	2	30
65-85 percentilen													
1960	8	51	5	24	12				0	100	145	0	15
1964	3	61	12	14	7	2			1	100	425	0	23
1968	2	63	15	10	8	1			1	100	431	0	21
1970	6	54	23	12	5	0			0	100	194	0	20
1973	4	52	24	6	11	3			0	100	476	0	25
1976	2	49	22	10	15	1			1	100	427	0	17
1979	5	52	13	11	18	1			0	100	624	0	24
1982	9	51	11	5	20	2	2		0	100	536	1	20
1985	5	50	7	16	18	2	2		0	100	543	1	20
1988	7	52	7	14	13	2	5		0	100	447	2	19
1991	4	43	8	8	19	5	4	8	1	100	496	1	21
1994	6	51	7	9	19	4	3	1	0	100	466	1	20
1998	11	44	5	5	22	9	2		2	100	404	2	21
2002	7	44	6	16	13	8	5		1	100	488	2	22
15 procent högsta inkomsterna													
1960	0	21	6	25	48				0	100	81	0	8
1964	2	35	11	26	22	2			2	100	301	0	16
1968	2	36	18	22	20	1			1	100	326	0	16
1970	3	34	24	18	19	1			1	100	147	0	15
1973	1	35	25	14	24	1			0	100	306	0	16
1976	2	30	19	18	28	2			1	100	352	0	14
1979	2	27	9	15	46	1			0	100	344	0	13
1982	3	31	9	8	46	1	2		0	100	409	1	15
1985	4	25	7	24	37	1	2		0	100	402	1	15
1988	5	27	10	18	31	3	6		0	100	396	0	17
1991	4	25	4	15	33	9	2	7	1	100	377	1	16
1994	3	35	5	11	37	4	4	1	0	100	360	1	16
1998	4	32	3	8	38	12	2		1	100	309	2	16
2002	2	29	3	23	28	10	4		1	100	395	2	18

Tabell A.7 Kyrkogång och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Minst en gång i månaden													
1956	0	30	14	37	19				0	100	166	0	18
1964	0	27	21	25	17	9			1	100	413	0	17
1968	0	25	24	25	16	9			1	100	384	0	15
1985	0	23	23	18	15	19	2		0	100	260	0	10
1988	2	26	23	12	12	21	3		1	100	221	0	10
1991	0	22	17	8	11	36	3	2	1	100	224	0	10
1994	3	27	15	7	19	24	5	0	0	100	189	0	8
1998	4	21	11	6	16	37	4		1	100	160	0	9
2002	3	28	9	8	7	40	4		1	100	155	1	8
Några gånger om året													
1956	0	40	16	25	19				0	100	175	0	19
1964	2	48	20	16	13	0			1	100	752	0	31
1968	1	51	23	11	13	0			1	100	782	0	30
1985	2	42	14	19	21	1	1		0	100	617	0	24
1988	3	41	17	12	19	2	6		0	100	574	1	25
1991	2	33	13	9	25	7	4	7	0	100	561	1	24
1994	3	44	13	8	24	4	3	1	0	100	515	2	23
1998	10	34	6	4	25	14	5		2	100	473	1	26
2002	4	36	11	18	13	10	7		1	100	510	2	26
En gång om året													
1956	1	56	6	24	13				0	100	405	0	44
1964	4	60	11	15	9	0			1	100	944	0	39
1968	1	63	15	12	9	0			0	100	1086	0	42
1985	4	46	10	16	21	1	2		0	100	926	1	37
1988	4	47	12	13	17	1	6		0	100	885	1	38
1991	4	40	8	9	24	4	3	7	1	100	831	1	36
1994	6	49	7	8	21	2	6	1	0	100	838	2	38
1998	9	38	4	6	27	10	4		2	100	499	3	28
2002	9	39	4	18	13	8	7		2	100	508	2	26
Aldrig													
1956	6	60	3	21	10				0	100	175	0	19
1964	6	68	7	14	3	0			2	100	303	0	13
1968	5	67	8	13	6	0			1	100	361	0	14
1985	11	48	5	15	19	0	2		0	100	733	2	29
1988	10	53	4	11	14	0	7		1	100	637	2	27
1991	5	43	4	10	20	3	5	9	1	100	674	3	29
1994	11	48	5	8	18	1	7	1	1	100	689	3	31
1998	17	41	3	5	22	4	5		3	100	654	3	37
2002	13	43	3	15	13	4	7		2	100	789	3	40

Tabell A.8 Sektor och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Offentlig sektor													
1976	5	46	21	12	14	2			0	100	785	0	34
1979	8	45	14	11	20	2			0	100	892	0	37
1982	8	48	11	7	19	4	3		0	100	922	1	38
1985	8	44	8	18	16	4	2		0	100	947	1	39
1988	7	45	10	13	13	3	8		1	100	878	2	39
1991	5	41	9	10	15	8	5	6	1	100	888	2	40
1994	9	51	6	9	15	4	5	1	0	100	785	1	38
1998	14	39	5	5	19	11	5		2	100	698	2	41
2002	12	43	5	15	8	9	6		2	100	767	2	41

Tabell A.8 Sektor och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Privat sektor													
1976	4	46	24	12	13	1			0	100	1494	0	66
1979	4	46	18	11	20	1			0	100	1524	0	63
1982	4	46	17	5	26	1	1		0	100	1513	1	62
1985	4	43	12	16	22	2	1		0	100	1498	1	61
1988	4	46	13	12	18	2	5		0	100	1354	1	61
1991	3	35	9	9	26	7	2	8	1	100	1323	2	60
1994	5	44	9	7	24	4	5	1	1	100	1294	2	62
1998	10	36	5	5	26	11	4		3	100	995	2	59
2002	7	37	7	17	16	9	6		1	100	1124	2	59

Tabell A.9 Bostadsort och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Ren landsbygd													
1956	1	49	18	18	14				0	100	448	0	48
1960	2	46	26	14	12				0	100	603	0	47
1964	3	44	27	14	10	2			0	100	800	0	33
1976	3	34	44	6	11	2			0	100	483	0	20
1979	2	36	39	6	16	1			0	100	450	0	18
1982	4	37	37	4	14	2	2		0	100	456	1	18
1985	2	32	32	13	16	3	2		0	100	415	1	16
1988	2	34	32	7	11	5	9		0	100	367	0	16
1991	2	24	22	6	20	10	4	11	1	100	452	2	20
1994	6	38	22	5	18	4	7	0	0	100	379	2	17
1998	10	31	13	2	19	18	6		1	100	293	2	16
2002	8	35	16	9	12	12	7		1	100	311	2	16
Mindre tätort													
1956	1	55	0	28	16				0	100	297	0	32
1960	2	64	10	12	12				0	100	181	0	14
1964	2	56	12	15	12	3			0	100	321	0	13
1976	4	50	21	13	11	1			0	100	645	0	26
1979	5	49	16	11	18	1			0	100	694	0	28
1982	4	50	14	7	20	4	1		0	100	554	1	22
1985	4	51	10	13	18	2	2		0	100	607	0	24
1988	5	50	11	12	13	3	6		0	100	567	1	25
1991	3	42	7	8	19	8	4	8	1	100	545	2	24
1994	6	53	8	6	17	4	4	1	1	100	534	3	24
1998	11	41	3	4	21	12	4		4	100	421	3	24
2002	8	44	8	13	10	10	6		1	100	433	3	22
stad/större tätort													
1960	1	58	5	20	16				0	100	254	0	20
1964	3	56	10	16	12	2			1	100	857	0	35
1976	4	50	18	12	13	2			1	100	901	0	37
1979	6	47	12	13	19	2			1	100	919	0	37
1982	5	49	10	7	25	2	2		0	100	1133	1	45
1985	6	46	6	20	19	2	1		0	100	1140	1	45
1988	6	48	7	15	17	3	4		0	100	1011	1	45
1991	4	43	5	11	20	7	3	6	1	100	953	1	42
1994	7	48	5	9	21	4	5	1	0	100	1003	2	45
1998	12	39	4	6	23	10	4		2	100	808	2	45
2002	9	41	3	18	12	9	6		2	100	937	2	48

Tabell A.9 Bostadsort och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Sthlm/Gbg/Malmö													
1956	3	40	0	41	16				0	100	184	0	20
1960	4	50	3	23	20				0	100	238	0	19
1964	3	53	3	26	10	1			4	100	441	0	18
1976	7	43	14	16	20	0			0	100	407	0	17
1979	8	40	7	14	29	1			1	100	451	0	18
1982	8	43	6	5	33	3	2		0	100	350	1	14
1985	10	36	4	16	30	2	2		0	100	359	2	14
1988	9	40	3	10	26	1	10		1	100	290	3	13
1991	5	32	2	12	33	5	6	4	1	100	329	1	14
1994	9	37	4	10	27	5	6	2	0	100	313	2	14
1998	16	29	3	6	33	8	4		1	100	266	1	15
2002	11	30	2	21	17	7	9		3	100	281	1	14

Tabell A.10 Utbildning och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Hög utbildning													
1956	0	12	0	42	46				0	100	67	0	7
1960	0	16	6	23	55				0	100	31	0	2
1964	0	13	6	36	38	3			4	100	181	0	7
1968	3	17	15	27	35	1			2	100	200	0	7
1970	9	19	20	30	19	1			2	100	175	0	14
1973	9	17	23	12	37	2			0	100	213	0	10
1976	9	20	19	21	29	1			1	100	400	0	16
1979	10	22	12	16	38	1			1	100	520	0	20
1982	8	22	11	9	42	3	5		0	100	599	1	24
1985	8	23	7	24	31	3	4		0	100	693	2	27
1988	8	25	10	18	26	3	10		0	100	711	2	31
1991	6	23	6	15	28	9	8	4	1	100	509	1	22
1994	7	29	5	16	28	5	9	1	0	100	526	1	24
1998	11	23	5	10	33	11	7		0	100	527	1	29
2002	9	26	5	23	16	10	10		1	100	648	2	33
Medelutbildning													
1956	1	28	7	42	22				0	100	175	0	19
1960	1	29	13	25	32				0	100	261	0	20
1964	2	42	13	24	16	1			2	100	714	0	30
1968	1	48	17	19	13	1			1	100	754	0	28
1970	4	43	26	15	10	2			0	100	321	0	26
1973	3	28	30	14	23	2			0	100	450	0	20
1976	4	42	24	13	16	1			0	100	875	0	36
1979	6	44	15	12	21	2			0	100	1036	0	40
1982	5	42	13	8	28	3	1		0	100	624	1	25
1985	6	43	10	17	21	2	1		0	100	672	1	26
1988	6	43	13	13	17	2	5		1	100	585	2	25
1991	3	30	8	12	26	7	3	10	1	100	855	2	37
1994	7	43	7	8	24	5	5	1	0	100	910	3	41
1998	13	38	4	5	24	11	3		2	100	702	3	39
2002	10	41	6	13	12	10	6		2	100	936	3	48

Tabell A.10 Utbildning och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	pers	blanka	röstande
Låg utbildning													
1956	2	58	10	20	10				0	100	687	0	74
1960	2	59	16	15	8				0	100	983	0	77
1964	3	61	17	11	5	2			1	100	1521	0	63
1968	1	62	18	10	7	2			0	100	1724	0	64
1970	3	57	24	9	5	2			0	100	723	0	59
1973	4	56	26	6	6	2			0	100	1558	0	70
1976	3	57	24	8	6	2			0	100	1167	0	48
1979	3	58	20	7	10	2			0	100	1012	0	39
1982	4	59	17	4	13	2	1		0	100	1314	1	52
1985	3	55	13	13	13	2	1		0	100	1171	0	46
1988	4	60	12	8	9	3	4		0	100	1020	1	44
1991	3	52	10	4	14	8	2	6	1	100	923	2	40
1994	6	60	12	3	12	3	3	1	0	100	794	1	36
1998	12	48	7	1	14	11	3		4	100	560	2	31
2002	6	56	7	10	8	8	2		3	100	379	1	19

Tabell A.11 Yrke och partival 1956-2002

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	personer	blanka	röstande
Industriarbetare													
1976	5	68	17	5	3	2			0	100	565	0	23
1979	5	71	12	5	5	2			0	100	516	0	20
1982	5	75	10	1	7	1	1		0	100	490	2	19
1985	5	71	6	6	10	0	2		0	100	282	0	15
1988	4	72	8	5	6	2	3		0	100	341	1	15
1991	3	61	6	2	11	6	1	10	0	100	330	3	14
1994	7	73	4	4	6	2	2	1	1	100	307	3	14
1998	17	58	3	1	7	8	3		3	100	245	3	14
2002	12	56	5	5	5	7	7		3	100	185	2	9
Övriga arbetare													
1976	5	58	22	8	5	1			1	100	604	0	25
1979	5	62	15	8	8	1			1	100	619	0	24
1982	4	62	13	4	13	3	1		0	100	582	0	23
1985	5	56	11	12	13	1	2		0	100	410	1	22
1988	6	59	12	7	7	3	6		0	100	555	2	24
1991	4	48	11	6	14	6	4	6	1	100	513	2	22
1994	9	57	9	3	11	4	5	1	1	100	484	2	22
1998	14	49	4	2	13	10	4		4	100	334	3	19
2002	11	54	6	10	7	5	5		2	100	389	2	20
Lägre tjänstemän													
1976	3	43	24	16	13	1			0	100	197	0	8
1979	3	42	12	16	24	2			1	100	232	0	9
1982	5	43	12	8	29	1	2		0	100	264	1	10
1985	6	43	7	21	20	2	1		0	100	250	2	13
1988	6	46	9	13	16	4	5		1	100	243	1	10
1991	3	36	10	9	22	9	3	7	1	100	219	1	10
1994	8	50	6	6	19	6	3	1	1	100	160	1	7
1998	11	39	1	2	23	14	4		6	100	163	1	9
2002	8	47	3	13	10	11	5		3	100	194	2	10

Tabell A.11 Yrke och partival 1956-2002 (forts)

	Partival									summa	antal	andel	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	personer	blanka	röstande
Mellantjänstemän													
1976	5	36	20	20	17	2			0	100	415	0	17
1979	8	36	15	14	25	2			0	100	488	0	19
1982	9	34	11	8	29	5	4		0	100	465	1	18
1985	7	35	8	23	20	5	2		0	100	390	2	21
1988	8	43	8	15	15	4	7		0	100	479	2	21
1991	5	36	5	11	22	10	5	5	1	100	553	1	24
1994	6	47	7	9	21	3	5	2	0	100	483	1	22
1998	11	35	5	7	23	13	6		0	100	412	1	23
2002	8	37	5	17	12	12	8		1	100	524	2	27
Högre tjänstemän													
1976	3	21	18	19	39	0			0	100	266	0	11
1979	3	20	11	20	45	1			0	100	300	0	12
1982	4	25	11	11	46	1	2		0	100	325	2	13
1985	4	24	7	25	36	1	3		0	100	286	2	15
1988	5	24	9	22	31	1	8		0	100	322	0	14
1991	3	19	7	15	39	4	5	8	0	100	321	0	14
1994	3	30	4	17	36	4	5	1	0	100	372	1	17
1998	6	26	4	8	39	12	4		1	100	303	2	17
2002	5	25	6	27	21	10	5		1	100	349	2	18
Småföretagare													
1976	3	24	25	21	25	2			0	100	151	0	6
1979	5	20	19	14	40	2			0	100	158	0	6
1982	3	22	21	6	42	3	2		1	100	201	0	8
1985	3	15	10	19	48	1	3		1	100	131	0	7
1988	3	20	15	17	34	5	6		0	100	176	1	8
1991	3	18	8	14	37	7	1	12	0	100	147	1	6
1994	6	22	13	6	44	5	3	1	0	100	150	4	7
1998	5	21	5	5	45	11	5		3	100	110	2	6
2002	3	16	9	19	36	6	8		3	100	113	3	6
Jordbrukare													
1976	1	9	69	5	15	1			0	100	151	0	6
1979	0	7	65	5	23	0			0	100	152	0	6
1982	0	13	70	3	11	1	2		0	100	117	0	5
1985	0	8	63	10	13	4	2		0	100	52	0	3
1988	0	11	65	5	15	2	2		0	100	82	0	4
1991	0	4	45	1	23	17	4	6	0	100	73	1	3
1994	3	6	55	3	20	6	6	0	1	100	69	4	3
1998	5	2	37	0	16	35	5		0	100	43	0	2
2002	3	16	49	0	8	24	0		0	100	37	0	2
Studerande													
1976	8	32	22	12	19	5			2	100	84	0	3
1979	19	25	21	7	22	4			2	100	97	0	4
1982	11	38	12	9	25	2	3		0	100	98	0	4
1985	12	24	9	21	27	1	6		0	100	91	2	5
1988	7	29	8	12	32	4	8		0	100	122	1	5
1991	7	29	4	17	19	7	11	6	0	100	132	4	6
1994	10	29	7	12	18	7	16	1	0	100	175	2	8
1998	22	24	6	14	25	4	4		1	100	161	5	9
2002	19	29	4	18	8	6	16		0	100	157	2	8

Tabell A. 12 Klass och partival 1956 - 2002

	Partival									summa	antal	% av de
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	övr	procent	personer	röstande
Arbetarklass												
1956	3	73	2	18	4					100	466	51
1960	3	78	7	9	3					100	626	50
1964	5	73	10	8	3	1				100	1 183	49
1968	2	74	12	7	3	2				100	1 202	47
1970	5	65	19	7	2	2				100	580	50
1973	6	68	17	4	3	2			0	100	1 036	48
1976	5	63	19	6	4	2			1	100	1 169	51
1979	5	66	13	7	7	1			1	100	1 135	47
1982	5	67	12	3	10	2	1		0	100	1 072	45
1985	5	64	9	10	10	1	1		0	100	1 010	43
1988	5	64	10	6	6	2	5		0	100	896	43
1991	3	53	9	4	13	6	3	8	1	100	843	41
1994	8	64	7	3	9	3	4	1	1	100	791	41
1998	15	53	4	2	10	9	3		4	100	579	39
2002	11	55	6	8	6	6	5		3	100	590	35
Medelklass												
1956	0	25	15	34	26					100	463	49
1960	1	26	24	24	25					100	650	50
1964	1	31	20	25	19	2			2	100	1 236	51
1968	1	37	22	20	18	1			1	100	1 356	53
1970	3	32	29	20	14	2			0	100	593	50
1973	2	29	34	12	21	2			0	100	1 111	52
1976	3	29	27	17	22	1			0	100	1 180	49
1979	5	28	19	15	31	2			0	100	1 330	53
1982	5	30	18	8	33	3	3		0	100	1 372	55
1985	5	30	12	21	27	3	2		0	100	1 413	57
1988	6	33	13	16	22	3	7		0	100	1 302	57
1991	3	28	9	12	28	8	4	7	1	100	1 313	59
1994	5	37	9	11	28	4	5	1	0	100	1 234	59
1998	9	30	5	6	30	13	5		2	100	1 031	61
2002	7	33	6	19	17	11	6		1	100	1 258	65

Appendix B

Partiernas väljare 1956-2002
Andel av partiernas väljare som tillhör olika grupper (procent)

Sammanställt av Stefan Dahlberg & Per Hedberg

Tabell B.1 Kön
Tabell B.2 Ålder
Tabell B.3 Boende
Tabell B.4 Civilstånd
Tabell B.5 Fackföreningstillhörighet
Tabell B.6 Inkomst
Tabell B.7 Kyrkogång
Tabell B.8 Sektor
Tabell B.9 Bostadsort
Tabell B.10 Utbildning
Tabell B.11 Yrke
Tabell B.12 Klass och partival

Tabell B.1 Kön och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Kvinna									
1956	*29*	45	38	48	50				46
1960	23	53	49	54	50				51
1964	33	47	41	53	58	44			48
1968	26	48	43	51	53	52			48
1970	30	48	48	54	46	*72*			48
1973	34	48	46	51	47	44			47
1976	48	45	48	47	43	57			46
1979	41	49	55	50	42	57			48
1982	42	51	50	57	45	62	65		50
1985	44	52	48	54	41	61	50		49
1988	50	51	48	48	42	63	50		49
1991	49	49	54	53	43	55	69	38	49
1994	56	46	55	55	40	55	58	*28*	48
1998	62	45	49	56	41	58	55		49
2002	60	48	46	50	43	55	57		50
Man									
1956	*71*	55	62	52	50				54
1960	74	47	49	54	50				49
1964	67	53	59	47	42	56			52
1968	74	52	57	49	47	48			52
1970	70	52	46	54	54	*28*			52
1973	66	52	54	49	53	44			53
1976	52	55	52	53	57	43			54
1979	59	51	45	50	58	43			52
1982	58	49	50	43	55	38	36		50
1985	56	48	52	46	59	39	50		51
1988	50	49	52	52	58	37	50		51
1991	51	51	46	47	57	45	31	62	51
1994	44	54	45	45	60	45	43	*72*	52
1998	38	55	51	44	59	42	45		51
2002	40	52	54	50	57	45	43		50

* procenttal i kursiv stil bygger på färre än 30 personer

Tabell B.2 Ålder och partival 1956-2002

		Partival								
		v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Förstagångsväljare										
1956	21-25 år	0	7	7	7	7				7
1960	21-25 år	0	7	5	8	7				7
1964	21-25 år	3	8	5	9	6	12			7
1968	21-25 år	23	12	9	16	9	2			12
1970	18-21 år	23	7	10	4	8	0			8
1973	18-21 år	17	4	8	3	5	4			6
1976	18-21 år	11	6	8	7	5	6			7
1979	18-21 år	10	4	6	6	5	2			5
1982	18-21 år	7	5	5	5	5	6	8		5
1985	18-21 år	7	6	5	6	6	3	9		6
1988	18-21 år	5	5	4	7	7	3	4		5
1991	18-21 år	4	4	4	6	7	4	10	10	5
1994	18-21 år	11	6	7	7	6	6	15	5	7
1998	18-22 år	9	4	3	9	8	3	13		6
2002	18-22 år	13	3	3	7	5	4	12		7
22-30 år										
1956	26-30 år	0	9	5	8	9				8
1960	26-30 år	4	12	9	8	9				11
1964	26-30 år	7	7	9	10	9	5			8
1968	26-30 år	8	11	9	9	9	10			10
1970	22-30 år	15	18	16	23	15	*11*			18
1973	22-30 år	28	17	20	13	15	22			18
1976	22-30 år	39	18	18	22	12	14			19
1979	22-30 år	45	17	15	20	12	19			18
1982	22-30 år	38	18	13	14	18	23	38		19
1985	22-30 år	29	17	15	17	19	11	15		18
1988	22-30 år	19	17	17	20	18	14	22		18
1991	22-30 år	13	15	12	26	24	19	29	25	19
1994	22-30 år	27	16	17	20	20	22	29	*24*	19
1998	23-30 år	20	13	14	22	16	12	23		15
2002	23-30 år	19	11	6	17	14	10	24		13
31-40 år										
1956		*21*	22	14	20	20				21
1960		19	24	22	16	15				21
1964		15	21	18	16	17	10			19
1968		13	16	19	15	18	10			16
1970		13	16	15	12	12	0			14
1973		16	15	18	14	17	13			16
1976		13	17	20	20	19	9			18
1979		20	20	18	21	24	12			20
1982		27	21	18	19	23	20	27		21
1985		35	22	18	24	20	23	41		22
1988		32	17	17	22	17	19	31		19
1991		30	17	18	18	15	13	18	20	17
1994		30	17	13	22	16	19	20	*12*	18
1998		20	20	18	21	21	18	29		20
2002		20	18	20	18	22	18	21		19

Tabell B.2 Ålder och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
41-50 år									
1956	*43*	24	26	21	22				23
1960	23	24	23	24	23				24
1964	21	20	24	18	19	20			20
1968	26	18	19	19	19	14			19
1970	15	17	18	19	20	*28*			18
1973	7	16	19	18	16	11			17
1976	7	16	14	11	18	14			15
1979	7	14	15	15	17	21			14
1982	11	15	18	19	17	8	10		16
1985	8	17	17	17	16	18	22		17
1988	19	20	19	21	17	10	21		19
1991	23	22	20	20	21	20	17	20	21
1994	14	21	19	16	21	14	13	*24*	19
1998	23	17	16	15	17	18	10		18
2002	20	19	16	16	15	18	19		18
51-60 år									
1956	*21*	21	21	20	23				21
1960	27	17	21	22	24				20
1964	28	21	21	25	18	22			21
1968	21	20	20	20	17	19			20
1970	15	20	17	14	18	*22*			18
1973	18	22	13	23	16	24			19
1976	11	17	17	15	21	31			17
1979	6	19	16	15	21	17			18
1982	7	17	16	19	19	12	11		16
1985	8	14	16	14	17	16	4		14
1988	6	14	14	13	18	21	15		14
1991	12	16	16	16	12	16	10	10	15
1994	10	16	17	16	13	15	14	*16*	15
1998	13	20	13	18	19	15	8		17
2002	19	23	15	23	20	19	16		21
61-70 år									
1956	*14*	13	22	17	11				14
1960	15	11	13	13	13				12
1964	22	15	16	13	17	20			15
1968	5	15	15	10	15	24			14
1970	11	13	15	17	16	*22*			14
1973	9	17	14	16	16	16			16
1976	15	17	15	15	16	17			16
1979	7	15	20	15	13	14			15
1982	8	15	17	19	12	15	4		14
1985	9	15	16	14	17	16	4		14
1988	12	16	16	11	15	19	6		15
1991	12	15	16	9	13	13	14	11	13
1994	2	15	12	9	13	17	5	*20*	12
1998	10	15	16	5	10	20	10		13
2002	7	14	21	13	14	13	4		13

Tabell B.2 Ålder och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
71-80 år									
1956	0	5	5	7	9				6
1960	12	4	8	9	9				6
1964	3	8	7	10	14	12			9
1968	5	9	8	11	13	21			9
1970	8	8	8	12	13	*17*			9
1973	5	8	8	13	13	9			9
1976	6	8	7	10	9	9			8
1979	4	10	10	8	9	14			9
1982	2	9	13	5	5	17	2		8
1985	3	10	14	8	7	15	0		9
1988	6	11	13	6	8	14	1		9
1991	7	11	14	6	8	12	1	5	9
1994	6	9	17	9	12	7	3	*4*	10
1998	5	11	21	9	9	14	7		10
2002	3	10	19	8	10	17	4		10

Tabell B.3 Boende och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Hyr bostaden									
1956	*64*	67	15	67	55				60
1976	62	47	32	37	32	52			41
1979	66	43	32	34	31	45			39
1982	54	45	30	32	32	45	41		40
1985	58	41	24	34	36	40	39		38
1988	51	38	27	34	37	30	36		36
1991	48	35	27	34	30	29	37	31	33
1994	54	33	25	31	26	34	45	*24*	33
1998	42	30	22	40	27	34	50		32
2002	42	30	17	26	23	23	47		29
Äger bostaden									
1956	*36*	33	85	33	45				40
1976	38	53	68	63	68	48			59
1979	34	57	68	66	69	55			61
1982	46	55	70	68	68	55	59		60
1985	42	59	76	66	64	60	61		62
1988	49	62	73	66	63	70	64		64
1991	52	65	73	66	70	71	63	69	67
1994	46	67	75	69	74	66	55	*76*	67
1998	58	70	78	60	73	66	50		68
2002	58	70	83	74	77	77	53		71

Tabell B.4 Civilstånd och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Gift/sambo									
1956	*93*	74	77	74	71				74
1960	69	79	66	74	71				75
1964	81	77	75	72	65	78			74
1968	72	72	75	66	62	79			71
1970	53	70	66	74	68	*67*			68
1973	45	70	70	72	65	67			68
1976	54	73	72	71	71	74			72
1979	57	74	71	76	76	65			73
1982	46	71	70	71	72	60	70		71
1985	58	70	70	72	68	59	64		69
1988	69	73	77	72	69	58	77		73
1991	63	75	77	68	71	73	62	68	72
1994	57	70	67	69	69	69	59	*68*	68
1998	62	70	69	58	70	74	61		68
2002	55	73	75	71	72	73	57		70
Änka/änkling									
1956	0	6	4	6	9				6
1960	4	5	8	8	8				6
1964	0	7	6	6	11	10			7
1968	0	8	6	5	11	10			7
1970	4	7	7	3	8	*17*			7
1973	4	7	4	9	9	4			7
1976	6	6	6	9	7	6			7
1979	1	7	10	7	4	10			7
1982	2	6	8	6	5	6	2		6
1985	2	7	7	5	5	8	2		6
1988	3	5	6	4	4	13	1		4
1991	6	7	3	6	5	6	6	3	6
1994	3	6	4	5	5	5	4	*8*	5
1998	3	6	4	6	3	5	10		5
2002	1	5	6	3	4	5	4		4
Ensamstående/ogift									
1956	0	17	20	17	20				17
1960	15	13	24	17	18				16
1964	15	13	18	21	20	12			16
1968	28	20	19	28	28	12			18
1970	34	18	22	18	19	*11*			20
1973	41	16	21	13	20	24			19
1976	40	20	22	20	22	20			22
1979	43	18	19	17	20	25			20
1982	23	23	22	23	23	34	28		23
1985	40	24	23	23	27	32	34		26
1988	28	22	17	24	27	29	22		23
1991	30	19	20	26	24	20	33	29	22
1994	39	24	29	25	26	25	36	*24*	27
1998	35	24	*27*	35	27	21	*29*		19
2002	44	21	*19*	27	23	*22*	*39*		26

Tabell B.5 Fackföreningstillhörighet och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Förvärvsarbetande, ej fackanslutna									
1956	*20*	26	86	47	62				41
1960	14	24	41	51	44				34
1964	26	22	29	39	37	*35*			28
1968	*24*	23	35	39	40	*40*			29
1970	*45*	26	44	*50*	*49*	*50*			36
1973	*22*	19	34	30	38	*33*			27
1976	*28*	16	32	27	40	*12*			25
1979	*12*	14	29	33	30	*36*			22
1982	*13*	11	33	*22*	36	*14*	*17*		22
1985	*16*	9	25	22	36	*21*	*8*		19
1988	*11*	9	21	24	40	*23*	*19*		19
1991	*6*	8	22	24	32	*16*	*14*	29	19
1994	*9*	10	*25*	*17*	32	*38*	*18*	*13*	18
1998	*15*	12	*20*	*24*	28	*25*	*21*		19
2002	11	11	15	30	43	34	19		21
Samtliga LO-anslutna									
1956	*64*	45	4	14	4				41
1960	*10*	11	6	26	30				39
1964	62	61	22	15	7	*31*			42
1968	41	41	12	9	5	24			39
1970	39	44	14	4	4	0			38
1973	44	46	17	13	3	23			41
1976	36	46	22	17	7	34			42
1979	37	46	19	19	10	26			41
1982	36	47	19	11	11	20	17		40
1985	36	50	21	18	14	14	39		42
1988	36	50	25	19	10	24	30		42
1991	38	50	27	18	18	25	23	33	42
1994	46	47	22	12	12	23	23	*36*	42
1998	42	42	16	13	13	19	23		37
2002	48	54	31	25	23	21	31		36
Samtliga TCO-anslutna									
1956	0	6	2	18	16				15
1960	2	37	5	29	27				16
1964	9	15	11	34	40	23			20
1968	8	11	11	21	17	5			19
1970	12	14	17	24	18	25			22
1973	13	12	20	25	19	16			22
1976	15	16	16	26	23	11			24
1979	22	17	16	27	26	18			27
1982	27	18	14	38	25	26	37		28
1985	24	19	16	30	23	22	32		28
1988	28	21	18	36	20	21	29		29
1991	23	19	16	26	21	25	27	18	26
1994	20	22	15	33	22	22	25	*16*	28
1998	22	22	16	21	23	23	27		28
2002	36	34	30	37	42	51	43		33
Samtliga SACO-anslutna									
1968	*5*	1	2	3	7	0			3
1970	0	1	3	1	7	0			3
1973	2	1	2	5	10	2			4
1976	6	1	4	6	8	3			5
1979	8	1	2	6	9	3			5
1982	11	1	2	6	9	3	11		5
1985	8	1	2	7	7	10	9		5
1988	9	2	6	7	12	10	12		7
1991	14	5	4	15	8	8	19	5	9
1994	6	4	4	18	10	5	10	*8*	9
1998	5	6	11	24	14	8	13		12
2002	13	8	13	29	21	17	20		13

Tabell B.6 Inkomst och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
15 procent lägsta inkomster									
1960	8	16	15	17	16				16
1964	13	14	8	13	15	21			13
1968	*11*	15	15	11	17	23			15
1970	15	14	15	17	14	*33*			15
1973	15	14	16	10	15	12			14
1976	17	7	9	8	6	11			8
1979	15	10	16	15	14	10			12
1982	13	13	20	14	15	17	21		15
1985	13	12	20	16	16	15	22		14
1988	9	10	17	13	14	18	16		12
1991	10	11	19	18	15	20	25	14	15
1994	19	11	20	18	14	15	24	*12*	15
1998	16	10	17	24	16	14	25		14
2002	20	10	9	12	12	15	24		13
15-35 percentilen									
1960	29	36	59	32	26				37
1964	13	16	19	14	16	15			16
1968	*14*	19	24	17	17	29			19
1970	22	21	22	19	20	*47*			21
1973	18	15	15	15	15	14			15
1976	40	23	24	22	18	17			23
1979	25	29	37	21	17	29			27
1982	19	21	26	16	14	30	13		20
1985	18	22	25	16	15	28	17		20
1988	13	17	22	14	15	24	20		17
1991	18	22	21	11	16	18	13	21	19
1994	27	19	27	12	14	23	23	*16*	19
1998	27	20	23	11	13	18	26		19
2002	18	16	28	14	12	19	24		17
35-65 percentilen									
1960	13	30	16	18	18				24
1964	36	33	40	30	19	27			32
1968	*25*	32	28	30	22	26			30
1970	27	33	25	26	21	*7*			29
1973	40	31	29	27	21	38			30
1976	29	41	39	32	27	40			37
1979	34	26	22	23	19	2			24
1982	25	33	28	34	23	35	33		30
1985	36	34	31	26	22	30	26		30
1988	37	41	36	25	24	30	31		35
1991	35	33	33	26	26	29	27	27	30
1994	29	36	27	23	24	30	26	*44*	31
1998	32	32	29	18	24	33	31		30
2002	39	35	30	26	19	27	24		30
65-85 percentilen									
1960	50	15	5	21	13				15
1964	26	27	20	19	15	18			23
1968	*32*	24	18	16	15	13			21
1970	27	21	21	18	11	*7*			20
1973	22	28	24	20	20	38			25
1976	8	19	16	16	19	14			17
1979	21	28	18	23	21	24			24
1982	34	22	16	16	17	14	19		20
1985	21	23	13	20	18	20	20		20
1988	24	22	12	22	15	10	16		19
1991	23	24	19	19	18	15	25	22	21
1994	18	22	17	24	19	18	14	*20*	20
1998	20	25	21	21	20	17	12		21
2002	19	26	23	22	21	19	17		22

Tabell B.6 Inkomst och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
15 procent högsta inkomsterna									
1960	*12*	3	4	12	27				8
1964	11	11	13	25	33	18			16
1968	*18*	10	16	26	29	10			16
1970	10	11	17	21	35	*7*			15
1973	5	12	16	28	29	6			16
1976	6	10	12	23	30	17			14
1979	5	8	7	18	30	7			13
1982	9	10	10	20	30	5	15		15
1985	12	9	10	22	28	8	15		15
1988	17	10	13	25	32	18	16		17
1991	15	10	8	26	24	19	11	16	16
1994	7	12	10	23	28	14	13	*8*	16
1998	6	13	9	26	27	18	7		16
2002	5	13	10	26	36	19	11		18

Tabell B.7 Kyrkogång och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Minst en gång i månaden									
1956	*7*	30	11	25	23				18
1964	1	9	25	25	26	90			17
1968	0	7	20	26	22	88			15
1985	1	5	22	11	8	83	11		10
1988	3	6	19	10	7	68	5		10
1991	0	6	19	9	5	46	7	3	10
1994	4	5	16	7	8	51	8	0	8
1998	3	5	20	10	6	30	9		9
2002	3	5	12	4	4	34	5		8
Några gånger om året									
1956	0	15	35	18	25				19
1964	18	29	41	29	38	8			31
1968	15	28	39	25	37	3			30
1985	8	24	32	28	26	8	9		24
1988	14	23	35	24	29	14	25		25
1991	13	21	36	24	28	24	29	23	24
1994	12	22	36	22	27	22	13	*32*	23
1998	22	24	34	22	28	34	27		26
2002	13	24	47	30	28	27	26		26
En gång om året									
1956	*21*	50	31	41	40				44
1964	52	46	29	35	33	3			39
1968	36	48	34	36	35	10			42
1985	30	39	33	35	38	8	41		37
1988	32	40	38	40	41	13	36		38
1991	44	39	32	34	40	17	28	37	36
1994	32	40	32	38	39	19	41	*32*	38
1998	22	29	26	33	32	25	23		28
2002	26	26	19	29	27	22	27		26
Aldrig									
1956	*71*	23	6	15	13				19
1964	28	17	6	11	3	0			13
1968	49	17	7	13	7	0			14
1985	61	32	12	26	28	0	39		29
1988	51	32	9	26	23	4	35		27
1991	43	34	13	33	27	13	36	37	29
1994	52	33	17	32	26	9	39	*36*	31
1998	53	41	20	36	34	13	42	0	37
2002	58	45	22	37	41	17	42	0	40

Tabell B.8 Sektor och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Offentlig sektor									
1976	40	34	31	35	37	*45*			34
1979	54	37	32	36	36	56			37
1982	58	39	29	47	31	62	55		38
1985	57	39	30	42	32	62	52		39
1988	51	39	34	41	33	46	51		39
1991	56	44	38	43	28	45	59	31	40
1994	51	41	30	42	27	41	38	*36*	38
1998	50	43	40	40	33	41	48		41
2002	54	44	36	38	26	39	39		41
Privat sektor									
1976	60	66	69	65	63	*55*			66
1979	46	63	68	64	64	44			63
1982	42	61	71	53	69	38	45		62
1985	43	61	70	58	68	38	48		61
1988	49	61	66	59	67	54	49		61
1991	44	56	62	57	72	55	41	69	60
1994	49	59	70	58	73	59	62	*64*	62
1998	50	57	60	60	67	59	52		59
2002	46	56	64	62	74	61	61		59

Tabell B.10 Bostadsort och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Ren landsbygd									
1956	*43*	48	98	34	45				48
1960	38	42	81	41	39				47
1964	39	29	60	27	30	29			33
1976	13	15	38	10	17	31			20
1979	7	14	40	10	14	13			18
1982	15	15	45	12	11	13	18		18
1985	8	12	49	13	13	20	18		16
1988	6	12	45	9	12	28	23		16
1991	14	13	51	12	18	27	21	30	20
1994	15	14	45	11	15	16	22	*8*	17
1998	13	14	43	8	13	25	23		16
2002	14	14	42	9	15	21	17		16
Mindre tätort									
1956	*14*	36	2	34	34				32
1960	15	18	9	10	12				14
1964	12	15	11	12	14	22			13
1976	23	29	24	28	22	23			26
1979	26	31	26	27	24	28			28
1982	16	24	21	26	19	36	16		22
1985	19	28	22	19	21	21	27		24
1988	23	28	24	24	20	29	23		25
1991	22	27	20	21	21	25	22	26	24
1994	20	28	23	18	21	24	17	*24*	24
1998	22	26	14	19	21	25	24		24
2002	19	25	28	18	18	24	18		22
stad/större tätort									
1960	*12*	22	6	24	23				20
1964	33	38	25	34	39	37			35
1976	37	41	29	39	37	40			37
1979	40	39	26	42	36	46			37
1982	47	48	29	50	50	36	53		45
1985	48	48	24	54	44	45	39		45
1988	50	48	28	55	47	40	33		45
1991	43	48	26	50	39	38	32	35	42
1994	46	47	27	53	46	41	44	*48*	45
1998	45	48	33	56	45	39	39		45
2002	49	50	26	53	47	44	46		48

Tabell B.10 Bostadsort och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Sthlm/Gbg/Malmö									
1956	*43*	16	0	31	21				20
1960	35	18	4	25	27				19
1964	16	19	4	28	17	12			18
1976	27	16	10	22	25	6			17
1979	27	16	8	22	26	13			18
1982	22	13	5	12	20	15	13		14
1985	26	12	5	14	22	14	16		14
1988	21	12	3	11	21	3	21		13
1991	21	12	4	18	22	10	25	9	14
1994	19	11	6	18	18	19	17	*20*	14
1998	20	12	9	17	21	10	14		15
2002	18	11	4	19	20	11	18		14

Tabell B.10 Utbildning och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Hög utbildning									
1956	0	2	0	12	23				7
1960	0	1	1	3	9				2
1964	1	2	3	16	26	12			7
1968	13	2	6	15	25	2			7
1970	30	6	12	33	33	*6*			14
1973	19	4	8	14	28	11			10
1976	33	7	14	30	35	11			16
1979	36	10	15	29	38	20			20
1982	39	11	18	33	43	26	59		24
1985	42	15	19	39	42	38	55		27
1988	42	17	26	45	50	33	50		31
1991	39	14	15	36	29	27	47	12	22
1994	26	15	16	47	32	30	39	*20*	24
1998	28	18	28	55	41	28	49		29
2002	34	22	27	49	41	34	50		33
Medelutbildning									
1956	*7*	11	16	30	28				19
1960	12	11	18	30	46				20
1964	22	24	26	41	44	22			30
1968	26	25	27	39	35	19			28
1970	23	24	29	29	33	*28*			26
1973	13	12	23	34	37	22			20
1976	30	33	36	39	44	34			36
1979	45	39	37	45	42	40			40
1982	26	22	22	33	29	29	17		25
1985	29	26	26	26	28	22	18		26
1988	26	24	28	28	27	19	19		25
1991	30	30	37	47	45	32	35	51	37
1994	45	39	35	38	44	44	40	*48*	41
1998	42	41	29	37	40	40	29		39
2002	54	50	51	39	47	50	44		48

Tabell B.10 Utbildning och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Låg utbildning									
1956	*93*	87	84	58	49				74
1960	88	88	81	67	44				77
1964	76	74	71	43	30	66			63
1968	62	73	67	46	40	79			64
1970	47	71	59	38	35	*67*			59
1973	68	84	69	51	35	67			70
1976	37	60	50	31	21	54			48
1979	18	51	48	26	20	40			39
1982	36	66	61	34	29	45	24		52
1985	29	59	55	35	30	40	27		46
1988	32	59	46	27	24	48	30		44
1991	31	56	49	18	26	41	19	37	40
1994	29	47	50	15	21	26	22	*32*	36
1998	30	41	43	9	19	31	22		31
2002	12	28	22	13	12	16	6		19

Tabell B.11 Yrke och partival 1956-2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Industriarbetare									
1976	29	35	16	10	5	23			23
1979	19	32	14	10	5	20			20
1982	19	31	13	3	6	10	9		19
1985	13	26	10	4	7	3	14		15
1988	12	24	9	6	5	9	6		15
1991	11	23	10	3	7	11	5	20	14
1994	15	22	7	7	4	7	6	*12*	14
1998	19	22	8	4	4	10	9		14
2002	13	14	9	3	3	7	8		9
Övriga arbetare									
1976	27	32	24	16	10	26			25
1979	22	33	22	18	10	18			24
1982	19	31	20	17	13	25	11		23
1985	21	29	24	15	13	14	21		22
1988	25	31	24	14	10	22	24		24
1991	23	29	28	14	15	19	21	20	22
1994	30	28	25	8	12	22	20	*16*	22
1998	22	25	17	8	10	17	17		19
2002	24	27	20	13	11	12	14		20
Lägre tjänstemän									
1976	6	8	9	11	8	3			8
1979	6	8	6	13	11	13			9
1982	10	10	8	15	13	5	11		10
1985	14	14	10	16	13	14	5		13
1988	12	11	8	11	10	15	9		10
1991	7	9	11	9	10	12	7	10	10
1994	9	8	5	5	7	10	4	*8*	7
1998	8	10	2	4	9	11	8		9
2002	9	12	14	8	7	12	7		10

Tabell B.11 Yrke och partival 1956-2002 (forts)

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Mellantjänstemän									
1976	19	14	15	29	21	23			17
1979	28	15	16	25	24	25			19
1982	30	14	14	25	23	40	39		18
1985	27	17	17	27	19	49	21		21
1988	29	20	14	25	20	27	25		21
1991	33	24	15	29	24	31	30	16	24
1994	20	23	17	25	23	18	22	*36*	22
1998	21	22	22	30	23	27	31		23
2002	24	26	21	28	25	36	29		27
Högre tjänstemän									
1976	7	5	8	17	32	0			11
1979	6	5	7	22	27	8			12
1982	10	7	9	24	25	7	11		13
1985	10	9	11	22	25	9	16		15
1988	12	7	11	25	26	4	19		14
1991	11	7	11	23	25	8	16	16	14
1994	7	11	8	37	30	18	15	*12*	17
1998	8	12	15	24	29	19	16		17
2002	11	11	17	31	30	19	15		18
Småföretagare									
1976	4	3	7	11	12	9			6
1979	6	3	7	8	12	8			6
1982	5	4	11	8	14	8	9		8
1985	4	3	7	8	16	3	9		7
1988	4	3	10	11	16	12	7		8
1991	5	3	6	9	11	6	1	11	6
1994	6	3	10	5	15	9	4	*8*	7
1998	3	4	7	5	12	6	8		6
2002	2	3	9	7	18	4	8		6
Jordbrukare									
1976	1	1	19	2	7	6			6
1979	0	1	23	2	7	0			6
1982	0	1	22	3	2	2	4		5
1985	0	1	18	2	2	6	2		3
1988	0	1	19	1	3	3	1		4
1991	0	0	16	0	3	7	3	2	3
1994	1	0	21	1	3	4	4	0	3
1998	1	0	18	0	2	8	3		2
2002	1	1	16	0	1	5	0		2
Studerande									
1976	7	2	3	3	5	11			3
1979	14	2	5	2	4	10			4
1982	8	3	3	6	4	3	7		4
1985	10	3	4	6	6	3	12		5
1988	6	3	4	5	10	7	7		5
1991	11	4	3	11	5	5	16	5	6
1994	12	5	7	12	7	13	25	*8*	8
1998	17	6	11	24	10	4	8		9
2002	17	6	5	9	5	6	19		8

Tabell B.12 Klass och partival 1956 - 2002

	Partival								
	v	s	c	fp	m	kd	mp	nyd	alla
Arbetarklass									
1976	60	68	41	27	16	55			51
1979	48	67	37	28	16	42			47
1982	41	64	34	21	19	36	21		45
1985	45	60	34	25	20	26	37		43
1988	40	57	35	22	17	34	33		43
1991	38	55	39	20	23	32	31	42	41
1994	51	52	34	17	17	33	35	30	41
1998	50	49	28	16	16	27	29		39
2002	45	44	30	17	14	20	28		35
Medelklass									
1976	40	32	59	73	84	45			49
1979	53	33	63	72	84	58			53
1982	59	36	66	79	81	64	79		55
1985	55	40	66	75	80	74	63		57
1988	60	43	65	78	83	66	67		57
1991	62	45	61	80	77	68	69	58	59
1994	49	48	66	83	83	67	65	70	59
1998	50	51	72	84	84	73	71		61
2002	55	56	70	83	86	80	72		65

Kommentar: Indelningen i arbetarklass och medelklass bygger yrkesindelningen i tabell B.11. Till arbetarklassen räknas industriarbetare och övriga arbetare. Till medelklass räknas tjänstemän, småföretagare och jordbrukare. Studerande är ej medtagna i analysen.

Referenser

Aardal, Bernt. 1994. "Hva er en politisk skillelinje?" *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 2: 218-249.

Aardal, Bernt, Red. 2003. Velgere i villrede... En analyse av stortingsvalget 2001. Oslo: N W Damm & Søn.

Aardal, Bernt & Henrik Oscarsson. 2000. The Myth of Increasing Personalization of Party Leader Effects on Party Choice in Sweden and Norway. Washington: APSA-meeting.

Abramson, Paul R. 1983. *Political Attitudes in America. Formation and Change*. San Francisco: W.H. Freeman.

Aldrich, John H. 1993. "Rational Choice and Turnout." *American Journal of Political Science* 37: 246-278.

Alford, Robert B. 1962. "A Suggested Index of the Association of Social Class and Voting." *Public Opinion Quarterly* 26: 417-425.

Alford, Robert B. 1963. *Party and Society: The Anglo-American Democracies*. Westport: Greenwood Press.

Almond, Gabriel A. & Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Anker, Hans. 1992. *Normal Vote Analysis*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Asp, Kent. 2004. *Medieval 2002. Partiskheten och valutgången. En studie av valrörelsens medialisering*. Göteborgs universitet: Institutionen för Journalistik och Masskommunikation.

Bartels, Larry M. 1996. "Uninformed Votes: Information Effects in Presidential Elections." *American Journal of Political Science* 40: 194-230.

Bartle, John & Anthony King. 2002. The Impact of Party Leaders in Britain: Strong Assumptions,Weak Evidence. I King, Anthony Ed. *Leader's Personalities and the Outcome of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.

Bartolino, Stefano & Peter Mair. 1990. Identity, Competition and Electoral Availability. The Stabilisation of European Electorates 1885-1985. Cambridge: Cambridge University Press.

Bell, Daniel. 1973. *The Coming of Postindustrial Society*. New York: Basic Books.

Bengtsson, Åsa. 2002. *Ekonomisk röstning och politisk kontext*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

Bennulf, Martin. 1994. *Miljöopinionen i Sverige*. Lund: Dialogos.

Bennulf, Martin & Per Hedberg. 1999. Utanför demokratin: Om det minskade valdeltagandets sociala och politiska rötter. I. Red. *Valdeltagande i förändring: Demokratiutredningens forskarvolym XII. SOU 1999:132*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Berelson, Bernard, Paul F Lazarsfeld & William N McPhee. 1954. *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.

Berggren, Niclas, Nils Karlson & Joakim Nergelius. 2001. *Den konstitutionella revolutionen*. Stockholm: City University Press.

Berglund, Frode. 2003. Valget i 2001 - skillelinjemodellens endelikt? I Aardal, Bernt. Red. 2003. *Velgere i villrede. En analyse av stortingsvalget 2001*. Oslo: N.W. Damm & Søn.

Berglund, Frode. 2004. Partiidentifikasjon og politisk endring. Oslo: Unipax.

Bjereld, Ulf & Marie Demker. 2003. Självförverkligare och världsförbättrare: En undersökning av de fria logotyperna. I Oscarsson, Henrik. Red. 2003. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Bjereld, Ulf & Mikael Gilljam. 1991. "Vad vill de kristna väljarna? Religionens betydelse för människors åsikter i politiska sakfrågor." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 94: 149-159.

Borre, Ole. 1999. Partiidentifikation. I Andersen, Johannes m fl. Red. *Vælgere med omtanke – en analyse av folketingsvalget 1998*. Århus: Systime.

Borre, Ole. 2001. *Issue voting. An introduction*. Århus: Aarhus University Press.

Borre, Ole & Daniel Katz. 1973. "Party Identification and Its Motivational Base in a Multiparty System: A Study of the Danish General Election of 1971." *Scandinavian Political Studies* 8: 69–111.

Boshier, Roger. 1973. Conservatism within Families: A Study of the Generation Gap. I Wilson, Glenn D. Red. *The Psychology of Conservatism*. London: Academic Press: 209–224.

Boström, Bengt-Ove. 1988. *Samtal om demokrati*. Lund: Doxa.

Brettschneider, Frank & Oscar Gabriel. 2002. The Nonpersonalization of Voting Behavior in Germany. I King, Anthony Ed. *Leader's Personalities and the Outcome of Democratic Elections*. Oxford: Oxford University Press.

Brothén, Martin, Red. 2003. *Svenska poströstare*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Budge, Ian & Dennis Farlie. 1983. *Voting and Party Competition*. London: John Wiley & Sons.

Budge, Ian, et al. 2001. Mapping policy preferences : estimates for parties, electors, and governments 1945-1998. Oxford: Oxford University Press.

Budge, Ian, David Robertson & Derek Hearl. 1987. Ideology, Strategy and Party Change: Spatial Analyses of Post-War Programmes in 19 Democracies. Cambridge: Cambridge University Press.

Butler, David & Donald E. Stokes. 1969. Political Change in Britain. Forces Shaping Electoral Choice. London: MacMillan.

Bäck, Henry & Maritta Soininen. 1994. Invandrarnas valdeltagande. I Bäck, Henry & Anders Håkansson. Red. *Väljare i kommunalvalet. Om missnöje, misstroende och politisk kultur*. Stockholm: SNS Förlag.

Campbell, Andrea Louise. 2002. "Self-Interest, Social Security, and the Distinctive Participation Patterns of Senior Citizens." *American Political Science Review* 96: 565-573.

Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.

Castells, Manuel. 2000. *End of Millennium*. Malden, MA: Blackwell Publishers.

Chamberlain, Gary & Michael Rothschild. 1981. "A Note on the Probability of Casting a Decisive Vote." *Journal of Economic Theory* 25: 152-162.

Clark, T N & Martin S. Lipset. 2000. *The Breakdown of Class Politics*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Coleman, James. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Converse, Philip E. 1976. *The Dynamics of Party Support*. Beverly Hills: Sage Publications.

Converse, Philip E. & Henry Valen. 1972. Skillelinjer i norsk politikk og velgernes oppfatning av avstander mellom partiene. I Valen, Henry & Willy Martinussen. Red. *Velgere og politiske frontlinjer*. Oslo: Gyldendal.

Crewe, Ivor. 1976. Party Identification Theory and Political Change in Britain. I Budge, Ian, Ivor Crewe & Dennis Farlie. Eds. *Party Identification and Beyond*. New York: Wiley.

Crewe, Ivor & King, Anthony. 1994. Are British Elections Becoming More Presidential? In Jennings, Kent & Mann, Thomas Eds. *Elections at Home and Abroad*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Crewe, Ivor & Katarina Thomson. 1999. Party Loyalties: Dealignment or Realignment? I Evans, Geoffrey & Pippa Norris. Eds. *Critical Elections*. London: Sage.

Dalton, Russell J. 2000. Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies. New York: Chatham House.

Dalton, Russell J. 1996. *Citizen Politics*. Chatham, New Jersey: Chatham House Inc.

Dalton, Russell J., Scott C. Flanagan & Paul Allen Beck, Red. 1984. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?* Princeton: Princeton University Press.

Dalton, Russell J. & Martin P. Wattenberg. 2000. *Parties Without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.

Delli Carpini, Michael & Scott Keeter. 1993. "Measuring Political Knowledge: Putting First Things First." *American Journal of Political Science* 37: 1179-1206.

Demker, Marie. 2003. Trendbrott i flyktingfrågan - och polariseringen har ökat. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. 2003. *Fåfängans marknad. SOM-rapport 33*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Demokratiutredningen. 2000. En uthållig demokrati! Politik för folkstyrelse på 2000-talet. Demokratiutredningens betänkande. Stockholm: SOU 2000:1.

Denver, David. 2003. *Elections and Voters in Britain*. New York: Palgrave, Macmillan.

Downs, Anthony. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper & Row.

Ellis Openheim, Ingunn. 2003. Politisk kunskap blant norske velgere. I Aardal, Bernt. Red. *Velgere i villrede... En analyse av storingsvalget 2001*. Oslo: N W Damm och Søn.

Esaiasson, Peter. 1985. *Partiledarna inför väljarna*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Esaiasson, Peter. 1990. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. Stockholm: Allmänna Förlaget.

Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson & Lena Wängnerud. 2003. *Metodpraktikan. Om konsten att studera människa, politik och samhälle. 2:a upplagan*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Evans, Geoffrey, Red. 1999. The End of Class Politics. Class Voting in a Comparative Context. Oxford: Oxford University Press.

Fiorina, Morris. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven: Yale University Press.

Fishburn, Peter C. 1974. "Paradoxes of Voting." *American Political Science Review* 68(2): 537–546.

Franklin, Mark N. 1996. Electoral Participation. I LeDuc, Lawrence, Richard G. Niemi & Pippa Norris. Red. *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*. Thousand Oaks, Calif.: SAGE.

Franklin, Mark N. 2004. Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945. Cambridge: Cambridge University Press (forthcoming).

Franklin, Mark N., Tom Mackie & Henry Valen, Red. 1992. *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.

Franklin, Mark N., Cees van der Eijk & Erik V Oppenhuis. 1996. The Institutional Context: Turnout. I van der Eijk, Cees & Mark N. Franklin. Red. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of the Union*. Ann Arbor: Michigan University Press.

Franklin, Mark N. & Christopher Wlezien, Red. 2002. *The Future of Election Studies*. London: Pergamon.

Freedom House. The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties. New York: Freedom House.

Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. New York: Avon.

Gilljam, Mikael. 1988. Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning. Lund: Studentlitteratur.

Gilljam, Mikael. 1990. Sex förklaringar till valet av parti. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. Red. *Rött blått grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Gilljam, Mikael. 1995. Den mänskliga naturen. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg *Väljarnas val*. Stockholm: Norsteds Juridik.

Gilljam, Mikael. 1997. "The Directional Theory under the Magnifying Glass: A Reappraisal." *Journal of Theoretical Politics* 9(1): 5-12.

Gilljam, Mikael & Jörgen Hermansson, Red. 2003. *Demokratins mekanismer*. Stockholm: Liber.

Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1993. *Väljarna inför 1990-talet*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Gilljam, Mikael & Sören Holmberg, Red. 1996. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts.

Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. 1998. *Det första valet till Europaparlamentet*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Gilljam, Mikael & Henrik Oscarsson. 1996. "Mapping the Nordic Party Space." *Scandinavian Political Studies* 19(1): 25–43.

Goldthorpe, John H., Catriona Llewellyn & Clive Payne. 1980. *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.

Goul Andersen, Jørgen. 1989. Social klasse og parti. I Elklit, Jørgen & Ole Tonsgaard. Red. *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.

Goul Andersen, Jørgen & Ole Borre. 2003. Politisk forandring. Vaerdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001. Århus: Systime Academic.

Granberg, Donald & Sören Holmberg. 1988. The Political System Matters. Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States. Cambridge: Cambridge University Press.

Green, Donald P & Ian Shapiro. 1994. Pathologies of Rational Choice Theories: A Critique of Applications in Political Science. New Haven: Yale University Press.

Grofman, Bernard & Arend Lijphart, Red. 1986. *Electoral Laws and their Political Consequences*. New York: Agathon Press.

Grönlund, Kimmo. 1999. Kontext, valsystem och aktivitet. Den politiska omgivningens betydelse för valdeltagandet i Storbritannien och Finland 1918-1999. Åbo: Åbo akademis förlag.

Hagevi, Magnus. 1994. "Hur röstar de kristna?" *Frisinnad tidskrift* 10: 253-262.

Hagevi, Magnus. Den politiska opinionens sekularisering. I Oscarsson, Henrik. Red. *Demokratitrender*. SOM-rapport 32. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Hagevi, Magnus. 2003b. Utbildning och politisk opinion. I Nilsson, Lennart. Red. 2003b. *Perspektiv på Västsverige*. SOM-rapport 31. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
Halman, Loek. 2001. *The European Value Study: A Third Wave*. Tilburg: Tilburg University.
Heath, Anthony, Roger Jowell & John Curtice. 1985. *How Britain Votes*. Oxford: Pergamon Press.
Hedberg, Per, Henrik Oscarsson & Martin Bennulf. 2001. Lågt valdeltagande. I Holmberg, Sören m fl. *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
Hedberg, Per. 2003. Kulmen nådd för vindkraftens medvind? I Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red, *Fåfängans marknad*. Göteborg: SOM-institutet.
Hernborn, Hans m.fl. 2003. *Valu. Sveriges Televisions vallokalsundersökningar*. Stockholm: Sveriges Television.
Highton, Benjamin & Raymond E. Wolfinger. 2001. "The First Seven Years of the Political Life Cycle." *American Journal of Political Science* 45(1): 202-209.
Hobbes, Thomas. 1651. *Leviathan*. London: A Crooke.
Holmberg, Sören. 1978. "Kärnkraften och vänster-högerdimensionen. Konfliktlinjer i svensk politik." *Statsvetenskaplig tidskrift* 81: 67-77.
Holmberg, Sören. 1981. *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
Holmberg, Sören & Kent Asp. 1984. Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980. Stockholm: Liber.
Holmberg, Sören. 1984. *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
Holmberg, Sören. 1990. Att rösta eller inte rösta. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. Red. *Rött blått grönt: En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.
Holmberg, Sören. 1994. Party Identification Compared Across the Atlantic. I Jennings, Kent M & Thomas E Mann. Red. 1994. *Elections at Home and Abroad. Essays in Honor of Warren E. Miller*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
Holmberg, Sören. 1999a. Down and Down We Go: Political Trust in Sweden. I Norris, Pippa. Red. 1999a. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson. 2002. *Party Leader Effects on the Vote*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
Holmberg, Sören. 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts Juridik.
Holmberg, Sören. 2002a. *Candidate Recognition in Different Electoral Systems*. CSES Conference, Berlin, February 2002.
Holmberg, Sören. 2002b. Kampen om mitten. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. 2002b. *Det våras för politiken*. SOM-rapport 30. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
Holmberg, Sören. 2003a. "Are Political Parties Necessary?" *Electoral Studies* 22: 287-299.
Holmberg, Sören. 2003b. Hade Churchill rätt? I Oscarsson, Henrik. Red. 2003b. *Demokratitrender*. SOM-rapport 32. Göteborg: SOM-institutet.
Holmberg, Sören. 2003c. Anonyma politiker. I Nilsson, Lennart, Red, *Perspektiv på Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet.
Holmberg, Sören. 2003d. *Normative Support for Party-Based Democracy*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen (manuskript).
Holmberg, Sören & Mikael Gilljam. 1987. *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
Holmberg, Sören m. fl. 2001. *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören & Tommy Möller, Red. 1999. Premiär för personval. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val. Stockholm: SOU 1999:92.

Holmberg, Sören, Åsa Nilsson & Lennart Weibull. 2003. I Arbetsliv och samhälle, Red. Stockholm: *SOU 2003:91* (Bilagedel B).

Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson. 2004a. *Swedish Voting Behavior*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören & Henrik Oscarsson. 2004b. *Svenskt väljarbeteende. Redogörelse för 2002 års valundersökning*. Stockholm/Örebro: SCB.

Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. 2003. *Fåfängans marknad. SOM-rapport 33*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Holmberg, Sören & Lennart Weibull. 2004c. *Förtroendet för näringslivet*. Stockholm: Förtroendekommissionen.

Holmberg, Sören & Lennart Weibull, Red. 2004b. *Ju mer vi är tillsammans*. SOM-rapport 35. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Hout, Michael, Jeff Manza & Clem Brooks. 1999. Classes, Unions and the Realignment of US Presidential Voting, 1952-1992. I Evans, Geoffrey. Ed. *The End of Class Politics. Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.

http://www.umich.edu/cses, *The Comparative Study of Electoral Systems* (CSES).

Huckfeldt, Robert & John Sprague. 1993. Citizens, Contexts, and Politics. I Finifter, Ada W. Ed. *Political Science: The State of the Discipline II*. Washington: The American Political Science Association: 281-303.

Inglehart, Ronald. 1997. Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton: Princeton University Press.

Iversen, Torben & David Soskice. 2002. *Electoral systems and the politics of coalitions: Why some democracies redistribute more than others*. 2002 Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, August 29-September 2, 2002.

Jackman, Robert W & Ross A Miller. 1995. "Voter Turnout in the Industrial Democracies During the 1980s." *Comparative Political Studies* 27: 467-492.

Jennings, Kent M. 1996. "Political Knowledge Over Time and Across Generations." *Public Opinion Quarterly* 60:228-252.

Jennings, M. Kent. 1979. "Another Look at the Life Cycle and Political Participation." *American Journal of Political Science* 23(4): 755–771.

Johansson, Folke. 1987. Delad röstning. I Folkstyrelsens villkor. Betänkande av folkstyrelsekommittén. SOU 1987:6. Stockholm: Justitiedepartementet.

Johansson, Folke. 1996. *Personvalet 1994. I Utvärderat personval*. Stockholm: SOU 1996:66.

Johansson, Folke, Nilsson, Lennart & Lars Strömberg. 2001. *Kommunal demokrati under fyra decennier*. Malmö: Liber.

Jonasson, Birgit. 1982. *Kvinnor och politik. Åsiktsförekomst i politiska sakfrågor*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Jonung, Lars. 2004. "To Be or Not to Be in the Euro." *Cato-Journal*. Spring 2004.

Jordahl, Henrik. 2002. *Essays on Voting Behavior, Labor Market Policy and Taxation*. Uppsala universitet: Nationalekonomiska institutionen.

Kaase, Max. 1994. Is There Really Personalization in Politics? Candidates and Voting Behavior in Germany in Dynamic Perspective. *International Political Science Review* 15:211-230.

Kaase, Max & K Newton. 1995. *Beliefs in Government*. Oxford: Oxford University Press.

Kardes, Frank R. 2002. *Consumer behavior and managerial decision making*. Upper Saddle River, N.J.: Prentice Hall.

Katz, Elihu & Paul. F. Lazarsfeld. 1955. *Personal Influence*. Glencoe: The Free Press.

King, Anthony Ed, 2002. Leader's Personalities and the Outcome of Democratic Elections. Oxford: Oxford University Press.

Kitschelt, Herbert. 1994. *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Klingemann, Hans-Dieter. 2002. Policy Supply and Policy Demand: Does Party System Polarization Matter? Explorations Along the Left-Right Dimension. erlin: WZB.

Klingemann, Hans-Dieter, Richard Hofferbert & Ian Budge. 1994. *Parties, Policies and Democracy*. Boulder: Westview Press.

Knutsen, Oddbjørn. 1999. Left-Right Party Polarization among the Mass Publics: A Comparative Longitudinal Study from Eight West European Countries. I Narud, Hanne Marthe & Toril Aalberg. Eds. *Challanges to Representative Democracy. Parties, Voters and Public Opinion*. Bergen: Fagbokforlaget.

Korpi, Walter. 1983. *The Democratic Class Struggle*. London: Routledge.

Kroh, Martin. 2003. Parties, Politicians and Policies. Orientations of Vote Choice Across Voters and Contexts. Academisch Proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Kumlin, Staffan, 2002. *The Personal & The Political*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Lampinen, Johanna, Red. 2002. *Valet 2002. Demokrati i kommuner och landsting*. Stockholm: Kommun- och landstingsförbundet.

Lane, Jan-Erik & Svante Ersson. 1999. *Politics and Society in Western Europe*. London: Sage Publications.

Lanue, David & Headrick, Barbara. 1994. Prime Ministers, Parties and the Public. *Public Opinion Quarterly* 58:191-209.

Lazarsfeld, Paul. F., Bernard Berelson & H Gaudet. 1944. *The People's Choice*. New York: Columbia University Press.

Lewin, Leif. 1970. Folket och elititerna. En studie i modern demokratisk teori. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Lewis-Beck, Michael & Martin Paldam. 2000. Special Issue: Economics and Elections. *Electoral Studies* 2000:113:608.

Lipset, Seymour Martin. 1960. *The Political Man: The Social Bases of Politics*. New York: Doubleday.

Lipset, Seymour Martin & Stein Rokkan, Eds. 1967. *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.

Listhaug, Ola, Stuart Elaine Macdonald & George Rabinowitz. 1990. "A Comparative Spatial Analysis of European Party Systems." *Scandinavian Political Studies* 13(3): 227–254.

Lybeck, Johan. 1983. Finns det en politisk konjunkturcykel i Sverige? *Ekonomisk debatt* 1983 nr 5.

Manin, Bernard. 1997. *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mansbridge, J. 1990. *Beyond Self-Interest*. Chicago: University of Chigaco Press.

Marsh, Catherine. 1985. "Back on the Bandwagon: The Effect of Opinion Polls on Public Opinion." *British Journal of Political Science* 15(1): 51-74.

McAllister, Ian & Donley T Studlar. 1991. "Bandwagon, Underdog, or Projection? Opinion Polls and Electoral Choice in Britain, 1979-1987." *Journal of Politics* 53: 720-741.

McAllister, Ian. 1996. Leaders. In LeDuc, Lawrence, Niemi, Richard & Norris, Pippa Eds. *Comparing Democacies*. London: Sage.
Milbrath, L & M L Goel. 1977. *Political Participation. 2nd ed*. Chicago: Rand McNally.
Miller, Warren E & Merrill J Shanks. 1996. *The New American Voter*. Cambridge: Harvard University Press.
Milner, Henry. 2002. *Civic Literacy: How Informed Citizens Make Democracy Work*. Hanover, N.H.: University Press of New England.
Mueller, D.C. 1979. *Public Choice*. NewYork: Cambridge University Press.
Mughan, Anthony. 2000. Media and the Presidentialization of Parliamentary Elections. Houndmills: Palgrave.
Mughan, Anthony. 1993. Party Leaders and Presidentialism in the 1992 British Election: A Postwar Perspective. In Denver, David et al Eds. *British Elections and Parties Yearbook 1993*. London: Wheatsheaf.
Möller, Tommy. 1998. Politikerförakt eller mogen misstro? Misstron mot politiker och politiska institutioner. En översikt. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
Nielsen, Jonas. 2003. *Informationsgenväg räcker*. C/D-uppsats. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
Niemi, Richard G & Kent M Jennings. 1991. "Issues and the Inheritence in the Formation of Party Identification." *American Journal of Political Science* 35: 970-988.
Niemi, Richard G. & Herbert F. Weisberg. 2001. *Controversies in Voting Behavior*. Washington, D.C.: CQ Press.
Nieuwbeerta, Paul. 1995. The Democratic Class Struggle in Twenty Countries 1945-1990. Amsterdam: Thesis Publishers.
Norris, Pippa, Red. 1999. *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
Norris, Pippa. 2003. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior*. Cambridge: Cambridge University Press.
Norris, Pippa, et al. 1999. *On Message: Communicating the Campaign*. London: SAGE.
Olsson, Stefan. 2000. *Den svenska högerns anpassning till demokratin*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
Oppenhuis, Erik. 1995. Voting Behavior in Europe. A Comparative Analysis of Electoral Participation and Party Choice. Amsterdam: Het Spinhuis.
Oscarsson, Henrik. 1996. EU-dimensionen. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. Red. *Ett knappt ja till EU. Väljarna och folkomröstningen 1994*. Stockholm: Norstedts Juridik.
Oscarsson, Henrik. 1998b. Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996. Avhandling. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
Oscarsson, Henrik. 1999. Ålder och personröstning. I Holmberg, Sören & Tommy Möller. Red. *Premiär för personval. Forskningsrapporter utgivna av Rådet för utvärdering av 1998 års val*. Stockholm: SOU: 1999:92.
Oscarsson, Henrik. 2000a. Kontextuella förklaringar till variationer i politiskt deltagande. En analys av valdeltagandet i svenska riksdagsval 1956-1998. Uppsats framlagd vid politik- och demokratiseminariet, Institutt for Samfunnsforskning, ISF, Oslo.
Oscarsson, Henrik. 2000b. *Korttidseffekter på svenska väljares röstningsbeteende*, Uppsats för den norska statsvetarkonferensen i Tromsø den 10-12 januari 2000.
Oscarsson, Henrik. 2001a. Den nya EU-dimensionen. I Holmberg, Sören m fl. *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Oscarsson, Henrik. 2001b. En mognare EU-opinion? I Holmberg, Sören. Red. 2001b. *EuropaOpinionen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Oscarsson, Henrik, Red. 2001c. Skilda valdagar och vårval. Forskningsrapporter utgivna av 1999 års Författningsutredning. Stockholm: SOU 2001:65.

Oscarsson, Henrik. 2002a. Partierna väljer sina väljare. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. 2002a. *Det våras för politiken*. SOM-rapport 30. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oscarsson, Henrik. 2002b. *Spår i framtiden*. SOM-rapport 28. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oscarsson, Henrik. 2003a. Demokrati i nätverkssamhället. I Oscarsson, Henrik. Red. 2003a. *Demokratitrender*. SOM-rapport 32. Göteborg: SOM-institutet.

Oscarsson, Henrik. 2003b. *Demokratitrender. SOM-rapport 32*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oscarsson, Henrik. 2003c. *Ideological Voting Under Different Constitutional Contexts*. Paper presented at the 2003 ECPR Meeting in Marburg, 18-21 September 2003.

Oscarsson, Henrik, Mikael Gilljam & Donald Granberg. 1997. *The Concept of Party Set. A Viable Approach or Just Another Way to Slice the Same Cheese?* Göteborg University, Department of Political Science.

Oscarsson, Vilgot. 1976. "Politisk deltagande." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 79(3): 185–208.

Oskarson, Maria. 1988. Klassröstning på reträtt. I Gilljam, Mikael & Sören Holmberg. Red. *Rött, blått, grönt. En bok om 1988 års riksdagsval*. Stockholm: Bonniers.

Oskarson, Maria. 1994. Klassröstning i Sverige. Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian. Stockholm: Nerenius & Santerus.

Oskarson, Maria. 1999. Arbetslösheten som politisk sakfråga. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet

Oskarson, Maria. 2004. Social Cleavage Voting. I Thomassen, Jacques. Red. 2004. *The European Voter*. Manuscript. Forthcoming.

Oskarson, Maria & Henrik Oscarsson. 1994. De unga väljarna 1968-1991 – dunungar eller stormsvalor? I Vogel, Joachim. Red. *Ungdomars välfärd och värderingar*. Stockholm: SOU 1994:73

Oskarson, Maria & Helena Rohdén. 2002. Könsskillnader i politiken - mönstren består. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. *Det våras för politiken*. SOM-rapport 30. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oskarson, Maria & Lena Wängnerud. 1995. *Kvinnor som väljare och valda*. Lund: Studentlitteratur.

Oskarsson, Sven. 2003. Vem röstar och varför? En analys av valdeltagandet i 2002 års kommunfullmäktigeval. Stockholm: Justitiedepartementet.

Page, Benjamin I. & Robert Y. Shapiro. 1992. *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: Chicago University Press.

Pateman, Carole. 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedersen, Mogens N. 1979. "The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility." *European Journal of Political Research* 7: 1-26.

Peffley, Mark, Stanley Feldman & Lee Sigelman. 1987. "Economic Conditions and Party Competence: Processes of Belief Revision." *Journal of Politics* 49(1): 100-121.

Persson, Daniel. 2003. Religiös och politisk identifikation. En studie av sambandet mellan religiös identifikation och partiidentifikation i Nederländerna, Tyskland och Storbritannien. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Petterson, Olof, Sören Holmberg, Leif Lewin & Hanne Marthe Narud. 2002. *Demokrati utan ansvar*. Stockholm: SNS Förlag.

Petersson, Maria & Christina Ribbhagen. 2003. Förutsättningar för ett brett medborgerligt deltagande. I Oscarsson, Henrik. Red. 2003. *Demokratitrender*. SOM-rapport 32. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Petersson, Olof. 1977. *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Petersson, Olof. 1978. Valundersökningar. Rapport 2. Väljarna och valet 1976. Bilaga A. Stockholm:: SCB.

Petersson, Olof, et al. 1998. Demokrati och medborgarskap. Demokratirådets rapport 1998. Stockholm: SNS Förlag.

Petersson, Olof & Sören Holmberg. 1998. *Opinionsmätningarna och demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.

Petersson, Olof m.fl. 2000. *Demokrati utan partier*. Stockholm: SNS Förlag.

Petersson, Olof, Anders Westholm & Göran Blomberg. 1989. *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.

Petersson, Olof, et al. 1999. *Demokrati på svenskt vis. Demokratirådets rapport 1999*. Stockholm: SNS Förlag.

Petrocik, John R. 1996. "Issue Ownership in Presidential Elections, with a 1980 Case Study." *American Journal of Political Science* 40(3): 825-850.

Plutzer, Eric. 2002. "Becoming a Habitual Voter: Inertia, Resources, and Growth in Young Adulthood." *American Political Science Review* 96: 41-56.

Popkin, Samuel L. 1991. The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns. Chicago: University of Chicago Press.

Powell, Bingham Jr G. 1986. "American Voter Turnout in a Comparative Perspective." *American Political Science Review* 80: 17-43.

Powell, Bingham Jr G. 2002. *PR, the Median Voter, and Economic Policy: An Exploration*. Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston, August 29-September 2, 2002.

Przeworski, Adam & John Sprague. 1986. *Paper Stones: A History of Electoral Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.

Putnam, Robert D. 1994. *Making Democracy Work*. Princeton: Princeton University Press.

Putnam, Robert D. 2000. Bowling alone. The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.

Rabinowitz, George & Stuart Elaine Macdonald. 1989. "A Directional Theory of Issue Voting." *American Political Science Review* 83(1): 93–121.

Rabinowitz, George, Stuart Elaine Macdonald & Ola Listhaug. 1991. "New Players in an Old Game: Party Strategy in Multiparty Systems." *Comparative Political Studies* 24(2): 147–185.

Reif, Karlheinz. 1997. "Reelections: European Elections as Member State Second-Order Elections Revisited." *European Journal of Political Research* 1997: 115-124.

Reynolds, Andrew & Ben Reilly. 1997. The International IDEA. Handbook of Electoral System Design. Stockholm: IDEA.

Rodrigo-Blomqvist, Paula. 2004. Kandidater och personval. I Bäck, Henry & Maritta Soininen. Red. Politisk annonsering eller nätverkande? Uppföljning och utvärdering av partiernas särskilda informationsinsatser till invandrarväljare vid 2002 års val. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan.

Rohdén, Helena. 2001. Folket och kampen om tiden. I Holmberg, Sören & Lennart Weibull. Red. *Land du välsignade?* SOM-rapport 26. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Rohdén, Helena. 2003. Arbetstidsförkortning - en fråga om klass och kön? I Oscarsson, Henrik. Red. *Demokratitrender*. SOM-rapport 32. Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Rose, Richard, Red. 2000. *International Encyclopedia of Elections*. Oxford: MacMillan.

Rose, Richard & Ian McAllister. 1986. *Voters begin to choose. From closed-class to open elections in Britain*. London: Sage.

Rosenstone, Steven J. & John Mark Hansen. 1993. *Mobilization, Participation, and Democracy in America*. New York: MacMillan.

Rosenstone, Steven J. & Raymond E. Wolfinger. 1978. "The Effect of Registration Laws on Voter Turnout." *American Political Science Review* 72(1): 22–45.

Rothstein, Bo & Dietlind Stolle. 2003. Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach. I Hooghe, Marc & Dietlind Stolle. Eds. *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York: Palgrave MacMillan.

Rothstein, Bo. 2003. *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS Förlag.

Rotter, Julian B. 1980. "Interpersonal Trust, Trustworthiness, and Gullibility." *American Psychologist* 35(1): 1-7.

Sabine, George H. 1971. *A History of Political Theory. 3rd Edition*. London: George G Harrop & Co. Ltd.

Sartori, Giovanni. 1969. From the Sociology of Politics to Political Sociology. I Lipset, Seymour Martin. Eds. *Politics and the Social Sciences*. New York: Oxford University Press.

Scarbrough, Elinor. 1984. *Political Ideology and Voting. An Exploratory Study*. Oxford: Oxford University Press.

Schmitt, Hermann. 2001. P*olitische Repräsentation in Europa. Eine empirische Studie zur Interessenvermittlung durch allgemeine Wahlen*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.

Schmitt, Hermann & Sören Holmberg. 1995. Political Parties in Decline? I Klingemann, Hans-Dieter & Dieter Fuchs. Eds. *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

Schmitt, Hermann, Thomassen, Jaques, Holmberg, Sören & Frode Berglund. 2004. Party Identification. I Thomassen, Jacques. Eds. *The European Voter*. Oxford: Oxford University Press (forthcoming).

Sears, David O & Nicholas A Valentino. 1997. "Politics Matters: Political Events as Catalysts for Preadult Socialization." *American Political Science Review* 91(1): 45-65.

Sears, David O. & Carolyn L. Funk. 1991. "The Role of Self-Interest in Social and Political Attitudes." *Advances in Experimental Social Psychology* 24: 1-91.

Sears, David O. & Carolyn L. Funk. 1999. "Evidence of Long-Term Persistence of Adults' Political Predispositions." *The Journal of Politics* 61: 1-28.

Sherif, Carolyn W., Muzafer Sherif & Roger E. Nebergall. 1965. *Attitude and attitude change. The social judgment-involvement approach*. Philadelphia: Saunders.

Sherif, Muzafer & Carl I. Hovland. 1961. Social judgment : assimilation and contrast effects in communication and attitude change. New Haven: Yale U.P.

Sjöblom, Gunnar. 1968. *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.

Skalaban, Andrew. 1988. "Do the Polls Affect Elections?" *Political Behavior* 10(2): 136-150.

Smith, Robert B. 2001. "A Legacy of Lazarsfeld: Cumulative Social Research on Voting." *International Journal of Public Opinion Research* 13(3): 280-298.

SOU 1996:66. Utvärderat personval. Betänkande av nomineringsrätts- och valkretskommittén. Stockholm: Justitiedepartementet.

SOU 2002:42. Den gemensamma valdagen och andra valfrågor. Slutbetänkande av 1999 års Författningsutredning. Stockholm: Justitiedepartementet.

Stokes, Donald E. 1966. Spatial Models of Party Competition. I Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller & Donald E. Stokes. Eds.. 1966. *Elections and the Political Order*. New York: Wiley & Sons: 161-179.

Strömblad, Per. 2003. *Politik på stadens skuggsida*. Acta Universitatis Upsaliensis 152. Uppsala universitet.

Särlvik, Bo. 1965. "Skiljelinjer i valmanskåren." *Statsvetenskaplig Tidskrift* 68(2): 141–183.

Särlvik, Bo. 1966. "Political Stability and Change in the Swedish Electorate." *Scandinavian Political Studies* 1.

Särlvik, Bo. 1970a. *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Göteborg University: Department of Political Science.

Särlvik, Bo. 1970b. "Socioeconomic Position, Religious Behavior, and Voting in the Swedish Electorate." *Quality and Quantity* 4: 95–116.

Teorell, Jan. 2003. Demokrati och deltagande. I Gilljam, Mikael & Jörgen Hermansson. Red. *Demokratins mekanismer*. Stockholm: Liber.

Thomassen, Jacques. 1976. Party Identification as a Cross-National Concept: Its Meaning in the Netherlands. I Budge, Ian, Ivor Crewe & Dennis Farlie. Red. *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley & Sons.

Thomassen, Jacques, Kees Aarts & Henk van der Kolk, Red. 2000. *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998. Kiezers en de smalle marges van de politiek*. Enschede: SDU Uitgevers.

Tingsten, Herbert. 1937. *Political Behaviour. Studies in Electoral Statistics*. Stockholm: P. S. King & Son.

Togeby, Lise. 1999. "Migrants at the Polls. An Analysis of Immigrant and Refugee Participation in Danish Local Elections." *Journal of Ethnic and Migration Studies* 25: 665-684.

Topf, Richard. 1995. Electoral Participation. I Klingemann, Hans-Dieter & Dieter Fuchs. Eds. *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.

Valen, Henry & Elihu Katz. 1967. *Political Parties in Norway*. Oslo: Universitetsforlaget.

Vallinder, Torbjörn. 1962. I kamp för demokratin. Rösträttsrörelsen i Sverige 1866-1900. Stockholm: Natur och kultur.

van der Eijk, Cees. 1998. Measuring agreement in ordered rating scales. I Fennema, Meindert, Cees van der Eijk & Huibert Schijf. Eds. 1998. *In search of structure. Essays in social science and methodology*. Amsterdam: Het Spinhuis.

van der Eijk, Cees & Mark N. Franklin, Red. 1996. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

van Egmond, Marcel. 2003. Rain falls on all of us but some manage to get more wet than others. Political context and electoral participation. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

van Egmond, Marcel, Nan Dirk de Graaf & Cees van der Eijk. 1998. "Electoral Participation in the Netherlands: Individual and Contextual Influences." *European Journal of Political Research* 34: 281-300.

Wattenberg, Martin. 1991. *The Rise of Candidate-Centered Politics*. Cambridge: Harvard University Press.

Wattenberg, Martin P. 1998. *The Decline of American Political Parties 1952-1988*. Cambridge: Harvard University Press.

Verba, Sidney & Norman H. Nie. 1972. *Participation in America. Political Democracy and social equality*. New York: Harper & Row cop.

Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman & Henry E. Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Westerståhl, Jörgen, Red. 1993. Person och parti. Studier i anslutning till personvalskommitténs betänkande Ökat personval. Stockholm: SOU 1993:63.

Westholm, Anders. 1991. The Political Heritage. Testing Theories of Family Socialization and Generational Change. Uppsala Universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Westholm, Anders. 1997. "Distance versus Direction. The Illusory Defeat of the Proximity Theory of Electoral Choice." *American Political Science Review* 91(4): 865-883.

Westholm, Anders & Jan Teorell. 1999. Att bestämma sig är att vara med och bestämma. Om varför vi röstar - allt mindre. I Amnå, Erik. Red. *Valdeltagande i förändring*. Stockholm, SOU 1999:132.

Wolfinger, Raymond E. & Steven J. Rosenstone. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.

Wängnerud, Lena. 1993. *Politiska partier är något man kan älska och lita på. Om partiidentifikationens uppkomst*. Arbetsrapport. Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.

Wängnerud, Lena. 2001. Kvinnors röst: En kamp mellan partier. I Jönsson, Christer. Red. *Rösträtten 80 år. En forskarantologi*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Zetterberg, Hans L. 1985. An Electorate in the Grips of the Welfare State. Sifo *Indikator* 1985:3. Om opinionsjournalistik.

Zetterberg, Hans L. 1986. I Hernes, Gudmund, Hans L. Zetterberg, Sören Holmberg & Anders Mellbourn. Red. *Makten över opinionen*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.